VICTOR BILCIURESCU

BUCUREȘTI ȘI BUCUREȘTENI DE IERI ȘI DE AZI

EDITURA „UNIVERSUL"

VICTOR BILCIURESCU

BUCUREȘTI
ȘI
BUCUREȘTENI
DE IERI
ȘI
DE AZI

BUCUREȘTI
EDITURA „UNIVERSUL"
1945

LUCRĂRI ANTERIOARE

ZNOAVE VERSIFICATE — Alcalay — 1905 — epuizat.

ÎN PATIMI — schiţe — Biblioteca „Minerva“ — 1915 — epuizat.

FENOMENELE NATURII — contemplări — 1911 — „Minerva“ — epuizat

FIRAVE — portrete şi nuvele — Socec — 1922 — epuizat.

FIORII PRIMEI IUBIRI — schiţe şi nuvele — Socec 1925.

LOCALITĂŢI VREDNICE DE CERCETAT — 1903 — tipografia Zamfirescu-Ploeşti — epuizat.

CORUPŢIA LA SATE sub raportul graiului, portului şi jocului — 1904 — tipografia Zamfirescu-Ploeşti — epuizat.

CUPRINSUL

Lămurire

Aceste câteva imagini, figuri şi tipuri din Bucureştii cei trăiţi de noi ceştia cari peste puţin nu-i vom mai vedea, sunt aşternute şi înfăţişate aci, cu nicio altă pretenţie, decât aceia a unei contribuţii — în mare parte inedită, cred eu — cu mărturisirea părerii mele de rău că ele ar fi trebuit să fie date la lumină mai de mult, când le aveam mai proaspete în minte. Dacă cu toate acestea mă înfăţişez cu ele chiar aşa târziu, mă bizui pe grija ce am avut de a nu distruge unele însemnări şi documente privitoare la acest subiect, de cari mă voiu folosi de astă dată.

Dar altă nedumerire poate stărue în mintea cititorului : ce nevoie mai era de altă descriere a Bucureştilor, când — slavă Domnului — s'a scris destul despre el ?

Acelaşi argument de mai sus : credinţa că voiu aduce contribuţia unui material inedit, ce poate nu se găseşte nici în Gion, nici în Const. Bacalbaşa, cu desluşirea că Gion îşi începe cercetările ca istoric, cu mult înainte de data dela care le încep eu, iar Const. Bacalbaşa deşi prezintă un material aproape contimporan cu al meu, se deosibeşte de mine nu numai ca preferinţă pentru materialul ce-mi propun să dau la lumină, ci mai cu seamă că eu nu prezint aci decât ceea ce am trăit şi am văzut.

Astfel, ceea ce prezint eu în lucrarea de faţă, nu năzueşte să fie decât icoana fidelă a Bucureştilor şi bucureştenilor trăiţi şi văzuţi de mine în decursul acestor trei pătrare de veac, cu îngăduiala unor reflecţii personale asupra cutărui eveniment sau cutărei figuri bucureştene, şi atunci întemeiate şi sprijinite pe dovezi.

Aş ţine ca din răsfoirea cărţii acesteia, să reiasă pentru cititor imaginea clară a Capitalei de odinioară, aşa primitivă cum era atunci şi cum s'a premenit astăzi, ca o comparaţie între aceste două înfăţişări, din

care să rezulte luminos greşala de neiertat de a fi lăsat să dispară tot ce a fost, tot farmecul patriarhal de atunci, ca în schimb, să rămână numai ceia ce se vede azi, un oraş ce respiră o atmosferă cu totul streină de sufletul românesc, cu toate că un arhitect ca Mincu şi alţi câţiva contimporani de ai lui s'au străduit să-i imprime un stil autohton, fără însă să se găsească urmaşi cari să le continue opera. sau cel puţin să stărue să se rezrve baremi un cartier al oraşului care să păstreze vechia înfăţişare, spre a se putea arăta străinilor sau generaţiilor viitoare, de unde am pornit, unde am ajuns şi în cât timp.

Inţelegem, fireşte, că metropola unei ţări ce a mers în ritm accelerat la o ascendenţă considerabilă din punct de vedere urbanistic, nu putea rămâne în starea primitivă de acum câţiva ani şi că înfăţişarea ei de astăzi merită unanima aprobare a bucureştenilor. dar acolo unde credem că în infrigurarea cu care s'a zorit această transfigurare. s'a comis o greşeală de neiertat, fiindcă este ireparabilă, e că tot ce s'a construit în materie de stil, n'are nimic, absolut nimic, din specificul nostru pământean, mai cu seamă când socotim că aceiaşi muncă şi aceiaşi cheltuială ar fi necesitat toată monumentala clădire a Capitalei. dacă în locul înfăţişării străine ce i s'a imprimat, să i se fi dat una neaoş pământeană, cu alte cuvinte: aceleaşi monumentale clădiri prezentate sub un exterior care să amintească linia şi aspectul vechilor noastre construcţii şi dacă ar fi fost posibil, chiar şi interiorul să aibă tot o înfăţişare care să amintească pe acela de odinioară.

Cred că se cuvine să lămuresc aci, ce imbold m'a îndemnat să dau publicităţii aceste amintiri asupra cenaclurilor literare pomenite în lucrarea de faţă: mai întâi convingerea că ele ar putea să slujească întro zi ca o modestă contribuţie acelora dintre chemaţii cari s'ar îndeletnici cu întocmirea unei şi mai complete Istorii a literaturii noastre contimporane şi mai apoi faptul că unele amintiri asupra publicaţiunilor ce apăreau în vremea aceia nu corespund în totul adevărului.

Aşa de pildă, d-rul W. Rudow *scrie în lucrarea sa :* Geschichte des Rumänischen Schrifttums : *„Schliesslich verband sich Vlahutza Ende 87 mit Stefanescu (Delavrancea) und V. Bilciurescu, zu denen später noch andere traten, zur Gründung einer Monatschrift, die durch des letzteren Freigebigkeit eine künstlerische Ausstattung erhielt, welche unter den Rumänen unerhört war und den Vergleich mit den besten Blättern des Westens*

aushält. Die Leitung übernahm Bogdan Petriceicu Hasdeu, mit dem wir uns also zunächst zu beschäftigen haben" [1]*). In traducere: „Vlahuță se unește spre sfârșitul anului 1887 cu Delavrancea și V. Bilciurescu, la cari s'au aliat mai târziu și alții și câte-și trei întemeiază o publicațiune literară lunară (Revista Nouă) care prin generozitatea celui din urmă, a primit o redactare literară și o înfățișare artistică ne mai văzută printre români și care putea susține comparație cu cele mai bune publicațuni din Occident. Conducerea a luat-o Bogdan Petriceicu Hasdeu, de care ne vom ocupa mai la vale", pe când de fapt, adevărații întemeietori cari au plăzmuit viața revistei și au închegat grupul colaboratorilor, au fost Macedonski și cu mine.*

Tot așa de inexactă este și afirmațiunea din „Istoria literaturii române" a regretatului profesor din Sibiu, Enea Hodoș, *care spune că „noi odată grupați, am cerut lui Hasdeu să ne călăuzească"* [2]*), căci înainte de grupare numai după ce Hasdeu a primit să ia conducerea revistei, la insistențele repetate ale lui Macedonski și Bilciurescu, s'a hotărît, după indicațiile lui Hasdeu și ale noastre, cam cari au să fie condeiele la cari vom apela pentru colaborare.*

N'aș fi pus la cale povestirea aceasta, dacă na'ș fi avut convingerea că ea va interesa : pe cei cari au trăit ca mine acești 79 de ani, i-ar interesa întrucât le-ar răscoli amintirile și prin urmare le-ar reanima clipe din propria viață, iar pe tineret și în deosebi pe generația venită pe lume după marele război de acum un pătrar de veac la care și noi am fost părtași cu considerabilă jertfă, ar intersa-o în deosebi, punând-o în fața abisului uluitor dintre orașul asiatic despre care își poate face o idee din rândurile de față și orașul modern, apusean, în care s'a născut.

Cu aceste câteva călăuzitoare lămuriri ,cred că cititorul este prevenit asupra fondului lucrării de față și este pus în curent cu ceiace constitue conținutul textului, în arzătoarea mea dorință de a-i face cât mai simpatică citania și a-i înlesni curiozitatea de a o parcurge până la sfârșit.

Sunt în această lucrare câteva deslușiri ce cred că interesează, prin aceia că ele lămuresc o serie de chestiuni ce au alcătuit la vremea lor obiectul unor discuțiuni sau a unor controverse, cari și unele și altele s'au

---

1) *Dr. W. Rudov* — „Geschichcte des Rumänischen Schrifttums" Leipzig pag. 209.

2) *Enea Hodoș* — „Manual de Istoria literaturii Române" pag. 90.

închis dela sine, fără să fi desluşit misterul ce le ţinea nelămurite şi cari, odată cu moartea autorilor lor, au rămas tot în stadiul misterului.

Pe credinţa că paginile acestea vor interesa, aducând o contribuţie documentară necunoscută sau fals cunoscută până acum, dau tiparului paginile ce urmează şi dacă această credinţă se va realiza, mulţumirea îmi va fi fost deplină, căci atât am năzuit.

V. B.

BUCUREȘTI ȘI BUCUREȘTENI

DE IERI ȘI DE AZI

„Ca şi moşu Anton Pann,
De prin lume spicuim :
Şi, ca dânsul, ce-am cules,
Ş'altora împărtăşim".

O r a ș u l

Aspecte

Infăţişăm aci un Bucureşti aşa cum l-am pomenit noi acum vreo 70 de ani, fără acel pretenţios cadru didactic în care de obicei se descrie un oraş : poziţie geografică, situaţie longitudinală, latitudinală, documentare statistică, climat şi alte asemenea precizări, interesante fireşte, dar cari nu fac obiectul lucrării de faţă. De aceia, ne vom mărgini la o descriere care să fie în de ajuns de lămuritoare pentru cunoaşterea oraşului de acum 60—70 de ani, fără obicinuitul recurs la introducerea descriptivă cu care se înfăţişează un oraş de însemnătatea Capitalei unei ţări şi vom începe cu Bucureştii căruia geografiile din vremea aceia nu-i atribuiau mai mult de 125.000 de locuitori, Capitală a unei Românii căreia aceleaşi geografii nu-i recunoşteau mai mult de cinci milioane de suflete, Capitală străbătută de o Dâmboviţă ce se plimba prin oraş fără nici un căpătâi, pe străzi sinuoase şi întortochiate ca şi ea, trecând pe lângă gardurile, împrejmuirile şi locuinţele cetăţenilor, iar când se mai şi umfla după niscai ploi milostive, îşi plimba apa murdară de toate impurităţile, prin curţile,

prin pivniţele şi chiar locuinţele oamenilor; Capitală fără canal, fără lumină, cu băltoace aproape permanente, afară de secetoasa lună a lui cuptor, băltoace cu lintiţă verde pe suprafaţa apei în care orăcăiau broaştele şi bâzâiau ţânţarii propagatori ai malariei, boală ce te lua în primire de cum scăpai dela sânul doicii; Capitală cu străzi strâmbe, fără nicio aliniere, fiindcă cetăţenii când clădeau, îşi aşezau casele unde vreau şi cum vreau; unul ieşea cu doi-trei stânjeni în drum, altul se retrăgea cu tot atâţia sau cu mai puţin, aşa că din punct de vedere urbanistic şi arhitectonic, oraşul metropolă era o monstruozitate; Capitala luminată pe străzi cu petrol, iar în locuinţe cu lumânări de seu cu respectivele mucări[1]), rare ori cu lumânări de spermanţet sau cu lămpi cu petrol în locuinţe mai înlesnite şi mai cu seamă la petreceri, sau reuniuni, încât ne putem închipui ce ridicolă ar părea cititorului de azi o dare de seamă de pe vremea aceia, în care s'ar descri o recepţie în saloanele luminate *a giorno*, făcându-şi o idee ce fel de *a giorno* trebue să fi fost de pe urma unei aşa de generoase contribuţii de lumină provenită dela... seu, spermanţet şi gaz!

Pavaj nu se pomenea în Bucureştii din vremea aceia. Două-trei străzi cu bolovani de râu pe la centru, iar în restul oraşului şi mai cu seamă pe la periferie, şosele cam cum ar fi azi cele judeţene, poate chiar mai rău întreţinute decât acestea pe alocurea, iar cu stropitul lor era însărcinat Cerul când binevoia să se milostivească, în care caz dacă dispărea praful, se înfiinţa băltoacele sau în cel mai fericit caz mocirlele, iar gunoaielor li se dau foc prin curţi ca la ţară şi operaţia aceasta nu binevoia să se întâmple decât o singură dată pe an şi anume primăvara. Ba ca să fim drepţi, exista un serviciu de curăţenie pe străzile din centru: vreo duzină de măturători în solda primăriei, cari de cu miezul nopţii până spre zori, măturau cu nişte târnuri late cu cozi lungi străzile dela centru, cărora însă nu le venea rândul decât odată pe săptămână, ele fiind vreo douăzeci de toate în cartierele roşu şi galben, iar măturătorii prea puţini pentru ele[2]).

Avea în schimb şi bunurile ei viaţa aceasta de patriarhal orientalism; nu plătea bucureşteanul chirie, fiindcă nu existau chiriaşi pe cari i-am

---

1) Un fel de cleşte cu cămăruţă la vârf, ce avea misiunea să înăbuşe fumul greu mirositor ce împrăştia feştila stinsă în seu.

2) Pe vremea aceia, peste aceste patru sectoare de azi mai erau două: roşul şi albul.

apucat ceva mai târziu. Cât de nevoiaş să fi fost cetăţeanul, îşi avea bârlogul lui; de aceia întâlneai des pe atunci în Bucureşti, o casă mai arătoasă alături de una în paiantă cu o odaie şi o tindă, aşezată într'o curte ce într'unele cazuri atingea suprafaţa a două-trei prăjini, ba chiar apropia un pogon.

E lesne de închipuit cu câtă uşurinţă se făcea pe atunci serviciul de pază de zi şi de noapte, căci erau, chipurile, două echipe de sergenţi de stradă: de zi şi de noapte ca şi astăzi, reduse bine înţeles, dar îndestulătoare faţă de limitata întindere a clădirilor pe suprafeţe spaţioase şi aproape inexistente ca înălţime, mai ales comparativ cu înălţimile construcţiilor actuale ce tind să atingă proporţiile zgârie-norilor de peste Ocean.

Iarna nu se ridica zăpada de pe străzi, aşa cum se procedează astăzi; s'ar fi revoltat proprietarii de grajduri cari îşi vedeau periclitată agreata perspectivă a săniuşului.

Piaţa, slavă Domnului, belşug şi ieftinătate ca în basme: se mânca pentru doi lei masa la birturi bune, cam 90, 100 şi 120 lunar în abonament, iar în casă, o familie obicinuită, mânca o zi întreagă dintr'o coşniţă ce nu costa de multe ori nici patru lei. In casa părintească am pomenit dându-se bucătăresei pentru târg o rublă (4,75) pe timpul războiului din 1877, iar bucătăreasa se înapoia cu toate târguielile pe ziua acela şi mai aducea şi rest.

Coşniţa obicinuită la o casă de trei-patru inşi consta de obicei din: tainul slugii 20 bani, seu 20 bani[3]), făina 10 bani, mălaiul 5 bani, pâinea 20 bani, jimbla 30, legătura de zarzavat 10 bani, carnea 40 bani, puiul de găină 50 bani, găina 80, raţa 80, gâsca 1,20—1,50, curcanul 2,50—3,50, iepurele 3 lei, vânatul mărunt 50 bani bucata, peştele sărat 20—40 bani, proaspăt 0,80—1 leu—1,50 şi 2 lei, oul 0,5 şi 0,10 bani, laptele 0,20 bani, zmântâna 0,40, untul 2 lei, topit 4 lei, fructe 10—40 bani kilogramul, prunele şi corcoduşele 5 parale kg., portocalele 10 la leu, pepenele verde mic 5 parale, borşar 10—15 bani, galben 5 şi 10 bani, gazul 10 bani litrul, lemnele 30 lei stânjenul de 3000 kg. adică 10 lei mia, vinul 20—40—60 bani litrul, înfundat calitate superioară 3 lei butelia la Brutzezzi şi la Carada, şampania 4—6 şi 12 lei, trăsura de piaţă 1 leu cursa, 2 lei

---

3) Pe atunci se gătea mai numai cu seu de vacă, ceia ce necesita încălzitul farfuriilor iarna şi se gatea cu seu chiar în casele în cari cămara gemea de unt topit care se întrebuinţa numai la anumite feluri.

ora, iar cu ziua întreagă cu patru cai și afară din oraș 20 lei, cursa la Șosea 5 lei, simbria slugii 20 lei lunar, bucătăreasa la case pretențioase și la birturi, sau bucătarul, 40 lei lunar, vizitiul 30—40 lei lunar, rândașul la grajd și la șopron 20 lei lunar; argatul la țară 120 lei anual și două perechi opinci, logofătul 240—320 lei pe an și avantaje la pășunat, la dijma de lapte și la fân și lemne din pădure. Când au apărut primele închirieri, se plătea o cameră mobilată 40 lei lunar, nemobilată pe jumătate, iar apartamentul între 50—60 lei lunar, cam 600—700 anual; singur în curte și întreagă gospodăria 1000—1200 anual.

Circulația era și ea cam tot așa de primitivă și de redusă : în Capitală nu existau acum 70 de ani mai mult de o sută de birji, nefiind de altfel nevoie de mai multe, mai toate casele înlesnite având trăsuri proprii, iar cine din ele n'aveau, se serveau de luxoasele și elegantele birji ale muscalilor ce se rețineau cu ora pentru vizite și cu luna pentru vizitele medicilor cu clientelă numeroasă. |Curse la gări (Nord și Filaret) se făceau foarte rar, nefiind pe atunci la început decât o singură linie București—Giurgiu cam de 75 km., iar ceva mai târziu o a doua București-Ploiești de 60 km. prelungită mai târziu până la Sinaia unde își alesese reședința de vară Domnitorul Carol I în câteva chilii din mânăstire, amenajate pentru reședință ; iar după trecere de câțiva ani, linia aceasta a fost prelungită până la Predeal unde se afla vama dintre noi și Austro-Ungaria.

Circulația ceva mai pronunțataă în interiorul Capitalei, era doar prin Lipscani, str. Carol, Podul Mogoșoaei, actuala Cale a Victoriei, la Șoseaua Kisselef și pe lângă cele două piețe existente atunci : Piața Mare și Piața Mică (Amzei). In afară de acestea, circulația era foarte redusă, chiar prin cartierele mai animate, cum erau de pildă : Batiștea, Icoana, Mântuleasa, Dorobanți. Și ne putem face o idee de redusa circulație din vremea aceia, aflând amăruntul că lumea asista nescandalizată cum pe Podul Mogoșoaei (Calea Victoriei) în fiece primăvară și toamnă treceau nesfârâșite turme de oi cu tot convoiul lor de baci, câini și măgari, pe vremea când urcau la munte sau coborau la câmp la iernat. Era o priveliște cu care ne obicinuisem și pe care mulți din noi am privit-o, așteptând să se liniștească praful stârnit de turme, ca să putem traversa strada, fiindcă pe atunci nu se cunoștea stropitul străzilor.

După cum se vede, Capitala era acum vreo 70 de ani, aproape în întregime un oraș oriental, fără nici un împrumut dela stilul orașelor apu-

sene, dela cari de altfel maimuţăream modă, port, obiceiuri, limbă şi limbuţie, dar mai nimic din bunurile civilizaţiei lor. Era un oraş redus la aproximativ a opta parte din populaţia lui de azi, la un sfert din suprafaţa actuală, deşi avea două sectoare în plus peste actualele galben, negru, albastru şi verde, pe desfiinţatele roşu şi alb, iar toată periferia de atunci, peste care s'au suprapus decorativele cartiere Filipescu, Bonaparte, Domeniilor, Parcul Carol, Şoseaua Jianu, Davila, Cotroceni şi alte asemenea renăscânde cartiere înconjurătoare astăzi, toată această periferie era atunci un Bărăgan pe care vara păşteau vitele sau se semăna porumb, iar iarna îl cutreerau haitele de lupi, cari când erau înflămânzite, intrau mai adânc prin curţile dela periferie după pradă.

Fireşte, de atunci, pe măsură ce vremea s'a scurs, oraşul a evoluat, la început în ritm încetinit, chiar foarte încet, iar mai târziu şi în deosebi după pacea din 1918 tot mai accentuat, până mai deunăzi, când evoluţia s'a făcut în ritm, l'am putea numi vertiginos, dacă ţinem seamă că anual se clădeau 3—4 mii de construcţii noui, mai cu seamă sub ultimii primari, cari au pus războit târnăcopul în funcţiune, ca să poată scoate din oraşul oriental de acum câteva decenii, metropola apuseană de astăzi pe care o admirăm cu regretul de a nu fi evoluat în stilul autohton, ci într'unul cu totul străin de sufletul şi ochiul nostru. Şi în astă privinţă, ne gândim cu explicabilă strângere de inimă, ce câştig binecuvântat ar fi fost pentru metropola de aproape un milion de suflete a unei ţări de patrusprezece milioane, cifră se sporeşte pe fiece an, dacă prefacerea aceasta ar fi rămas tot la uriaşa proporţie americănească de astăzi, însă cu respectul stilului nostru, adică, un zgârie nor tip bufetul de la Şosea, sau tip Minovici dela Şosea, sau tip casa general Iacob Lahovary de pe strada cu acelaş nume, sau dacă aceasta n'ar fi fost cu putinţă—şi ne întrebăm de ce—cel puţin să se fi păstrat neatins un cartier din toată Capitala, ca să poată sluji ca termen de comparaţie între trecut şi prezent, dacă nu pentru noi, pentru tineretul nostru mai ales, cel puţin pentru streinul care ar fi vrut să se documenteze; să fi rămas neatins baremi un cartier, din alăturarea căruia cu marea majoritate a restului americănesc, să reiasă în simpatică evidenţă patriarhalul stil arab al vechiului oraş, cu *„case mici, dar în cari locuiau oameni mari"*, însă cu curţi şi grădini spaţioase cu aer şi lumină multă, cu verdeaţă din belşug, cu mireazmă de flori şi umbră de pomi roditori ce nu se mai întâlnesc azi în

vechia cetate a lui Bucur Ciobanul, flori cu cari ne-am pomenit, rozeta, vanilia, floxul, portolaxul, lamâiţa, pe cari nu le mai zărim azi în nici o grădină, înlocuite fiind cu altele necunoscute până mai deunăzi, tot aşa precum unii din pomii roditori de odinioară nu-i mai întâlnim în cuprinsul oraşului nici chiar la proprietăţile cărora le-a mai rămas un petec de curte sau de gradină.

Şi iata, aşa s'a făcut de a rămas astăzi primul oraş al ţarii, cu acest amalgam de stiluri, care mai de care mai străin de specificul pamântean, cu toate că au fost primari cari au vădit şi ochiu urbanístic şi gust şi pri e-pere şi tragere de inima pentru Capitala pe care au voit-o cât mai sanătoasa, mai curata şi mai arătoasă.

Aceasta rapidă transformare mi-a prilejuit unele nedumeriri şi totdeodată amintiri, din cari redau câteva :

Ieşind într'o zi din C' megiu e poart ce da în strada Brezoianu, m'am pomenit pe straduţa pe care, cu to la prefa rea ce suferise, mi-o aduceam bine aminte, de vreme ce acum mai bine de 50 de ani o viz'tam aproape zilnic, trebuind sa-l vad pe Co tache Nottara dupa d'vor ul l ı de prima soţıe, Amelia Velner, societara ca şi el a Teatrului Naţıo ^ casa aruia o seama de amatori de teatru ne întâlneam, l fiind î tre noi toţi flăcăi maı în masură să ne prim asca, având tot dich'sul gospodar c intact, ca unul ce divorţase de curând. Acolo în casa aceasta, într'una din seri l-am auzit pe *De Max*, după primul an de studii la Paris cu ma strul Delaunay pentru intrarea în Conservatorul de acolo venit în vacanţa. La el am vazut pentru întâia r bı ţară la m^na şi l-am as ultat d lamând „Noaptea de Octombrie" a lui Musset, el debitând partitura poetul i, iar Costache Nottara replica muzei. După plecarea lui De Max, Costache Nottara se minuna de câştigul fostului lui elev, dupa numai un an de preparare cu Delaunay, caruia, amanunt interesant, nu i se platea decât 5 franci ora de studii..

Ei bine, pe locul acestei foste locuinţe a lui Nottara, colţ cu str. Brezoianu, în care am intrat de atâtea ori şi care-mi amintea seri întregi petrecute în tovărăşia unor oameni de litere şi de teatru, printre cari Delavrancea, Sfinx (Dem. Racoviţă), artistul Ion Niculescu, papa Ventura, s'a ridicat o clădire impunătoare, hotelul „Opera" care împreuna cu alte asemenea cladiri moderne de pe aceiaşi stradă, a schimbat cu totul aspectul de odinioară al acestei intrări, rău numita „*Dr. Marcovici*, medic profesor

nıv rsı ar, 1853—1886", de vremece d-rul Marcovici a locuit scurta v e pe ea, iar daca nu i s'a zıs „Intrarea Nottara" tot pentru acelaşi mo iv, intrarii acesteia i se cuvenea pe drept cuvânt numele *d-rului general Theodory,* fost multa vreme medıcul curant al Palatului, care a locuit acolo ın a lui proprie toata matusalemica lui viaţa şi care trecea drept un m'nent specialist. pe când d-rul Marcovici, unul din cei mai distinşi prac-i ıani din vremea aceia şi care facea un curs foarte ascultat la universitate, în lamilia mea pe care o vizita foarte des, ţin minte ca n'a fost nici odată chemat din partea aceia a oraşului.

Şi surprize de acestea am avut în multe puncte ale oraşului, cu deosebire în vremea prefacerilor din urma orânduite de noua aşezare a oraşului. Citez pe cele ce mi-au lasat o mai profundă impresie, probabil fiind a mi-au fost mai simpatice, amintindu-mi fapte în legatură cu ele

Aşa de pilda, duioase amintiri mi-a răscolit târnăcopul care a pus la pamânt casa d-rului Keresteny de pe calea Victoriei, dărâmare ce a costat viaţa unui funcţionar din personalul cofetăriei Nestor, pe locul careia s'a ladit colosala construcţie unde este astazi localul cofetariei *Nestor.* Vechia ladire, înainte de daramare, a fost ınchiriată acum vre-o 55 de ani ministerului de razboi, astazi m'nisterul apararıı naţionale, minister în care faeam la doua s ptamânı odata serviciu de ofiţer de ordonanţa, pe când eram sublocotenent la cavalerie.

Intr una din aceste ocaziuni pro urate de serviciu, am văzut şi am înţeles de ce era aşa de popular, de simpatizat şi de atractiv batrânul om de stat Ion Bratianu, prim ministru şi ministru de r˘ b ˆn vremea aceia.

Serviciul meu acolo consta din a introduce personalităţile ce cereau audienţe ministrului sau secretarului general. Aveam în acest scop un birou într o camera aşezată între cabinetul ministrului, pe atunci Ion Brătıanu şi acela al secretarului general, pe atunci generalul Cruţescu, şi un registru în care treceam ordinea prezentarii solicitanţılor de audienţe, cu consemnul ca pe miniştrii noştri, pe cei streini acreditaţi la noi şi pe parlamentarii ven'ţi dın provincie pe când Corpurile legiuitoare erau închise, să nu-i mai înscriu în registru, sa nu le mai pretınd carta de vizită, ci să-i introduc direct fara anunţare prealabilă.

Aşa, într'o zi de audienţe la ministru, se prezenta ministrul Turciei la noi, pe care nu-l mai vazusem la minister, dar pe care l'am recunoscut fiindca din legaţia otomană era singurul care purta fesul, şi-mi prezintă

carta de vizită cerându-mi s'o prezint primului ministru. I-am spus, potrivit consemnului ce aveam, că nu e nevoie de cartă de vizită şi l'am rugat să mă urmeze la cabinetul ministrului, însă a refuzat foarte politicos insistând sa prezint în prealabil carta de vizită.

Când am prezentat lui Brătianu carta de vizită a ministrului turc, primul ministru, vădit contrariat, pe ton mai mult răstit m'a mustrat :

— V'am rugat d-le ofiţer, să nu faceţi s'aştepte pe miniştri, mai cu seamă pe un strein, şi d-voastră luaţi dispoziţii contrarii.

I'am replicat că am insistat să-l introduc fără nici o formalitate şi n'a primit.

Brătianu s'a sculat repede dela birou şi îndreptându-se spre uşă, l-a primit foarte cordial, afectuos chiar, i-a luat pardesiul şi l'a dat uşierului.

Au stat puţin de vorbă, nici un pătrar de ceas, iar la ieşire, am ramas uimit când l'am văzut pe Ion Brătianu, pe omnipotentul Ion Brătianu, care trecea atunci în ochii ţării cu porecla când de „mare vizir", când de „cancelar al ţării", luând pardesiul musafirului din mâna uşierului şi ţinându-i-l el însuşi să'l îmbrace. Şi am mai văzut cum acelaşi atotputernic Ion Brătianu, ţinând de braţ pe vizitator până la scara-melc a etajului, ce conducea la parter şi aci, după ce i-a strâns încă odată mâna, a stat la capătul de sus al scării tot timpul cât a coborît-o, dându-i repetate bineţe, iar la sfârşit i-a trimis într'o impecabilă franţuzească: „Au plaisir de vous revoir, Excellence !"

Ori cât de tânăr eram şi de nepriceput în rosturile politice din vremea aceia, am înţeles totuşi de ce acest mare vrăjitor, era aşa de simpatizat în ţară şi peste hotar şi mi-aduc bine aminte — deşi a trecut de atunci mult peste o jumătate de veac — că povestind scena aceasta într'un cerc familiar, am făcut reflecţia raportului pe care trebue să-l fi făcut diplomatul turc mnistrului lui de externe şi în ce culori vibrante trebue să-l fi înfaţişat pe Ion Brătianu al nostru.

Omul acesta, cel mai încântator dintre oamenii de Stat ai noştri până la Take Ionescu, care şi acesta îi semăna în privinţa simpatiei ce ştia să radieze în contactul cu lumea, acest fermecator Ion Brătianu ce te câştiga din primele vorbe cu cari te întâmpina, din felul atrăgător în care te primea, era fatal să cucerească masele aşa cum le-a cucerit (dovada celor 12 ani de neîntreruptă cârmuire, ce nu s'a mai întâmplat în ţara noastră) ş

era explicabil să se bucure şi în afară de simpatiile de cari s'a bucurat în toate cercurile diplomatice cu cari venea în contact.

Mai târziu, când a venit pe jos, cum obicinuia, la *Revista Noua* în str Regală, ca să ne aduca într'un pachet costumul naţional de Câmpulung al uneia din fiice, pare-mi-se chiar al d-nei Sabina Dr. Cantacuzino, costum apărut în culori într'o execuţie de rafinată artă în n-rul 2 an I al *Revistei Noui*, mi-a vorbit prieteneşte, mie un ofiţeraş, fiindcă la ora aceia nu era nimeni în redacţie decât secretarul şi cu mine, mi-am îngăduit să-i amintesc de introducerea turcului la minister şi de observaţia nedreaptă ce-mi facuse. Nu şi-a mai adus aminte, dar surâzând prietenos, mi-a spus: „Cu streinii să ne purtam cât se poate de bine: nu pierdem nimic, din potrivă, câştigăm." Când a aflat al cărui Bilciuresc eram, i-a părut şi mai bine că m'a cunoscut, fiindca tatal meu îi fusese devotat partizan atât el cât şi vărul lui, Nae Manolescu, tatăl fostului preşedinte al Curţii de Casaţie, Corneliu Manolescu Râmniceanu, bun prieten al lui Brătianu, fost primar al Capitalei şi chestor al Senatului. La despărţire, mi-a mai strâns odată mâna, a strâns-o şi pe a secretarului Ghionis, mi-a recomandat să salut din parte-i pe Hasdeu cu parerea de rau că nu l-a găsit, fiindcă la rugămintea lui adusese costumul naţional şi a plecat tot pe jos până acasă ce era doar la câţiva paşi, lasându-ne sub vraja încântătoarei lui personailtăţi.

Zic „a lecat tot pe jos" fiindcă nici odată nu l'am întâlnit umblând altfel pe strada, nici pe el nici pe *C. A. Rosetti*, aşa cum obicinuiau de pilda sa apara pe strada *Petre Gradişteanu, Titu Maiorescu* şi *Beizadea Dimitrie Ghica*, totdeauna în birjă.

Din cauza obiceiului acesta al lui *Ion Brătianu* de a umbla totdeauna pe jos, a putut *profesorul Pietraru* un detracat, să descarce un foc de revolver asupra lui Bratianu pe atunci prim ministru, cam prin dreptul „Fundaţiei Ca l, glonţ, ce în loc sa-şi atingă ţinta, a nemerit catarama dela spate a lui *C. F. Robescu*, din care cauză a fost poreclit *Robescu-Cataramă*, spre deosebire de fratele sau *profesorul Robescu*.

Alta amintire mi-a rascolit darâmarea casei lui *Nicolae Blaremberg* din strada Episcopiei, aripa stânga despre partea grădinii, pe locul căreia s'a cladit prelungirea hotelului „Athenée Palace". Dispăruta casă mi-a reamntit figura acestui Nicolae Blaremberg, fostul ministru de trei zile al Regelui Carol, omul politic de frumoasă amintire, oratorul şi ziaristul de reputată vază, fratele colonelului Blaremberg, socrul lui Nicolae Filipescu

Nicolae Blaremberg n'a fost numai un distins parlamentar, trimisul în parlament al județului Brăila ori de câte ori cârmuia partidul conservator al cărui marcant membru era, n'a fost numai unul din cei mai proeminenți avocați, ci și un polemist temut și un publicist apreciat. *Le Peuple Roumain*. revistă politico-literară, în colaborare cu *Alexandru Macedonski*, a avut răsunătoare articole politice și viguroase polemici, pe lângă o gustată parte beletristica ieșită de sub pana amândorora.

Mărturisesc că acum câtva timp când m'am brodit pe strada Episcopiei și am văzut târnăcoapele transformând cuibul acela de ales gust în care locuise Nicolae Blaremberg, în mormane de moloz, am simțit explicabila strângere de inimă pe care în chip firesc o ai când dispare o priveliște cu care te-ai deprins și care ți-era dragă ; nu numai fiindca îl cunoscusem pe Blaremberg, dar mai cu seamă pentru că dispărea locuința aceia cu esteticul interior în care se complăcea omul de gust care era amfitrionul, interiorul artistic cu podoaba lui de prețuită colecție de artă, peste care trona celebrul *Vârful cu dor* al maestrului Mirea (primul exemplar) o compoziție de dimensie, sugerată de Carmen Sylva de pe chiar priveliștea „Vârfului cu dor" de lângă Sinaia. Tabloul fusese conceput la fața locului și executat la Paris unde obținuse la Salonul oficial mențiune onorabilă, reprezentând visul unui cioban pe stâncă, cioban ce se trezește sub impresia visului, înconjurat de zâne și cu vulturul în plin zbor apărând dintre nori ; acest reputat tablou, mai cu seamă noaptea, apărea în toată splendoarea, chiar din stradă și din grădina Episcopiei, la lumina lampilor din balconul de sticlă dela fațada. Acest tablou pe care atâția trecători l'am văzut de nenumărate ori cât a trăit Blaremberg, de acum nu va mai fi văzut, cum nu va mai fi văzută nici casa cu balconul de sticlă, ci în locul acstei atrăgătoare locuințe a unui om de rafinat gust, ochiul se va propti pe ferestrele reci dela diferitele etaje ale adaosului lui Athenée Palace.

Și nemilosul târnăcop a mai pus la pământ colțul de lângă fosta biserică Sf. Ionică cu str. Câmpineanu, unde odată a fost vestitul grătar de noapte al lui „Marinescu-Purcel", mutat mai târziu în localul de pe aceiaș stradă chiar aproape de intrarea la direcția Teatrului Național, „Marinescu-Purcel", căruia clienții cari se îmbulzeau cu deosebire după miezul nopții, să-i guste delicioasele fripturi și vinuri, îl întâmpinau cu glumeața între-

VARFUL CU DOR — Opera maestrului Mirea — al doilea exemplar.

tare: „Tot purcel d-le Marinescu? Nu mai creşti odată, să te vedem ş' noi porc de-abinelea, ca să ne dai aldamaşul maturităţii?"

Şi tot de pe str. Sf. Ionică, în dosul aşezămintelor Kreţulescu, a dispàrut restaurantul Enescu, cu grădina lui cu tot; faimoasa gradină de odinioara *Guichard*, cu teatrul ei de vara unde juca *Pascaly: Moartea lui Constantin Brâncoveanu, Curierul de Lyon, Jianu Haiducul, Gringoire*, iar alte seri vestitul cupletist *I. D. Ionescu*, la care da navală publicul ma numeros decât la Pascaly, ca să-i asculte cupletele vesele şi mai ales politice, opera lui *Pantazi Ghica* şi a lui *Orăşeanu-Nichipercea*, cuplete din care mi-aduc aminte câteva strofe:

„El a zburat.
Că din Senat
Un vânt turbat
L'a spulberat!"

Era vorba de un senator care se văita că a ieşit la sorţi.

Sau:

„El traeşte-acuma dincolo de-Ocean,
Cu banuţii noştri, ca un barosan."

Aluzie la fuga în America a bancherului Cristu Pavel, fuga ce pagubise multe pungi de înstăriţi.

Sau cupletul acesta, de care faceau haz bărbaţii a căror soţii exagerau moda.

„La Stambul orezul mereu se scumpeşte,
Patru lei ocaua şi nu se găseşte.
Cucoanele-l strâng cu ultimul ban
Marunt sa-l piseze pentru suliman.
O ce lucru-afurisit!
Le trebui şi lor gâtul răsucit!

Şi tot aşa treptat, sub ochii noştri cari au trăit vremea aceia, au fost transformate în mormane de moloz câteva case boiereşti a căror dispariţie a avut cel puţin în sufletul meu o simţitoare repercusiune, cu fiece lovitură de târnăcop, fiindcă le îndrăgeam ca pe nişte relicve scumpe cari

m -au înveselit copilaria şi tinereţea, repercusiune pe care am simţit-o tot a,a de nemiloasa când a disparut mai deunăzi casa boierului *Costică Câmpineanu* de pe strada care-i poarta numele, cam prin dreptul străzii ce duce din ea la ministerul de razboi (azi ministerul apararii naţionale) la ntrarea în Cişmegiu, alături de grădina unde era florăria „Faraudo", pe unde s'a ridicat zidul ce desparte strada de gradina palatului regal. Casa aceasta, rămasă cum a moştenit-o Costică Câmpineanu, era o cladire modestă făra etaj, un şir de multe odai ce da una într'alta foarte încapaoare şi în care a locuit acest Câmpineanu, consilier la Curtea de apel din Bucureşti. El era un excentric, un original, singur cu un leu cres ut de mic de-o caţeluşe, leu ce circula prin odai. Dintr'una din ele, rezervata şerpilor — peste douazeci — puteai privi printr'un o hiu în uşa, cum erpii îşi devorau la ora hranei, porumbeii vii ce li se servea la douatrei zile..

Acest boier ex ent ı ce ducea viaţa de bohem, purta primavara şi toamna în loc de palton subţire, un şal turcesc (tartan) iar iarna blană şi manşon fară şiret de dupa gât cum purta manşonul conu *Petrache Carp*, alt boier excentric, caruia din cauza importanţei pro minetei sale personalitaţi, îi rezervam o pagină aparte.

Am fost de câteva ori în casa lui Costică Câmpineanu, împreuna u Macedonski cu care era prieten, şi am mângaiat şi eu leul domesti it care n'avea nimic de fiara în el, ceia ce de altfel era explicabil, de vreme ce nu cunoscuse jungla, ci supsese laptele unei caţele. Câmpineanu te prevenea să n'o ameninţi pe caţea nici în gluma, fiindca ar fi atras — zicea el — furia leului, care ţi-ar fi îngăduit să-l dojeneşti pe el, dar sa nu faci gest de ameninţare macar, doicii lui. Leul lui Câmpineanu era mult mai voluminos şi mai aratos ca cele mai bune exemplare din menageriile ce se perindau pe atunci prin Bucureşti, mai cu seama primavara când napârlea, însă crescut în casa, familiarizat şi lasat în libertate, n'avea instincte salbatece, nici puterea unei fiare crescută în mediul ei prielnic dela natură. Dar dacă leul lui Câmpineanu *constituia* o *distracţie* pentru el şi o curiozitate pentru prietenii şi cunoştinţele ce-l vizitau, în schimb, mania de a întreţine şi a hrăni cu porumbei vii şerpii, din cari unii chiar veninoşi, pe cari îi purta câte unul în fie ce zi în manşon, la cafeneaua istorică *Fialcovski* unde avea o masă rezervată, de la care de obicei nu lipseau Macedonski, moş Niculae Ţinc, Teleor, fratele lui Delavrancea, avo-

catul şi vestitul cneaz Cantacuzino, iar dimineaţa ducea în manşon câte unul chiar la Curtea de Apel, mania aceasta zic, pe mine unul m'a dezgustat sa-i mai calc pragul. Nu puteam îndura scena pe care o singura dată am privit-o, a acestor reptile ce-şi magnetizau prada până ce o facea să-i vină singura în gura, prada ce se zbatea îngrozitor tot timpul cât şarpele îi sugea sângele. Acest dezgustător spectacol, m'a tamăduit de curiozitatea de a-l mai vedea a doua oară, mai cu seamă pentru izbitorul contrast dintre sluţenia animalelor târâtoare şi eleganţa şi cochetaria gingaşelor şi nevinovatelor pasari.

Alta locuinţa ce a ramas în picioare, cu toata ruina ce o macinase şi o făcuse nelocuibilă şi darâmata acum de curând, a fost aceia modestă a lui Creţescu de pe strada Vasile Conta, unul din cei dintâi primi preşedinţi ai Curţii noastre de Casaţie chiar dela înfiinţarea ei, un bun prieten al tatalui meu, casa noastră parinteasca de pe str. Scaune (azi Nicolae Filipescu) fiind doar la câţiva paşi de casa lui Creţescu, care a trebuit sa sufere afrontul târnacopului, fiindca s'ar fi ruşinat să mai înfrunte colosul de peste drum ridicat pe locul simpaticei case batrâneşti a fostului ministru şi preşedinte al Camerei, *Mihail Pherechide*.

D'ntre vechile case boiereşti mai stau azi în picioare, transformate, s u reparate: casa parinteasca a actorului Gr. Manolescu, creatorul rol lui lui „Hamlet", la noi, de pe strada Cosma Nr. 5, cu curte ş gradina spaţioase · fosta casa a fostului prim ministru Guna Vernescu, actualul palat al ministerului Econmie' Naţionale (fost de Industrie şi Comerţ), despre al carei isotric voi vorbi la capitolul artelor plastice de domeniu arhitectonic; casa regretatului general *Gheorghe Manu* ramasa în patrimoniul familiei şi locuita de un fiu al generalului, una din puţinele cladiri vechi ale Capitalei, care n'a suferit nici o transformare, decât doar neînsemnate reparaţiuni şi care prin înfaţişarea ei arătoasa şi prin parcul imens cu vegetaţie batrână şi bogată, sta marturie pioaita a trecutului stil românesc şi a unei vechi gospodarii boiereşti; casele boiereşti de pe str. Nicolae Filipescu, fostă Scaunele, începând cu chiar casa regretatului fost ministru şi primar al Capitalei, casa ce aparţinuse jurisconsultului fost ministru de justiţie *Costaforu*, colţ cu str. Batişte, apoi alaturi tot pe str. N. Filipescu casa *Conduratu*, alături casa mea

parintească, peste drum casa fostului *pensionat Chevitz*, alaturi de o parte și de alta casa *Slătineanu* transformată și fosta casă a d-nei *Paris*, devenită prin cununie d-na *general Horbasky*, casă dărâmată la pământ, pe locul căreia, mai sporit cu locul pe care fusese clădirea locuinței avocatului *Budișteanu*, s'a construit liceul de fete *Regina Maria*, peste drum casa boierului *Balsama*, astăzi sediul „Direcțiunii presei", casa boierească a *Elenei Șeinoiu*, pe locul căreia mai târziu s'a construit casa *Zănescu*. așa cum se vede astăzi, unde a locuit cu chirie N. Filipescu când s'a înapoiat dela stu-

Grigore Manolescu.

Casa General Gheorghe Manu.

dii din Paris ; de cealaltă parte a străzii despre primăria generală a Capitalei ; casa boierului *Brăiloiu*, actualul *Mercur*, casa lui *Nicolae Fleva*, casa generalului *Ioan Carp* care și-a lăsat împreună cu soția născută Bădulescu, întreaga avere Academiei Române, iar dela încrucișarea străzii Filipescu cu str. Batiște, erau de partea din spre Bulevard a acestei din urmă strazi, casa unde a stat *Constantin Stoicescu*, fostul ministru, până ce și-a construit clădirea de peste drum, la a cărei inaugurare a asistat și *M. Lor Regele Carol și Regina Elisabeta*, apoi de aceiași parte fosta grădină a *Ti-*

rului Român, iar cam peste drum de ea bătrâna bogătaşă *Momulo* pe care a jefuit-o vestitul bandit Serdaru, ce băgase groaza în populaţia Capitalei prin ingeniozitatea cu care da loviturile; alături, cam pe locul unde este azi construit palatul *Creditului Minier* era casa lui Costică Lecca, moştenitorul Momuloaei.

Pe strada Scaune (Filipescu) au fost instalate în timpul războiului româno-ruso-turc din 1877 şi 78 toate cancelariile Marelui Stat Major rus şi anume: în casa *Costaforu* (Filipescu), în casa *Brăiloiu* (Mercur) şi în casa *colonel Blaremberg* tatăl d-nei N. Filipescu, colţ str. Batişte cu str. Dionisie, iar toate casele de pe aceste străzi, găzduiau trăsurile, caii şi ordonanţele ofiţerilor din Statul Major rusesc.

In cartierul acesta: Scaune, Batişte, Dionisie, Vasile Conta, locuiau: Costaforu în casa căruia veneau personalităţile din partidul alb (conservator), Lascar Catargiu, fraţii Lahovary, Gr. Păucescu, Gr. Triandafil, ceilalţi conservatori de atunci şi de mai târziu, cum era generalul Ghe. Manu care nu făcea politică fiind încă pe atunci în activitate, sau generalul Lahovary pentru acelaşi motiv, sau tineretul de mai târziu care era încă la studii în strainatate, cum erau: Take Ionescu, Marghiloman, C. Dissescu C. Arion, Al. Djuvara, Vasile Lascăr, au activat la înapoierea dela studii, unii în partidul alb, alţii în partidul roşu (liberal).

Pe strada Scaune (N. Filipescu) au locuit în vremea copilăriei mele: marele actor Matei Millo, Marghiloman vânătorul, care pornea la vânat într'un chervan de-asupra căruia era o cuşcă de sârmă în care încăpea vre-o duzină de câini de vânătoare ce se urnea cu 6 cai şi cari de cum simţeau că se înhamă caii la chervan, ştiau că pornesc la vânătoare şi lătratul lor zgomotos asurzea toată mahalaua.

Ţiu minte că întrebând într'o zi pe tata de rostul denumirii acestei străzi şi a bisericii de pe ea, mi-a explicat că denumirea a purtat-o mai întâi strada şi după ea biserica, fiindcă pe strada aceasta s'a pomenit mai de mult obiceiul ca în fiece zi de vară fără ploaie, după ce se lua masa de seară întotdeauna de vreme, cam pe la 6 seara, fiindcă lumea de atunci se culca de vreme ca să se scoale odată cu zorile, se făcea cerc la poartă: gospodăria căreia îi venea rândul la sindrofie, poruncea să se scoată scaunele la poartă şi toţi ai casei împreună cu vecinii de peste drum şi de pe laturi se aşterneau pe sindrofie, sorbeau din cafea şi din ciubuc, iar pe la 8 gazda bătea din palme (soneria din vremea aceia) să vină slugile

cari carau scaunele în casă şi după stereotipul : „mâine seară mai frumos", plecau toţi la culcare, iar seara următoare sindrofia se repeta la vecinul de peste drum sau de alaturea, cu acelaşi invariabil program, care dacă astăzi s'ar părea plicticos, era însă considerat pe atunci ca foarte sănătos, fiindca ziua era întreagă a munci' iar seara ıntreagă a odihnei.

In Bucureştii din vremea aceia erau atât de numeroase maidane şi locuri virane neîngradite, în cât aproape egala suprafaţa ocupata de cladiri. Pe aceste întinse şi numeroase locuri goale se aşezau provizor'u sau vreme ma îndelungată, panorame, menagerii, ci curi, baraci cu ţinte pentru tras la semn, iar pe vremea sărbătorilor de Pasti, dulapuri şi caluşei. Maidanele situate la poziţii mai bune, mai cercetate, erau relativ rent bile fiind a pe ele se aşezau numere de spectacol sau de rasunatoare reclama de sensaţie, la cari lumea obicinuită sa casce gura dând navala mai cu eamă în zile nelucrătoare

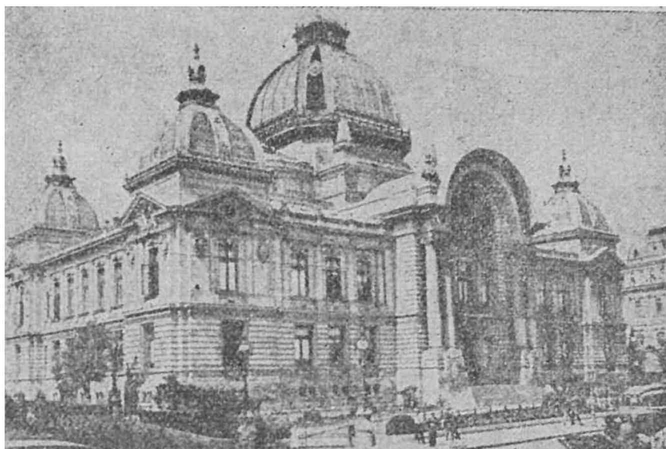
Aşa de pildă, era ma'danul pe care astazi est cladirea Poştei tel grafului şi telefonului, maidan pe care a stat r '-p t u a i e titu c' *Suhr*, ale carui numere de senzaţie a atras aproape tot Bucur ştii de r - peţite ori şi care între alte numere excepţionale din program, prezenta o echipă de gimnastici, fraţii *Avolo* de o îndrazneala ın acrobaţ' n m ' văzută la noi în ţară, carora un compozitor român le dedicase un vals foarte popular pe atunci, introdus în toate cas le ce aveau instrumentişti în familie intitulat „*V‹ lsul Avolo*". Tot sub spaţiosul cort, ınc 'zit iarna, al acestui circ, dupa plecarea lui a jucat c^tava vreme o trupa românea ca, pe care am văzut-o şi eu, copil fiind, în „*Lumpatius Vagabondus*".

Pe maidanul acesta, înainte de a se construi palatul poştelor, pe o porţiune de teren dinspre str. Carol, în lungime pe calea Victoriei de numai vreo 6 metri faţada, dar în adâncime de câţi-va zeci, au cladit şi deschis când au venit în Bucureşti din Ardeal, fraţii „Mircea", beraria lor vestită, cea d'întâi la noi care a introdus bautura aceasta, căreia i-a trebuit îndelungată vreme până să se deprinda publicul bucureştean cu ea şi să ia treptat locul vinului, a cărei consumaţie în toata ţara aproape o egalează.

Această berarie avea pe firmă zugrăvit un camion încarcat cu butoaie de bere, tras de doi cai şi cu inscripţia „*La Carul cu bere*", local căruia humoristul scriitor *Vasile Pop*, îi zicea: „la berea cu caru". Mai târziu, fraţii au despărţit tovărăşia : Victor a luat concesiunea bufetului gării de Nord,

Ignaţ localul de pe bulevardul Academiei, fost „Cosma" pe locul unde se află şi astăzi, iar Nicolae, localul de pe str. Poştei, acolo unde se găseşte şi acum.

Acolo unde astăzi se află cladirea Cassei de Depuneri şi Consemnări, se instalase pentru mai lunga vreme cea mai mare menagerie ce fusese până atunci la noi în ţara, cea mai mare, nu numai fiindcă mai erau alte câteva mai mici, ci şi pentru ca într'adevăr avea multe şi rare animale str ine şi sute de papagali de diferite specii şi mărimi. De aci, dela

Actualul palat al Casei de Depuneri.

aceasta menagerie şi dela circul de peste drum, am luat noi elevii din oate clasele liceului Sf. Sava situat la doi paşi de circ şi de menagerie, steagurile şi steguleţele ce ornamentau faţadele lor, ca să manifestăm pe strazi cu prilejul caderii Plevnei la 28 Noembrie 1878, fiindcă directorul liceului de atunci, *Alecu Boranescu*, a refuzat să ne dea steagul liceului pentru manifestare.

Aşa am manifestat atunci, cu steagurile zmulse cu de-a sila dela circ şi menagerie, la *Românul* lui C. A. Rosetti din str. Doamnei cam pe locul unde este astazi „Banca Marmorosch-Blank", unde ne-a vorbit *C. A. Rosetti* din balconul redacţiei; apoi la cancelarul *Gorciacoff* ce locuia la legaţia rusă de pe calea Victoriei alături de „Grand hotel du Boulevard"

care ne-a vorbit prim interpret în limba franceză; la Ion Brătianu şi la Kogălniceanu la Şosea.

La *Ion Brătianu,* în lipsa lui, care de cu noapte plecase la Plevna ce se predase, ne-a vorbit *Eugeniu Carada,* iar la *Kogălniceanu* care şi el plecase cu Brătianu tot la Plevna, colegului nostru *Dan Brătianu,* feciorul lui *Dumitru Brătianu,* fratele lui Ion Brătianu, venindu-i rău din cauza unui vânt rece cu picături de ghiaţă, el fiind de foarte debilă constituţie, am fost nevoit, ca cel mai robust din promoţia mea, să-l duc în cârcă până la Capul Podului Mogoşoaei, unde urcându-l într'o sanie, l'am dus acasă la el în str. Pensionatului (azi Vasile Boerescu) casă intactă şi astăzi, aşa cum era şi atunci, şi căreia i-ar trebui o sumara reparaţie ca să mai dureze multă vreme. Ieşind la intrare mama lui, d-na Dumitru Brătianu şi văzându-l livid, m'a dojinit aspru, crezând că eu l'aş fi îndemnat să manifesteze cu acel prilej.

*

Oraşul îşi schimba aspectul cu fie ce alt anotimp: primavara curţile şi grădinile cu pomet erau toate o floare, gunoiului de peste iarnă i se da foc, primăria neavând în sarcina ei, ca astăzi, ridicarea gunoiului. Pe vremea aceia cetăţeanul nu platea nici apa, de vreme ce o avea în curte şi ceva mai târziu adusă de sacagiu; nici gunoiul, de vreme ce nu exista serviciul ridicării lui, nici lumina care era numai de doua feluri: lumânarea de seu sau de spermanţet şi gazul; vara oraşul se golea simţitor pe dată ce la câmp începea secerişul păioaselor, multă lume mai înstărită având moşii cari reclamau prezenţa proprietarilor a căror ocupaţiune era plugaritul; toamna, altă categorie de orăşeni pleca pentru o lună şi chiar mai mult, la culesul viilor, al livezilor de pruni, al nucilor şi al altor soiuri de fructe; vii şi livezi, ce ocupau toată zona dealurilor şi a podgoriilor pe o întindere neîntreruptă dela Severin la Dorohoi, iar iarna, cu varietatea atracţiilor ei, strângea pe toţi membrii căminului în jurul vetrelor înroşite de dogoarea jarului din ele, în aşteptarea Crăciunului aducător de mese suculente, de clinchetul clopoţeilor dela sănii, de colinde, de stele şi vicleimuri, de urările de An Nou aducător de daruri pentru cei vârstnici şi de jucarii şi dulciuri pentru copii, aducător mai cu seamă de calendarul cu interesante poveşti istorice şi haiduceşti al vestitului povestitor *Nedea Popescu* (N D. Popescu), calendar, aşteptat cu înfrigurare de copiii din generaţia aceia, cari mai aşteptau cu aceiaşi nerăbdare apariţia

tot cam în preajma Anului Nou în vitrinele librăriilor cu gust împodobite cu cărţi legate luxos. a „Istorioarelor pentru copii" ale *Profesorului Rîureanu* şi a altor cărţi pentru copii ceva mai răsăriţi, aşa cum erau de pildă cele din colecţia „Bibliotheque Rose Ilustée". Apoi. cu prilejul Anului Nou aducător de veselie şi voioşie. mai erau aşteptate *bicele, pluguleţul. vasilca, buhaiul, revelionul,* ceva mai târziu *pomul de Crăciun* încetăţenit apoi de-a-binelea şi petrecerile de sărbători le încheia *Boboteaza* cu busuiocul sub pernă şi turnatul plumbului. aducătoare de gineri candidaţi la mâna fetelor în vârstă de căsnicie [4]).

*

Alt aspect al Bucureştilor era acela al spaţiilor goale dintre cladiri. fie că erau îngradite. fie că erau maidane. Asemenea locuri virane pe cari se aruncau toate impurităţile. ba chiar cadavre de animale. fiindcă nu exista serviciu comunal de salubritate, erau în Bucureşti mai pe toate uliţele şi din centru şi dela periferie. dar mai cu seamă pe acestea din urmă. Ce era câmpul Moşilor şi chiar grădina lui Heliade care umbrea fosta casă a lui Ioan Heliade Rădulescu. decât un întins maidan ce se cerceta numai pe timpul târgului Moşilor? Dar maidanul rămas după dispariţia grădinii de pomi înobilaţi a lui Ioanid. de unde se aprovizionau toate grădinile de pomi roditori din Bucureşti şi din ţară chiar. maidan ce se împreuna cu cel aflat pe actuala grădină a Icoanei. formând pe vreme ploioasă. o baltă cu lintiţă verde deasupra. Dar nenumăratele maidane cu suprafeţe de pogoane. de pe la margini? Dar cele aflate pe întinderi mai restrânse inundate pe vremea ploilor, cari după o următoare secetă. evaporându-se mlaştinile. erau gata să primească o panoramă „cu cadou" sau vre-o comedie. un fel de maghernită improvizată din scânduri, sau sub un cort, în cari se expuneau: femei cu barbă. copii lipiţi. înghiţitori de foc şi de săbii. fakiri. scamatori. vreo nenorocită de focă sau morsă, vreun şarpe şi câte alte asemenea nimicuri prezentate sub reclama de numere de mare sensaţie. cu o trâmbiţă şi o tobă la intrare, pentru care se percepea 20 sau 50 de bani după cum spectatorul era

4) Cu bicele veneau vizitii dela trăsurile boiereşti pe la casele prietene; pluguleţul îşi făcea urările întocmai ca astăzi fără nici o schimbare, cu vasilca venea ţiganii purtând pe o tavă un cap de porc; buhaiul era un fel de tobă petrecută de o frînghie pe care trăgând-o ritmic, scotea mugete ca de vită cornută; busuiocul îl puneau fetele candidate la măritiş sub pernă ca să-şi viseze peste noapte alesul, iar turnatul plumbului ghicea viitorul după forma pe care o lua metalul fierbinte turnat în apă rece.

fara . adou ' sau u „cadou' , exıbıţıı la cari se îndesau casca-gurile din vremea aceia, printre car' ne amestecam şi noi. atraşi de asurzıtoarele reclame, bucuroşi ca ni se sparg urechile numai pentru 20 sau 50 de bani. Se întâmpla însă ca vreo ploaıe picata pe nepregatite. sa spargă petrecerile. maidanele devenind iaraşi pentru o perioada de vreme mlaştini. în cari larma comediilor s'o întreţie o alta muzică. aceia a ţânţarilor provocatori de malarie.

Tot pe vremea sărbatorilor de prımăvara. maidanele acestea mai erau asaltate şi de alte asemenea ieftine spectacole' ursarii cari jucau ursul şı ca-i cutreerau şi uliţele, turcii cu maimuţe ce descărcau arma şi aveau şi alte numere de... senzaţie în program. Şi mai nu ramânea maidan neocupat în zilele Paştilor până la .Duminica Tomei": care cum găsea maidan liber şi avea la îndemână o maimuţă. o femeie cu barbă. sau un viţel cu cinci picioare. îl ocupa şi... gata negoţul.

*

De pe urma starii de insalubritate provocată de primitivitatea în care se afla pe vremea aceia primul oraş al ţarii. mortalitatea da un procent ngrijorator dın cauza lipsei de apa potabila. a lipsei de canal şi dın cauza prezenţei maıdanelor. a baltoacelor provocatoare de malarie, a insuficienţii medicilor. dar în schimb. a prezenţei şarlatanilor improvizaţi cunoscatori ıntr'ale doftoricescului meşteşug şi a prezenţei la oraş ca şi la sat a babelor ştiutoare de descântec şi de buruieni de leac pentru orice fel de boala şi mai cu seama a lipsei de preparate medicinale şi a ınsuficientei pregatiri a laboranţilor farmacişti. când nu se cunoscuse seru antidifteric. ceiace a dat un impresionant contingent de cazuri mortale. fiindca pe data ce se pronunţa ana'na difterica, simpla. sau sub forma de „crup". bolnavul era condamnat medıcii refuzând sa-l mai asiste. ceiace făcea disperarea familiilor ce întâmpinau doua trei cazuri deodata. lovitură pe care a suferit-o şi parintele meu, care a dus la groapa pe a e aşı dric două cosciuge cu doi fraţi ai mei. De aceasta nenoroc're n'a fost cruţata nici familia noastră domnitoare care. cu toate excepţionalele ıngrijiri ce a dat un cului ei copil. mica prıncipesa Maria. n'a putut fi 'zmulsa din ghiara morţii. spre dezolarea auguş ilor ei parinţi. Domnıtorul Carol şi Doamna El sabeta. Şi cate famılıi n'au avut sa îndure asemenea necruţatoare lo ituri numai d pe urma ace tui specim n de b ala! Dar ce contıngent t t a a dezastru s de vı time n'au dat şi alte bolı tot aşa

Doamna Elisabeta cu mica Prinţesa Maria

de incurabile din cauza nepregătirii în care ne găseam atunci sub raportul îngrijirilor medicale!

Şi să se ţină seamă că oraşul n'avea aglomeraţia de azi, nici în populaţie nici în clădiri; din potrivă, stilul predominant era cel arab, cu curţi spaţioase, cu vegetaţie îmbelşugată, cu grădini de flori, de pomi roditori şi pe alocurea chiar de zarzavat. Ne putem lesne închipui ce progrese ar fi făcut varietatea aceasta de molime, dacă în locul oraşului cel vechiu, ar fi întâlnit în calea lor oraşul de mai târziu, mai aglomerat şi totuşi fără canal, fără apă, fără lumină şi fără serviciu de salubritate. Adăogaţi la toate aceste neajunsuri şi lipsuri şi împrejurarea că medicii erau foarte rari şi prea puţini proveniţi din şcoli de specialitate, chiar după înfiinţarea şcoalei Davila, căci afară de Davila, Obedenaru, Marcovici, Turnescu şi ceva mai târziu Râmniceanu, Severeanu şi generalul Zorileanu, cari deţineau clientela înlesnită a Capitalei, deşi pe vremea aceia o vizită la domiciliu se plătea cu cinci lei, iar o intervenţie chirurgicală trei, patru, cel mult cinci sute de lei, majoritatea populaţiei Capitalei se căuta, aproape ca şi la ţară, în chip empiric cu felceri şi babe, cari descântau de deochiu, trăgeau, lăsau sânge, scoteau măsele, puneau lipitori, afumau, povăţuiau călcatul ursului, puneau lipitori, pahare şi pahare cu sânge, iar faima vestitului *dr Drasch*, care în realitate era un omeopat, dar care trecea drept făcător de minuni, venea tocmai de acolo, că în loc de reţetă sau de prescripţie, proceda prin sugestie, asigurând pe bolnav că nu suferă de nimic, că e sănătos şi că în câteva zile va fi pe picioare.

Târziu de tot s'a aflat că toată această năvală de lume ce venea la „hotelul Avram", ce şi azi este neschimbat aşa cum era şi acum 65 de ani tot în spatele spitalului Brâncovenesc, hotel pe care l'a locuit Drasch cât a trăit, pleca dela el după consultaţie, cu sticluţe de apă chioară sau cu hapuri de miez de pâine, lăsând sa lucreze asupra bolnavului iluzia, ba chiar convingerea, ca acestea erau medicamente făcătoare de minuni şi probabil că tratamentul acesta a dat rezultate apreciabile, de vreme ce pe atunci nu era doctor mai popular ca el nu numai în Bucureşti ci şi în ţară, de unde veneau bolnavi să se arate lui Drasch.

O particularitate vrednică de menţionat, este că acest Drasch era un munte de om, înalt, gras, voinic, cu mâini şi picioare atât de exagerat de mari, încât nu se găseau mănuşi şi încălţăminte pentru el, ci îşi comanda

încălţămintea în Suedia, unde şi bărbaţii şi femeile au mâini şi picioare disproporţionat de mari, deşi la început Drasch a încercat să-şi comande ghete la cismarii noştri, dar nemulţumit, a recurs la marfa suedeză.

Despre Drasch, pe care l'am cunoscut şi eu de mic copil, se spunea că nimeni nu l'a văzut vreodată în trăsură, că dormea fără foc iarna, că nu purta căciulă, flanelă, şoşoni, sau blană, că nu fuma, nu bea alcool şi nu gusta carne de niciun fel.

Iată unele din isprăvile ce circulau pe socoteala lui şi cari i-au creiat o reputaiţe de legendă chiar după moarte, isprăvi ce treceau drept minuni.

Se povestea că întâlnindu-l pe stradă un bolnav care'l cunoştea, acesta l'a rugat să-i prescrie un leac pentru falca umflată ce-l supăra îngrozitor. Drasch îi examinează umflătura chiar în stradă şi, fără să-l prevină, îi trage o palmă zdravănă peste umflătură şi probabil abcesul fiind copt, a lăsat să curgă puroiul şi pacientul a scăpat de dureri.

Altă dată, tot pe stradă, e întâlnit de un bolnav care avea gâtul umflat într'o parte. Pe când îi cerceta umflătura, scoate la repezeală un briceag din buzunar şi încleştându-i capul cu mâna liberă, mâna lui de atlet, îi face 3—4 crestături. Sângele şirue pe hainele bolnavului, dar durerile îl slăbesc.

Un dement care suferea de idei fixe, chiamă pe Drasch să-l tămăduiască de infirmitatea imaginară că având picioarele de sticlă, îl ţin imobilizat. Drasch care se brodise cu bastonul la el, fără să stea la gânduri, îl croieşte de câteva ori peste picioare şi nebunul c ia la sănătoasa ca un ogar.

Alt scrântit la minte, avea ideia fixă că lui î' umblă prin cap două care cu fân şi că le aude cum scârţâe, fiindcă n'au roatele unse, din care cauză nu mai poate închide ochii. Drasch făgăduieşte că va veni a doua zi cu instrumentele trebuitoare ca să-i extragă carele cu fânul din cap, având grijă la plecare să recomande familiei să găsească a doua zi la vizită două care cu fân încărcate pe cari să le introducă în curte fără să observe nebunul.

La vizita de a doua zi Durasch se înţelege cu familia ca, la un semn al lui, amândouă carele încărcate cu fân să iasă pe poartă unul după altul. Se duce la nebun, aşază pe masă două trei instrumente de forma cleştelor cu cari dantiştii scot măselele, vîră unul din ele într'o ureche, simulează

că trage ceva din camera urechii şi după ce scoate cleştele afară, face s mnul convenit, îl scutură zdravăn de cap şi-i arată primul car, apoi repede repetă operaţia la cealaltă ureche, altă puternică scuturătură de cap, altă arătare a celuilalt car cu fân şi nebunul s'a liniştit, ba acum devenea furios când cineva îl întreba în glumă dacă nu i-a rămas vre'un resteu, vreo roata de car, vr'un jug, sau vr'un bou în cap.

O doamna din buna societate bucureşteană cu predispoziţie spre obesitate, recurgânâd la sfatul lui Drasch, acesta îi recomandă să-şi strice zilnic pofta de mâncare în fiece zi înaintea meselor, bând apă zaharata, mâncând dulciuri, fumând şi căutând să-şi piardă nopţile veghind, sau fa ându-şi de lucru ca să nu se odihnească. Reţeta lui Drasch a reuşit, candidata la obesitate a slrbit relativ repede, dar tot aşa de repede şi-a pierdut averea care reprezenta ceva pe vremea aceia, fiindcă trebuind să vegheze nopţile, a cazut la patima jocului de cărti, care în scurta vreme a lasat-o muritoare de foame, aşa ca s'a potrivit şi în acest caz aprecierea de spirit in cazul când „intervenţia reuşea dar pacientul sucomba," fiindcă n cazul ce povestii, reţeta lui Drasch a avut efect, dar pacienta a murit în mizerie.

Iluminatul oraşului era şi el destul de primitiv şi se făcea cu petrol până mai acum mai bine de şase decenii, când s'a introdus gazul aerian mai întâi în centru şi tot mai târziu s'a întins treptat spre periferie, iar iluminatul electric a fost introdus la centru cu încetul, laţindu-se spre periferie mai târziu.

Eram în cursul inferior al liceului Sava, când la o iluminaţie a oraşului cu prilejul unui 10 Mai în Cişmegiu, am văzut un soare electric în fundul aleei principale pe înalţimea de teren din spre biserică. Lumina, nefiind închisa într'o sticlă, era aşa de puternică, în cât n'o puteai fixa nici o secundă fara să nu simţi dureri patrunzatoare în tot globul ochiului.

A fost pentru bucureştenii cari se aflau atunci în Cişmigiu un adevărat eveniment despre care s'a vorbit multa vreme ca de cine ştie ce descoperire ne mai pomenită.

Şi fiindca pomeniram de luminaţia ce se făcea la 10 Mai în Cişmegiu, cred interesant să adaog câteva amărunte . Ilumnaţia aceasta consta din înşiruirea a mii de candele împrejurul lacului, candele cărora li se

turna undelemnul mai spre fund, pentru ca astfel protejata luminiţa, sa nu se stingă în eventualitatea unui vânt neprevăzut. Efectul era atrăgător ş asemănător cu acelaşi decor procurat însă de nişte licurici cari ar fi în locuit candelele. Aceasta era tot farmecul iluminaţiei de 10 Mai, dacă lanţul acesta de luminiţe ce nu reuşau să îndeparteze bezna nopţii, sporită de umbra vegetaţiei grădinii, merita ponosul de iluminaţie La această ilu minaţie venea în fiecare an familia domnitoare, principele Carol şi p n cipesa Elisabeta, cari urmaţi de adjutanţii pala ului, colonelii Schina şi Filitti, făceau pe jos înconjurul lacului şi apoi se înapoiau cu tras a la palat, trăsură obligata sa mearga la pas, faţa de mulţime ce o î conjura ca să vadă şi să salute pe Suverani.

Aceasta aşa zisă iluminaţie mai avea un divertisme t fo ile de artificii cari dupa ce explodau în aer lasau sa luceasca in bezna ceru u cateva clipe inscripţii luminoase ca: „traiasca România" sau „10 Ma " sau „Carol şi Elisabeta" sau marca ţarii, sau coroana princiara Intr'un din iluminaţiile unui 10 Mai la Cişmigiu, o racheta din acestea cazând p ea pe care se afla familia domnitoare, a aprins trena rochiei prinţese El sabeta (Carmen Sylva de mai târziu) Au intervenit repede adjuta ţi S hina şi Filitti cari au reuşit să rupa trena înainte d cuprinde şi ro h

Dâmbovița

Vor mai fi trecând gârle și pe alte meleaguri prin orașe și târguri, ori pe la marginea lor, că așa a fost așezarea omenească, să se aciueze pe lângă o apă dar gârla murdară ca a de trecea prin Bucureștii de până mai acum vre-o 60 de ani, nu vor fi mai trecut multe pe suprafața pamântului. Nu e vorbă, și astazi tot murdarită curge ea cu toată canalizarea mai de demult și cu toată acoperirea parțiala de mai deunazi, dar trebue știut ca așa de murdară și de pestilențială cum era pe atunci de porțiunea ce strabatea Capitala nu mai e azi, iar bucureșteanul prost inspirat, care a scornit monstruozitatea aceasta rimată :

„Dambovița, apa dulce,
Cin' te bea, nu se mai duce.'

avea probabil, cum zice termenul vulgar, orbul găinilor, caci daca ar fi avut vazul și gustul ca toata lumea, iar fi dat cu tifla cam așa :

„Fie vorba între noi,
Cin' te bea, te bea noroi."

Sau și mai plastic :

„Dâmbovița, apa rece,
Să te beau, prin gând nu-mi trece,
Că nu vreau sa mi s aplece."

Pe Dâmbovița de atunci, noroioasa și murdară, curgea toată murdăria r șului, fiindcă în ea aruncau riveranii toate gunoaiele casnice, toate lă-

turile, impuritaţile şi dejecţiile, până şi cadavrele de câini, de pisici, de gaini şi de şoareci, ba pe porţiunea ce curgea prin dreptul liceului Sf. Sava, de odinioară, am văzut într'o zi chiar cadavrul unui cal. Şi cu toate acestea bucureştenii mai nevoiaşi îi beau apa şi se scăldau în ea, făceau adică baie de... *curăţenie!*

După ce s'a oprit funcţionarea fântânelor primitive de prin curţi, apa de băut se căra pe la casele locuitorilor cu sacaua, pe care sacagii o luau cu doniţa din Dâmboviţa, fie de pe la diferitele vaduri din cursul ei, fie dela izvoarele dela Herăstrău sau dela Filaret. Casele înlesnite consumau apa izvoarelor acestora ce costa un leu sacaua şi apa de Dâmboviţă ce se platea cu 50 de bani sacaua (aproximativ în capacitate de 15—20 de vedre) însă aceasta din urmă apă o întrebuinţau mai mult pentru nevoile casnice, iar dacă voiau s'o bea, o băteau cu un băţ gros, cu piatra acră, într'o putină de aceiaş capacitate cu sacaua, până ce noroiul cadea la fund şi după ce se limpezea, o filtrau prin nişte pietre mari poroase destul de primitive şi nici atunci casele mai pretenţioase n'o beau, ci o întrebuinţau la spălatul rufelor dacă n'aveau apă de ploaie, la udatul florilor, sau la grajd.

Din cauza acestui mijloc primitiv de a se procura apa, când se întâmpla vreun incendiu, erau 90 la sută probabilităţi că imobilul are să ardă până la temelie.

Focul cel mare

In aceşti Bucureşti au fost şi mai de mult şi mai spre vremea de azi, focuri cari au consumat câteva case de pe o singură stradă şi chiar parte dintr'o mahala, dar cel mai mare foc pe care l'au pomenit Bucureştii, acela care a distrus mahalale întregi din oraş, a fost focul numit „cel mare" şi pe care-l descrie *Anton Pann,* în stihuri, într'o broşură cu cirilice pe care o reproducem in intregime, păstrându-i ortografia de atunci ca un document al timpului.

Memorabilul

Focului Mare

întâmplat în Bucureşti
în ziua de Paşti anul

1847, Martie 23

deecris
de

Anton Pann
Ediţia a doa

Bucureşti, 1854
In Tipografia lui A. Pann

Textul îl alcatueşte aceste 81 de strofe :

Vai ce vedere ! ce groază-vie !
Ce biciu de pară. urgii cerești !
Ce jale mare! ce sarăcie
Kăzù dodată pe București !

Martie'n doa-zeci și trei zile,
Paștile sfinte când se serba.
Kand tinerimea. kopii. kopile,
Sta 'n haine nouă ce se schimba

Când fie-care dupa 'nviere
K'an a sa kasa era kulkat.
De obosire. de privighere.
Gusta odihnă ne îmbracat.

Când negustorii pe slugi lasase
Ku parinți. neamuri. a se vedea.
Ka la zi mare se mprăștiase.
La bolte nimeni nu mai gândea

Când batu'n turle unsprece ceasuri
Ș'a-nceput toaka a rasuna
De prânzul zilei mulțime glasuri
La sfânta slujba kema. 'ndemna.

Când mergea unii spre 'nkınaciune
Și alții înka dormea 'n somn greu
Foc izbucnește ku viiciune,
Inalță flacari ka kurcubeu

Și cum austrul se 'ntarâtase
Ku groaza vie îl întindea.
In departare peste zeci case
Asvârlea flakări și aprindea.

Sfântul Dimitrie nu s'aprinsese
In preajmă-i focul înca ardea,
Şi Baraţia o kuprinsese,
Ka un balaur o mistuia.

D aci la Vergu se vazu 'n pripa
Prin tot ocolul grozav aprins.
D'aci Lukacii ka într'o klipa
Şi Udricanii ardea ne stins.

Apoi se ntinse ka o faşie
Pâna la Delea spre rasarit,
Ş'alta faşie ku vrăjmăşie
Spre miaza noapte mergea kumplit.

Biserici sfinte facute bine,
Palate, hanuri, de rând ardea,
Lipscani, bolte de marfuri pline
Focului prada toate cădea.

Sfântul Gheorghe ,han ka cetate,
Ku 'mprejurare de zid înalt,
Bolţi doa rânduri înfrum'seţate.
Inkât ka dânsul nu era alt.

Al karui klopot d'asupra nopţii
Ku acel foarte uriaş glas
Din prejur fokul şi 'n oraş morţii
Era vestite 'n klipă de ceas.

Akuma pentru din urma oara
Işi scoase glasul la acest fok,
Ka alui para în turn kum zboară,
Il şi patrunde aci pe lok.

Ş aşa acela ce vestea fokul
In cea din urma de fok s'a ars,
Ce vestea morţii, viind sorokul,
Ka toate moarte şi ea a tras.

Iată dar, morţii toate-s supuse!
Nimik nu-i vecinic p'acest pământ!
Eri monumente vedeam stând puse,
Ş'azi nikăirea de tot nu sânt.

Sfântul Gheorghe, acest han mare
Era mai bine să nu fi fost,
Dekât s'ajungă la fie-kare
Nădejdi deşarte de adăpost.

Kă'n el se stinse negustorime
De sumă mare avut arzând,
Aci 'şi pierdură starea mulţime
Şi skăpătară 'ntr'un ceas pe rând.

Toţi braşovenii, bogasierii,
Şi postăvarii s'au fript, s'au ars,
Şi mai cu seamă sânt librierii
Păgubi simţite kare au traş.

Fiind kă târgul spre-asigurare
De fok, într'nsul tot îşi băga,
Şi 'n răzmiriţe pentru skăpare,
In el să intre toţi alerga.

Prekum ş'akuma văzând că fokul
Turbat începe a se roti,
Apuk, kar marfa şi umplu lokul,
Gândind că 'ntr'însul o vor skuti.

Dar, vai! zadarnic se ostenira!
Le fu nădejdea făr' de folos!
Kăci aici toate se mistuiră
Şi fir de aţă nimeni n'a skos.

Ce poate zidul, ce poate omul!
După kuvântul proorocesc
Kând o cetate n'o păzi Domnul,
Deşert l-e truda kâti o păzesc.

Aşa şi 'n alte biserici, hanuri,
Skoţând din case kâţi au kărat,
Tot cu aceleaşi de skăpări planuri,
Nimik asemení nu ş'au skăpat.

Lukaciul falnic, mahala mare,
Kladirí frumoase pe al său drum,
Ş'o biserikă din cele rare.
Făcuta nouă abia akum.

A karii turle prea inalţate
Ş'acoperite num'a fier blond,
Ku osebire 'nfrumuseţate
Ka nişte kupe formate 'n rond,

Ka o faclie de sus din turle
Prin zălojele kum luă fok,
Podoabe skumpe, averí şi skule,
S'a topit toate aci pe lok.

Doua-spre-zece biserici toate
Acest balaur a înghiţit,
Nimik din gură'í n'a putut skoate,
Până şi klopot a místuít. [1])

1) Sf. Dimitrie din metohul sfintei episcopii Buzaului; 2) biserika Domneaska din kurtea veche; 3) Sf. Antonie dela puşkărie; 4) Bărăţia; 5) Sf. Gheorghe vekiu; 6) Sf. Gheorghe nou; 7) Sf. Mina din mahalaua Stelea. 8) Vergu; 9) Udrikani; 10) Lukaci; 11) Ceauş-Radu; şi 12) St. Ştefan; iar mahalalele arse se numără 13.

In urmă însă, din aceste biserici, numai doă a rămas ku desăvarşire strikate, adikă: sf Antonie din mijlocul pieţei şi sf. Mina din mahalaua Stelei prekum şi hanul sf. Gheorghe cel nou; iar celelalte toate s'au înfiinţat la lok kare mai frumoasâ, kare mai simplă. Asemenea şi bolţile şi kasele toate afară de mahalaua Lucaci, kare până astăzi stă ruinată şi numai biserika s a făcut la lok, tot în forma cea d'intâi şi mai ku deosebită komoditate, kontribuind fiii ai aceloraşi ktitori şi toţi mahalagiii, kum şi acei boieri şi neguţători evlavioşi, prin îndemnul şi stăruirea dimpreună şi ku ajutorul prinţesei Ioana Sakelarie Kilărăzanul, kare şi până astăzi nu konteneşte a da şi a osteni ku ne preget, kum şi a îndemna pe fiekare spre a împlini cele de lipsă împrejurul sfintei biserici.

Ka fokul kare se înălţase
Şi se suise până la nor,
Plekându-l vântul, tot de mari kase
Işi izbea vîrful într'al său zbor.

Şi ca fosforu 'n iuţeala mare
Pân 'sa vezi kasa de s'a aprins,
Ka praf de puşkă din skapărare,
Pe klipa para o au şi lins

Războa prin pivniţi adânci, boltite
Cu spirt şi vinuri buţi aprinzând
Ardea cu fierberi înklokotite
Mulţime vase şi înotând.

Unt-de-lemn, seusi, rezerve strânse
Produkt tot felul în magazii pus
Belşugul fokul pe lok frânse,
Skumpete, lipsă 'n toate-au adus.

Aceste 'nsumă tot deodata
Kum s'aprinsese înflakarat,
Vedeai o pară ne prekurmata
Kurgând ka rîul cel turburat

Tot orizontul se înegrise
De fumuri multe ce izbuknea
Zbura in aer mărfuri aprinse,
Hârtii, materii pe sus pornea

Ş n nori ka zmei şerpuia roate,
Vazduhul parka vedeai arzând,
Şi prefacute cenuşe toate,
Venea ka ploaia pe jos pikând

Nu e în stare kondeiu sa skrie,
Nu poate gura a le rosti
Ş' intokma toate sa le deskrie,
Vrând katre altul a povesti.

In doua ceasuri ard mii de kase,
Toate cenuşe se prefak, kad,
Tot Bukureştiul se 'nflacărase,
Kazuse parka întreg în iad.

Fugea kokoane fara putere,
Ku prunci ın braţe, amar plangând,
Lăsa skumpeturı, skule, avere,
Viaţa numai sa-şı skape vrând.

Kuprinşi d'odata, fara de veste,
D'acele flakari ce se 'nalţa,
Deskulţi da fuga bărbaţi neveste,
Ne având pas nici a se 'nkălţa.

Kaci fokul grabnik nu le da vreme
Nici sa-şi ımbrace ai lor kopii,
Kaţi intra n kase far 'a se teme,
Aci ındata au ars de vii.

Ast fel de jale d a fost vr'odata,
Nu să gaseşte skrisa în kărţi
Mulţi nu putura sa fugă 'ndata,
Iau kuprins fokul din patru parţı

N'avea pe und d fok s ia a
Aci îndată ıi kotropea,
Priveai cu jale din alta kasa,
De mıla, pieptul ţ' se rupea.

Vedeai pe omul ka arde, piere,
Şi de viu fokul îl îngropa,
Şi n'avea nimeni vre-o putere
Sa intre'n flăkări de a-l skăpa.

Pe poduri, uliţi, înnota fokul,
Pe om din fuga îl aprindea,
Cenuşa, fumul, de prin tot lokul
Ii orbea okii, nu mai vedea.

Era greu foarte a sta'n potriva
Grozavei furii acestui fok,
K 'acea furtuna ne milostiva
Sufla puternik, nu sta pe lok.

Skânteia mıka, ka o sage ta,
Pe pomul verde cum o lipea,
Kopak gros, mare, kădea îndata,
Pe klipa'n două jos îl rupea.

Mistuia totul, pătrundea fierul,
Ţarână, pietre, zidiri topia,
Pornise parka urgie Cerul
Sa arza totul şi fok stropia.

Akum vrea parkă Dumnezeirea
Ku fok pamântul a'l kuraţı,
Şi ku venirea-i, pe omenirea
Cea nesupusă a 'mpăraţi.

Akuma parka era sa fie
Judeţul lumii, prekum e skris,
Al kărui ceasul nimeni nu'l ştie
Prekum chiar Domnul rostind a zis

Uimita lumea uita pe toate,
In desnădejde tot alerga.
Uita că Cerul într'un ceas poate
Să-şi verse mila de'l va ruga.

Inalta Doamna cea prea duioasa,
Mergând îndata. a pus pe kler,
Rugând d'odată evlavioasă
Să îmblânzească pe sfântul Cer.

Şi pe când klerul citea litanii
Şi pentru mila pre Sfânt ruga.
Atunci poporul facea metanii
Şi 'nalţând okii spre Cer striga :

Vai noua Doamne ! vai noua sfinte !
Revarsă-ţi mila. nu te 'ndura !
Aceste ş'alte de rugi kuvinte
Ku lacrămi krunte toţi murmura.

Prinţul kalare krucişi tot lokul
Intr'o suflare înconjura
Aci da planuri sa stinga fokul.
Apoi îndata 'ntr'alt lok era.

Dreapta şi stânga pompieri. miliţii.
Să kurme fokul. tot dobora.
Ku instrumente kârma poliţii.
D'o parte ş'alta sta. apara.

Şi prin komanda cea înţeleapta
Ce o da Prinţul kătre pompieri,
Feriră stânga şi partea dreaptă
D 'acele flakări cu mari puteri.

Ş'a lăsat fokul sa se împinga
Incotro vântul îi poruncea,
Şi ka pârjolul făr' să se stingă,
Mergea 'nainte kum îi plăcea.

Ast-fel se duse potop de pară
Ka un balaur mâncând s:meţ,
Pană n kâmpie la vii afară
Ş'aci se stinse, neavând nutreţ.

Speriata lume se ameţise,
Nu şt a unde sa fakă pas,
Bărbaţı, neveste, se răspândise,
Kopii pierduse în acel ceas.

De unul, altul neavând ştire
De's ku viaţa sau au ars
Umbla pe drumuri toţi în uimire
Kopii şi mume ţipând ku glas.

Goı, fa^ra haine, kum se 'ntamplase
Din somn ındată atunci skulaţi,
Cei mai mulţi înka nici nu mânkase,
Umbla de foame ka leşinaţi.

K'astfel de iute mergea pıjolul,
Kat fugea numai de mâini ku prunci,
Nici banı, nici haină, nu da pas zorul
Sa se ıntoarka să 'a atunci

Fugea la margini, la câmp afară,
Fieşte-kare 'nkotro vedea,
Kă de vant mare, de fok şi pară
Să skape vr'unul numai gândea.

Sosind şi seara cea rakoroasă
De frig ca varga toţi tremura.
Kadea pe kalea cea pulberoasa
Mai vrând truda-a'şi uşura

Mulţi bolnavira, mulţi şi murira,
De frig, de groaza de 'nspaimântari,
Mulţi multa vreme 'n firi nu'şi venira.
Umbla 'n uimire de întristari.

Kâţi se kreskuse ın bogaţıe
Şi ne averi n'au patimit,
Akum sa kreaza la saracie
Ii duce soarta kum n'au gandit.

Ţţi era jale privind persoane
Ce mainainte galant purta.
Akuma zdrenţe lua kukoane
Punea asupră-şı nu se uita.

Cei ce odata avea din masa.
Sa dea şi altor mulţi a mânka
Flămanzi akuma şi fara kasa.
N'au kapul unde a şi-l pleka.

In lok de jımble, galante mese,
A uma vrea pâine şi n'o găsea.
Ka pregătirea de Paşti arsese
Şi bani, moneda, la mulţi lipsea.

Aceasta jertfa, aceasta jale
Privind-o Prinţul k okı umılıţı.
O sumă mare din ale sale
Sloboade pentru nenoroc'ţi.

Ş'aşa se 'ndeamnă întreaga lume
Ku îndurare a se porni
Şi ajutoare din ţară sume
Si din părţi alte mii a veni :

Deci, ka un tată porneşte, 'nparte
La sărăcimea ce suspina,
Şi la streinul a făkut parte,
Ka şi pe fiul a'l îmbuna.

Şi ku această milostivire
Din mii de feţe lakrămi a şters,
A kăror rugă de mulţumire
Ka o tămâie la Cer a mers.

Trăiaskă Prinţul Iorgu Bibesku,
Mii de familii din guri rostea,
Trimiţă-i viaţă de sus Ceresku
Pe tronul ţării mulţi ani să stea.

* * *

Acest fok mare de 'nspăimântare,
De kare tremur orkând gândind,
Fie de obşte în neuitare
Ast memorabil al său citind ;

Şi ku veghere fieşte-kare
In kurte 'n kasă şi or ce lok
De tot d'auna ku pază mare
Şă-şi fakă treaba umblând ku fok ;

Sa dea porunkă la slugi în kase,
Kum şi la însuşi ai săi kopii,
Nici lumânarea să nu o lase
In or ce parte, ka pe kâmpii.

Sa aibă'n grije pe toată luna,
Sau mai des koşul a-l mătura,
Şi de perikol de tot d'auna
Proprietatea 'şi asigura.

Cei ce prin kuhnii gatesc mâncare
Ş'umblă ku unturi ceva prăjind,
S' aibă porunkă de pază mare.
Să nu s'aprinză, ne îngrijind ;

Când iar ţigar 'aprinde neştine,
Să n'o azvârle kum o fuma,
Ci s'o stingă kum să kuvine,
Vre un pericol a nu urma.

D'aste puţine aicea skrise,
Pentru acei ce aud ş'askult.
Or de mii vorbe şi sute zise,
Or numai d'una înţeleg mult.

Sfârşit

Pe verso scoarţei din urmă, stă tipărit :
„Preţul este o jumătate sfanţ [2])

* * *

Dâmboviţa ce traversa oraşul n'aveą o albie care s'o distanţeze de locuinţe, ci se prelingea pe lângă ele, aşa cum de pildă atingea fundul curţii fostului liceu Sf. Sava (fosta locuinţă a Mitropolitului Nifon) cam pe locul de pe calea Victoriei ce duce spre tribunal, pe partea dreaptă, puţin mai jos de banca „Urbană", de multe ori când gârla era ceva mai umflată, uda chiar zidul bucătăriei internatului liceului, iar când mai cu seamă primăvara şi toamna venea şi mai umflată, năvălea prin curţi, prin pivniţi şi chiar prin locuinţe, mai cu seamă prin cartierele joase, cum era de pildă

2) Sfanţul (dela zwanzig-două zeci) avea la noi curs 80 de bani, prin urmare jumătatea de sfanţ valora 40 de bani.

cariterul izvor. pe unde lumea din partea locului era salvata cu barcile de catre pompieri. ori aştepta sechestrată în casă până ce se retragea apa.

Pod de piatra peste Dâmboviţa oraşului nu se pomenea. nici chiar de lemn. ci doar câteva podisci. de cari de altfel nici nu era nevoie. fiindca gârla în stare obicinuita. n avea nicairi adâncime ce trecea peste 0.60 centimetri, iar pe vreme de seceta nici atâta. aşa ca trasurile treceau pe p discele de lemn, iar caruţele treceau prin apa şi iarna pe ghiaţa.

De notat e ca Dâmboviţa urma sinuozităţile cladirilor de pe strazi. având acelaşi curs strâmb şi întortochiat ca şi configuraţia strazilor ora şului, cu intrări şi ieşiri la fie ce 20—30 de paşi. provocate de aşezarea clădirilor după bunul plac, ci nu după un plan urbanistic. capabil să corijeze greşala iniţială de a fi îngaduit fie carui doritor de cladire sa şi o aşeze nu acolo unde ar fi trebuit. ci tocmai dinpotriva. ca sa dea ansamblului strazii o înfaţişare monstruoasă.

In astă privinţa. intercalez aci amaruntul ca Bucureştii a avut o asemenea urîtă înfăţişare într'o vreme ceva mai apropiata de cea de azi Aşa de pilda împăratul Frantz Iosif al fostei Austro-Ungarii. cu prilejul vizitei sale la Bucureşti şi Sinaia. nu pot preciza data. dar in tot azul acum mai bine de 30 de ani, întrebat fiind la plecare de regîna noast a Carmen Sylva. ce i-a placut mai mult în scurtul timp cât ne-a vizitat pare-mi-se 6 zile în tot — i-ar fi raspuns : *priveliştea căii Victoriei şi aria populară „am un leu şi vreau sa-l beau“*, pe care i-l câtase Ciolac cu tara aful lui pe Vârful cu Dor. unde i s'a servit un dejun. Şi la mirarea reginei Eisabeta. Franz Iosif ar fi dat această explicaţie : calea Victoriei nefiind dreaptă. ci strâmba la fiece 20—30 de paşi, prezinta cu fie e alta perspectiva şi o alta înfaţişare. ceiace ţine ochiul mereu sub farmecul unei alte privelişti. pe când bulevardele de cum intri pe ele le-ai patruns toată fisionomia, care neavând nici o variaţie de aspect. devine monotonă şi nu intereseaza ; iar aria „am un leu şi vreau sa-l beau“. fiindca are un pronunţat accent de muzică ungurească.

Va fi fost batrânul monarh sincer în aprecierile lui. cine poate şti? dar dacă preferinţei pentru calea Victoriei a dat o explicaţie ce dove deşte mult bun gust. preferinţa pentru aria de care pomeniram. nu î e pare temeinică, fiindcă oricât de rafinat meloman va fi fost imparatul, noi ştim că toţi marii artişt' streini cari ne-au viz'tat, n'au gasit nic când ieo apropiere între muzica noastră populară şi cea ungara, ci din

potr'va fiecare îmbrăţişază un caracter aparte. ce deosibeşte fundamenta pe un de cealaltă.

Pe Dâmboviţa erau instalate şi câteva băi reci de gârlă. ce puteau fi combinate cu bai de aburi din stabilimentul de pe mal. Cea mai cunescuta şi mai cercetata baie în felul acesta, era a lui „Mitraşewski" care a disparut odata cu canalizarea Dâmboviţei. ramânând numai bai de aburi. cu un basin.

Rânduiala instituţiilor şi instalaţiilor era. cu oare care aproximaţie, am aceasta : Pe locul ce merge dela Casa de Depuneri în spre palatu justiţiei aparea imediat vechea casa a lui Ştefan Belu, fratele baronului Barbu Belu. unde astazi se afla magazinul „Sora" şi „Cec-ul". urma strada ce coteşte colţul bancii „Urbana" colţ calea Victoriei cu strada azi în fiinţa ce pe atunci se numea strada „Rîureanu". fiind că pe ea era locuinţa popularului scriitor *Rîureanu* ce publica o bibliotecă pentru copii. strada pe care era hotelul Neubauer. pe care-l pomeneşte Delavrancea in nuvela „Bursierul" : venea apoi liceul Sf. Sava de care pomeniram mai sus ce avea fundul curţii chiar pe malul Dâmboviţei, iar de cealaltă parte a gârlei stabilimentul de bai Mitraşewski. dupa el liceul Matei Basarab. care decum cadea prima zapada se razboia cu l'ceul Sf. Sava. aruncând unii într'alţii cu zapadă de pe un mal pe celalalt. iar când gârla era ingheţata. iureşul se da pe ghiaţa. beligeranţ' apropiindu-se corp la corp ca la ata ul cu baionete. cu diferenţa că la as ltul nostru baioneta noastra era zapada : apoi ceva mai la vale. era Societatea de gimnastica. tir scrima şi nataţie. fosta înainte vreme în Batişte. Mult mai la vale. dar de partea ceastă lalta a Dâmboviţei se afla palatul Bran oveanului. cladire impunatoare pentru vremea aceia. construcţie solida cu dale de piatra la parter şi cu trei ferestre mari la etaj. toate dand intr'un balcon tot atât de lung cât şi sala tronului d'n spatele lui. încapere in care probabil a fost surprins Brâncoveanu. In acest palat a fost adapostit institutul profesorului Dr. Babeş până la clădirea actuala. De aci urmau de o parte şi de alta: Podul Calicilor. Curtea veche b'serica Domneasca. Piaţa Mare. iar mult mai departe. pe înălţimea ce se vede şi azi. biserica Radu Voda.

Pe Dambovița ce curgea. pana la canalizare. la câţi va paşi de b'-erica Zlatari de pe calea Victoriei, cam pe locul unde se află azi construcţia izoata unde se adapostesc gheretele anticarilor se desfăşura

parada Bobotezei cam în felul cum se face azi, cu singura deosebire ca solemnitatea s'a strămutat după noul curs al Dâmboviței.

Tot acest aspect patariarhal al Dâmboviței. cu mediul înconjurător de înfățișare asiatică, l'a schimbat radical canalizarea ce a survenit la timp și i-a împrumutat aspectul acceptabil de astăzi. cu curs îndreptat, fară șerpuiturile acelea de primitiv inestetism. fără apa murdară din trecut. ba chiar cu tendința de modificări și mai moderne .așa precum a fost cele câteva acoperiri cari au deschis piețe cu perspective de un necontestat bun gust.

Era de altfel firesc ca evoluția aceasta a Dâmboviței. să țină pasul cu evoluția și mai rapida și mai îmbibata de util și frumos a restului metropolei. Și nu se știe ce surprize și mai placute ne sunt rezervate de actualii și de viitorii gospodari al Bucureștilor. vrednici urmași ai curagioșilor înaintași cari au rupt cu tradiția activitații concentrate numai între pereții cabinetului și rezultatul îmbucurător care a întrecut așteptările bucureștenilor. stă azi sub ochii noștri, mărturie a laudabilelor sforțări trecute. prezente și viitoare.

Dâmbovița primitivă de care pomeniram la începutul acestui capitol. constituia o permanentă amenințare la sanatatea publica din cauza impurităților ce conținea apa de baut. fiind ca nu numai apa îi era cauza mulțimii de boale de cari ani de zile a suferit populația orașului și în deosebi copiii dela vârsta ințarcarii pâna pe la 8-9 ani, ci chiar apa de izvor dela Filaret și Herăstrău. fiind că apa aceasta nu se aducea în sacale deosebite, ci de-a valma. așa că sacaua ce adusese clientului apă de Dâmbovița, aducea sacaua următoare acelui client sau unui altuia. cu apă de izvor introdusă în aceiași saca purtătoare de microbi lasați de apa infectată a Dâmboviței cu care fusese umplută sacaua anterioara.. E lesne de înțeles în asemenea condițiuni improprii de transportat apa ce favorizată era contaminarea și așa se explică de ce diferitele soiuri de boli pricinuite din cauza apei potabile. din cauza mlaștinilor nelipsite din mai nici un cartier, din cauza întrebuințării apei din fântânile primitive de prin curți și din lipsa canalului, se țineau lanț.

Starea aceasta îngrijorătoare. a durat până la venirea în țară a unui vestit specialist. unul din cei mai reputați hidrologi cu renume mondial. inginerul hidrolog *Lindley*, acela care realizase lucrări de alimentare cu

Poarta dela Radu-Vodă — opera pictorului Alpar.

apa potabilă şi canalizare celor mai mari centre din Europa şi chiar din lume şi care la noi a alimentat cu apa Bucureştii, Ploieştii, Focşanii.

Englezul acesta, cam între 40—45 de ani, înalt, brun, purtând barbă, chipeş, chiar frumos, vorbind destul de inteligibil şi corect franceza, era un foarte simpatic *causeur*, spiritual, cult, cultură chiar în afară de specialitatea lui, cu care cât a stat în ţară, eram în amicali termeni, chiar înainte de a fi fost în Camera, raportorul legii pentru acordarea creditului de 4 milioane şi jumatate, suma necesară realizării lucrării.

Era foarte mirat că într'o ţară cu reale dorinţi şi posibilitaţi de moderne realizari, nu există nici un inginer hidrolog şi e nevoită sa recurgă la o importaţie streina ca sa înfaptuiasca o lucrare de acest gen. M'a înţeles când i-am explicat că parinţii noştri nu ne-ar fi trimis pentru nimic pe lume sa studiem în străinatate aceasta ramura a ingineriei, pentru nunul cuvânt ca un asemenea titrat ar fi murit de foame cu diploma în buzunar, fiind ca nu se ştia la noi în ţara pe vremea aceia chiar, că un oraş trebue sa aiba apa potabila şi canal, când, slavă Domnului, mai toate oraşele la noi sunt aşezate pe lânga o apă curgatoare. S'a bucurat mult cand i-am spus ca venirea lui în ţara şi executarea lucrărilor de acest gen, va determina tineretul nostru studios sa meargă în streinatate ca sa studieze specialitatea aceasta de aci înainte, această cariera gasind acum în ţara o aplicaţie de pe urma careia să-ţi creezi o existenţa şi o reputaţie.

Imi povestea fostul primar al Ploieştilor, Gheorghe Dobrescu, după înapoierea lui din streinatate, unde fusese cu Lindley sa vada lucrarile acestuia de apa şi canal — pare-mi-se dela Frankfurt pe Main — că a intrat el cu soţia şi cu Lindley in canal în ţinută de ceremonie, el în smoking şi pantofi de lac, iar soţia in ţinuta de vizita de rigoare şi pantofi albi de atlas, dupa ce mai întâi Lindley a dat ordin sa deschidă curentul de apa care spala canalul întregului oraş. A ramas mirat văzând o galerie imensa de faianţa alba stralucind de curaţenie şi de lumină electrică, ce-i dau aspect de salon ; o galerie imensă prin care te plimba fàra sa te apleci, de vreme ce avea înalţimea staturii unui om dintre cei mai înalţi. Dupa ce au baut acolo şampanie ca într'o sufragerie luxoasa, au ieşit din canal cu încalţamintea neatinsa, ca şi cum ar fi ieşit dintr'o cameră cu parchet şi covoare.

Şi iata cum după obicinuinţa de zeci de ani cu mânuirea fântânilor, la sat cu cumpana şi la oraş cu roata, ne-am trezit deprinşi parcă de când

am venit pe lume, cu apă servită la domiciliu, o adevarată binefacere cerească, dacă ne dăm seama că de când beneficiem de această prefacere, aproape că nu se mai înregistrează cazuri de contagiuni și epidemii.

Tirul

„Societatea de scrimă, gimnastică și tragere la semn", denumită prescurtat *Tirul* a fost întâi când a luat ființă, pe strada Batiștei, ocupând o grădină spațioasă, cu vegetație bătrână, ce începea dela *fosta* casă a *fostului* ministru Const. Stoicescu și se termina lângă casa lui Brăiloiu, azi magazinul „Mercur" de pe str. Batiștei colț cu palatul „Arta", loc întins, având destul luminiș pentru aparatele de gimnastică, iar drept clădire, o singură sală foarte încăpătoare în care se făcea iarna gimnastică și scrimă și o instalație de tragere la semn cu pistolul.

La tirul din Batiște am asistat, licean fiind, la serbarea de sfârșit de an, când domnitorul Carol a împărțit medalii la tir, scrimă și gimnastica concurenților, examen la care a asistat și Regina Elisabeta, iar dupa ce Tirul s'a mutat pe malul Dâmboviței, s'a mai înființat încă două secții pe lângă cele trei; jocuri naționale și natație într'un basin alaturat, premenit mereu cu apa Dâmboviței ce curgea alaturi ,așa ca la Tirul de acum, trăiam o viață în aer liber, unde în costume de baie și de sport, treceam dela un exercițiu la altul: înnot, gimnastica, scrima, danț național și tragere la semn, exerciții sănătoase cari alternate cu școala, ne întăreau mușchii și ne îmbogățeau cunoștințele.

Profesorul Moceanu, cel d'intâi dascăl de gimnastică și de jocuri naționale la noi, un ardelean înamorat de arta lui, cultivase între alții pe cei doi vestiți elevi ai lui: Petrescu și Velescu, neîntrecuți și nemai văzuți gimnastici și călușari, cu cari în costumul național, cu clopoței la opinci, a strabătut centrele mari din Europa, ducând mlădierea săltăreața a jocului nostru și mă'estria gimnastică până în Indii, unde li s'au făcut o primire entusiastă, înapoindu-se în țară cu diferite distincțiuni și amintiri de prin locurile cutreerate.

La tirul de pe malul Dâmboviței a venit într'o zi vestitul atlet Georges Sanmarin (în realitate Gheorghe Stan Marin născut în Ploiești pe strada Stănică Marin) care lipsind zeci de ani din țară, trăind mai mult la Paris, uitase limba noastră și se îndeletnicea cu atletismul, producându-se la Hipodromul de acolo, unde ridica în mâini, suspendat în ge-

nunchi de un trapez, 8 cai mici de circ şi-şi comandase cărţi de vizită. de desuptul numelui cu adaosul „l'ours du XIX-ième siècle".

Acest atlet trimitea dela Paris în toată lumea. sfidări. promiţând un premiu ademenitor aceluia ce s'ar încumeta să se măsoare la trântă cu el şi a adus dela Paris nişte greutăţi ce reprezenta o sută de kilograme. punând un premiu de 500 lei pentru cine le va putea ridica şi s'a găsit unul din gimnasticii elevi ai lui Moceanu. care le-a ridicat. însă premiul nu i s'a dat. pretextând că nu au fost ridicate încet, ci săltându-le.

Viaţa patriarhală

Petreceri
Sindrofii, Serate, Baluri, La iarbă verde, La cules de vii, La cules de livezi.

Viaţa patriarhala din interiorul căminului, nu excludea vizitele şi petrecerile în cercul familiei şi al cunoştinţelor, nici în cercul mai larg al seratelor şi balurilor, fie particulare, fie publice

De obicei, iarna se frecventau seratele, aşa numitele „soarele", balurile şi balurile mascate ce erau atunci în mare cinste şi la cari luau parte cele mai alese feţe boiereşti. Era o întrecere febrilă între măscile femenine şi cele masculine de a provoca convorbiri din cari să se poată ghici cine se ascunde sub cutare mască, sau cutare domino, ce izbuteau să se distingă prin reuşita mascării şi inteligenţa dialogului în sprintenă vervă. Balurile acestea mascate aveau farmecul lor când se petreceau în saloanele particulare ale elitei bucureştene ; transplantate însă în săli publice, nu mai prezintau acelaşi interes şi nici distincţia şi corecta ţinută acelorlalte.

Sindrofiile se petreceau în cerc mai intim şi găteala era mult mai puţin pretenţioasa ca gateala pe care o reclamau seratele şi mai cu seamă balurile, unde ţinuta trebuia sa fie de severa rigoare, când ele se anunţau cu ţinută de mare decoltaj (grand decollté) pentru doamne şi cu ţinută de gală pentru domni.

Balurile acestea obicinuite numai in lumea aleasa, au avut şi ele un mic istoric al lor.

La Curte, se da în carnaval un singur bal pe timpul domniei lui

Cuza Voda, iar sub domnia regelui Carol, primul bal se da în noaptea reveillon, care nu era tocmai select, din cauză că regele Carol ţinea ca el să aibă un caracter mai popular, de vreme ce erau invitaţi şi furnisorii Curţii; cel dealdoilea bal însă, ce se da cam pela jumătatea lui Februarie, se limita la un număr mai restrâns de invitaţii : guvernul, înalţii demnitari, miniştrii reprezentanţi ai Statelor streine, ofiţerimea garnizoanei în între-

Ţinută de seară cu zulufi şi malacov. Ţinută de seară cu coc şi malacov.

gime, ce se considera gazdă, protocolul palatului fiind identic cu cel al palatului imperial din Berlin unde uniforma militară avea primul pas.

Suveranii îşi făceau intrarea în saloane pela ora 10, când începea şi jocul, în care timp regele se întreţinea cu cei mai de seamă invitaţi, iar regina cu doamnele acestora. La miezul nopţii se servea masa pe reprize în sala de jos şi coborârea la masă se făcea pe cele două scări dintre etaje, cu Suveranii în frunte, urmaţi de cortegiul strălucitor de eleganţă

şi de podoabele scumpe purtate de doamne şi de distincţiunile lucitoare de pe uniforme şi fracuri ; defilarea aceasta pe scări era o privelişte din cele mai atrăgătoare pentru ochiu, sub ploaia de lumină filtrată prin cristalele lustrelor şi lampadarelor. Urmau reprizele celelalte, vreo trei la număr, în ordinea importanţei fie căreia.

Regele şi Regina se retrăgeau cam după prima repriză, iar invitaţii petreceau până despre zori, jucând, reconfortându-se la masă sau la bufet, afară bine înţeles de invitaţii politici, senatori, deputaţi, sau înalţi dregători, cari discutau politică, în aşteptarea consoartelor cari nu puteau parasi balul, având promise anume jocuri cavalerilor parteneri.

Incerc să redau unele impresii culese dela aceste baluri ale Curţii noastre, fără pretenţia de interesantă documentare din memorabila d.scriere a prodigiosului scriitor şi viguros patriot Ion Ghica din : *„Un bal l. Curte"* mai de demult.

O primă impresie pe care ţin s'o redau, este aceia a atitudinii pe care o aveau diferiţi bărbaţi de Stat şi oameni politici ai noştri în timpul convorbirii ce aveau cu regele. Aşa de pildă, generalul Gh. Manu, care se spunea că fusese coleg la o şcoală militară germană cu regele Carol, avea o ţinută respectuoasă dar degajată ; Niculae Fleva (aşa numitul „tribun al poporului") o atitudine şi mai degajată ; Petre Carp aproape ireverenţioasă ; Take Ionescu corectă ; Titu Maiorescu la fel ; Dem. A. Sturdza cât se poate de reverenţioasă ; de altfel conu Mitiţă avea o considerabilă stimă pentru regele Carol, căruia la ceremonii oficiale, în prezenţa întregei asistenţe, întâmpina pe rege sărutându-i mâna, ceiace obliga să facă şi pe subalteni, aşa cum s'a întâmplat cu prilejul unei călătorii a regelui pe Dunăre, când a obligat pe prefecţii de judeţ din oraşele unde acosta vaporul regal, să sărute mâna regelui, iar pe unul (pare-mi-se cel de Ialomiţa) l'a destituit fiindcă a avut curajul să calce această dispoziţie. Marghiloman mi s'a părut excesiv de protocolar, cu plecăciunile ce făcea cu bustul corpului în unghiu drept, cu fie ce „da" sau „nu" ; Altă impresie am cules de pe urma constatării absenţei permanente a unor demnitari pe cari la nici un bal dela Curte, la nici o ceremonie oficială, indiferent dacă asista sau nu regele, sau un membru al familiei regale, nu i-am văzut vreodata. In această categorie erau : Lascar Catargiu, Eugeniu Stătescu, Gh. Panu, Theodor Rosetti fratele domniţei Elena Cuza, Nicolae Blaremberg şi Vasile Lascar.

Bucătăria palatului era una din cele mai bogate şı mai suculente din câte se aflau în casele mari din Bucureşti. Şeful bucătar (Chef de bouche de sa M. Le Roi de Roumanie) aşa cum suna carta lui de vizită. era papa Gilet. care după ce s'a retras la pensie, a fost patronul hotelului şi restaurantului francez Frascati. cam pe locul unde este azi teatrul Savoy, al cărui restaurant de vară. avea pitoreasca privedişte a grădinei Oteteleşianu cu bătrâna ei vegetaţie şi cu râzătoarele tarlale de flori. îngrijite de însăşi stăpâna lor. vaduva Oteteleşianu. soţia bogătaşului Oteteleşianu. vestitul jucator de carţi, care a câştigat moşia cu castelul dela Măgurelele de lângă Bucureşti. pe o singură carte. pare-mi-se un 7 de cupă. Emblema a stat până mai deunăzi pe frontıspiciul castelului. moşie şi castel în care este astăzi o şcoală de fete. proprietate rămasă Academiei Române, în urma unui răsunător proces dintre Academie şi moştenitorii. cari atacasera testamentul în favoarea Academiei. dar care l'au pierdut.

Am asistat la acest proces care a durat lungă vreme : am asistat fără sa vreau. târît de Delavrancea. care pledant debutant pe atunci. m'a îndemnat să asist la acest duel de bară, ocazie rară. spunea el. unde se vor auzi cele mai strălucite dezbateri şi pledoarii din analele noastre judiciare.

Abia am putut să ne strecurăm în sala de şedinţă a tribunalului. unde am ascultat amândoi în picioare şi aproape sufocaţi. iar când după vreo două ore de pledoarie a magistrului Dissescu. s'a suspendat şedinţa. am propus lui Barbucică. cum îi spuneam eu lui Delavrancea. sa mergem să luăm masa. el mi-a obiectat foarte mirat. dacă nu cumva sunt nebun. să pierdem o asemenea ocazie, fiindcă. zicea el. cu siguranţă nu ne vom mai întâlni cu locurile ce le-am fi pierdut. In schimb. a scos din buzunare două franzele. un ghiuden şi un briceag şi ne-am regalat cu atâta. Delavrancea arătându-se foarte mulţumit că. prevăzând aglomeraţia, se înarmase cel puţin cu această frugală îmbucătură ce nu putea să aibă pretenţia de dejun.

Tribunalul a reintrat în şedinţă şi noi de data aceasta am ascultat pledoariile mai cu atentă încordare. fiindcă de data aceasta aveam fiecare scaunul nostru. pe cari pusesem stăpânire când fusesera parasite de profıtorii lor. în nădejdea poate că le vor mai gasi la înapoiere.

Aceasta a doua şedinţă a tribunalului prezıdat atunci de Iulian (membru la Casaţie de mai târziu) n'a mai ţinut mult. din cauză că Dissescu terminându-şi pledoaria. s'a dat cuvântul lui Eugent Statescu aparator al intereselor Aacademiei. Acesta într'un sfert de ceas. a raspuns magistralei pledoarii a lui Dissescu. apărătorul intereselor moştenitorilor: un răspuns

scurt, fără efort, aşa cum pleda de obicei Stătescu şi care cu toate acestea a avut la sfârşit câştig de cauză. Acest memorabil proces a avut de-oparte şi de alta pe cei mai iscusiţi maeştri ai baroului, între cari ţiu minte pe amândoi fraţii Lahovary (Alexandru şi Ion) pe Marghiloman, pe bătrânul Sipsom, pe Vasile Missir, pare-mi-se şi pe Gr. Păucescu, şi sunt sigur ca au fost mai mulţi, dar figurile lor mi s'au şters din memorie.

*

Baluri în mare cinste mai erau în Bucureşti în câteva case mari, unele o singura dată în carnaval, cum erau cele ale prinţului *Şuţu*, la *Linche*, la *Crissoveloni*, altele de câte două sau trei ori în vremea carnavalului, date de unele case mai puţin pretenţioase, dar mai antrenante, fiindcă obicinuiau mai puţin protocol.

Balul dela Şuţu, în casele unde a fost până mai deunăzi primăria centrală a Municipiului, în faţa spitalului Colţea, era unul din cele mai pretenţioase baluri din vremea aceia, nu numai fiindcă amfitrionii erau foarte parcimonioşi la invitaţii, nu numai fiindcă acest Şuţu purta pe atunci titlul de prinţ şi pe frontispiciul palatului avea zidit blazonul familiei, nu numai fiindcă ducea o viaţa cu adevărat princiară: avea atelaj scump cu cai frumoşi de rasă, cu trasură deschisa sau închisă în forma de *landou*, cu care aparea la Şosea, cu arnaut la spatele trăsurii cu livrea cu marcă pe capră şi cu un câine de rasă la picioare; iar curtea palatului mult mai mare şi cu mai multă vegetaţie ca astăzi, întreţinea un parc bine îngrijit prin care se plimbau păsări exotice de tot felul, la cari priveau mai toată ziua şi obicinuiţii trecători şi cei în trecere pentru prima oară pe strada aceia; era, ziceam, unul din cele mai pretenţioase baluri, nu numai pentru motivele de cari pomenii, ci mai cu seamă pentru consideraţia că treceai drept om de lume, drept un arbitru al eleganţei şi al manierelor alese, daca ai fi frecventat măcar o singură recepţie sau un bal la Şuţu, frecventă ce conta ca un titlu de aristocraţie.

Batrână din societatea aleasă (ţinută de oraş).

Mi-aduc aminte că a trebuit, ca sa primesc o invitaţie la un bal la Şuţu, în prealabil să depun de vreo patru ori carta de vizită, şi nu în ajunul balului, ci cu mult înainte, prevenit fiind de un obicinuit al casei, că acele cărţi de vizită din ajun, alcătuiau o evidenţă de dorinţa de a

fi printre partașii balului și nu de a întreține relații de curtenie față de gazdă.

Balurile dela Filipescu Linche (Lenș) din casa de pe fosta Calea Dorobanților și balurile din casa Crisoveloni de pe str. General Budisteanu, nu le-am frecventat.

Alternate cu frecvența teatrului, a Operei sau Operetei și cu concertele; balurile, seratele și sindrofiile, acestea erau petrecerile din timpul iernii.

Primăvara, odată cu Paștile și cu Maialul, cea mai mare parte din familiile de toată mâna având pregătit coșul cu de-ale mâncării și băuturii și cu taraful de lăutari care în trăsură, care pe jos, o porneau spre iarbă verde unde petreceau toată ziua, cinstind în chipul acesta ivirea primăverii. Băneasa, Herăstrăul, Șoseaua, Pantelimonul, Filaretul, câteva zile în șir mai păstrau prin iarba lor, cojile de ouă roșii, cioburi de farfurii și sticle și hârtiile ce conținuseră mezelele, cozonacul și dulciurile, precum și alte rămășițe dela ospățurile din ajun.

Vara, numai familiile ce n'aveau moșii sau nevoie de băi, mai rămâneau în București; încolo, petrecerile se transplantau la țară, sau pe la băi în țară sau în streinătate, unde pe lângă munca ce reclama câmpul, sau pe lângă timpul ce absorbea căutarea sănătății la stațiile balneare sau climatice, se petrecea totuși în cerc familiar, sau mai larg al cunoștințelor, ținând seamă că era vremea belșugului și a liniștei interne, când cele mai modeste căminuri își permiteau luxul unei evadări, sau al unei p tr ri pentru o cheltuială de nimica toată, când prețul unei călatorii până la Pesta nu trecea de 80 de lei și când masa unei zile costa în țară 10 lei, iar în streinătate tot cam atât, sau cu o mică diferență în plus. Vremea aceasta, pe care tineretul de azi n'a cunoscut-o, iar auzind-o, o crede din basme, a existat totuși, au trăit-o bătrânii de azi cari își dau bine seama că nu ne vom mai întâlni cu ea, nici noi, nici cei dupa noi. Era probabil himerica vreme a „Arcadiei ferice".

Cei ce rămâneau în oraș, așteptau să treacă arșița zilei și pe seara recurgeau la răcoarea unei grădini, sau pe trotuarul unei cofetarii renumite pentru înghețată, așa cum era cofetăria Giovani de sub hotel Metropol din fața palatului regal, prima cofetărie care a introdus la noi înghețată napolitană, sau pe trotuarul cafetăriilor Capșa, Fialcowski, Emil Frideric, sau Tănăsescu, fiecare din ele renumite într'o specialitate aparte: Capșa pentru patiserie, Fialcowski, vestita cofetărie politică, pentru caramele, Emil Frederic pentru prăjituri, iar Tănăsescu pentru așa numitele

„crême fouéttée" adică zmântână biciuită (frişcă) cărora însă una lume le zicea „crême fauté" ceva aşa sinonim cu zmântână greşită, dar ori cum ar fi fost şi li s'ar fi zis, băieţii de şcoală se băteau pe ele fiindcă erau de trei ori mai voluminoase decât prăjitura obişnuită şi costa mai scump.... 15 parale !

Grădina de vara cea mai cercetată de protipendada oraşului era „Raşca" grădină selectă în care n'avea acces decât societatea aleasă, fiindcă era cea mai costisitoare din toate celelalte. La Raşca cânta orchestra lui Louis Wiest, vestitul autor a mulţime de compoziţii, printre cari populara bucata de concert pentru vioară : „Nunta ţărărească". Bătrânul Wiest avea o duzina de copii, majoritatea din ei şefi de fanfare militare, toţi foarte apreciaţi artişti instrumentişti, ca şi tatăl lor renumit viorist şi şeful celei mai stilate orchestre din ţară. La Raşca, grădină situată cam pe locul pe care'l ocupă astazi strada din spatele Universitaţii începând din str. Academiei dela intrarea studenţilor în cladirea Universitaţii, întinzându-se în lăţime dincolo de chioşcul de fructe din partea opusă, iar în lungime, cam până la capatul din spre Şcoala de arhitectură de pe str. Enei. Aci se putea consuma îngheţată, prajituri, bere, vin ; se putea mânca o masă aleasa, racoritoare şi cafea calda sau la ghiaţă (mazagran). Chelnerii serveau în frac şi în fiece seara se anunţa concertul pentru seara viitoare, din repertoriul renumiţilor compozitori clasici. *Louis Wiest*, trebue sa fi fost cunoscut printre a eştia, cel puţin în ţara de unde venise la noi, fiindcă mi-aduc aminte ca a venit in Bucureşti acum mai bine de 68 de ani, un renumit viorist şi conducator de orchestră din Viena care-l cunoştea pe Wiest şi ziarele au anunţat că în trei seri consecutive, orchestra lui Wiest dela Raşca va fi condusă de vioristul vienez *Zierrer*. Aceste trei seri de gală pentru gradina Raşca, au avut darul să adune la audiţiile muzicale de sub bagheta lui Zierrer, tot ce Bucureştii avea în societatea lui selectă, şi gradina gemea de lume. In prima seară, — tatăl meu, care era un meloman recunoscut în familie şi n'a lipsit dela nici una din aceste trei seri, — m'a luat şi pe mine, deşi nu înţelegeam nimic despre ale muzicei, căci de câte ori însoţeam pe tata la grădină, mă duceam mai mult pentru îngheţată decât pentru arcuşul lui Wiest, ceiace era o scuză pentru cei 8—9 ani ce-i aveam pe atunci. In acea primă seară, după ce tata mi-a atras atenţia, am văzut cum Wiest a înaintat la rampa scenei pe care se

afla orchestra lui, a prezentat publicului pe maestrul Zierrer şi i-a dat bagheta învitându-l la pupitru, iar el s'a aşezat la locul primei viori şi atunci am văzut cum Zierrer a luat bagheta din mâna lui Wiest şi ducându-se la el, l-a rugat să ia bagheta şi să treacă la pupitru pentru uvertura concertului din prima seară, explicând în aplauzele asistenţei că va conduce concertul din seara aceia, după ce în prealabil va fi el prima vioară sub bagheta lui Wiest, căruia îi recunoştea superioritatea arcuşului. Restul concertului a fost sub conducerea lui Zierrer care a fost răsplătit din belşug de auditor, după cum am înţeles din ropotul de aplauze ce răsuna prelung după fiece final. N'am mai fost la celelalte două audiţii, însă am aflat dela tata că la începutul concertului din ultima seară, secretarul general al instrucţiei i-a înfipt pe piept „Bene-Merenti" clasa I şi i-a înmânat brevetul, în aprobarea entuziastă a publicului asistent.

La Raşca iluminatul grădinii se făcea cu sfeşnice de metal în care se înfigeau lumânări de spermanţet şi cari se înălţau treptat pe măsură ce ardeau, iar în loc de chibrituri sau fitil cu cremene, fiindcă pe vremea aceia nu se cunoşteau scăpărătorile moderne de astăzi, ca să aprinzi ţigara, aveai la îndemână nişte făşii de hârtie în pahare lungi, din cari luai una o vârai pe de-asupra globului de sticlă al felinarului până la flacără şi'ţi aprindeai ţigara.

Grădini de seară frecventate de societatea noastră mai aleasă, printre altele mai erau: Casinoul austro-ungar, cam pe locul unde se construeşte acum ministerul de interne de pe str. Academiei, fostul spaţiu ocupat de teatrul de vară „Cărăbuş" al artistului Tănase, unde uneori venea şi prinţul Goluhowski ministrul austro-ungar la Bucureşti, cu doamna; ac am cunoscut pe Mişu Cornea cu doamna, născută C. A. Rosetti şi alta lume bună ce venea să asculte o orchestră vieneză bine condusă şi sa ia o masă bună şi o excelentă consumaţie de vară; grădina Zdrafcu, ai carei copaci umbroşi au mai stat în picioare până mai deunazi, cam pe locul unde s'a clădit actuala facultate de Drept de pe Bulevardul spre Cotroceni, grădină mai mult de noapte. Acolo veneau de obicei clienţi bine dispuşi cari porniţi pe chef, îl prelungeau până spre zori şi de multe ori şi ziua următoare. Bucătăria dela Zdrafcu era renumită pentru mâncările româneşti şi pentru vinurile alese ce servea, clientela grădinii preferind-o şi pentru situaţia ei, retrasă afară din oraş, unde lautarii puteau să-şi reguleze arcuşurile şi vocile la maximum lui fortissimo, fară ca să sufere locatarii dinprejur, căci nu existau. Grădina „La leul şi cârnatul", un fel

de gratar naţional cu taraf renumit de lăutari, frecventat şi el mai mult seara, cu prelungire până spre ziuă, pe locul unde se găseşte şi astăzi pe str. 11 Iunie.

Cişmegiul, una din grădinile din ţară cu cea mai bătrână vegetaţie şi cu lacul ei pe care se face canotaj, era vizitată mai mult ziua şi distracţiile mai de soiu o aglomera numai atunci când societăţile de binefacere organizau într'însa spectacole, de preferinţă ziua, pentru sporirea fondurilor lor, aşa cum am văzut de pildă un echilibrist, care pe o sârmă întinsă de-asupra lacului, îl traversa de câteva ori, la început cu vederea liberă şi apoi cu ochií acoperiţi cu un sac pe care-l vâra peste cap până la mijloc, sau cum am mai văzut altă dată pe alea principală care pe atunci era şoseluită pentru accesul trăsurilor în interiorul grădinii, un balon de nacela caruia era atârnat un lanţ cu o mică sferă de cauciuc de marimea unui măr mic, sferă, pe care o *miss* oare care, al cărui nume nu-l mai reţiu, o introducea în gură şi fără sprijinul mâinilor, ci numai prin rezistenţa dinţilor, balonul o ridica în aer. La reprezentaţia la care am asistat şi eu, n'am văzut mare lucru, ca de altfel toată lumea de faţă, fiindcă atunci când căpitanul aerostatului din nacelă a comandat tăierea frânghiilor, balonul, după ce a rupt cracile unui copac de pe alee, s'a 'nalţat aşa de vertiginos, ca într'o clipă ne-am pomenit cu el la un kilometru, poate şi mai sus, aşa că nu l-am putut privi decât de la această înălţime. Am vazut pe îndrăzneaţa miss, e drept, cu braţele întinse suspendată în aer numai prin ajutorul gurii şi balonul luând direcţia spre Băneasa, l'am pierdut din ochi, şi ieşind din grădina, am văzut multă lume angajând trăsuri cari să meargă în direcţia unde avea să descindă aerostatul. A doua zi am citit în ziar ca balonul a descins în condiţiuni prielnice într'o comuna mai depărtata din judeţ, în direcţia Banesei, în care probabil batea vântul.

Despre celelalte grădini cu teatre de vara, aşa cum era grădina „Guichard" din spatele aşezamintelor Creţulescu sau grădina „Dacia", vom pomeni la capitolul rezervat teatrului.

Printre localitaţile de munte sau de băi unde îşi petreceau vara cele mai multe case dela noi, care căutau recreare pe timpul vacanţei, nu se cunosteau pe atunci nici Sinaia şi celelalte staţiuni de pe Valea Prahovei, nici Slanicul Moldovei, nici cel din Prahova, nici Lacul Sărat, ci locul Si-

naci îl ţinea Vălenii de Munte din Prahova, unde ce bruma de distracţii erau pe vremea aceia, la Văleni se cuibăreau pe timpul sezonului. La Văleni se dau reprezentaţii cu canţonetele lui Alexandri, acolo se exibau scamatori, echilibrişti, gimnastici, panorame. Vălenii era punctul de atracţie pe timpul verii pentru familiile ce-şi permiteau luxul unei vilegiaturi şi de aceia târgul acesta pe lângă câteva case de bună condiţie socială foarte primitoare, aveau hanuri cu camere curate şi bine întreţinute şi cu bucătărie mai îngrijită în timpul sezonului, ce puteau găzdui o bună parte din vizitatori. Vălenii era pe atunci renumit pentru clima dulce dintre deal şi munte, pentru apa lui cum rar se întâlnea aiurea, nu numai ca gust şi prospeţime dar mai cu seamă pentru aspectul ei cristalin şi pentru volumul abundent ce se debita prin trei guri situate sub un deal de-asupra căruia se clădise o cafenea-cofetărie, al cărei patron era vestit în tot plaiul Teleajenului pentru cozonacii, pandişpanele (pain d'Espagne) baclavale, sarailiile, bezelele şi cafelele ce ştia să prepare şi să servească.

Vălenii erau renumiţi pentru escursiile ce se făceau spre schiturile de maici Suzana sau de călugări Cheia.

Băi pe vremea aceia erau prea puţine în ţară : Balta Albă în judeţul R.-Sărat, care n'a durat prea mult şi într'o zi s'au pomenit clienţii ei obişnuiţi, cu peşti în loc de săruri bine făcătoare, ceeace era cel mai elocvent indiciu că prin cine ştie ce premenire a apei, sărurile minerale ce făceau ca balta să aibă proprietăţi de lecuire în deosebi a reumatismului, dispăruseră şi apa devenise din sărată şi sulfuroasă, apă dulce primitoare de peşti. Mai erau băi la Pucioasa în Dâmboviţa, la Boboci în Buzău, la salinele dela Slănicul Prahovei ; toate aceste băi însă, pe lângă imperceptibila lor putere de vindecare, mai mult o iluzie pentru bolnav, erau inaccesibile şi prin faptul unei desăvârşite lipse de confort şi prin acela a costisitoarelor şi lungilor mijloace de transport, ce trebuiau făcute cu trăsura pe distanţe uneori chiar de două zile de drum, pe vremea aceia neexistând în toată ţara decât o singură linie ferată, cea Bucureşti-Giurgiu (vre-o 75 km.) şi ceva mai târziu o a doua : Bucureşti-Ploeşti, prelungită târziu de tot până la vama Predeal.

Toate aceste neajunsuri de confort şi transport au determinat ca societatea noastră mai înlesnită, să recurgă la confortul şi reputaţia băilor din Ungaria : Mehadia, Tuşnad, Elepatak, Borsek, Zaizon, iar de băile noastre să profite familiile cu mijloace mai restrânse, situaţie ce a dainuit scurta vreme, deoarece s'au descoperit izvoare noi extrem de bogate în iod,

sulf, sare şi alte săruri folositoare, la *Govora, la Călimăneşti* în Vâlcea, la *Lacul Sărat*, lângă Brăila, la *Slănicul* Moldovei, la *Tekirghiol*, în jud. Constanţa şi la *Amara* în jud. Ialomiţa, această din urmă localitate având ape destul de bogate, dar fiind lipsită de confort şi de mijloace de transport.

Drept încheiere a acestui capitol, ne-a mai rămas să povestim ceva şi despre petrecerile de pe vremea anotimpului de toamnă.

Trăiau, după cum văzurăm, bucureştenii o mulţumitoare viaţă patriarhală.

Cea mai mare parte din populaţia înlesnita a oraşului care avea vie, o pornea la cules, aşa cum proprietarii de moşii la deal sau la munte, o petreceau la cules de livezi şi în deosebi de pruni, de cum începea toamna, aşa că oraşul se resimţea de golul ce-l lăsa această numeroasă evadare pe tot timpul cât dura culesul, cel puţin o luna. Viaţa şi animaţia se strămutau atunci pe dealuri şi podgorii de-a lungul Dealului Mare pentru bucureşteni, Drăgăşani pentru olteni, Odobeşti, Panciu, Nicoreşti sau Cotnari pentru moldoveni.

Aci, în deosebi la cules de vii se înjghebau viitoarele căsnicii, căci familiile viilor vecine mergeau cu lăutarii unele la altele şi jucau şi petreceau pâna târziu noaptea, prilej de cunoştinţe între tineri, cari la înapoiere în oraş se şi logodeau, ba la centrul Dealului Mare, la Urlaţi se făceau alergari de cai şi de aci prezumţia că alergările de cai dela Bucureşti de mai târziu, dela Urlaţi vor fi fost împrumutate şi adoptate.

La viile boiereşti dela Valea Calugareasca, dela Urlaţi, Scăeni, Valea Mieilor, Ulmeni şi în general de-a lungul întreg Dealului Mare, se organizau baluri a a cum se fac azi pe la staţiunile balneare şi climaterice. Aşa e expli a de ce cele mai căutate tarafuri de lăutari până acum vre-o 30 de i, la Urlaţi îşi aveau culcuşul şi de acolo îşi angajau casele din Bucureşti, loeşti, Buzău sau Târgovişte, taraful de lautari, când aveau vre-o sărbătoare mai pretenţioasa în familie. E dela sine înţeles că odată ce atracţia aceasta a culesului viilor a dispărut, mai întâi cu ivirea filoxerei şi mai apoi cu neglijarea viilor ce fatal a urmat, au dispărut şi tarafele de lăutari, atrase spre centre unde viaţa pulsa acum şi unde şi-au stabilit culuşul.

La Valea Calugărească la via baronului *Barbu Belu* al carei splendid conac cu etaj avea zeci de camere pentru musafirii din Bucureşti, se petrecea toată durata culesului. Acest Barbu Belu era unul din primii doctori în Drept dela Paris, dar care nu pleda pentru că avea o colosala avere, pe care şi-a consacrat-o la întemeierea conacului dela Urlaţi, transformat în-

tr'un adevărat palat ca din basme, un adevărat muzeu istoric, pentru care a cheltuit bani din greu şi l'a îmbogăţit cu cele mai originale şi mai de bun gust relieve istorice şi opere de artă în toate domeniile.

Pe o înălţime din preajma târgului Urlaţi a construit o clădire în stil pur românesc cu săli şi camere vaste în care fie ce mobilă sau obiect de interior era procurat cu mari osteneli şi cheltueli, din trecutul nostru istoric mai apropiat sau mai depărtat. Ca să şi le procure, cutreera ţara, achiziţionând câte odată pe preţuri fabuloase, obiecte rare ca vechime şi prezentând interes istoric. Aşa de pildă într'o cameră spaţioasă avea între altele un crivat domnesc moldovenesc în întregime conservat, într'altă cameră instalase un tavan în lemn sculptat, pe care-l cumpărase pe un preţ destul de mare şi după multe stăruinţe, dela altarul unei mânăstiri vechi şi numerotat bucată cu bucată. Era o sculptură veche executată cu artă desăvârşită şi patinată de vreme până la negru ars. In nici o cameră din acest original castel nu exista un obiect cât de neînsemnat care să nu fi avut o vechime dincolo de 200 de ani ; sfeşnicele simple sau candelabre, erau procurate dela autentică sursă domnească, sau dela una de curtean domnesc ; icoane şi triptice din cele mai vechi timpuri şi mai originale. Acest castel, aşezat în mijlocul unei curţi vaste în suprafaţă de câteva hectare, atât cât a putut cuprinde toate celelalte clădiri secundare, fiindcă nu implica nici o restricţie de spaţiu, de vreme ce terenul înconjurător făcea parte tot din domeniul proprietarului, acest castel zic, era înconjurat de alte clădiri auxiliare în acelaş vechiu stil arhaic şi înzestrat cu mobilier tot aşa de vechiu.

Din faţada dela intrarea în castel pornea o alee umbrită de nişte plute simetric râduite ca nişte străjeri bătrâni şi care se termina la capatul celalt al aleei numită „Belle vue" cu o clădire foarte spaţioasă ai cărei pereţi exteriori erau căptuşiţi cu lemne tăiate meşteşugit aşezate, dând impresia unei colosale grămezi de lemn tăiate, cu deosebire că atunci când te apropiai de ea, citeai deasupra unei firme : *Teatrul „Belle vue"*. Într'adevar, când am intrat înăuntru, am rămas uimit de sala aceasta de spectacol, destul de încăpătoare şi luxos montată, cu loji, cu scaune, cu lumina este drept de gaz, dar din abundenţă, cu o scenă relativ spaţioasă şi cu cabine pentru artişti unde se puteau costuma.

Cuhnia era o imitaţie după o veche trapeză mânăstirească, cu nelipsita vatră ce putea pregăti mâncare pentru cel puţin o sută de guri, iar cote-

ţul pasărilor era aşezat într'o curte mare, cu clădiri separate pentru fiecare soiu de pasăre, iar în mijlocul curţii un scrânciob pentru păsările mai mari, pentru curcani cari se obicinuiseră să se dea singuri în leagăn şi alt scrânciob mai mic în care se legănau găinile. Gâştele şi raţele aveau un eleşteu în miniatură provenit dela un izvor din deal, unde se scăldau.

Când l'am vizitat eu, trăia bătrânul Belu, iar după ce a murit el, proprietatea aceasta împreună cu' cele dela Bucureşti, dela Valea Călugărească şi moşiile, au trecut în stăpânirea fiului său, artist şi el, acela care purta pălăriile tari cu borurile plate în jos (bords plats) şi cu barba despicată în două, întruchipând în felul acesta tipul aproape identic al lui Pailleron, scriitorul francez, autorul celor două camedii-drame, tráduse şi jucate si la noi : *Şoarecele* şi *Scânteia.*

A murit şi acest fiu al baronului şi ce vor fi devenit toate comorile de arta dela Urlaţi, nu ştiu. Acum câţiva ani, am citit în „Neamul Românesc" că au ars şi că s'ar fi pierdut întreagă această adevărată dovadă de gospodărie veche neaoş românească. Cu această ocazie, în acelaşi număr, Nicolae Iorga îi consacră un articol de regret, preamărind îndeletnicirile boierilor noştri pentru tot ce grăia despre trecutul nostru atât de bogat în înfăptuiri de domeniul frumosului.

Coborând dela castelul lui Barbu Belu în târgul Urlaţi şi destăinuindu-mă unei vechi familii din localitate de impresia minunată ce am cules din vizita mea la acest muzeu de impresionant interes istoric, am aflat cu şi mai mare surprindere, că dacă Urlaţii nu decăzuseră cu totul în urma ivirii filoxerei, era graţie acestui mare amator şi cunoscător de artă pământeană, fiindcă toată această vastă construcţie şi toată munca zidirii şi a instalaţiei se făcuse numai şi numai de mâna de lucru a meşteşugarilor târgului, fără recurs la niciun meşter sau salahor din afară de localitate. Fară construcţia aceasta şi instalaţia ce a durat mulţi ani, fără întrerupere, toţi meşteşugarii din Urlaţi ar fi încrucişat de mult braţele, din lipsă de lucru.

Revenind la ocupaţiile bucureştenilor în timpul toamnei, credem interesant să precizăm că nu numai la Dealul Mare se petrecea pe vremea culesului viilor, ci şi la Drăgăşanii Vâlcei, la Nicoreştii Tecuciului şi la Cotnarii Moldovei, cel mai preţuit vin nu numai la noi, ci chiar în streinătate, pentru buchetul şi tăria lui. Propriu zis, un deal al Cotnarilor nu există, ci doar o porţiune de deal ce s'ar putea reduce numai la fosta proprietate Roznovanu şi Greceanu, (fostul preşedinte al Camerei şi fost ministru,

ucis în atentatul din Senat), partea cea mai sistematic îngrijita şi care da cea mai fină calitate a renumitului vin, restul dealului aparţinând la diferiţi răzeşi moldoveni, cari, făcând o cultură primitivă din cauza lipsei de mijloace, obţin un Cotnar de calitate inferioară.

Vestea buchetului vinului de Cotnari, a sarit peste graniţele ţării şi a răzbit în Europa, în deosebi în Franţa şi în Rusia, unde a fost apreciat superior celorlalte calităţi de vinuri locale.

Cotnarul veritabil, adica provenit din viile la început numai ale lui Roznovanu şi mai apoi din tovărăşia acestuia cu ale lui Greceanu, sub firma „Viile Roznovanu şi Greceanu", era foarte scump, fiind şi foarte rar, aşa încât el a fost mai la îndemâna streinătăţii, decât a noastră.

Dar noi avem dealuri reputate pentru altfel de viţe, mult cercetate aproape ca şi Cotnarul, aşa cum este de pilda vestita specialitate de strugure Crâmpoşie, produsă de dealul Drăgăşanilor, foarte căutata şi ea pentru vinul de Crâmpoşie. Din acest vin, renumitele vii ale Simulescului (azi ale familiei Bratianu) furnisau în fiece an la Curtea Ţarului Rusiei o varietate de şampanie numită „Chateau Ykem" plătită pe vremea lui Simulescu cu 20 lei sticluţa numai de două pahare, aşa că pentru noi rămânea prea puţin vin din această calitate rară, ce mai tot se petrecea în streinătate, unde se şi putea plăti mai convenabil decât la noi. Vin renumit, dar numai negru, produceau şi dealurile Nicoreştilor din Tecuci şi mai cu seamă produsul viilor doctorului Pătraşcu, apreciat în toată Moldova. Aşa încât valoarea vinurilor noastre ar fi avut această scară de clasificare: cotnarul, drăgăşanul, cel de Dealu Mare (Valea Călugărească, Scăenii, spre Mizil, spre Urlaţi), Nicoreştii şi ceva mai târziu vinul de Dobrogea, iar azi clasificarea aceasta ar suferi o radicală schimbare, prin intrarea în componenţa ce anunţarăm a vinurilor ardelene.

Voioşia din timpul culesului, mai ales când rodul fusese bogat, era proverbială de-alungul dealului. Seara, la lumina focurilor, culegătorii jucau până târziu iar proprietarii şi invitaţii lor petreceau şi ei în fiece seară la alţii, aşa fel că lăutarii nu mai puteau prididi. Cât despre belşugul din vremea aceia, e destul să-şi facă cineva o idee de pe urma faptului concret, că am asistat la o învoială originală în partea viilor dela Valea Călugărească unde lipseşte apa de băut. Invoiala consta dintr'un schimb de două cofe de must pentru o cofă de apă de băut ce se aducea dela prea mari depărtări. In privinţa dealurilor ce duc lipsă de apă, cunosc un

caz petrecut la via unui bogătaş; exasperat că trebuia să plătască sume mari la munca viilor sau la culesul lor, a cheltuit o sumă apreciabilă ca să adâncească o fântână până a da de apă. S'a întâmplat norocul pentru el, că în loc să dea de apă, a dat de păcură, încât un prieten petrolist care-l ştia zgârcit, i-a spus: „Se ţine norocul de tine: eu sap să dau de păcura şi-mi iese apă, iar tu sapi să dai de apa şi-ţi iese păcură!"

Alt aspect al voioşiei dela cules, era şi acela că toata munca se facea în cântec, glumă şi joc, şi nu numai între tineri ci şi între vârstnici şi nu numai între culegători, ci şi între proprietari.

După ivirea filoxerei, animaţia aceasta a scăzut multă vreme-şi în parte, a fost reluata mai târziu.

Astazi viile sunt în majoritatea lor reconstituite cu alte calităţi decât cele autohtone, cu altoaie streine, dar calitatea vinului e inferioară şi durata conservării lui nu ţine nici pe sfert pasul cu durata vinului nostru de odinioara. Cine a trait, ca mine de pildă, jumătate din viaţa lui la ţară, a apucat de sigur vremea când vinul ales (tămâioasa de pildă) ni-l puneau parinţii la păstrat la naştere şi ni-l destupau la cununie, ba de multe ori şi peste; aşa că cel ce aşterne aci aceste câteva impresii, a băut vin păstrat 20—30 şi chiar 40 de ani şi ţuică batrână cam de aceeaş vârstă.

Şi fiindca pomenii de ţuică, precizez că aceeaş voioşie, dar cu mai puţini musafiri, dăinuia şi pe tot timpul culesului livezilor de pruni, cu deosebirea ca timpul acestui cules, se făcea cu mult nainte de culesul viilor. Era o încântare pentru ochiu să vezi postaţele dintre rândurile de pruni, pe întinderi de zeci de pogoane, une ori chiar de sute, aşternute de bătaiaşi cu un covor violet sau albastru brumat, consistând dintr'un strat gros de prune de se 'ngropa piciorul culegătorului până'n glesnă. Şi culesul acesta, tot aşa de vesel ca şi celălalt se făcea sub farmecul aceleiaşi bune dispoziţii, al aceloraşi glume dintre fete şi flăcai, al aceloraşi strune de scripci şi cobze, cu chiuituri, păcăleli şi râs din plin; clipe de seninătate, îmbibate de mulţumirea sufletească a belşugului, a sănătăţii trupeşti şi sufleteşti, sub vraja zâmbetului albastru al cerului de toamna, anotimpul culesului roadelor coapte de sfânta dărnicie a lui Dumnezeu.

Ceva mai târziu începea culesul nucilor.

Aşa se petrecea mai de mult la noi şi mare era mulţumirea lumii ce-a trăit vremea aceia. Azi lumea e mulţumită cum petrece ea şi desigur că

nu suspină după petrecerea de odinioară pe care n'o cunoaşte. dar pe care o ponegreşte din auzite.

Să fie însă încredinţată că nici lumea care a cunoscut petrecerea de altă dată nu invidiază petrecerea lumii de azi. nici sub raportul farmecului ce te atrăgea. nici sub acela al mulţumirii sufleteşti. nici sub raportul recreării spirituale şi fizice. nici sub acela al emotivităţii ce-ţi întreţinea încântarea în tot timpul cât răsuna livedea de doinele de dor ale fetelor şi flăcăilor.

Şi mi-ar părea rau să aflu că astazi s'ar fi pierdut la deal farmecul acestor două culesuri mai de demult. L'aş regreta. fiindcă prea l'am trăit din plin şi prea mi-a legănat anii cei mai îndrăgiţi din viaţă

Edificii

Palate — Locuinţe — Interioare — Pieţe — Bulevarde — Străzi

Acum 65 de ani construcţiile cu un etaj, în Bucureşti, se numărau pe degete.

Afara de palatul domnesc, azi palatul regal, transformat radical aşa cum se vede astazi, afara de palatul Ştirbey de pe calea Victoriei, de palatul Şuţu de pe bulevardul Colţei din faţa spitalului, de palatul Universităţii din faţa statuei Mihai Viteazul (fostul Senat), de palatul Brâncoveanu (azi dispărut) cladire situată cam pe unde se afla pe Dâmboviţă aripa dreapta a actualului palat al justiţiei şi în care a funcţionat întâia oară institutul antirabic Dr. Babeş, până ce şi-a construit clădirea în care funcţioneaza azi, mult mai la vale tot pe Dâmboviţă spre Cotroceni; de clădirea Hagi Moscu (azi dispărută) unde a fost odinioară primăria Capitalei, cam în faţa statuiei Ion Brătianu şi afara de câteva alte locuinţe cu câte un etaj ca de pildă aceia a : ministerului de interne, tot pe locul unde se construeşte azi monumentala clădire şi unde era şi pereşedenţia consiliului de miniştri ; a casei Vernescu de pe calea Victoriei (azi ministerul Economiei Naţionale) ; a casei Bellu de pe calea Victoriei, unde astăzi se află birourile *Cec*-ului ; a casei Costaforu (fost ministru de justiţie) din Batişte, astazi casa Nicolae Filipescu ; a casei Brăiloiu tot din Batişte (clădirea unde azi este „Mercurul") ; a casei general Horbatski de pe strada Vasile Conta, unde astăzi este localul liceului de fete „Regina Maria" ; a clădirii în care erau dormitoarele institutului Chevitz de pe str. Scaune (N. Filipescu) ; a cladirilor hotelurilor Capşa, Bulevard, Dacia şi Avram ; a

casei Nica Nenciu (fostă d-na Petre Grădişteanu) de pe Calea Victoriei, aproape de şoseaua Kisseleff ; a casei de pe str. Pensionatului (azi str. Vasile Boerescu) unde a locuit prof. dr. Asaki când a venit în ţară dela catedra de chirurgie dela universitatea din Lyon ; a clădirii unde fusese „hotel Manu" din faţa grădinii Episcopiei şi acelea de alaturi unde a locuit la etaj d-rul Asaki după ce locuise în str. Pensionatului şi căruia i-a urmat vestitul dentist Young, iar la parter cofetăria Tănăsescu, tot în faţa gradinii Episcopiei ; a casei Lenş-Filipescu de pe fosta Calea Dorobanţilor, azi bulevardul Regele Alexandru I al Serbiei ; a casei de pe str. Doamnei, unde era redacţia „Românului" lui C. A. Rosetti, cam pe locul unde este azi banca „Marmorosch-Blank", iar ceva mai de vale casa generalului Vilara, un puternic potentat din vremea aceia, care avea la poartă un arnăut, aşa cum aveau câţiva boieri din vremea aceia (prinţul Şuţu şi beizadea Gr. Sturza-Viţel[1]).

Cam acestea erau aproximativ cladirile cu etaj — zic cu etaj fiindca cu mai mult de unul nu se afla în Bucureştii din vremea ace'a. — Probabil voi fi uitat câteva ; în tot cazul însă nu mai multe de 4—5.

Pe terasa din faţa Cercului Militar, pâna mult de vale spre str. Brezoianu, era un maidan mare, mai mare chiar decât cel pe care s'a construit palatul Poştelor, în mijlocul caruia trona, cu ceva vegetaţie împrejur, „biserica Sărindar", în care se oficiau cununiile din protipendada societăţii bucureştene şi unde Duminicile şi sărbătorile se îmbulzea lumea sa asculte cel mai bun cor din tot oraşul, în care vestitul tenor Costica Georgescu Lascu avea mult admirate partituri de muzica bisericească, scrise într'adins pentru el şi pe cari le executa *în solo*. Pe locul unde s'a înalţat mai târziu cocheta „Fundaţie Carol I" din faţa palatului regal, erau înşiruite câteva case mărunte şi numai cam pe unde este azi aripa stânga a Fundaţiei despre str. Clemenţei, apărea mai răsarita, locuinţa fostului ministru de justiţie şi reputatului jurisconsult Grigore Paucescu, „Mecena", cum îl botezaseră scriitorii şi artiştii cari îi frecventau cenaclul literar.

Celelalte clădiri fără etaj, dar aratoase, erau casele boiereşti, cu curţi spaţioase, cu gradini de pomi şi de flori,, ba chiar şi de zarzavat pe la u-

---

1) Arnăuţii aceştia purtau uniforma grecească : fustanelă, iminei, o bonetă cu moţ lung şi ciucure ce atârna pe umeri ; încins cu iatagan şi cu pistoale la brâu ; un fel de om de încredere al casei, mai mare peste personalul de serviciu şi, fireşte, plătit în raport cu slujba ce îndeplinea.

nele curţi mai cuprinzătoare, cu dependinţe gospodăreşti, cămări, grajd, şopron, hambar, coteţ şi odai pentru personal, *odăi*, nu *odaie*, de oarece curtile boiereşti aveau mulţi oameni de serviciu, în afară de ţiganii robi, cari deşi dezrobiţi, nu voiau să părăsească casele boiereşti unde se obicinuiseră. Eu însumi am apucat asemenea robi, când eram copil, şi la casele dela oraş şi pe la conacele moşiilor. Restul caselor bucureştene îl alcatuiau proprietăţile celor cu mijloace mai modeste, case cu mai puţine încăperi, însă cu spaţioase curţi umbrite de pomi roditori şi cu câteva brazde de flori pe lângă locuinţă.

Viaţa familiară tihnita şi mulţumită şi în unele şi în celelalte, în tot azul mult mai mulţumitoare decât ceva mai târziu, când a început o gospodarie municipala prinsă de primarii ce se inspirau din streinatate, ceiace era firesc sa complice formalismul birocratic.

In casele boiereşti, în locul caracterului monden imprimat convieţuirii familiare de astăzi, sălăşluia o atmosferă mult mai puţin complicată şi mai puţin nervoasa, în locul plăcerii cancanurilor, al colportărilor şi intrigilor, trona senina atmosferă a înţelegerii şi a îngăduinţei reciproce : încredere deplină între membrii aceleiaşi familii, soţul era capul familiei, în casă era s ultare din partea celor tineri catre cei mai bătrâni, copiii nu ieşeau din uvântul parinţilor, nici nu se emancipau încă pe când se aflau în cursul in erior al liceului : în familie staruia iubire curată, sinceră, nefaţarnică : până şi servitorii erau devotaţi, slujind aceiaşi casă câte 20 şi 30 de ani. G spodaria casei era întreaga în grija soţiei care ştia tot rostul trebii şi nu numai al casei dela oraş, ci şi al celei dela ţară, dacă trebuia să se împarta şi la moşie, caci ochiul ei trebuia sa fie pretutindeni. Chiar şi educaţia copiilor cadea tot în seama ei până la vârsta şcolii : d'acolo şi zicala : „cei şapte ani de acasa". Risipa nu se pomenea : caminul nu ştia mana verde, n'avea capital rezervat pentru ea : economiile soţiei — dacă avea— le 'ntrebuinţa ca sa ajute la o nevoie a casei, sa facă o plăcere copilului, au să cuteasca soţului o cheltuială neprevazuta. Familia de odinioară nu abuza de petreceri, nu s'amesteca în trebile familiilor prietene sau cunoscute, nu punea la cale intrigi, nu invidia situaţii mai bune ca ale ei, nu flecarea pe socoteala cunoştinţelor sau prietenilor, nu gelozea situaţii materiale sau sociale mai prospere, ci deplină înţelegere era între ai casei. Pe vremea aceia nu se pomenea copil care să-şi impună voinţa părintelui ; nu se pomenea soţie care sa spună soţului ei în de faţa lumii : „eşti un nesimţitor ; stai ca o momâie !".

Era pe vremea aceia mai multă ruşine, mai mult obraz. Vorbind des-

pre bărbatul ei, soţia spunea : „dumnealui al meu", iar soţul: „dumneaei a mea". Astăzi aceste măgulitoare aprecieri, ar fi înlocuite prin: „nepricopsitu de bărbatu-meu", sau : „hoinara nevastă-mea". Astăzi, părintele nu prea e luat în seamă de copil şi câte odată de soţie, une ori de amândoi. Acum fata se emancipează înainte de majorat ; iese în lume, la teatru şi la petreceri, fără părinţi ; pretinde părinţilor să iasă din casă, ca să primească cunoştinţele lor şi să-i pună întreaga casă la dispoziţie.

Acum 70 şi chiar 60 de ani iubirea era curată, sinceră, neprefacută, când doi tineri se iubeau şi voiau să dureze cămin, cereau învoirea părinţilor şi ascultau povaţa lor; azi şi tânăra şi tânărul se căsătoresc fără alt consimţimânt decât al lor şi de multe ori numai din calcul. Ce deosebire între t·meinicia legămintelor de odinioară şi a celor de azi!

Unor însurăţei cari după numai două luni de convieţuire, ımi vorbeau de desparţenie, le-am spus : „Nu mă mir, pe vremea mea noi traiam ca sa iubim ; astăzi voi iubiţi ca să trăiţi".

Am trăit şi eu pe atunci să văd tihna unui asemenea inteiior : gospodina aducând ea — de şi avea două servitoare — cafeaua barbatului şi pe aceiaşi tavă nelipsita cutiuţă cu tabac pentru stranut în cazul că nu fuma ıar dacă era fumător, în locul prizei de tabac, cutia de tutun din care ea răsucea ţigara soţului, de lângă care nu lipsea cât timp ţinea tabietul cafelei.

Va fi fost un exces de bună armonie conjugală, va zice gânditorul deprins cu forfota şi zgomotul de astăzi ; se poate, dar cine n'a trăit mul ţumıtoarea vreme a patriarhalelor obiceiuri, nu-şi poate da seama de farmecul liniştitului trai de atunci·

Şi am mai apucat alt obicei bătrânesc : ori de câte ori boierul ramânând singur avea nevoie de distracţie, recurgea la mătănii nişte margele de lemn aromat de prin Orient, înşirate pe o aţă, pe cari le vântura cu o adresă uimitoare, câte două, trei, patru sau şi mai multe, mulţumit ca... omoară timpul.

Dar dacă în casa bătrânii se mulţumeau cu distracţia *mătaniilor*, in schimb, la biserică, dela care nu lipsea nici odată, îşi frângea mijlocul pe la toate icoanele, făcând *metaniile* însoţite de cruci şi păstrând cu evlavie toate posturile, toate zilele sfinte şi toate obiceiurile de peste an.

*

Pe lânga cladirile arhitectului Mincu, din cuprinsul Bucureştilor, amin

tesc pe aceia a profesorului Viţu de pe bulevardul Brătianu, cam pe locul unde se termina azi blocul Malaxa; dărâmată după numai un an dela terminarea ei, restaurantul dela Şosea, palatul justiţiei şi planul palatului Municipiului.

A fost un adevărat sacrilegiu când s'a pornit să scapere târnăcopul în bijuteria de artă arhitectonică care fusese casa profesorului Viţu, pentru rectificarea bulevardului, casă pusă la pământ puţină vreme după moartea lui Viţu.

Mi-a ramas în minte explicaţiile lui Mincu făcute în cenaclul literar din care facea şi el parte, asupra acestei case a cărei arhitectură n'ar fi fost înţeleasa fără lămuririle ce ni le-a dat Mincu. El ne-a spus că numai în primavară — era iarnă — când înfrunzeşte verdeaţa, o să înţelegem deplin tot farmecul stilului acesta aflat de el în Spania, în timpul călătoriei ce facuse în jurul pamântului după terminarea studiilor la Paris.

Ne-a explicat în prealabil că, clădirile în genul acesteia, au etajul decorat din belşug şi exagerat ornamentat, ca să contrasteze cu *parterul* lipsit de orice ornament, dar îmbrăcat în verdeaţă acăţătoare până la brâu, pentru ca din masivul acesta verde în cari libere erau numai ferestrele, să apară etajul încarcat de decor, o fantezie arhitectonică de real efect şi de mult bun gust, despre care ne-am încredinţat când am văzut-o în primăvara în toata splendoarea vegetaţiei ce îmbraca *parterul*.

Casa boiereasca fusese şi aceia a d-rului Iatropol, devenită după moartea lui, proprietatea fostului primar Pake Protopopescu de lângă biserica Enei de pe bulevardul Brătianu, pe când avea înfipţi în stâlpul dela intrare, de-oparte un ceas, iar de alta un barometru. Amarunt vrednic de reţinut, este acela că în faţa casei acesteia, faţă în faţă cu fosta primărie a Capitalei (cladirea Hagi Moscu) s'a desfaşurat aşa numita *lovitură din strada Enei*, care a costat viaţa unui soldat din vânători şi ranirea mai multor soldaţi şi cetaţeni, lovitura ce a determinat demiterea guvernului Dem. A. Sturdza, pe motivul chipului nesatisfacător în care fusese rezolvata chestiunea şcolilor româneşti şi a bisericii Sf. Nicolae din Braşov.

Clădirea cea mai arătoasă din Bucureşti pe vremea aceia, neschimbata, aşa cum se vede şi azi, este aceia din str. Dionisie, faţă în faţă cu casa Turnescu, a fostului concesionar al poştelor şi al salinelor de pe vremea Domnitorului Alex. Ion Cuza, un oarecare *Librecht*, azi proprietatea d-nei Filipescu, văduva mareşalului Palatului, Filipescu, pe vremea Regelui

Carol I. Despre această casa mare spaţioasă, construită în formă de cetate cu creneluri de jur împrejurul acoperişului, ce ocup o mare porţiune de teren pe trei străzi, în suprafaţa de mai bine de un pogon şi cu o vegetaţie seculară, povesteau bătrânii acum vre-o 70 de ani, că a rămas o locuinţă istorică, prin aceia că simţindu-se proteguit de Domnitor, agonisise o avere considerabila, de pe urma careia construise aceasta fastuoasa locuinţa, pe lângă care orice altă locuinţa, ramânea mai pre jos. Imbogăţirea aceasta îi înlesnise ridicarea acestui palat, amenajarea parcului şi construirea unor dependinţe ce ele singure ar fi putut sluji de locuinţă unui gospodar înlesnit de atunci şi chiar de azi, iar despre luxul din interior se spunea minuni: candelabre de argint masiv, statui din acel şi pre ios m_tal, mob'la d^ lemn scump cu incrustaţii, importată din streinatate, perdele d_ stofă de rară calitate, garderobă princiară, trăsuri luxoase cai de rasa.

Dela bătrânii din vremea aceia reţiu amaruntul ca odata cu detron rea lui Cuza-Vodă, s'a produs şi dispariţia din ţară a lui Liebreht, care 'm'nd, că fără protecţia Domnitorului, n'ar mai fi putut însemna nimic în ţara, s a lipsit de tot avutul nemişcător şi a fugit peste graniţă, iar casa cu tot cuprinsul ei a rămas Statului. Contimporanii acestui moment is'oric au putut să vadă interiorul acesta princiar, plătind un sfanţ (80 de paral), pre de intrare impus de Stat, spre a recupera măcar în parte ceiace jefuise fugarul din avutul ţării.

Altă veche casă boierească era casa Creţeanu din faţa palatului regal, situată chiar în dreptul intrării în curtea palatului, cam pe locul unde fusese odinioară „banca Naţiunii", fosta locuinţă a generalului Creţeanu fost maresal al Palatului şi mai pe urmă inspector general al armei cavaleriei. O pomenesc aci, numai ca să povestesc un episod duios în legatura cu ea:

Pe când trăia încă văduva generalului, primăria i-a propus expropierea casei, ca s'o dărâme şi să lărgească spaţiul pieţei din faţa Palatului. Venerata bătrână refuzând, primăria hotărâşte exproprierea forţata pentru utilitate publică. Văduva fostului mareşal a cerut atunci audienţa regelui Carol I, caruia s'a plâns de hotărîrea primăriei, zice-se, cam în felul acesta:

„Am venit să rog pe Majestatea Voastră să mă ocrotească împotriva hotărîrii primăriei de a-mi dărâma casa. Soţul meu a slujit cu credinţă pe M. Ta şi oştirea ţării până a închis ochii, iar eu dela fereastra casei acesteia am fost în permanenţă martoră a tot ce s'a petrecut la Palat dela urcarea M. Tale pe tron şi până astăzi: Te-am văzut păşind în el ca Domnitor; Te-am

vazut intrând în el la braţ cu M. Sa Regină Elisabeta ca Domnitoare; Te-am văzut intrând în el ca Rege încoronat şi de atunci şi până azi Te-am văzut ori de câte ori ai ieşit şi ai intrat în Palat şi n'a fost sărbătoare naţională fară ca faţada casei mele să nu fie pavoazată. Sunt bătrână şi bolnavă Majestate şi îmi dau seama că n'am să traiesc peste un an-doi, poate nici atât. Dă poruncă Majestate să fiu lăsată să mor în ea şi pe urmă s'o dărâme".

Şi marele şi marinimosul Rege i-a împlinit dorinţa, asigurând-o că nimeni n'o va nelinişti pe tot timpul vieţii, ceia ce s'a şi întâmplat, pentru că la scurta vreme dupa aceasta audienţa, venerata bătrână a închis ochii şi numai atunci s'a darâmat casa.

In ce priveşte decorul interior în casele boereşti, el era aproape invariabil acelaşi decor tip: în salon, în mijloc masa de lemn de mahon, de trandafir, de nuc, de palisandru, de abanos sau poleit, aşezata sub lampa din mijlocul tavanului, sau candelabrul cu lumânari de spermanţet, masă de pe care erau nelipsite albumele cu fotografiile familiei sau ale cunoştinţelor, albume cu vederi de pe la băile pe unde se duceau stăpânii, de obiei prin Transilvania: Borseck, Elepatak, Tuşnad, Zaizon, Herculane, sau prin strainătate, pe la mare sau la Karlsbad; o scrumieră cu respectiva cutie de chibrituri; la perete, de obicei între două ferestre dela drum consola cu oglindă invarabil poleite în casele cu dare de mână; la colţuri, colţare ce susţineau candelabre, pe perete o oglindă de obicei ovală cu rama poleita, pe altă consolă un ceas de bronz acoperit cu sticlă şi una sau două fotografii încadrate, în dreptul sobei un paravan de metal pictat, sau cu un motiv cusut de mână, alături o ladă de fier sau de lemn de stejar pentru lemne; pe pereţi tablouri în ulei cu portretele familiei şi tradiţionala jumătate garnitură de mătase sau de rips, constând din două fotolii cu respectivele taburele pentru sprijinit picioarele şi şase scaune, rare ori garnitura întreagă. In salonaş, cam acelaş decor şi mobilier, mai redus, fără poleială şi cu masa din mijloc acoperită cu faţă da masă lucrată de mână.

In casele mai modeste se imita acelaşi decor, variind doar calitatea şi bine înţeles şi preţul.

In dormitor doua paturi alăturea având pe peretele dela căpătâi portretele stăpânilor ca ginere şi mireasă şi un şifonier fără oglinda de mai târziu; iar la sufragerie, masa cu 6 scaune împrejur, bufetul şi uneori pe perete una sau două cromo reprezentând fructe.

Casa de mahala era rar învelită cu fier sau cu olane, ci de cele mai multeori cu şindrilă sau cu bârne, iar pe la margine de tot, dese ori chiar cu stuf de pe la eleştaele şi bălţile din jurul Bucureştilor.

Interiorul unei locuinţe de mahala nu tocmai periferică, îl alcătuiau două încăperi despărţite printr'o sală care, atunci când căsnicia era mai numeroasa, slujea şi de camera de dormit sau de sufragerie, dar numai iarna, căci restul anului, mahalaua mânca afară sub un pom, de obiceiu un dud, care cât ţinea poama, mişunau muştele în pom şi pe jos pe unde ădeau coapte şi întreţineau bâzâitul acestor nepoftiţi musafiri suparatori.

La una sau cele două ferestre dela drum, casa de mahala avea, de obicei spre toamnă, gutui, un borcănel cu apa în care un brotacel verde făcea funcţie de barometru, arătând timpul secetos sau ploios, după cum brotacelul se ridica deasupra apei sau se cobora la fund pe o scaricică de

Fosta piaţă a Teatrului Naţional cu fosta terasă Oteteleşanu.

lemn, vrând să înţeleaga prin această manevra că dacă sta la fund înseamnă că se apără de secetă, iar când stă la suprafaţa apei, cere ploaie.

Dacă locuinţa de mahala mai avea o fereastră la drum, apoi aceasta gemea de ghivece de flori, de obicei : maghiran, rozmarin, busuioc, indruşaim, cerceluş, muşcată, florea preferată a mahalalei, ce diferea de

grădina centrului în care se răsfaţau: rozeta (rezedă), vanilia (eliotropul), verbina, mixandra, betunia, dalia, garoafa, floxul, trandafirul, cari şi azi împodobesç grădinile din centru, afară de rozetă, de vanilie şi de portolax cari de câtăva vreme aproape au dispărut cu desăvârşire.

Vara mai în toate grădinile se răsfăţau hârdaele cu leandri, cu lămâiţă, iar zorelele îmbracau gardurile şi mai cu seamă umbrarele sau chioşcurile sub cari se luau mesele, când în curte sau grădină, nu era un pom care să facă acest oficiu.

Astăzi mahalaua a disparut şi cu ea şi casa ei. Azi mahalaua are aspectul centrului, cu blocuri de câte 4—5 etaje şi cu bălţile înconjurătoare asanate şi prevăzute cu strand şi bufet şi luminate electric.

*

La un capitol anterior, vorbind despre diferitele aspecte ale oraşului-capitala, am descris primitivul dispositiv al străzilor întortochiate, provenite dela dezinteresul gospodarilor comunei, pe cari nu-i interesau pe vremea aceia un plan pentru noua aşezare a oraşului, ci liber era fiecare cetăţean să-şi cladească locuinţa oriunde şi ori cum îi plăcea. De aliniere, de respectul esteticei ce ar fi urmat să prezideze, pentru ca strada sa apara sub un aspect cât mai acceptabil chiar pentru vremea aceia şi care să ţina seamă de un ansamblu de înfaţişare cât mai armonic, dinpotrivă, pare că înadins, în loc ca noul adaos să însemne un pas înainte spre un aspect mai simpatic, lipsa de simţ urbanistic, de cunoştinţe de stil şi mai cu seamă inexistenţa unui control din partea gospodarilor comunei, cari aveau îndatorirea, ca parinţi ai oraşului, sa nu îngăduie sluţirea mai departe a aspectului străzii ce primea noua cladire, toată această indiferenţă din partea unora şi lipsă de gust din partea altora, au slujit ca oraşul să stea pe loc un bun crâmpei de vreme, să nu facă un pas mai departe spre o cât de redusa transformare în spre o cerinţă urbanistică mai modernă.

Pieţe, în înţelesul de azi al termenului, nu existau. Spaţiul din faţa Teatrului Naţional, careia i se zicea Piaţa Teatrului, era şi nu era o piaţă Era piaţă fiindca ne obicinuisem noi să o vedem piaţă, dar ce fel de piaţa putea să fie aceia daca trei trasuri alaturi nu mai sufereau pe a patra.

Piaţa Palatului?... Nici acesteia nu i se putea spune piaţă, mai cu seamă piaţă a unei metropole şi a unui palat regal!

Mi-aduc aminte că după demisia guvernului Ion Brătianu, survenită

dupa o guvernare de 12 ani, ceiace nu se pomenise la noi, partidul advers, partidul conservator, s'a agitat vreo două zile înainte de a se produce această demisie și fiind că opoziția conservatoare cu tot statul ei major în frunte cu Lascar Catargiu se adunase în curtea palatului și cerea demiterea guvernului, maiorul Fănuță care comanda pe vremea aceea escadronul de jandarmi călari (mai târziu garda regală) a intervenit numai cu doua plutoane. Aceasta, fiindcă în piața palatului nu încăpea întreg escadronul, desi pe atunci nu era grilajul din fața palatului ce o desparte de strada, ci numai din distanță în distanță câte un stâlp mic de piatră, de cari atârnau nişte lanțuri peste cari puteai prea bine să păşeşti ; asemenea lanțuri mai erau pe vremea aceia și la casa de pe Calea Victoriei a Kneazului Moruzzi, care astăzi adaposteşte un muzeu, pare-mi-se al Municipiului.

Ei bine, a doua zi presa Capitalei a înregistrat cu litera grasa ca escadronul şarjase în curtea palatului, ceeace era pur și simplu ridicul, pentruca o şarjă nu se poate întreprinde decât pe un teren mult mai spațios.

Adevarul a fost altul și anume că maiorul Fanuță, având ordinul sa evacueze piața — care nu era nici măcar piațeta — palatului ca s'o elibereze de masa conservatorilor, a trebuit sa mişte cele două plutoane spre grupul compact al celor ce o ocupau și ca sa impresioneze acest grup, a comandat înainte de mişcare, „sabia afara !" Acea ta, s'a tradus în presa de a doua zi prin termenul „sabrare", altă inexactitate, fiindcă în grup se găseau prezenți : Lascar Catargiu, generalul Ghe. Manu, doi frați Lahovăreşti, Gr. Păucescu, Marghiloman, Nicolae Blaremberg, Take Ionescu și aproape tot statul major conservator: în fruntea călăreților se afla maiorul Fănuță care nu numai ca n'a permis nici cea mai mica bruscare, ci din potrivă, ruga pe toți acesti manifestanți sa înțeleaga ca el trebue sa execute ordinul de evacuare. Ordinul totuși nu l'a executat, fiindcă linia calăreților presând aglomerarea, aceasta a trebuit sa se îndrepte spre ieșire, iar statul major conservator s'a refugiat pe scara de intrare în palat și acest stat major era urmat de câteva sute de manifestanți, care ne mai având loc, a împins grupul de pe scară, care a fost silit să se proptească în uşa de sticlă a palatului și fiindcă Nicolae Blaremberg era strivit între geam și mulțime, a intrat cu amândouă mânile în geamul ușii pe care spargându-l involuntar, și-a sângerat mâinile.

Atunci s'a prezentat cu ele sângerânde Regelui Carol, care i-a observat că atunci când i-a jurat credința, nu-i este permis să se prezinte fară

audienţa prealabilă. Regele l'a concediat calificându-i aceasta lipsă de protocol drept o calcare de jurământ.

Am făcut această abatere dela subiect ca să întăresc afirmaţia că pe atunci nu exista piaţă în Bucureşti, în înţelesul strict al acestei noţiuni în streinătate.

I se mai zicea piaţă şi spaţiului gol ce rămânea la Capul Podului, între gura şoselei şi prăvălioarele dinprejur, atunci când nu exista palatul lui beizadea Gr. Sturdza (azi vechiul local al ministerului de externe), nici muzeul din faţa lui, nici palatul funcţionarilor publici, căreia aşa cum este azi, i se poate spune piaţă, dar aşa cum era, a ferit-o sfântul. O piaţa

Fosta biserică Sf. Gheorghe Nou.

cu perspectiva mai larga era şi piaţa Sf. Gheorghe Nou mai spaţioasă chiar de cum este astăzi.

Pieţe de alimentare erau pe vremea aceia doua, dar şi acestora li se acorda această titulatură, fie din neglijenţa acelora cari nu văzuseră în realitate o piaţa, fie din ştiinţa celor ce văzusera în streinătate asemenea pieţe. Piaţa Mare era tot pe locul unde se afla şi azi, dar ocupând un loc mult mai restrâns chiar înainte de acoperirea Dâmboviţei, iar Piaţa Mica (denumită mai târziu a Amzei) se afla şi ea cam tot pe locul unde este şi azi şi puţin mai redusă, căci actualul teatru „Studio" ocupă mai puţin spaţiu decât acela ce-l ocupa vechia piaţă cu gheretele de măcelărie, pescă-

rie, brânzărie, fructărie şi zarzavat şi cu vânzatorii în aer liber sau sub acoperiş de pânză.

Cu timpul s'au înfiinţat treptat şi alte pieţe, spre mulţumirea periferiei oraşului care tot întinzându-se, i-ar fi fost peste mână să piardă o bună parte din zi cu aprovizionarea dela distanţe aşa de mari. Aşa au luat fiinţă în toate cartierele zeci de pieţe mai mici, înlesnind astfel aprovizionarea raţională şi lesnicioasă a unei populaţiuni ce atinge astazi milionul.

Nici bulevarde nu se aflau până acum vre-o patruzeci de ani. Un singur bulevard, cu multă bună voinţă zis aşa. am pomenit acum 65—70 de ani, ce n'avea o întindere mai mare, decât dela întretaierea actualului bulevard Carol cu Calea Victoriei până la statuia lui Ion Brătianu, porţiunea aceasta de bulevard pe care nu se afla nici Universitatea aşa cum se prezintă azi nici statuele de pe el, nici chiar a lui Mihai Viteazul. Această statue, deşi instalată, a stat vreo doi ani nedescoperită, până ce câţiva studenţi între care şi un bun prieten al meu, regretatul Alexandru Serghiescu, un suflet de bun român, au hotărâi s'o descopere; pânza a rupt-o chiar Serghiescu care a suferit câteva zile de arest, din care a ieşit radios, cu conştiinţa împăcată că el a dezvelit monumentul eroului dela Calugareni, care nu se ştie din ce motiv a fost doi ani de zile condamnat să stea sufocat sub pânza care-l ascundea privirilor noastre curioase. ce nu mai văzuserăm un monument.

Şi dovadă că alt bulevard nu mai exista în Bucureşti, este şi faptul că porţiunii de bulevard de care vorbirăm, nu-i zicea decât *bulevardul* pur şi simplu, făra altă denumire cum au azi bulevardele din Bucureşti şi toată lumea ştia ce e şi cât e acest bulevard.

Astăzi în multe centre din ţară sunt câte doua, trei şi patru bulevarde, aşa cum este cel pe care circulă tramvaiul din bulevardele din Timişoara, din Arad, iar în Bucureşti sunt astăzi cu zecile: *Carol, Elisabeta, Regele Ferdinand, Regina Maria. Independenţei, Mărăşeşti, Alexandru I al Serbiei, Pake Protopopescu. Brătianu,* şi multe altele, unele din ele sub un aspect decorativ foarte impunator, cu vegetaţie abundentă. cu partere de flori, cu monumente, cu joc de ape şi bine iluminate.

Pasaje, la fel: unul singur în tot oraşul, acela care facea legatura între Calea Victoriei şi strada Câmpineanu, caruia îi zicea simplu *pasaj* şi toţi bucureştenii ştiau de ce este vorba. Mai târziu i s'a zis *pasajul român,* ca să se deosebească de cele ce s'au înfiinţat treptat

O casă dăramată din piața Sf. Gheorghe.

Macca şi *Vilacros* în faţa poliţiei Capitalei ; *Imobiliara*, din faţa palatului telefoanelor, *Majestic*, pe care se află teatrul şi hotelul cu această denumire, *Casele Naţionale* în faţa teatrului Naţional, *Victoria* din faţa bisericii dintr'o zi, *Generala* din faţa ministerului de interne, toate aceste din urmă patru aproape unul de altul, legând toate Calea Vctoriei cu strada Academiei.

Dintre pasaje, ca şi dintre bulevarde, n'am citat decât în redusă măsură, in realitate ele fiind mai multe în tot oraşul.

Dela strazile despre cari am vorbit la început, străzi de un primitivism oriental, fara nici un plan şi fără nici un control de întreţinere, era fatal să ajungem treptat, ţinând pasul cu fulgerătoarea transformare din timpul din urma a oraşului, la strazile de astăzi cu alinierea rectificată, pavate luminate, cu guri de ape la distanţe de câteva sute de paşi şi relativ destul de mulţumitor întreţinute, mai cu seamă mai spre centru şi cu construcţiile impunatoare ce tind să se lăţească din ce în ce mai dese, aşa în cât astazi Bucureştii are înfăţişarea unui centru european, cu tendinţa evidentă de a deveni, nu cu prea multa întârziere, la nivelul unei Capitale europene cu proprii puncte de atracţie.

Biserica și Clerul

Dupa însemnătatea lor, bisericile Capitalei se rânduiau acum vre-o 70 de ani cam în ordinea aceasta: Mitropolia, aceeaş care astăzi este *Sfânta Patriarhie* şi unde, ca şi astăzi, se oficiau slujbele religioase la sărbători, iar la sărbători mari — Paşte, Crăciun, — şi la sărbători naţionale slujbele se oficiau cu deosebită solemnitate în faţa Curţii, a guvernului şi a Inalţilor demnitari.

Domniţa Bălaşa în aripa stângă a palatului de justiţie, biserică bogată, cu apreciabile venituri, ţinând de Aşezămintele Brâncoveneşti, biserică, al carei cor era dirijat de vestitul tenor Bărcănescu. De pe urma dispariţiei faimoasei cristelniţe proprietatea bisericii. un întreg scandal public a fost provocat, scandal ce a degenerat într'o agitaţie ce a dăinuit aproape o luna de zile şi careia i-a pus capăt detronarea mitropolitului Ghenadie, retragerea lui la mânăstirea Căldaruşani din Ilfov, însă cu păstrarea titlului de mitropolit, stareţ al mânăstirei Căldăruşani şi acordarea de către parlament a unui teren din proprietatea mânăstirii în suprafaţă de 200 ha. la dispoziţia stăreţiei ; biserica *Sărindar*, pe locul unde astăzi se află impunătoarea cladire a Cercului Militar, biserică aratoasă, încăpătoare şi bine întreţinuta, în care de obicei se oficiau cununiile în societatea aleasa a Capitalei şi al carei cor avea pe reputatul solist tenor C. Georgescu-Lascu ; *Sf. Spiridon* pe calea Şerban Vodă, considerată ca cea mai spaţioasă biserica a metropolei ; *S-fta Vineri Herasca*, în faţa clădirii primăriei de Negru, al cărei ctitor a fost generalul *Herescu Năsturel*, biserică spaţioasă, foarte bine întreţinută, a cărei fresca în întregime este opera pictorului Belizarie, frescă pe fond de aur ; *Sf. Gheorghe Nou*, în piaţa cu acelaş nume şi si-

tuata în mijlocul unei gradini cu vegetație batrână, îngrijit întreținuta și posedând câteva odoare de preț rămase dela marele ei ctitor, Sfântul Voevod Brâncoveanu și unde se găsesc în interior morm'ntele familiei lui; biserica *Sft. Ștefan*, Cuibu cu Barză, biserica *Icoanei*, cu schitul *Darvari* din spatele ei, ctitoria boierilor Băbeni, cari i-au lasat moștenire uzufructul moșiei Sângerul din Prahova, biserica *Batiște*, situata în cartierul boieresc cel mai populat și foarte evlavios; biserica *Sft. Silivestru* destul de bine întreținută, având, după cât mi-amintesc venituri apreciabile dela diferiți legatari; biserica *Radu-Vodă*, pe partea dreapta

Biserica Batiște.

Biserica Bradu Boteanu.

a Dâmboviței dincolo de Institutul statistic, pe un dâmb ce-o face vizibila dela mari distanțe; biserica *Mihai Vodă*, — zidită zice-se — de însuși viteazul Voevod al Munteniei, templu în care se oficiază slujbe întru cinstirea memoriei purtătorilor distincțiunii celei mai înalte pe care o avem: crucea Mihai Viteazul; biserica *Krețulescu* de pe calea Victoriei lânga parcul Palatului Regal, având însemnate venituri urbane și rurale din partea Așezamintelor Krețulescu, templu ce fiind pe terminarea transformării radicale

ce i s'a adus, va fi redat oficiului obicinuit; vin apoi o serie de biserici cari adunau în zile de rugăciuni lumea aleasă a cartierelor unde se găseau, aşa cum sunt de pildă : biserica *Mavrogheni* dela Şosea *Curtea Veche, Stejarul, Olari, Visarion, Niculae Şelari, Popa Chiţu, Popa Soare, Sf. Nicolae* de lânga Patriarhie, biserica *Dintr'o zi, Ghencea*, bisericuţa lui *Bucur, Ilie Gorgani, Enei,* foarte cercetata alta data de drept credincioşii cartierului şi în care, cât a durat razboiul Independenţei, a dat răspunsurile la slujba, un cor bărbătesc alcatuit din ofiţeri şi soldaţi muscali, ce cântau într'un cor *à tempo*, cu voci în impunator registru de jos ; *Boteanu*, cu

Biserica Bucur.

rentabile venituri, nu numai fiindca e aşezata într un cartier central foarte populat, dar mai cu seama a avut norocul sa fie îngrijita de larga darnicie a evlaviosului bogătaş şi fruntaş al vieţii noastre publice, ce s'a stins din viaţa mai de mult, Costescu-Comaneanu ; biserica *Oţetari* situata pe str. Vasile Lascar, fosta Teilor şi foarte aproape şi de str. Batişte înainte de a se incrucişa cu Vasile Lascar, biserica în curtea căreia a locuit marele povestitor Petre Ispirescu (Unchiaşul sfatos) şi unde a şi închis el ochii acum vre-o 50 şi mai bine de ani şi despre opera cărui vom vorbi la capitolul rezervat scriitoricescului meşteşug biserica *Scaune* azi ruinata şi părăginita, situata in spatele Spitalului *Colţei* biserica din curtea spitalului Colţea, zidita de spatarul Cantacuzino a cărui statue este alături, biserica in faţa

careia era pâna mai acum 65 de ani vestitul turn zidit de Carol XII al Suediei dupa pierderea bătăliei dela Pultava, fiind în trecere prin Bucureşti spre Constantinopol unde a şi fost arestat, turn ce a servit multă vreme de foişor de foc şi unde era şi o cazarmă pentru secţia de pompieri.

Turnul acesta a fost acum aproximativ vreo 70 de ani obiectul unei farse pe car d-rul Rasty tatal generalului Rasty, fost prefectul poliţiei Capitalei şi întâiul comandant al jandarmilor rurali la înfiinţarea acestei instituţii, a jucat-o cu vesel succes unui călător englez prin ţara noastră. Calătorul acesta, legând cunoştinţă cu d-rul Rasty, singurul cunoscător împreună cu

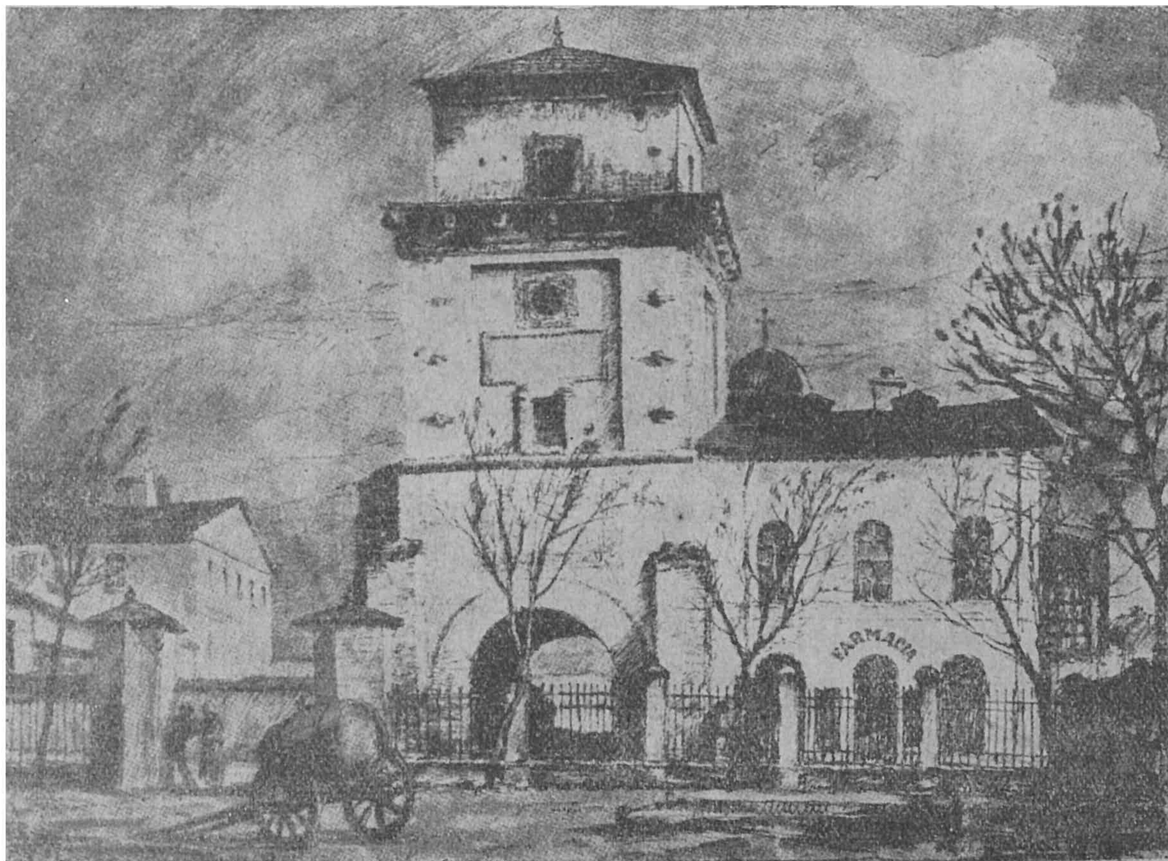
Biserica Colţea.

Faţa altarului bisericii Colţea.

Petre Carp, al limbii engleze din vremea aceia[1]) şi doctorul Rasty arătându-i, între alte puţine monumente ce avea pe atunci Bucureştii, şi turnul Colţii, şi spunându-i şi importanţa lui din punct de vedere istoric

1) Mai târziu a venit din străinătate şi al treilea cunoscător, profesorul Anghel Demetriescu şi apoi un al patrulea: căpitanul de cavalerie Maiwer Fränkel.

Turnul Colţei.

englezul, profund impresionat, s'a aratat amator să-l cumpere. Ca sa glumească, d-rul Rasty l'a facut să creadă că el este proprietarul turnului şi, primind preţul, l'a lasat pe englez să se ducă singur să se pună în posesie, spunându-i că nu mai e nevoie de nici o altă formalitate, că a lasat el vorbă să fie primit de pompierii turnului.

S'a facut mult haz în societatea bucureşteană din vremea aceia când povestindu-se farsa d rului Rasty, s'a aflat a doua zi, că ducându-se englezul sa intre în posesia turnului Colţii lui Carol XII al Suediei, s'a pomenit cu baioneta santinelei în piept. Şi englezul a rămas neconsolat, nu de păţania lui, ci de regretul profund că a scăpat ocazia de a fi proprietarul unei bijuterii istorice de reală valoare. A mărturisit-o d-rului Rasty când acesta i-a restituit banii ce reprezintau valoarea turnului, că el toată noaptea a plănuit ce are de gând să facă cu turnul şi i-a declarat, că avea ingenioasa idee de a achiziţiona din Suedia tot ce ar fi găsit că a aparţinut regelui Suediei şi ar fi înfiinţat în turnul amenajat, să conţină un muzeu Carol XII.

Se pretinde ca de când cu păţania englezului, a rămas la noi zicala ce ridiculizeaza pe pretinşii proprietari de bunuri imaginare: „Da, ştim, e proprietar mare; are turnul Colţii." Sau această caracterizare a unui mofluz: „Se credea mare proprietar şi s'a ales cu... turnul Colţii!"

O adevărată bijuterie de artă — interior şi exterior — este bisericuţa din spatele palatului Poştelor, Stavropoleos.

In ce priveşte prestigiu şi autoritatea bisericii noastre n'a avut şi nu putea sa aibă prestigiul şi autoritatea pe care o are astăzi şi e firesc să fie aşa, fiindcă una era cultura şi pregătirea profesională de atunci şi cu totul altele astăzi.

Mai întai, pe atunci nu exista o universitate teologică, ci un singur seminar teologic, seminarul Nifon de pe calea Rahovei şi mai pe urmă seminarul Central. In al doilea rând, fară îndoiala că şi în vremea de atunci erau preoţi şi mai mari şi mai marunţi în deajuns iniţiaţi în misiunea apostolatului lor, ba avem şi atunci feţe bisericeşti cu cultură la înălţimea celor mai de seamă cărturari ai noştri, cum era de pildă episcopul *Melhisedec*, vestitul cărturar membru al Academiei noastre, sau cum era episcopul *Silivestru* al Huşului, pe care l'am cunoscut personal şi cu care am avut

mult ragaz de timp într'o vacanţa a lui şi a mea. sa stau de vorba şi din gura caruia am aflat multe cunoştinţe ce-mi lipseau şi am ramas surprins de cultura lui generală. nu numai teologică.

Un rang bisericesc cu o cultura temeinică. era şi fostul episcop de Argeş. devenit *Mitropolitul Primat al României Ghenadie,* rasturnat din Scaun pe chestia cristelniţei dela Doamna Bălaşa, cristelniţa în care a fost botezat prinţul Carol şi care după acest botez. a disparut. Epitropii Aşezamintelor Brâncovineşti de care depindea biserica Doamna Balaşa unde se păstra acesta cristelniţa. au facut raspunzător pe preşedintele lor. care după testament era Miropolitul în scaun. Qr acest mitropolit care în vremea aceia era *Ghenadie* a răspuns ca cristelniţa n'a stat nicicând la Mitropolie ci numai la Doamna Balaşa proprietara ei şi ca el a văzut-o o singură dată în viaţa lui. la Sinaia. când o botezat pe prinţul Carol.

Chestiunea a ajuns la Palat şi regele Carol a atras atenţiunea Mitropolitului Ghenadie că chestiunea aceasta ar trebui soluţionată într'un fel, pentru că opinia publică o comentează în detrimentul defavorabil al eforilor al căror preşedinte este mitropolitul titular.

Raspunzând Regelui. Mitropolitul i-a aratat că nu era ţinut el sa orânduiască trimiterea cristelniţei la Bucureşti după ce slujise la botez. ci această îndatorire revenea de fapt şi de drept însărcinatului Eforiei Brâncoveneşti care o adusese la Sinaia.

Probabil că regele Carol va fi avut impresia ca Mitropolitul ar fi vrut să înţeleaga că această sarcină ar fi revenit eforului ce reprezenta familia Brâncoveanu în consiliu şi atunci i-a obiectat că nici aceasta aserţiune n'avea temei. de vreme ce acel efor era un prinţ. ceiace a indispus pe mitr - polit care ar fi replicat :

— Rog pe Majestatea Voastra sa ţina seama ca şi eu sunt prinţ : Prinţul Bisericii Române.

Regele ar fi comunicat primului ministru convorbirea dela aceasta audienţa. iar primul ministru (Dem. A. Sturdza) — nu se ştie daca cu aprobarea regelui. sau cu dela sine putere — a dat prin ministrul justiţiei, delegaţie procurorului general al Curţii de apel, sa aresteze pe mitropolit ceiace reprezentantul justiţiei ar fi executat cu prea mare severitate, spunea presa opoziţionistă. pe când presa guvernului susţinea contrariul. adic ca *Ghenadie* fusese debarcat cu toate menajamentele cuvenite rangului

Altă figura bisericeas a dar ceva mai aproape de no are s a b cura

Pridvorul bisericei Stavropoleos.

de mare şi meritat prestigiu este aceia a regretatului Primat Iosif Gheorghian. N'am întâlnit în viaţă o mai frumoasă, mai luminoasă şi mai impunătoare figură de Sfânt ; chip de ceară ce pare că se detaşa dintr'o icoana. Din toată această delicata faptură, ceia ce-ţi rămânea în minte şi te impresiona când îţi apărea în faţă, erau ochii vii, mari deschişi pare că spre a nu pierde nimic din vedere şi ansamblul figurii de un alb de crin ce contrasta puternic cu negrul lucios şi curat al rasei.

Şi cum eram mai mulţi inşi în audienţă la el, în salonul de primire, ai carui pereţi erau tixiţi de icoane care de care mai de preţ, unul dintre noi, cari solicitam indulgenţa pentru un preot sătesc, pe când mitropolitul ne fagăduise că îl iarta pe protejatul nostru, rugându-ne în schimb sa stăruim de el să fie mai mult preot şi mai puţin om de lume, unul dintre noi, zic, care în simplitatea lui credea că şi el este obligat să se asocieze la cererea noastră, în loc sa se abţină, mai ales că misiunea noastră era îndeplinită, de vreme ce obţinusem făgăduiala Inalt Prea Sfinţitului, găseşte de cuviinţă sa asigure pe Inaltul Prelat ca are să-i spună el preotului sa fie pe viitor *mai servil*, vrând probabil să înţeleagă *mai serviabil.*

Am văzut în clipa aceia chipul acela de sfânt al mitropolitului Gheorghian, crispându-se, cu obrajii culoraţi în roşul aprins al sângelui ce-i năvalise în chipul până aci de ceară, cu ochii scăpărând fulgere de indignare şi transformând într'o clipită vorba până aci domoală, într'un ropot de protestări.

— Asta nu! Niciodată!... Un preot care recurge la servilism, n'are drept să poarte rasa unui misionar al lui Cristos niciun ceas. Cel puţin cât oiu fi eu deţinătorul cârjei acesteia păstoreşti, n'am să tolerez o asemenea decădere.

Şi furios, era gata să-şi retragă fagaduiala.

A trebut să facem toţi ceilalţi sforţări repeţite, ca să'l convingem pe Ierarh că colegul nostru s'a înşelat, căci intenţa lui (vorbă să fie !) era să zică *serviabil.*

Am plecat dela Mitropolie, minunându-mă de subita transformare ce se operase în figura Inaltului Ierarh dela seninătatea îngerească a chipului şi dela blajina vorba cu cari ne cucerise, la acea atitudine de vultur rănit, gata să ne îmbrâncească afară din culcuşul lui aşa de senin şi de înviorător.

Vremea aceia a cunoscut şi preoţi cu frumoasă chemare pentru catedră, aşa cum era profesorul meu de religie dela liceul Sf. Sava, venerabi-

lul bătrân *Veniamin Catulescu*, pe care noi îl supăram cu neatenţia noastră ştrengărească, cu netragerea noastră de inimă pentru cursul lui şi cu prea puţinul respect ce-l datoram bătrâneţelor lui. Inţeleptul bătrân nu-şi punea mintea cu noi, ci căuta să ne povăţuiască cu îngereasca lui răbdare. Numai după ce nu l-am mai văzut pe catedră, ne-am dat seama că-l amărâsem pe acest venerabil bătrân ce ne iubea ca un bun părinte.

Azi clerul român, sub raportul cultural, este la înălţimea situaţiei actuale şi este firesc să fie aşa, când are la îndemână mijloacele de instruire ce n'au existat altă dată : şcoli superioare cu profesori la înălţimea chemării lor, cari dispensează pe candidaţii altarului la recursul şcolilor streine pentru desăvârşirea specialităţii lor, ceiace nu exista înainte vreme când un singur seminar, *Nifon Mitropolitul* procura pe servitorii bisericii noastre, ceva mai târziu a luat fiinţă şi seminarul Central. Altă dată cine vrea să obţină un titlu superior celui seminarist dela noi, recurgea la universitatea dela Atena sau la cea dela Moscova.

Astăzi reprezentanţii cultului nostru, trimişi să ia parte la congresele bisericeşti streine, au făcut acolo cinste bisericii noastre şi prin urmare ţarii, cari le-a rămas recunoscătoare de chipul strălucit în care au reprezinta biserica noastră, aşa cum s'a vazut din relatările presei streine, reproduse şi în presa noastră.

Școala

Școala primară

Afara de pensionatele particulare *Chevitz, Șeicaru, Troteanu,* de băeți, și *Beaumont* și *Lanolotti,* de fete, în Bucureștii de pe vremi școlile primare se prezentau așa cum atât de plastic și de sugestiv le de crie Barbu Delavrancea acum vre-o 60 de ani în nuvela lui „Domnul Vucea" în care dascalul sta de taifas cu școlarii în orele de curs, despre câte arșice are fiecare, câte capre, câte miele și câte ichiuri.[1]) pe cari le confisca și pleaca acasa cu buzunarele pline ca sa le vândă pe la alți copii; acest domn Vucea de vesela amintire, știe sa disingă între școlarii lui pe aceia ai caror parinți se bucură de oarecare influența și de o mai înlesnita stare materiala, pe care-i protegueşte, iar pe cei ai caror parinți n'au niciun fel de trecere și-și trimit odraslele la școala mai cârpiți și mai ne'ncalțați, ii trimit sa-i târguiasca coșnița zilnica și sa dea o mâna de ajutor soției d-sale acasă, fiindca d-sa n'are nevoie de slugi, având atâtea la dispoziție, cari n'au numai decât misiunea să știe ceva carte, fiindca ei tot „sluga la dârloaga" au menirea s'ajunga.

Tata-meu îmi povestea ca — bine înțeles înainte de școala sistem Vucea, pe care eu mai tânar cu 8 ani decât Delavrancea n'am apucat-o — ca în copilaria lui cam pe la 1828 când a fost el dat la școala cursurile

---

1) Un arșic mai mare umplut ca sa atârne greu, el având menirea sa fie aruncat în grupul de oase, a prin greutatea lui să doboare cât ma multe Denumi ea vine dela verbul ‚*Jaceo*' part cipiul *ictum, a arunca.*

se ţineau în amvoanele bisericilor. unde dascălii greci învăţau pe şcolari slavonescul alfabet: *az, buche, vede, glagor,* etc.. să-l scrie cu degetul pe nişte cutii cu nisip. în loc de placă şi creion de piatră. ce au apărut mult mai târziu. alt amănunt doveditor de unde am plecat acum mai bine de un veac şi unde suntem ajunşi astăzi.

Bătrânul Chevitz, excelentul pedagog venit din Lausanne, care şi-a deschis pensionul în 1847 pe str. Nicolae Filipescu (fosta str. Scaune) a atras în pensionul lui mai pe toţi copiii caselor înlesnite cari puteau plati în aur, anual 100 de galbeni (1175 de lei) în internat cu întreţinerea in titutului. şi 50 galbeni (587 lei) ca extern.

Cursurile se ţineau în limba franceza. aşa că neştiind echivalenţii in limba română a termenilor ştiinţifici. eram toleraţi sa le spunem aşa cum i-am învăţat în clasele primare. in ziua când dam examenul la intrarea în liceu. La acest examen. Delavrancea. meditatorul meu. a cerut voie directorului liceului Sf. Sava. Zamfir Herescu. să ma exprim în limba franceză şi directorul i-a spus că pot să mă exprim şi turceşte, numai să spun adevărul. aşa că la extragerea rădăcinii pătrate a numărului indicat de profesor. am început textual aşa: *„pour extraire la racine carée d'un nombre entier, nous le partageons d'abord en groupe de deux chifres*" etc.. iar la geografie. pentru insulă. peninsula. strâmtoare. fluviu. rîu. relieful solului şi tot ce m'a mai întrebat. am răspuns cu corespondentul francez al noţiunii. Vorbirea în limba franceză era strict obligatorie în institutul lui Chevitz şi nerespectarea acestei restricţiuni era pedepsita destul de sever pentru vârsta noastră copilărească (pe mine m'a internat la Chevitz la 5 ani. pe când purtam încă şorţ) deşi casa noastră era peste drum de pensionat. aşa că chemam servitoarea noastră dela fereastra dormitorului să-mi aducă ceva dulciuri pe vremea recreaţiei.

Bătrânul director era un pedagog cum poate puţini erau în vremea aceia în Lausanne (oraşul vestit în toata Europa pentru marele numar al şcolilor pedagogice şi al deveniţilor lor). In primul an când intram la Septembrie. Chevitz ne lua pe genunchi. ne descosea despre toate. ca sa-şi facă o idee de gradul de pricepere al fiecăruia şi sta de vorba cu fiecare cel puţin o jumătate de oră în care timp ne învăţa cum sa ţinem cartea, la ce distanţă de ochiu. cum să stăm în bancă. la masa. în dormitor. în recreaţie şi chiar în familie. Apoi ne arăta în cărţi franceze pentru mintea copiilor. gravuri frumoase în culori. ca sa ne faca cât mai atrăgătoare

cartea. Cam o lună ne lua el pe genunchi şi ne făcea receptibili şi de o idee de ce e aia „carte", ne deprindea sa o îndrăgim şi chiar de niţica educaţie, peste cea cu care veneam de acasă. O altă lună, stăruia când cu fiecare în parte când cu toţii la un loc, să deprindem pronunţarea corectă a celor doua vocale *e* şi *u* cu accentul pur francez, ceiace nu se învăţa în nici o şcoala publica şi avea drept consecinţă că după şapte ani de liceu în care se preda franceza dela clasa I-a până la a 7-a, treceai la examenul de bacalaureat, fără să ştii măcar să ceri în franţuzeşte un pahar de apa, ba ceiace era cu desăvârşire ridicul, chiar cei ce intrau în liceu posedând o corecta franţuzească, o uitai şi pe aceia în cei şapte ani, aşa cum se întâmpla de pildă la Sf. Sava unde profesorul titular al catedrei de curs superior, era un ireproşabil cunoscător al literaturii franceze, care deţinea trei catedre luate prin concurs, însa un reputat distrat, iar cel de curs inferior, facea negustorie in loc de predare.

Despre aceştia voiu pomeni câteva lecţiuni predate de fiecare, chiar la capitolul acesta, când vom ajunge cu descrierea şcolii la *liceu.*

Soţia directorului institutului, d-na Chevitz, era o preţioasă colaboratoare a soţului ei. Daca acesta se ocupa de întreţinerea şi educaţia şcolarilor lui, soţia îngrijea ca o adevărată mama de sănătatea lor, de mâncare, de curaţenie corporala, pâna chiar şi de distracţiile lor. Colinda clasele chiar în orele de curs şi daca i se parea că aerul nu e destul de primenit, întrerupea cursul, da copiii afară pentru cinci minute, în care timp deschidea ferestrele, ieşea şi ea afara şi îndemna copiii să se întreacă în alergari, pe cari le recompensa cu portocalele sau ale fructe ce le avea într'un coş de mâna. Aceste cinci şase minute trecute, da ordin să se închida ferestrele şi copiii intrau dispuşi în clasă, iar profesorul îşi relua lecţia.

Aşa o întâlneai peste tot, prin dormitoare, prin sala de mâncare, prin orele de recreaţie, cu o servitoare ce ducea o cutie mare cu compartimente în care erau felurite medicamente, sticluţe cu lichid, cutii cu hapuri, cu prafuri, iar daca întâlnea vre-un copil mai slăbuţ, mai trist sau mai palid, îl oprea îi combina un lichid cu un praf sau două lichide şi i le da având grijă ca după ele să-i servească o linguriţă de dulceaţă sau o bomboană, pe unii ca aceştia îi schimbau la diferite mese; dacă de pilda era înscris la masa de ceai, îl trecea la cea de lapte sau cafea cu lapte şi daca dupa o saptămână se încredinţa ca nici noul regim nu-i prieşte, il trecea la masa fripturilor cu sânge. Mi-aduc aminte de grija cea mare a ei, când orasul era bântuit de vreo epidemie, toată ziua era în picioare şi

veghea la curaţenia şi igiena institutului. Unele epidemii le combatea dându-ne tuturor fara excepţie sa înghiţim o linguriţă de gaz în fiece dimıneaţa.

N'a fost masa, n'a fost toaleta dimineaţa în dormitor, n'a fost şedinţa de clasă, nici recreaţie în care ea să nu fie prezentă macar cinci minute ca să se încredinţeze ca prescripţiile ei se aplică riguros. Fiecare dormitor avea un pedagog care între altele avea şi grija de a se scula peste noapte să inveleasca copiii cari s'ar fi dezvelit, iar dimineaţa îi primea la lavabou o elveţiană batrâna care prezida la spălatul şi pieptanatul internilor, pe cei mai cruzi dintre noi ea ınsaşi îi spala şi pieptana.

O îngrijire mai staruitoare decât cea de acasa.

După vreo doi ani, în urma plecării mele din institut, bătrânul Chevitz capatase cataracta, corectându-ne cu părinteasca rabdare berzele tezelor noastre, cu aceasta stereotipa rezoluţie pe caiet : „huits fautes, a refaire". Numai daca aveai două sau trei greşeli, nu te obliga sa scrii din nouă tema, dar dincolo de trei greşeli, tema trebuia refacuta. E lesne de înţeles de ce, corectând notele de caiete în fiece zi, era ameninţat sa orbească, dacă în vacanţa mare n'ar fi mers ın Elveţia la Lausanna und' şi-a facut operaţia cataractei, dar la un ochiu, doctorul gasindu-l prea slab ca sa suporte operaţia şi la celalt, la care ınsă la invitat peste un an. Taıal meu, care-l stima foarte mult şi şedea peste drum s'a dus sa'l vada la înapoierea din Elveţia şi mi-a spus ca l a gasit încântat de reuşita operaţiei văzând acum cu ochiul operat întocmai ca în tinereţe. A murit însa peste un an tocmai când se bucura ca are sa se duca în Elveţia p ntru operaţia celuilalt ochiu. Cred ca trecuse cu doi sau trei ani peste 70.

Moartea lui a pricinuit o îndreptaţita strângere de inimă pen ru to i aceia cari au avut norocul sa-şi instruiască copilaria sub îndemnul şi povaţa acestui înţelept şi adânc cunoscător al unei pedagogii, aş putea-o numi : a lui proprie.

Instiutul acesta model, aşa cum n'a mai fost altul până la el şi nu ştıu daca nici de atunci încoace, a trecut după moartea lui, cu consimţimântul văduvei, sub direcţia şi proprietatea celui mai vechiu pedagog al lui Chevitz, Thierin, care de şi pastra metodele de pe vremea direcţiei bătrânului Anton Chevitz n a mai înregistrat însă afluenţa de sub mar le lui înaintaş.

Liceul

Cursului primar îi urma cel secundar care era gimnaziul pentru toată ţara, exceptând Bucureştii care avea un liceu, pe Sf. Sava, vechiul colegiu tip 7 clase: 4 gimnaziale şi 3 umanioare (superioare) după care nu mai urma niciun alt grad superior de învăţământ, nici bacalaureat, nici facultate, aşa că cine vrea să înveţe mai departe şi avea mijloace, recurgea la şcolile superioare din streinătate, din Franţa, Germania sau Italia, de unde ne veneau oameni de legi, doctori în medicina, ingineri, profesori şi chiar ofiţeri cu studii speciale militare, ca de pildă: Ilie Bozianu, Creţescu, Costică şi Vasile Boerescu, Barbu Belu, Stătescu, M. Pherechide, Cornea şi mai târziu: Petre Missir, Dissescu, Djuvara, Marghiloman, Take Ionescu, Vasile Lascăr, Costică Arion, dintre jurişti; Obedenaru, Turnescu, Severeanu, Kalenderu, Assaki, Râmniceanu, Udrisky, Sergiu, Felix, Nanu Muscel, Leonte, dintre medici; Saligni, Elie Radu; Strat, Ananescu, Anghel Demetriescu, Bonifaciu Florescu, Cobălcescu, Istrati, Babeş, Spiru Haret, David Emanuel, Cristu Negoescu, Pompeiu, dintre profesori; Argetoianu, Al. Iarca, Al. Zanescu, Capeţineanu, Berindei, Ştefan Cristescu şi ceva mai târziu Dem. Iliescu, Costica Cristescu, Teodor Georgescu, Petre Demetriade, dintre militari.

Fireşte, mai sunt şi alţii pe cari i-am omis pentrucă îi pierd din memorie. M'am mărginit la cei pe cari i-am cunoscut ca porfesori şi ca colegi, şi nici din aceştia nu mai reţin astăzi în întregime.

Invaţamântul public atât la cursul primar cât şi la cel secundar, era gratuit, chiar dupa ce s'a introdus bacalaureatul şi universitatea, însă dupa acest adaos, gratuitatea n'a mai ramas decât pentru cele două prime cursuri şi nici la ele n'a durat decât scurtă vreme.

In Bucureşti — îmi spunea tatal meu — pe când era el în colegiul Sf. Sava, probabil între anii 1827—1835, avea profesori pe Poenaru care era şi directorul colegiului, pe Hill la limba româna, pe Aristia la limba elina. Poenaru şi Hill au dat în vremea aceia la iveala un dicţionar român, ce pâna mai deunazi, adica până ce au apărut dicţionarele lui Lazăr Şaineanu şi mai apoi al lui Adamescu şi Candrea, a fost cel mai complet şi mai cercetat. Tot dela tatal meu deţin amăruntul ca limba română n'a avut o mai buna traducere a „Iliadei" lui Homer, ca aceia a profesorului Aristia.

Liceul Sf. Sava de mai târziu, adica de pe vremea când l'am frecventat

și eu începând dela 1875, se afla pe malul stâng al vechei Dâmbovițe, cam pe locul unde a fost odinioara pe Podul Mogoșoaei casa avocatului Barbu Păltineanu, pe aproape de fosta librărie Ig. Hertz. Pe vremea aceia, pe celălalt mal al Dâmboviței și ceva mai la vale, exista al doilea liceu în țară, „Matei Basarab" și tot atunci exista și gimnaziul „Cantemir Voda", examenul de bacalaureat și universitatea cu facultațile de Drept, de medicină și de litere și filosofie.

Programele școlare pentru diferitele grade de învațamânt, erau aproximativ acestea: pentru cursul primar: aritmetica cu cele patru operațiuni și în ultimul an (al 4-lea) noțiuni despre fracțiuni, religia, pentru geografie: România în deosebi, Europa și restul Continentelor; la limba română: substative, adjective, adverbe, verbe, conjugari, declinări la Istorie: noțiuni despre Istoria Românilor. Pentru liceu: cursul inferior (cele d'intâi 4 clase): limba româna, latină, franceză, greaca; aritmetica raționata, geometria plană; geografia continentelor, staruind în deosebi asupra Europei; Istoria antică, medie și modernă; muzica vocala, gimnastica, cursul superior (clasele V, VI și VII) algebra; fisica, chimia, limba franceză, limba română, elină, latină, italiana (facultativă); igiena publica; filosofia. La examenul de bacalaureat se cerea cunoștința tuturor cursurilor urmate în liceu, în două probe: una scrisa și alta orala

Liceul Sf. Sava avea profesori cărturari cu solida cultura, cum era de pildă *Anghel Demetriescu*, o remarcabilă valoare a catedrei, unanim recunoscuta de toată lumea școlară; un scriitor ca nimeni altul apreciat, unul din cei trei români cunoscători ai limbii engleze, care a tradus pe Macaulay și care în afara de gustatele lui cronici literare din revistele de pe vremi, a tipărit un foarte voluminos document istoric asupra lui Barbu Catargiu, comandat de Ministrul nostru de instrucție publică. Profesori carturari mai erau la Sf. Sava *Maxim*, nume ce se pronunță așa, însă se scrie *Massimu*, cel cu dicționarul academic al limbii române lucrat împreună cu *Trebonie Laurian* academician și el, tatăl profesorului *Dem. Ang. Laurian*, fostul director al liceului Sf. Sava, fost director al cotidianului junimist *România Libera* o n pasaj, fost profesor de filosofie la liceu, fost secretar general la departamentul școalelor, orator mult apreciat, scriitor prețuit și membru de frunte al comitetului diriguitor al partidului junimist. Alt profesor cărturar mai era la Sf. Sava și *Bonifaciu Florescu*, unul dintre cei mai temeinici cunoscători ai literaturii franceze clasice și moderne din țară dela noi;

buni profesori mai erau : *Ananescu*, cel d'intâi licenţiat în ştiinţele naturale dela Paris. acela care a dat la iveală un curs de zoologie pentru tot cursul liceal. bacalaureat şi facultate : *Svârlescu* profesor de Istorie. fost distins elev al lui Hasdeu : *Grecescu* care ne preda higiena publică pe care o preda mai pe larg bine înţeles. şi la catedra dela universitate, *Spinazolla* de limba italiană în cursul superior. însa cum cursul acesta era facultativ. puţinii elevi cari îl urmau nu-i dadeau prea multă importanţă. deşi faceau un curs care te silea sa-l asculţi cu placere pâna la sfârşit. cu citate şi exemple pline de interes.

Maestru de desen şi caligrafie îl aveam pe *Ştefănescu*, neîntrecut desenator şi caligraf : maestru de muzică vocală era pasionatul meloman şi vestit organizator de coruri *Podoleanu*, acela care mă destina să am la serbarea dela 5 Decembrie (Sf. Sava) patronul liceului. o partitură de solo în corul ce executa în ziua serbării o compoziţie a lui.

La gimnastica l'am avut maestru pe *Moceanu*, ardelean. primul dascăl de gimnastică în ţară la noi. care deşi de 70 de ani împliniţi. lucra la aparate cu supleţa unui tânar şi juca jocurile naţionale cu o vioiciune care stârnea admiraţia noastră. El a produs în gimnastică. joc săltăreţ şi scrimă pe cei doi neîntrecuţi elevi ai lui. ajunşi profesori la liceu şi la Şcoala de ofiţeri, *Petrescu* şi *Velescu*, cu cari a colindat toată ţara. multe ţări din Europa şi Asia. oprindu-se mai multă vreme în Indii.

Bacalaureatul era examenul pe care-l treceau liceenii absolvenţi ai cursului de 7 ani. obligaţi să răspundă de toată materia predată în tot acest timp. Cei reuşiţi se înscriau în Universitate la facultăţile pentru specialitatea în care şi simţeau vocarea.

Se întâmpla pe atunci. aşa cum s'a întâmâplat şi mai târziu. ca nota celor reuşiţi sa nu întreacă prea mult pe a acelora căzuţi. fie că nu satisfăcuseră proba orală sau scrisă. fie pe amândouă şi s'a mai întâmplat ca dintre aceştia să cada şi la al doilea examen şi chiar la al treilea.

Un caz hazliu dela un asemenea examen de bacalaureat merită să fie pomenit :

Candidaţii cari cazuseră la unul. două. sau chiar trei examene. găsiseră un ingenios mijloc de a obţine diploma :

Cadea la învoială cu primul reuşit la examenul precedent, ca. în schimbul unei sume ce pe vremea aceia reprezenta întreţinerea unei familii pe un an întreg (3000 lei). să răspundă în locul lui. dar pe numele

lui, aşa ca acest fericit bacalaureat da într'o sesiune câte doua sau chiar trei asemenea examene pentru alţii şi-şi facuse un venit sigur de adevărat bogătaş, de vreme ce în fiece an încasa în cazul cel mai fericit 9000 sau 6000 lei şi în tot cazul sigur 3000 lei când nu da examen decât pentru un singur client.

Comerţul mergea strună, până ce s'a întâmplat ca la al 6-lea sau al 7-lea examen, însuşi fericitul fabricant de bacalaureaţi să cada şi să fie nevoit să restitue cei 3000 lei încasaţi anticipat.

*

In vremea aceasta la *Universitate*, ca de altfel ca şi la liceu, predau cursuri în specialitatea fiecăruia, profesori mari reputaţi cărturari.

Aşa de pildă, printre cei d'intâi trebue să recunoaştem reputaţia nediscutată a unui Hasdeu (filologia comparata), Titu Maiorescu (estetica şi logica), Danielopolu (Drept), Patan Sihleanu (ştiinţele naturale), Bacaloglu (matematici), Gr. Tocilescu (Istoria), Dissescu (Drept), Toma Stelian (Drept), Nae Basilescu (economia politică), G. Dem. Teodorescu (Literatura), V. A. Urechia (Istoria), Coco Dimitrescu (filosofia), Bianu (limba română) Ioan Tanoviceanu (Drept), dr. Istrati (chimia), dr. Assaky (chirurgia), dr. Babeş, dr. Nanu Muscel (medicina), dr. Calenderu, dr. Dâmniceanu (chirurgia), dr. Marcovici, dr. Felix (igiena), dr. general Demostene (chirurgia), dr. prof. Udrisky (medicina veterinara), iar printre cei mai vârstnici cari îşi făcuseră datoria, dar întârziasera sa se retraga dela catedră, îmi amintesc pe : Gh. Cantilli (Drept penal), Alexe Marin (chimia), Mih. Vlădescu (botanica), Quintescu.

Hasdeu, a scos serii de titraţi, cari daca nu erau prea numeroase, erau în schimb cotate printre cele mai pregătite şi mai apte de devenire, aşa cum au fost de pildă profesorul universitar *N. I. Apostolescu*, unul din cei doi sau trei doctori în litere dela Paris, *Lazăr Şăineanu*, cunoscutul folklorist, d-rul *Calenderu*, profesor la facultatea de medicina din Bucureşti, pentru care — ca şi pentru d-rul Assaky — Ion Bratianu a făcut prin lege specială, să i se dea o catedră universitară şi o clinica de spital fără concurs, pentru lucrările lui excepţionale de specialitate în streinătate, se bucura de o excelenta reputaţie şi la catedră şi ca practician, dar fiind un pasionat vânător, neglija şi clientela şi catedra, ceiace i-a procurat câteva neplaceri, printre cari doua merită să fie cunoscute :

Fiul unor bogataşi din Prahova, trimis la Bucureşti sa-şi urmeze cursu-

rile universitare, fiind foarte cheltuitor, isprăvea înainte de termen banii ce-i trimitea părinţii lunar şi cum apelurile la suplimente n'aveau ecou de credit la parinţi, studentul recurgea la expediente ca să poată să facă faţa exigenţelor vieţii şi ştiind pasiunea d-rului Calenderu pentru câini de vânatoare, pentru cari platea pe vremea aceia sume costisitoare în Englitera, cumpăra de 50 de bani mezele şi cu ele da fuga la grilajul curţii lui Calenderu, printre cari ademenea un câine în spre poartă pe care o deschidea şi cu mari precauţiuni îl ducea la el acasă, unde îl ţinea până a doua zi când citea în gazetă „bună recompensă" ce promitea doctorul celui ce-i va aduce câinele şi se înfiinţa cu el, încasând pe lângă călduroasele mulţumiri ale profesorului, şi alte şi mai călduroase bancnote de 20 de lei, cari îi mai ţineau de cald până la primirea subvenţiei părinteşti.

Ba, încurajat de succesul acestui rentabil comerţ, şi-a apropiat şi un alt coleg prahovean şi ştiind ora cânâd d-rul era lipsă de acasă şi curtea mai puţin pazita au reuşit împreună să sechestreze la ei acasă doi câini şi să-i ţină vreo trei zile ca să pretindă şi costul hranei, iar ca d-rul să nu-i reţină chipul, trimitea pe coleg cu amândoi câinii, obţinând astfel recompensa dublă.

Dar daca aceasta pasiune pentru vânat l-a costat o nimica toată pe Calenderu, în schimb, patima aceasta i-a atras o neplăcere.

Coleg de universitate cu Haşdeu, acesta l-a chemat la patul Iuliei lui, ce zăcea de o ftisie galopanta încă de pe când studia la Paris şi acum era condamnata. S'a întâmplat ca la a treia, sau a patra vizită, fiind chemat grabnic, Calenderu care era costumat de vânătoare, ca să nu întârzie, deşi ştia ca vizitele lui erau mai mult de consolarea familiei, decât de po ibilitatea evitării unei catastrofe, a alergat aşa cum se gasea.

A doua zi după aceasta vizită, Iulia zăcea pe catafalc.

Este evident că ori cum s'ar fi prezentat Calenderu la bolnava, în orice ţinuta bolnava era condamnată din chiar clipa consultului medical dela Montreux (Elveţia) care prevazând moartea, a sfătuit parinţii s o aducă în ţara, mediul de vindecare fiind aci mai prielnic, un pretext bine înţeles care să mai ascundă nefericiţilor parinţi gravitatea boalei ce trebuia fatal să atingă deznodământul.

Alt profesor universitar cu renume în lumea şcoalelor noastre era şi *Bacaloglu*, autor a multor lucrări de specialitatea ştiinţelor positive, ca algebra şi trigonometria, care făcea un curs frecventat nu numai de studenţi, ci chiar de profesori de liceu

Profesorul Danielopolu dela Drept. era un tip foarte original. care stăpânea în maestru materia ce preda. fară să fie însă prea exigent la examene, ci dimpotrivă. glumea cu studenţii cărora le venea totdeauna în ajutor cu o bilă roşie.

Cum însă profesorul Danielopolu facea parte din pledanţii baroului al cărei unul din cei mai cercetaţi avocaţi era, i s'a întâmplat ca într'un proces interesant. să aibă adversar un tânăr avocat nu de mult ieşit din facultate, un fost elev al lui. caruia. rugat de un coleg din aceiaşi facultate. îşi aducea aminte că i-a acordat o bilă roşie fara de care ar fi cazut la examen.

După ce pledeaza Danielopolu. adversarul întrebuinţează ın combaterea argumentelor maestrului. un ton autoritar şi lipsit de deferenţa ce se cuvenea fostului lui profesor. presarîndu-şi pledoaria cu unele calificări jignitoare ca : ..preopinentul interpreteaza greşit cutare articol ; colegul adversar n'a studiat îndeajuns procesul şi pe acest ton autoritar îşi permitea observaţiuni fostului lui profesor.

In replică, Danielopolu, căruia tribunalul în care era imposibil sa nu se găsească un fost elev. îi îngăduia multe glume în pledoariile lui. începe prin a debita povestea turcului la scăldătoare. cunoscuta riposta celor ce vor să ţi se urce în cap făra să-şi vadă lungul nasului.

Fireşte. prezidentul îl roaga sa ţină seama de respectul ce se cuvine justiţiei.

Iar Danielopolu. scos din rabdari. raspunde:

— Vă rog să mă iertaţi d-lor judecatori. dar nu pot primi lecţii de chipul cum trebue să pledez, dela acest domn care acum doi sau trei ani. după ce căzuse la două examene. şi-a trimis neamurile sa-i dau o bilă roşie ca sa nu cada şi la al treilea!

Profesorul de Istorie *Grigore Tocilescu* facea la facultatea de itere cursul de Istoria Românilor şi era unul din cei mai emeriţi arheologi pe cari i-am avut. autorul descoperirii monumentului dela *Adam Klissi*, cu greşala de a fi mutilat falnicul *Tropaeum Trajani*, care sub pretextul ca acest falnic vestigiu al trecutului nostru Roman. ar putea iar cădea sub stapânirea turcească. Tocilescu. în dorinţa lui de a-l disloca de acolo şi a-l reconstitui pe un deal din preajma Bucureştilor, a reuşit sa disloce vre-o şase sau şapte (nu reţin bine cifra) uriaşe blocuri de mii de kilograme pe cari cu mari greutăţi le-a putut transporta până la Dunare — pare-mi-se la Hârşova

unde încercând să le îmbarce în dube mari ca să le treacă Dunărea şi să le îndrepte spre Bucureşti au căzut toate în Dunăre, de unde nu a mai încercat nimeni sa le scoata.

Aşa că, cine vede întreg monumentul dela Adam Klissi, are involuntar două impresiuni : una de regret pentru ciuntirea *Tropaeum*-ului lui Traian şi alta de slavirea memoriei lui Tocilescu, pentru scoaterea la lumină a celor doua cetăţi Romane, cu toate odoarele de mare preţ ce s'au găsit în ele şi cu lamurirea ca desfigurarea *Tropaeum*-ului n'a fost săvârşită de Tocilescu cu nici o alta intenţie, decât cu cea curată şi patriotică de a pune monumentul, unul din cele mai graitoare de latinitatea noastră, într'o cât mai certa siguranţă.

Doctorul Istrate, doctor în chimie şi medicină din Paris, figură proeminenta în lumea ştiinţifica şi politica a ţarii, fost preşedinte al Academiei Romane fost ministru şi directorul laboratorului ce-i purta numele, ocupaţiune cu care a ramas dup ce n'a mai vrut sa practice medicina în urma pierderi' unicului copil pe care n'a putut să-l scape dela moarte. Firea lu cinstita i' comanda s adopte aceasta hotărâre, iar când fosta clientelă voia sa recurga la tratamentul lui, el se scuza raspunzând : „cine mai poate avea încred re în ştiinţa mea, când eu însumi nu mai cred în ea de vreme ce nu mi-a slujit sa scap pe cel mai scump bolnav al meu ?".

Şi a ramas numai al laboratorului.

Ca bun român a lasat la moarte Severinului de unde era de fel, un foarte interesant muzeu colecţionat de el o viaţă întreagă şi care poate f vazut şi admirat în palatul cultural din Turnu-Severin, alaturi de biblioteca lasată acolo de alt fiu al Severinului, *I Gr. Bibicescu*, fost guvernator a Băncii noastre Naţionale

Intercalez aci amăruntul că ridicarea Palatului Cultural, ce cuprinde pe lângă aceste două preţioase donaţiuni, sala de spectacol, de concert şi de studio, este pe de-a întregul opera omului de bine şi de frumoase iniţiative culturale şi gospodareşti, regretatul profesor *Teodor Costescu* fost director al liceului Trajan din localitate fost prefect şi deputat ş membru al Academiei Române.

D-rul Istrate este omu care a luat asupră-şi angajamentul faţă de M S Regele Carol I, cu prilejul jubileului de 40 de ani de înţeleaptă şi glorioasă domnie, sa realizeze în scurtul timp ce i se cerea, expoziţia dela 1906 întru cinstirea acestui jubileu.

Faţa de uriaşa opera ce avea de întreprins şi mai cu seamă faţa de scurtul timp în care ea trebuia să fie realizată. oficialitatea se îndoia ca d-rul Istrate va reuşi s'o poata înfăptui.

Ei bine. în scurtul răgaz ce i se acordase. cu o munca titanica de zi şi noapte. el a reuşit să scoată. ca din basme. raiul ce se chiama astazi *Parcul Carol I.* în locul băltoacelor în care vara se scăldau bivolii şi a depozitelor de gunoaie din partea aceia a oraşului. aşa că el a putut sa prezinte expoziţia Regelui şi oficialităţii cu câteva zile înainte de deschiderea ei pentru marele public.

Işi poate cineva face o idee de greutăţile prin cari a fost nevoit sa treacă d-rul Istrate. aflând că locul acesta al expoziţiei îl alcătuia o câmpie ce n'avea pe ea o umbra de copac. ce n'avea o nivelare ci numai gropi şi mlaştini. ce n'avea în apropiere decât o singură fântână. Increzator în puterea lui de munca d-rul Istrate a dezrădacinat de prin oraş şi mprejurimi arbori bătrâni dela mari adâncimi şi pe raze de 4—5 metri împrejurul radăcinilor. ca nu cumva să le pese la prindere şi i-a transportat pe camioane alăturate câte patru şi trase de zeci de perechi de boi, cu multe zeci de oameni împrejur şi cu atâta grijă a lucrat ca nici unul nu s'a uscat : a nivelat terenul accidentat : a sporit debitul de apă al fântânii. a captat izvoarele mlaştinilor. din care a reuşit să dea la iveala lacul aşa cum se vede astazi ; a şoseluit şi împrejmuit întregul parc. a înverzit şi înflorit parterele de flori şi de iarbă şi boschetele cum sunt astăzi şi a ridicat cu uimitoare iuţeala toate cladirile. grota şi ornamentaţia în forma de a tazi şi cu iluminatul de astazi.

Şi pe locul acela pleşuv ce n'avea nimic atragator pe el. a rasarit ca prin minunea unei baghete magice. pădurea aceasta cu tot mediul ei înconjurator parfumat. decorat. ozonificat, şi luminat. grădina aceasta aşezata acolo par'ca odată cu Cişmegiul.

Incântat. la solemnitatea deschiderii. Regele Carol I. în de faţa membrilor guvernului, a Inaltului Cler care a slujit sfinţirea deschiderii şi a demnitarilor. i-a strâns mâna mulţumindu-i. exprimându-i admiraţia lu' ş' aco dându-i un ordin mult superior celui e avea

Parlamentul

Tot pe locul unde se afla azi Camera deputaţilor, pe fostul deal al Mitropoliei — azi al Patriarhiei — se afla şi vechea clădire a Camerei deputaţilor, ce e drept, mai puţin impunătoare ca cea de azi în exterior, dar mult mai simpatică, mai atrăgătoare şi mai predispusă spre bună dispoziţie în interior.

Pare ca o vad: sala de şedinţe dreptunghiulară, spaţioasă; de partea intrarii, tribuna prezidenţială, par'că mai înaltă ca cea de azi; sub ea, aceia rezervată pentru cuvânt, amândouă înălţate pe o platformă, la dreapta şi la stânga careia strajuiau două lampadare cu mai multe lumini, iar de o parte şi de alta a acestei platforme, busturile în bronz sau în marmoră ale barbaţilor de Stat cari s'au relevat în parlament. Sub tribună, la nivelul salii, masa stenografilor, iar sala de şedinţe în amfiteatru şi în formă ovoidala cu fotolii, fie care având un pupitru în faţă, trecere prin mijloc şi pe laturi, avea perpendicular pe linia fotoliilor privind de pe tribună, în partea stânga şi la nivelul tribunei banca ministeriala cu opt fotolii şi mai târziu cu noua, fiindcă se mai înfiinţase ministerul industriei şi comerţului — azi ministerul economiei naţionale — iar în stânga şi în faţa băncii guvernului, doua banci ocupate de obicei de parlamentarii opoziţiei, afara de opoziţia junimistă care ocupa în incintă capul băncii a treia din dreapta în ordinea şi numărul acesta: Petre Carp, Al. Marghiloman, N. Filipescu, Barbu Ştirbei, Virgil Arion şi Botez-Bacău. Tribune erau cam ca cele de azi: a corpului diplomatic, a doamnelor, a foştilor parlamentari, a presei, iar în fundul sălii o tribuna foarte încăpătoare pentru marele public, sub care pe o uşa din stânga ei, se intra in bufet, refugiul deputaţilor împotri-

va discursurilor plicticoase, căci foarte rare erau şedinţele în cari bufetul să fie pustiu, aşa cum era când în incintă vorbea un Kogalniceanu, un Barbu Katargiu, un Ilie Bozianu, un C. A. Rosetti, sau Ion Bratianu şi mai târziu fiul său Ionel, un P. P. Carp, Titu Maiorescu, Alex. Lahovary, Take Ionescu, Al. Djuvara, N. Fleva, Palade, Nae Ionescu, Vasile Conta, Ceaur Aslan, Filipescu, Marghiloman, Titu Maiorescu, Vasile Lascar, Titulescu, Dissescu, şi alţii.

Sala Senatului era la Universitate (mijlocul) in faţa statuei lui Mihai Viteazul de pe bulevardul Academiei (azi Carol I), sală puţin încapătoare fiindcă maturul corp era mai puţin numeros ca acela al deputaţilor, iar tribuna lui prezidenţiala am apucat-o deţinuta de : Ilie Bozianu, de Biza dea Mitică Ghica, de Pherechide, de Mihail Orleanu, de Const. Boerescu de generalul Coandă, Argetoianu, ş. a.

Despre şedinţele parlamentului ma voi ocupa prea puţin de acelea despre care am citit sau auzit, stăruind în deosebi asupra acelora la cari am asistat şi bine înţeles, cari merită să fie relevate prin interesul ce prezintă şi prin deosebita valoare a cuvântărilor rostite ce au avut rasunet atunci şi-l mai păstreaza şi astăzi chiar de dincolo de mormintele ilustraţiilor cari le-au pronunţat, sau asupra acelor dueluri oratorice, fie iritante, fie spirituale, cari au întreţinut opinia publica de atunci şi au mai ramas şi astăzi în amintirea multora din contimporani.

Cea mai memorabilă şedinţa la care am asistat în Adunarea deputaţilor, a fost cea dela începutul lunei Martie 1907, la căderea guvernului conservator de sub preşedinţia lui Gheorghe Grigore Cantacuzino, provocată de teribila răzmeriţa din 1907, mult mai devastatoare decât cea dela 1888 [1]).

Asupra răzmeriţei din 1907 circulau versiuni diferite : partidul dela cârmă (conservator) o atribuia partidului advers (liberal) şi în deosebi lui Spiru Haret, care tiparise o broşură în care propovăduia sosirea momentului de a face o nouă împroprietarire bazata pe mai multă dreptate şi care termina cu incitatoarea lozincă, o reproduc din memorie : „Daca nu ne vom trezi cât mai e vreme, până şi pietrele de pe uliţi se vor răzvrăti" şi o mai atribuia lui Vasile Morţun care colinda ţara declamând versurile „Noi vrem pământ" ale nemuritorului poet ardelean Gheorghe Coşbuc

1) Despre amândoua aceste rezmeriţe, ma ocup a i într'un capitol deosebit.

2) zis *Nababul*

La rândul lui. partidul liberal contesta versiunea răspândită de partidul dela cârma şi arunca toată vina asupra partidului conservator şi în deosebi asupra guvernului prezidat de Gh Gr. Cantacuzino 2). acuzându-l că ştia de nemulţumirile ce mocneau în pătura plugărească. pe cari în loc să le preîntâmpine. îşi afunda şi mai adânc vata în urechi.

Ori de partea cui ar fi fost dreptatea şi adevărul, fapt e că guvernul Gh Gr. Cantacuzino. faţa cu dezlănţuirea în diferite puncte ale ţării a unei violente răzmeriţe de proporţii îngrijorătoare, a fost nevoit să se demita şi în locu-i să ia frânele guvernului Dem. A. Sturdza care cu mare greutate, graţie sprijinului ce i l'a dat generalul Averescu. ministrul de război de atunci. a putut stapâni situaţia

Eram de faţa la cele două memorabile şedinţe pare-mi-se dela 7 şi 8 Martie 1907. cea dintâi. aceia care a hotărât demiterea cârmuirii conservatoare şi cea de a doua, aceia în care s'a prezentat guvernul Sturdza şi a legiferat urgent cu parlamentul conservator. momentul nefiind prielnic pentru dizolvare şi noui alegeri, după cum a declarat noul prim ministru

In prima şedinţa petrecuta în familia conservatoare. am asistat la scene penibile: miniştri şi deputaţi disperaţi de veştile ce veneau din ţara conacuri. cu recolte şi inventar în flacări proprietari şi arendaşi devastaţi părăsindu-şi avutul şi fugind spre oraş. iar alţii schingiuiţi şi chiar ucis. Un mare proprietar rural din Vlaşca, aproape înnebunit de groază, plângea pe pieptul unui ministru conservator. repeţind mereu în neştire jelania aceasta: „ieri eram milionar şi astăzi sunt sărac. caci nu mai am nimic; mi s'a ars tot; până şi fusurile groase ca mâna dela maşini mi le-a răsucit flacăra, aşa ca maşinile nu mai pot fi reconstituite;" alţi deputaţi plugari plangeau cu capul în mâini. Singur Petre Carp îi spunea profetic lui Emil Costinescu: „Ei. d-le Costinescu. nu se îngraşa porcul în ajun! Trebuia sa va îngrijiţi din vreme ca sa evitaţi cataclismul de astăzi. Sunt ani de când eu fac concursuri anuale între satenii de pe moşiile mele şi dau premii in natură şi în bani. celor cari prezinta cele mai frumoase şi mai bine intreţinute vite. celor ce prezinta cele mai bine meşteşugite care şi căruţe, celor ce recolteaza cele mai multe şi mai grele cereale şi celor ce întreţin cele mai curate şi mai înlesnite locuinţe. iar deunăzi când mi s'a telegrafiat ca dela începutul mişcării. toţi sătenii de pe moşiile mele dorm la curte. ca nu cumva. mişcarile de aiurea să se pripăşească şi spre mine, am trimis cu mandat zece mii de lei ca să se împarta acelora ce mi-au păzit avutul".

Cea de a doua şedinţă, aceia a prezentării înaintea Camerii conservatoare a guvernului Sturdza, a avut un caracter mai lipsit de îngrijorare şi mai înălţător graţie prezenţei lui Take Ionescu, singurul fost ministru prezent, care de astădată era simplu deputat şi care în admiraţia Camerei îndată după cuvântul preşedintelui Consiliului primul ministru Sturdza, urcându-se la tribună, a rostit acea neuitată profesie de credinţă, pe care numai un suflet de adevărat mare român o putea simţi şi rosti din convingere şi care în esenţă conţinea aceste câteva adevaruri :

„Fiindcă noi cari v'am precedat la cârmă pe d-voastră, avem datoria să vă ajutăm să restabiliţi liniştea ţării, ca unii ce am legiferat şi administrat aşa fel că am provocat nemulţumirile ce s'au tradus prin manifestările violente de astăzi, eu mă declar gata să fiu raportorul legilor d-voastră cari abrogă propriile noastre legi şi să votez pentru ele, împotriva celor pe cari le-am votat până acum [3]).

Atunci am văzut pe primul ministru Dimitrie Sturdza părăsind banca minsiterială şi întâmpinând pe Take Ionescu la coborârea lui dela tribuna în mijlocul incintei Camerei celei vechi, luându-i amândouă mâinile într'ale lui şi strângându-i-le cu lacrimi în ochi, i-a spus : „Să mă ierţi că nu te-am cunoscut şi te-am judecat greşit. Nu mi-am închipuit ca eşti sufletul românului mare care ne dovedişi că eşti. Să mărturisim că am păcătuit cu toţii".

A fost un moment de impresionantă solemnitate : Camera în picioare a aclamat îndelung pe aceşti doi mari bărbaţi de Stat, adversari până ieri, însă pururea români gata de orice jertfă când e în joc interesul ţării, în ochii cărora străluceau lacrimile bucuriei, iar deputaţii lăcrămau şi ei, ba unii plângeau de-a bine, aşa cum i-am văzut pe : Dumitru Apostolu, pe Barbu Păltineanu, pe Toma Cămărăşescu şi pe profesorul Ghibănescu dela Iaşi.

Şi aplausele reîncepeau furtunoase de câte ori Take Ionescu, de astă dată simplu deputat, urca la tribună ca raportor, să citească abrogarea legilor lui şi să sprijine legile guvernului. De sigur voturile erau exprimate cu unanimitate de vreme ce Camera rămăsese numai a lui Take Ionescu, ceilalţi deputaţi nuanţă conservatoare şi junimistă lipsind în întregime.

Este mai mult ca probabil că cealaltă parte a dualismului ce exista în

3) Bine înţeles, acesta este înţelesul cuvântului lui, pe care eu îl redau aşa cum mi-l mai amintesc, fiindcă mi-ar reclama prea mult timp ca să-l reproduc după dezbaterile parlamentare, însă asigur, că acesta este sensul ofertei lui de atunci.

fostul guvern, adică conservatorii sadea, vor fi blamat aceasta atitudine a lui Take Ionescu şi a adepţilor lui, dar tot aşa de probabil este că lui Take Ionescu i-a ramas indiferent blamul, întru cât conştiinţa lui îi spunea că aceasta trebuia să fie atitudinea lui când în joc este interesul superior al ţarii, iar conu Mitită Sturdza care n'avea alt calificativ pentru Take Ionescu, decât pe acela de *Belzebut*, a schimbat acest calificativ în acela de *Mare român* şi ori de câte ori venea vorba de Take Ionescu, Sturdza declara convins, ca pe omul acesta îi pare rău că nu l'a cunoscut şi că a putut să se înşele atâta vreme asupra marilor lui calităţi.

Alte şedinţe ale Adunării Deputaţilor, fară bine înţeles însemnatatea documentara a acestora, şi cari merită o relevare mai de grabă pentru duelurile, apostrofele şi ripostele oratorice, unele chiar spirituale, le redau aci aşa cum îmi vin în memorie, cu asigurarea că prefer să omit un amărunt asupra caruia nu sunt fixat, decât să-l înregistrez aci şi sa ma expun unui neadevar.

Erau unele şedinţe pe cari le înveseleau spiritualele cuvântări, apostrofe sau întreruperi ale conului Petrache Carp, vecinic dispus pe glume mai mult sau mai puţin usturătoare şi chiar jignitoare.

Interpela de pilda pe Cantacuzino Nababul când acesta era prim ministru, asupra unui oare care act de guvernământ despre care preşedintele Consiliului îi învedera că se înşala, fiind rău informat, iar Conu Petrache gasea de cuviinţa să revină şi să acuze pe primul ministru ca nu ştie ce se petrece în ţară, fiind cea mai mare parte din zi închis între pereţii biroului său particular. In al doilea răspuns al său Cantacuzino replică, oare cum scos din rabdari, ca el diferă de concepţie în multe privinţi de interpelator, că d. Carp este crescut la şcoala germană, pe când dânsul s'a deprins la şcoala franceza, iar în ce priveşte acuzaţia că stă închis în biroul lui particular, îl asigura că pereţii casei lui sunt de sticlă, aşa că într'însa poate privi ori cine, ca sa vadă că viaţa lui întreagă este întocmai ca cristalul pe care nu l'a aburit nici o patimă.

Carp îl întrerupe :

D. prim ministru pretinde că în casa d-sale ori cine poate privi ca într'un gavanos de cristal. De sigur, cu condiţia ca găvănosul sa fie gol, adica d-sa sa nu lipsească de acasă".

Cantacuzino nu s'a suparat, ci a zâmbit, învaţat fiind cu glumele lui, dar dupa suspendarea şedinţei trecând pe dinaintea băncii ministeriale, îi spuse prieteneşte lui Cantacuzino :

„Tu sais, Iorgule, sans rancune !"

Şi fiindcă atmosfera veselă din Camera o întreţinea mai numai conu Petrache, tot despre dânsul e vorba şi în cele ce urmează :

De astă dată însă spiritul lui nefiind nu numai muşcator, ci şi profund jignitor, riposta ce a primit l'a silit să n'aiba replică.

Ministrul de finanţe Take Ionescu vorbea în Cameră asupra bugetului şi tocmai când Camera era în sincera admiraţie a acestui unic ministru de finanţe, care vorbind de aproape două ore memorând sute de cifre fara ca măcar să se slujească, cum e firesc, de o singură notiţă, Carp găseşte de cuviinţă să facă o întrerupere insolită.

Take Ionescu, în cuvântarea lui, a avut nevoie să introduca un exemplu luat din legea minelor, ce fusese votată sub guvernarea lui Carp, guvernare din care făcea parte şi Take Ionescu şi vorbind de legea de atunci, i-a zis : *legea noastră.*

Carp îl întrebă :

— Cum legea minelor e a d-voastra ?

Şi Take Ionescu, înţelegând rostul întreruperii, îi raspunde :

— De sigur a noastră, a partidului conservator.

Iar Carp, fără să se gândească la situaţia lui de vechiu parlamentar, de boier, de om cult şi la prestigiul lui de încercat barbat de Stat, găseşte o ripostă nepermisă, o aluzie ce nu-şi avea locul mai cu seama într'un parlament :

— De mirare ! Eu credeam — raspunde Carp — ca legea aceasta are paternitatea mea. Pe semne că legea aceasta a avut doi taţi.

Take Ionescu, de astă dată pe ton ridicat, îi ripostează :

— Domnule Carp, nu trebue să uitaţi că eu sunt unul din admiratorii spiritului d-voastră. Sunt aşa de sincer admirator, în cât îl fac haz chiar când el se face la adresa mea. Să-mi daţi voie însă ca la trivialităţi, pentru respectul ce-l datorăm locului unde ne aflam, sa nu primesc sa raspund.

Şi Carp a primit săgeata fără riposta.

Alta dată, conu Petrache la discuţia la mesaj, tot în Camera prezidată de Gr. Triandafil, găseşte prilejul sa ţina lucrarile Adunării în loc cu o cuvântare, al cărei rost nimeni nu l'a înţeles, poate nici măcar cei şase *gugumani* partizani ai d-sale în acea Cameră, aşa cum avea şeful obicinuinţa să-şi gratuleze nu numai pe adversari, ci şi pe partizani.

Pare că-l văd şi-l aud astăzi când aştern aci unele din glumele sale.

Apucând capul stâlpului din banca a treia, când cu palma dreaptă, când cu cea stângă şi răsucindu-se aşa ca să arate spatele când tribunei când băncilor şi adresându-se, ca în totdeauna, preşedintelui, căci cu restul deputaţilor nu sta nici odată de vorbă, pentru el fiind ca şi inexistenţi, îşi începe debitarea glumelor prin comica declaraţie, aşa din senin, fără nici un raport în legatură cu discuţia ce precedase intervenţia sa, textual aşa :

„Domnule preşedinte,, ţiu sa vă informez că în curând voi lua frânele guvernului şi cea d'intâi grijă a mea are să fie să va gonesc pe toţi de aci cu măturoiul cel mare..."

Intrerupe preşedintele Adunării, Gr. Triandafil :

— Şi pe mine d-le Carp ?

Iar Carp îi răspunde :

— Pe d-ta nu, dacă ţi-i schimba capul.

Şi ca şi cum întreruperea îl făcuse să-şi piarda şirul ideilor, începe d a capo faimoasa introducere :

— Şi cum vă spuneam, d-le preşedinte, am de gând să iau puterea şi să va matur cu maturoiul cel mare...

Nestor Cincu care se afla în fotoliul din faţa oratorului, îl întrerupe şi-i pune aceiaşi întrebare ca şi preşedintele :

— Şi pe mine coane Petrache ?

Replica lui Carp cade tot aşa de ne la locul ei ca şi cea la adresa lui Triandafil :

— Pe d-ta poate nu, dacă ţi-i schimba ceafa.

Nestor Cincu îi aminteşte ca alegătorii lui nu i-au refuzat nici odată alegerea în orice parlament şi prin urmare se va alege şi în parlamentul Carp, vrând nevrând.

Riposta lui Carp n'am prins-o, fiind aşa fel spusă, în cât n'au auzit-o decât Cincu şi doi-trei deputaţi din preajmă-le, însă informându-mă la unul din aceştia din urmă, mi-a afirmat că riposta lui Carp ar fi fost cam aceasta :

— O să am grijă ca alegatorii d-tale să nu-ţi mai fie aşa credincioşi şi pentru odată să te lase mofluz.

Şi pe tonul acesta, cu un asemenea limbaj, absolut nepotrivit cu prestigiul său şi cu rolul de seamă pe care l'a jucat în viaţa publică a ţării, a ţinut Camera în loc aproape o oră.

Mă întreb şi astazi dacă omul acesta superior, înainte de a se hotărî pentru o acţiune de ordin public ca aceia pe care o expusei, nu a cân-

tarit în prealabil daca aceasta ieşire nu-l expune mai mult ridicolului decât admiraţiei şi daca nu e o scadere de reputaţie în gura unui om de seama şi de vaza lui, expresiuni din dialectul agenturii electorale de odinioară : *măturoi*, sa-ţi *schimbi capul*, sa-ţi *schimbi ceàfa !*

Intr'o alta împrejurare, conu Petrache, fiindcă tot despre dânsul e vorba, care de obicei venea târziu la Camera, după deschiderea şedinţei a venit înainte de deschidere şi s'a aşezat la locul sau, probabil în aşteptarea vreunuia din cei şase aderenţi, aşa că a treia banca din dreapta n'avea cap de bancă decât de o parte pe Carp, iar de cealalta pe deputatul severinean Costică Radulescu, un oltean foarte vioiu care avusese foarte reuşite riposte cu Carp. Cum mai era vreme pâna la deschiderea şedinţei, un prieten al lui Radulescu îi atrage atenţia ca conu Petrache moţăie de urît şi-i face semn sa-l provoace. Atât i-a trebuit lui Radulescu ca sa deschida focul :

— Coane Petrache !

— Ce e ma gogomane ?

— Ia uită-te la noi !

— La care noi, gogomane ?

— La d-ta şi la mine.

— De ce ?

— Păi d-ta nu vezi ? — şi aratânâd spre Carp şi spre el — marire la mărire !

— Ce mărire gogomane ?

— Şef la şef ! Cap de bancă la cap de banca !

— Ma gogomane, tu nu ştii zicala batrânească : „Nici turc, nic tureac, ci fleac !" Ăla eşti tu !

Iar Costică Rădulescu cu un aer şi mai autoritar şi pe un ton protector:

— Nu-mi place ! Nu eşti în verva astazi ! Slab, foarte slab !

Conu Petrache a rămas dator cu replica, nu ştiu dacă î tr'adins sau fiindca s'a deschis şedinţa chiar în clipa aceia.

După acest scurt aspect al şedinţelor Camerei deputaţilor — fiindca despre cele ale Senatului nu pomenesc, de vreme ce nu le- m urmărit decât incidental — ţiu sa aştern aci câteva impre ii sub forma d portrete, despre cei mai de seamă parlamentari a caror activitate politica a ieşit în evident relief şi al caror cuvânt a cinstit tribuna româna şi-a fascinat massele.

Pentru o mai curentă metodă de expunere, adopt pentru circumstanţă, următoarea scară de gradaţie a elocinţei: elocinţa de mase, cea parlamentară, de bară, de catedră, de amvon, ocupându-mă numai de cele două d'intâi, adică numai de cea de masse şi cea parlamentara şi stabilind astfel trei categorii de oratori: pe cei ce s'au relevat dela tribuna din faţa maselor, pe cei ce au cinstit tribuna parlamentară şi pe cei ce s'au distins de pe amandoua şi atunci, i-am aşezat în fiecare categorie în ordinea aceasta: *Oratori de mase,* eliminând pe *Barbu Katargiu* pe care nu l'am auzit: *Delavrancea, Nolică Antonescu, Fleva, G. D. Palade*, *oratori parlamentari: Dissescu, Maiorescu, N. Blaremberg, Iorga, Djuvara, Petre Grădişteanu, Marghiloman, Filipescu, Vasile Lascar, N. Xenopol C Banu, Ceaur Aslan, C. Arion;* iar pe acei ce au strălucit de pe *amândouă tribunele,* şi de pe cea de mase şi de pe cea parlamentară: *Al. Lahovary, Take Ionescu, Goga, Titulescu* şi *Kogălniceanu* pe care nu l'am auzit decât de doua ori în Cameră şi odată în Senat, dar nici odată în faţa maselor

ORATORII DE MASE

DELAVRANCEA

Temperament de desăvârşit mânuitor al cuvântului, ţinută, timbru, dicţiune, gest, gradare de emisiune şi de frază atât de măestrită, în cât pare că poruncea atenţia încordata, sau aplausele şi ovaţiunile până la cele mai delirante manifestări de admiraţie.

Ca orator, Delavrancea n'are egal în genul elocinţei de masse, nici între contimporani, nici între înaintaşi, gen ce nu convine parlamentului, unde intonaţia viguroasă, gestul larg şi accentul de convingere, atât de preţuite în faţa masselor, apar exagerate în parlament, sau cel mult pot fi gustate, dar nu mişcă profund, nu înflăcărează; tot aşa precum şi inversul, adică eloccinţa parlamentară ori cât de măestrit mânuită, în faţa masselor nu obţine efectul aşteptat. De aceia, cei mai înzestraţi exponenţi ai darului elocinţei, sunt aceia cari le posedă pe amândouă. De sigur, Delavrancea făcea bună figură în parlament şi la catedră şi la Atenee, însă n'a cules laurii pe cari i-a pus pe frunte tribuna dela Dacia, dela Eforie, sau dela Ploieşti

A fost un bun primar al Capitalei, dar primari ca el au mai fost alţii, a

fost un harnic ministru de lucrări publice, dar câţi n'au fost mai specialişti ca el şi înaintea lui şi după el, dar cuvânt fermecator ca al lui, rostit în faţa maselor, nu cunoaşte Istoria elocinţei româneşti. Şi faptul este explicabil, fiindcă unui primar şi unui ministru, mai cu seamă de lucrări publice i se cere să fie înainte de toate dacă nu un specialist, dar cel puţin un gospodar şi Delavrancea cu temperamentul de visător, pasionat de frumos, numai gospodar nu putea fi. Cine l'a cunoscut pe acest înzestrat bohem, ştie că el n'a fost nici odata un „ordonat", ci un neglijent, un cugetător pururea preocupat de a crea în domeniul literelor, al artelor şi al verbului, un rafinat artist: orator, scriitor, dramaturg, poet, jurist, pictor, critic literar şi de artă, în cât se poate prea bine spune, despre el, că pe cât era de mare artist în accepţia larga a termenului, pe atât de puţin pregătit avea scuza să fie în îndeletniciri de ordin gospodăresc.

Pe când era, impreuna cu Ioanovici, cei doi redactori principali ai oficiosului liberal *Voinţa Naţională* de sub direcţia lui Gogu Cantacuzino fostul ministru de finanţe, al cărui monument în bronz strajueşte una din intrările grădinii Icoanei, grosul partidului liberal din Capitala în frunte cu întreg statul major condus de şeful lui, conu Mitiţă Sturdza, organizează cu prilejul a 20 sau 30 de ani dela moartea lui C. A. Rosetti, o procesiune la mormânatul lui de la cimitirul Bellu, cu itinerarul care trebuia să iasă în calea Victoriei, prin str. Franclin şi de aci, intr'o intermi nabilă coloană în capul căreia, înfipta într'o prajina, era coroana ce trebuia depusă pe mormântul lui Rosetti, sa parcurgă calea Victoriei trecând pe la Palat, pâna în dreptul străzii Carol, unde coloana apucand la stânga se îndrepta spre Belu.

Guvernul conservator prinzând de veste şi în vederea forţei excepţionale ce reprezenta această coloana de manifestanţi in numar de câteva zeci de mii şi înţelegând rostul trecerii prin faţa Palatului, a barat toate trecerile spre palat cu forţe armate, puse sub comanda a însuşi generalului Eraclie Arion, comandantul corpului de armata din regiunea Bucureştilor, soldat întreg devotat oştirii, ce n'ar fi îngaduit nimanui sa calce un consemn încredinţat lui.

In strada Franclin, în capul unui batalion de vânători cu baioneta la armă, aştepta generalul Eraclie Arion şi când capul coloanei manifestanţilor a apărut prin dreptul Ateneului, generalul Arion şi-a repezit calul spre el, l'a oprit în dreptul lui Dimitrie Sturdza, l'a salutat foarte reveren

ţios şi i-a comunicat consemnul, la care Sturdza a replicat că manifestarea n'are altă intenţie decât aceia pacinică de a-şi face datoria faţă de memoria unui mare bărbat de Stat. Generalul Arion i-a atras atenţia că nu pe calea Victoriei este cel mai scurt drum la cimitirul Belu.

Manifestanţii văzând că Sturdza este pe cale să cedeze şi că parlamentările prea lungi au să le înşele speranţele de a se număra în faţa Palatului. unde ajungând aveau de gând să se oprească şi să aclame pe Rege ca să le aprecieze popularitatea. au început să vocifereze şi să forţeze consemnul. Atunci generalul Arion a rupt prima companie din batalion căreia i-a ordonat să nu cedeze făcând. zid de baionete şi adresându-se lui Sturdza îi atrage atenţia că irevocabil pe acolo nu se poate trece. că aşa are ordinul şi că el este soldatul care ştie să execute un ordin.

Din spate. coloana începând să împingă şi vânătorii cu baionetele îndreptate spre manifestanţi. fiind plantaţi fără putinţă de a fi mişcaţi din loc. a ajuns un moment când pe Sturdza şi pe cei 10—15 fruntaşi de lângă el, presiunea i-a vîrît în baionetele vânătorilor. Aceştia vociferând şi apelând la Arion să nu verse sânge fără motiv. generalul i-a răspuns atât:

— Mi-am făcut datoria şi v'am prevenit.

Şi a repetat ordinul soldaţilor să nu dea un pas înapoi.

Momentul ajunsese la punctul critic culminant: Nu mai era timp de pierdut: ori coloana se retragea, ori presiunea din spatele ei. fatalmente linia întâia a coloanei în frunte cu şeful partidului era străpunsă, sau mai bine zis. se străpungea singură în baionetele întinse zid în faţa lor.

Atunci Delavrancea. a avut o inspiraţie salvatoare: a eşit din rânduri şi dând la o parte pe Sturdza şi luându-i locul la câţiva centimetri numai de ascuţişul baionetelor din faţă. s'a descoperit şi salutând oştirea. îi strigă transfigurat: „Traiască armata română!"

Eram martor. grămădit pe scara dela intrarea în fosta clădire a Jockey-Clubului şi am prins efectul acestei neaşteptate intervenţii: Soldaţii au avut un moment de ezitare, ceia ce era foarte firesc: îşi vor fi zis probabil: cum să ridici viaţa unui om care-ţi urează să trăeşti.

Insuşi generalul Arion a ordonat să se ia arma la picior. I'a felicitat pe Delavrancea care făgăduindu-i că nu va mai urma acel intinerar. coloana s'a dus la Belu pe altă cale mult mai scurtă, iar armata a fost re-

trasă numai când a fost vestită că manifestanții s'au înapoiat pe acelaşi drum dela cimitirul Belu.

Altă dată, Delavrancea, care debutase politiceşte în partidul liberal şi adusese reale servicii şi ca prim redactor al oficiosului partidului, *Voința Națională*, unde semna remarcabile editoriale cu o stea. şi la întruniri unde cuvântul lui era cel mai aşteptat şi mai ascultat, şi ca ales al partidului în Cameră, de două ori la colegiul al 2-lea din Prahova, a părăsit decepționat partidul, pentru că i s'a părut lui, sau fusese chiar realitatea, că nu i s'a dat atenția cuvenită.

Aci este locul de adăogat amăruntul că el nu s'a înscris în acest partid din convingere, ci din nevoia de a face o politica oare care, fiindcă pe vremea aceia nu se putea parveni decât numai pe această cale şi cum partidul liberal deținea atunci puterea de 12 ani, Delavrancea s'a înregimentat în acest partid în nădejdea că el este acela care va deține frânele guvernului şi în viitor. Şi Delavrancea n'a intrat în acest partid prin intervenții, ci s'a dus de-a dreptul la Ion Brătianu prin 1886 şi i-a ținut cam acest limbaj:

„D-le Brătianu, vreau să intru în politică, fiindcă cu meseria mea de avocat şi de publicist, o duc foarte greu, aproape mor de foame. Şi dacă aş fi singur, nu mi-ar păsa, dar am grija şi răspunderea către ai mei. Am venit la d-ta să-ți ofer serviciile mele pentru că, d-le Brătianu, eu mă simt în stare să dau partidului d-tale mult mai mult decât ceia ce dă fiecare din corifeii din Statul dv. major şi chiar decât câțiva la un loc."

Lui Brătianu i-a plăcut limbajul acesta deschis şi fără ocoluri şi i-a dat o cartă de vizită către Eugen Stătescu, spunându-i să treacă drumul la Stătescu care locuia chiar în fața casei lui Brătianu [4]), şi după ce va sta de vorbă cu el, să se înapoieze şi să-i spună rezultatul.

Rezultatul a fost că peste câteva zile, a apărut *Democrația*, organul proprietate a lui Stătescu, sub direcția lui Delavrancea, înscris de astă dată şi înregimentat în partidul liberal, căruia s'a devotat câți-va ani, în care timp s'a relevat printre cei mai de seamă slujitori ai lui.

---

4) Fosta strada Colței — azi bulevardul Colței — unde amândouă casele erau poartă în poartă; a lui Brătianu unde este piatra cu inscripția, singura casă din Bucureşti care avea geamurile dela drum convexe, iar a lui Stătescu, cam pe unde se află fosta Şcoală de Războî, pe atunci cazarma jandarmilor călări, chiar pe locul unde sunt azi clădirile maşinilor de cusut Singer.

Dar, să revenim la elocinţa lui Delavrancea :

Plecând din partidul liberal şi înscriindu-se în cel conservator, vine la Ploieşti la o întrunire conservatoare pentru alegeri parlamentare şi se prezinta candidat pe listă la colegiul al doilea de Cameră, adică la aceiaşi alegători ai colegiului care-l trimisese de două ori în parlament fiind candidat liberal.

La întrunire, m'am instalat în primele banci, curios să vedem cum are de gând să iasă din acest impas şi ce argumentare are să scornească, pentru ca fulgerele elocinţei lui îndreptate în două rânduri împotriva conservatorilor, să le îndrepte de astă dată împotriva liberalilor pe cari îi ridicase în slavă.

Ei bine, am plecat cu convingerea, ce d'atunci nu mai m'a părăsit, ca omul acesta este un vrajitor al cuvântului, capabil sa convingă chiar când se contrazice şi de unde mă aşteptam să fie huiduit, a fost purtat în triumf dela sala de întrunire până la hotel.

Când s'a urcat la tribună, a început domol, fară preambul şi a intrat de-a dreptul în subiect :

„Am venit sa mă spovedesc în faţa colegiului care m'a trimis de doua ori în parlament şi să-i spun că eu am intrat în templul liberal în numele Tatălui şi intrând în templul în altarul căruia mi s'a părut că s'ujesc sfinţii, mi-am rotit ochii pe pereţii lui ca să recunosc şi să mă inspir dela icoanele neamului cari slujiseră în acest templu şi mi-a căzut privirea pe icoana lui Costache Rosetti şi mi'am înălţat privirea şi mai sus — şi pe masură ce pronunţa cuvântul *mai sus*, se înălţa şi pe vârful picioarelor treptat cu fie ce alt *mai sus*, ca şi cum cuvântul n'ar fi avut destulă amploare şi trebuia să fie urmat şi de gest — şi mi-am îndreptat privirile zmerindu-mă pe rând de icoanele sfinţilor Goleşti, Câmpineni, Văcareşti, Ghiculeşti, şi mi-am înălţat privirile sus de tot, până la catapeteazma templului şi m'am smerit în faţa icoanei marelui Kogălniceanu şi de acolo — lăsându-se brusc pe călcâie — am căzut în pivniţele Băncii Naţionale !"

A fost de ajuns : nu i-a mai trebuit altă explicaţie. Sala în picioare, a izbucnit în apluaze şi nesfârşite ovaţiuni.

Incheiu cu cel mai emoţionant şi mai înălţător cuvânt din câte i-am auzit :

Era pe timpul mişcarii pe care partidul conservator o pornise îm-

potriva guvernului liberal prezidat de Dim. A Sturdza, pe cunoscuta chestie a şcoalelor din Braşov, a epitropiei bisericii româneşti Sf. Nicolae din acelaşi oraş şi a decorării lui Ieszenski şi după câteva întruniri preliminare, s'a ajuns la cea de pe urmă, care a fost hotărâtoare, fiindcă îndată după ea, guvernul liberal a căzut.

In ajunul acestei ultime întruniri, la clubul conservator din calea Victoriei, ce era în singurul etaj din clădirea unde este astăzi, colţ cu str. Regală, băcănia Dragomir, se întocmea lista oratorilor înscrişi să ia cuvântul a doua zi la Dacia şi după ce s'au înscris cei vre-o 5-6 fruntaşi ai partidului obicinuiţi oratori dela Dacia sau Eforie, a venit rândul celor doi din urmă cari trebuiau să încheie.

Se ştie că cel ce vorbeşte cel din urmă este cel mai înzestrat cu darul cuvântului, nu numai pentrucă trebue să ştie improviza cu atâta uşurinţă, în cât dacă întâmplător unul din cei ce'l precedează, a atins puncte din acelea ce făceau obiectul şi al cuvântării lui, ceia ce s'a întâmplat adesea, el trebue pe loc să-şi jaloneze altă cuvântare, ci şi pentru că el trebue să exalte auditorul până la dârzenie, fiindcă asistenţa pleacă de acolo sub impresia ultimului cuvânt, care reclamă să fie puternic de impresionant.

Comitetul executiv s'a împărţit în două : o parte care cerea pe Delavrancea, alta pe Take Ionescu, care i-a cedat lui Delavrancea, ca unul — zicea el — care posedă mai bine ca toţi darul de a încălzi şi a înflăcăra massele şi în ordinea aceasta au vorbit a doua zi la Dacia.

Penultimul vorbind Take Ionescu, a fascinat şi el sala cu cuvântul vrăjit ce i se recunoştea şi de adversari, căruia toţi îi atribuise calificativul de *Guriţă de aur*, făcând, într'un succint stil telegrafic, un rezumat al Istoriei Românilor :

„Mircea cel Bătrân, cel mai iscusit organizator de oaste din Europa în vremea lui; Ştefan cel Mare şi Sfânt, a cărui faimă de vitejie şi de cuminţenie uimise Europa şi-i atrăsese simpatia şi binecuvântarea Papei pentru sfânta luptă întru apărarea Crucii ; Ioan Vodă cel Cumplit, un strateg ale cărui planuri de război se admiră şi azi şi a cărui dragoste de ţară n'a avut pereche între Voevozii noştri ; Mihai Viteazul, un vizionar, un îndrăzneţ care la Călugăreni a strivit o armată de zece ori mai numeroasă ca a lui. Şi tot înşirând isprăvile celor mai de seamă Domnii, Brâncoveanu care nu renunţă la creştinătate, preferind să-şi vadă măce-

lărită familia şi să piară şi el; Tudor Vladimirescu, Cuza Vodă, Carol I", izbucneşte într'un final care ridică sala în picioare şi abia poate să încheie:

„Şi peste acest trecut ce nu trece peste 500 de ani, fiind că noi nu suntem o naţie cu mii de ani în spinare, ca atâtea altele din Europa, ci trăim din cele sufleteşti ale neamului, când peste acest trecut — zic — vine un pitic ca Sturdza, să-mi toarne o pată de cerneală, am dreptul să-i stiig: Dă-te la o parte! Ne-ai înjosit! N'ai dreptul să spurci cele sfinte ale Neamului!

Ovaţiile au durat câteva minute, în care timp toată lumea din sală se întreba cu drept cuvânt: ce-o să mai spună Delavrancea.

Cu vocea lui tunătoare, cu gestul teatral, apăsând pe frazele ce ştia că produc efecte şi transfigurat aşa cum se înfăţişa totdeauna în faţa auditorului când intra în vâltoarea luptei, Delavrancea începe:

„Un mare divorţ politic s'a petrecut între o rassă întreagă şi un singur om! Apar înaintea voastră ca un luptător rănit, care pe când îmi legam rănile într'un colţ retras de potopul focului, pe la spate, ca laşii, mi-au smuls coiful şi mi l-au umplut cu pulbere, mie, care l'am ridicat din pulbere şi l'am aruncat între stele!".

Ce-a urmat a fost zis în aceiaşi măiestrită strună.

La ieşire, Filipescu care nu se mişcase dela intrarea din stradă, a lăsat vre-o mie de participanţi să se îndrepte pe str. Carol spre Palatul Poştei unde cordonul militar în frunte cu generalul comandant al garnizoanei şi cu primul procuror, barau strada, ca manifestanţii să nu treacă pe Calea Victoriei spre Palat, iar pe restul participanţilor la întrunire, în număr de câteva mii, i-a îndreptat spre piaţa de flori din faţă, până la str. Enei unde s'a petrecut ciocnirea cea adevărată, fiindcă cordonul şi cu autorităţile din faţa Poştei, prinzând târziu de veste că au fost păcăliţi, a intervenit prea târziu în str. Enei. Aci au căzut mulţi soldaţi grav răniţi de manifestanţi, dar au fost mai serios răniţi manifestanţii. Cei d'intâi au fost internaţi în spitalul Colţea, unde au fost vizitaţi a doua zi de Regele Carol, iar răniţii manifestanţi au fost pansaţi la Clubul Conservator de către doctorii ce simpatizau cu partidul, club transformat în spital, unde lighianele de sânge, vată, iodul şi trusele îţi apăreau mai în fie ce sală.

In categoria aceasta a oratorilor de masse, am alăturat lui Delavrancea pe *Barbu Catargiu*, pe Fleva şi pe Palade, despre cari prea puţine cunoştinţe am.

Despre *Barbu Catargiu,* care se spune că era tot aşa de mare meşter şi în cuvântul din fața maselor, şi în aceia din parlament, cunosc cuvântarea lui cea de pe urmă din Cameră care i-a provocat asasinarea, cunosc viața lui din scrierea lui Anghel Demetriescu, comandată de ministrul instrucției publice pe vremea când Take Ionescu era titularul acestui departament: îmi amintesc că finalul ultimului lui discurs era acesta: „Totul pentru țară, nimic pentru noi". Şi rețin iarăşi amăruntul că batrânii partidului conservator cari l'au cunoscut, mi-au repetat în diferite rânduri că era un orator de rasa, căruia nimeni n'a îndrăznit sa-i conteste această însuşire şi cu care nimeni n'a putut să țină piept decât numai Kogalniceanu.

In aceeaşi categorie am pus pe *Fleva* şi pe *Palade.*

Pe amândoi i-am auzit, pe *Fleva* chiar l'am cunoscut de aproape pe când trecea drept „tribunul poporului", însă chiar atunci genul lui de elocință nu mai prindea, considerat ca un gen trezit, după ce în arena politică se iviseră oratori de talia unui Take Ionescu, Delavrancea, Vasile Lașcăr, Djuvara, Marghiloman.

Țin minte doar acest început dintr'o cuvântare pe care a rostit-o din balconul clubului liberal, în urma reuşitei candidaturii lui.

„Sabia ruginită a partidului conseravtor, am aruncat-o la picioarele voastre, şi o închin partidului nostru!".

Pe *Palade* nu l'am cunoscut, dar l'am auzit de două ori, odată la Dacia şi altă dată la Cameră şi mărturisesc ca deşi mai tânăr ca Fleva, nu se deosebea de el prea mult nici ca fond nici ca formă.

A murit la Râmnicu Sărat la un banchet politic, chiar în timpul când îşi debita cuvântarea.

ORATORII PARLAMENTARI

MAIORESCU

Documentat, logic, frază îndelung gândita şi măsurata, argumentare strânsă şi aşa fel gradată, că îşi ținea adversarul prins în cleşte, toate discursurile lui au rămas până azi modele de fond şi formă de esență academică, ca de altfel şi lecțiile lui dela Universitate, la cari asista şi auditor în afară de studenți, pentru chipul impecabil în care erau expuse.

De aceea. verva lui n'a fost înţeleasă în întrunirile publice. ci gustată de un auditor mai select. cum era cel care-l asculta în parlament, la catedră, sau la bară. De altmintrelea el nici n'a prea apărut la Dacia decât foarte rar.

DISSESCU

Ca şi Maiorescu. Dissescu a strălucit mai de gradbă în parlament şi la catedră, decât la Dacia. şi tot ca şi Maiorescu, n'a avut numai cultura Dreptului. ci o bogată şi temeinică cultură generală în foarte variate domenii. ca istorie. filosofie şi în materie de religie comparată.

Din parlament îi cunosc aproape toate cuvântările. la Dacia l'am auzit de două sau trei ori. iar la Craiova în sala Belle-Vue (fostă Ianci) o singură dată.

Reproduc aci doar înţelesul unei cuvânătări a lui din Cameră.

Ca ministrul instrucţiei publice. depusese pe biroul Camerei proiectul de lege al înfiinţării facultăţii doctoratului în drept. pe care-l combătea opoziţia liberală cu înverşunare. în vedere că noi înfiinţatele catedre vor fi oferite partizanilor conservatori. ceeace ar fi îndepărtat dela ele cadrele liberale pe un timp îndelungat.

In ziua deschiderii discuţiei asupra acestui proiect de lege, opoziţia liberală era prezentă în păr. iar tribuna publică ocupată până la ultimul loc de studenţii dela Drept cari convertiţi de liberali. veniseră hotărâţi să împiedice votarea proiectului şi chiar să huiduiască pe ministru. care era şi profesorul lor.

Dela primele interpelări după citirea proiectului. au început întreruperile zgomotoase. zgomot în incintă şi proteste în tribuna publică înţesată de studenţi. Văzând întorsătura pe care a luat-o depunerea acestui proiect şi guvernul surprins de această manifestaţie ostilă proiectului. a suspendat şedinţa ca să se sfătuiască. Din ceeace a transpirat în această consfătuire. am aflat că întreg guvernul a stăruit de Dissescu ca să retragă proiectul. fiind că era mai mult ca sigur că partidul liberal care urma la cârmă. avea cu siguranţă intenţia de a introduce el acest proiect — modificat bine înţeles — ca să satisfacă el numeroşii lui partizani candidaţi la catedrele noui înfiinţate de el. Dissescu. la început. a spus că preferă să se retragă el din minister decât să retragă proiectul ; mai apoi după un

schimb de vederi cu partizanii takişti — fiind că pe vremea aceia era dualism în guvern : de o parte cantacuziniştii, iar de alta takiştii, în mai mare majoritate şi în guvern, dar mai cu seamă în parlament, adică şi în Cameră şi în Senat — Dissescu a promis că retrage proiectul după ce va face unele declaraţii.

La redeschidere, Dissescu părăsind banca ministerală, urcă tribuna şi declară cavalereşte că a retras proiectul. Aplauze în băncile liberale şi în tribuna studenţească.

Cu o vervă pe care i-o întărea înfrângerea ce suferise, Dissescu, a făcut o magistrală expunere a folosului general ce s'ar fi obţinut de pe urma legii pe care ar fi voit să treacă şi uitând că vorbeşte parlamentului, se adresează studenţilor, iar preşedintele Camerei, Gr. Triandafil, trimite pe directorul Camerei (Donici) să-i şoptescă să stea de vorbă cu deputaţii nu cu tribunele. Şi cum Dissescu nu mai auzea nimic şi continua să se adreseze studenţilor, directorul Camerei îi atrage din nou atenţia că regulamentul opreşte convorbirea cu tribunele, iar Dissescu contrariat că e întrerupt, izbucneşte :

— Ce ministru domnule ?... Aici nu sunt nici ministru ,nici deputat, ci profesorul dumnealor (arătând spre tribuna studenţilor) şi vorbesc pentru dumnealor, nu pentru Cameră, fiindcă nu Camera m'a provocat, ci dumnealor, şi eu am dreptul să le răspund la provocare.

Şi încheerea sună cam aşa :

„Şi atunci, dacă este adevărat, aşa cum s'a scris, că am adus acest proiect ca să-mi căpătuiesc partizanii, peste câteva minute ies de aci şi mă ofer să mă lapidaţi în stradă ! Dar dacă din potrivă, am vrut să vă scutesc părinţii cari cine ştie cu câte jertfe şi privaţiuni vă susţin doctoratul în străinătate şi am mai vrut să vă scutesc şi pe voi de a mai cerşi pe la porţile noastre, aşa cum ştiţi bine că se întâmplă de câte ori trebue să înjghebaţi un juriu pentru un examen şi dacă mai este adevărat că proiectul meu înfiinţa numai catedrele fără titularii lor, cari urmau să fie numiţi în urma unui examen, atunci mulţumiţi-le acelora ce v'au trimis aci, fiindcă înfiinţarea acestor catedre întârziază în paguba nimănui alt cuiva decât vouă".

„Din această şedinţă, nimeni nu iese mai satisfăcut ca mine, fiindcă proiectul meu rămâne tipărit în Monitorul Oficial şi mai repede decât credeţi, el va veni sub altă formă poate, dar cu acelaşi fond, pe biroul Ca-

merei ce ne va urma şi atunci. veţi mai auzi şi cuvânâtul meu aci sau aiurea".

Camera în picioare l'a aclamat îndelung pe Dissescu. opoziţia liberală n'a suflat un cuvânt, iar studenţimea avea pe faţă întipărit regretul că, plecând urechia la o asemenea calomnioasă insinuare. a bănuit greşit intenţia curată a acestui eminent profesor al lor.

Dar cea mai magistrală cuvântare pe care i-am auzit-o şi care m'a impresionat ca nici o alta a lui. şi nu numai pe mine. ci întreaga asistenţă. a fost aceia dela consfătuirea majorităţilor din toamna 1906. consfătuire ce nu s'a mai ţinut ca de obicei în palatul ministerului de externe dela Şosea. clădirea beizadelei Sturdza-Viţel[5]). ci în palatul de pe Calea Victoriei al primului ministru de atunci Gh. Gr. Contacuzino-Nababul[6]).

Era o consfătuire cerută de gravele neînţelegeri dintre cele două nuanţe din sânul guvernului conservator. care împărţise parlamentul şi partidul în două şi care dăinuia de multă vreme: nuanţa cantacuzinistă nescăpând nici un prilej de a sabota influenţa nauanţei takiste şi din guvern şi din parlament şi din partid. din care cauză. în câteva rânduri .Take Ionescu care deţinea majoritatea şi în guvern şi în parlament şi în partid. după cum dovedea de nenumărate ori în guvernarea aceia, a fost reţinut de partizani dela hotărârea de a trece partidul în opoziţie.

In seara hotărâtă, primul cuvânt. fireşte. l'a avut amfitrionul. care a explicat rostul consfătuirii. relevând că într'adevăr sunt disensiuni în partid şi neînţelegeri chiar în guvern. dar ca şef şi al partidului şi al guvernului. crede că ele se pot aplana cu bună voinţă din partea tuturor, ca guvernarea să poată continua. cel puţin până la terminarea legiferării promisiunilor făcute prin programul partidului la venirea lui la cârmă.

Dissescu .pe care takiştii îl hotărâseră să primească a fi succesorul lui Boerescu la scaunul prezidenţial al maturului corp. acceptare pe care o relevase de câtăva vreme presa pe coloane întregi. mai cu seamă cea liberală. a fost cel d'intâi care a deschis focul, rostind cea mai magistrală cuvântare din viaţa lui. aşa cum au declarat-o mai toţi maeştrii cuvântului cari

---

5) Era porec'it *Viţel*. fiind foarte voinic, un adevărat atlet, care ridica un vitel în fiecare zi de câte două şi trei ori, chiar şi după ce se făcea mânzat, adică pe măsură ce creştea viţelul, creşteau şi muşchii beizadelei.

6) Supranumit *Nababul*, pentrucă era într'adevăr cel mai bogat din ţară, spre a se deosebi de ceilalţi Cantacuzineşti, împărţiţi în numeroase ramificaţii: măgureni, rifoveni, corneni, afară de cei moldoveni.

7) Dissescu nu mai era ministru, ci doar senator.

au ascultat-o şi, bine înţeles cu coloratura entusiastă pe care i-a dat-o presa partidului.

O redau aci fragmentar, reuşind, cred, să nu omit nimic din aceia ce ar putea lăsa nelămurit ceva din înţelesul ansamblu'ui ei.

„In atmosfera aceasta aşa de primitoare, de caldă şi de simpatică a şefului partidului şi al guvernului şi în prezenţa prezidentului Senatului, şeful meu [7]) şi tot deodată onoratul meu profesor de Drept, o să înţelegi de ce cuvântul meu pe care l'aş fi vrut pe placul tuturora, n'are să fie decât pe al unora şi o să mă iertaţi dacă în desfăşurarea lui se va strecura şi o notă din indignarea ce mă stăpânâeşte de câteva zile, de când s'a pus în circulaţie numele meu la candidatura unei înalte demnităţi. fără nici o desminţire în acest interval de timp, ca astăzi să-mi fie retras.

Mă explic :

N'am intenţionat nici odată să mă aşez pe scaunul prezidenţial al Senatului şi nici când n'am râvnit această înaltă oncare, iar când mi s'a oferit, am refuzat, aşa cum ştiu mulţi din d-voastră, dar s'a insistat să primesc şi am acceptat.

Acum mi se cere să-mi retrag oferta.

Mă 'ntreb pentru ce ?... Nu sunt vrednic de locul acesta ?... N'am să-l pot onora?... Sunt gata să înfrunt o asemenea jignitoare sfidare !... A! aţi crezut că puteţi afişa numele meu pentru o clipă ş'apoi să-l retrageţi, adică să vă jucaţi cu el după plac. M'aţi crezut într'un cuvânt, terasat şi m'aţi şi socotit la pământ. Ei bine, nu ! Eu mă ridic şi vă zic : *pas encore!... Pauvre homme vit encore !*

Aplauzele câştigă aderenţi noi, făcând să crească şi mai simţitor majoritatea chiar dela început a partizanilor.

Şi cu artă desăvârşită revine la tonul calm cu care începuse.

„Şi fiindcă mă găsesc în atmosefra aceasta primitoare şi simpatică de care vă vorbeam, în casa primului ministru şi a şefului partidului meu, eu n'am să-i cer să nu îngădue aci neîncrederea ce mi s'a arătat cu prilejul enunţării candidaturii mele, ci doar că sunt hotărât să nu-mi retrag această candidatură, pe care, încă odată n'am dorit-o, dar am acceptat-o, după stăruinţi.

Şi acum mă adresez preşedintelui meu şi fostului meu profesor, stimatului domn Constantin Boerescu, cu care mi-este penibil că sunt silit să fiu în conflict şi căruia, cu toată stima ce sunt dator să-i port ca senator şi ca fost elev, trebue totuşi să-i declar că pe lângă scandalul ce a pro-

vocat în Senat, fără vina d-sale şi care ar fi trebuit să-l determine să renunţe de bună voie la fotoliul prezidenţial, mai întruneşte şi o altă incompatibilitate în favoarea acestei renunţări : acea flagrantă incompatibilitate între scaunul prezidenţial al Senatului şi exerciţiul profesiunii de jurisconsult pledant.

Onoratul meu preşedinte al Senatului, îmbracă fracul, merge cu comisiunea de răspuns la Mesajul Tronului şi acolo spune Regelui :

„Sire, relaţiunile noastre cu toate puterile sunt cordiale, afară de Grecia cu care am rupt orice relaţie [8]). Şi apoi, venind dela Palat, dezbracă fracul, îmbracă roba, pleacă la tribunal, unde apără succesiunea Zappa împotriva pretenţiunilor Statului Român". (Stupoare generală ; Boerescu nu suflă un cuvânt).

Cu braţele încrucişate pe piept, privind ritmic când pe Boerescu, când asistenţa, Dissescu continuă :

Amintesc distinsului meu profesor şi preşedintelui meu la Senat, că această travestire constitue o flagrantă incompatibilitate, ce nu poate fi acceptată, fiindcă dreapta raţiune spune : *ori cu Zappa, ori cu mâna pe clopoţelul de pe tribuna prezidenţială a maturului corp ! Cu amândouă cu nici un preţ, atâta vreme cât relaţiile noastre cu Grecia sunt întrerupte!* [9]).

Şi după ce mai atinge şi chestiunea nechemării la ordine a lui Sturdza. care jignise Senatul, fără ca preşedintele lui să repare această lipsă de condescendenţă, închee cam aşa :

„Şi acum, în atmosfera aceasta caldă, primitoare şi simpatică a şefului partidului meu şi în faţa fostului meu profesor şi *pentru mine a fostului meu preşedinte al Senatului,* dacă cum va vi s'a părut că în această expunere a mea, am jignit pe cineva, ziceţi cu evanghelistul :

Iertat să fie că mult a iubit !".

AL. DJUVARA

Un artist în toată rafinata accepţie a cuvântului, un estet, un om de excepţional bun gust, care făcea o politică atât de dezbărată de patima obişnuită pe vremea clientelei de partid, în cât devenise simpatică şi adver-

8) Pe vremea aceia rupsesem relaţiile cu Grecia, după foarte încordate explicaţiuni diplomatice.

9) A fost o explozie de ovaţiuni delirante, nu numai din partea partizanilor, dar chiar dintr'o parte a partizanţilor ce susţineau până acum pe Boerescu.

sarilor. Orator parlamentar printre cei mai apreciaţi dintre contimporani, cu debit clar, fin şi de rară eleganţă ; avocat considerat ca unul dintre aleşii fruntaşi ai baroului ; pictor de mare talent, opera lui putând şi astăzi figura într'o expoziţie de artă alături de aceea a celor consacraţi.

Nu-i cunosc decât un singur cuvânt din parlament, şi chiar acesta, nu e propriu zis o cuvântare, ci mai de grabă o frază, de ajuns însă să învedereze îmbelşugatul talent al acestui orator de rasă.

Era pe timpul scindării din partidul liberal a grupării drapeliste, care avea în fruntea ei pe P. S. Aurelian şi o valoroasă fracţiune a partidului liberal în capul căreia se găseau Al. Djuvara şi Vasile Lascăr, toţi foşti miniştri de mai multe ori în partidul liberal care deţinea puterea sub guvernul prezidat de Dem. A. Sturdza, fracţiunea Aurelian fiind acum în opoziţie şi războindu-se cu majoritatea, şi în parlament şi în întruniri publice şi prin organul fracţiunii : *„Drapelul"* în zilnică polemică cu oficiosul guvernului *„Voinţa Naţională"*.

In şedinţa primă în care a început duelul dintre partid şi fracţiune, şeful acesteia a deschis focul cu o interpelare prin care explica rostul demiterii acestor trei foşti miniştri din guvern, interpelare la care primul ministru Dem. A. Sturdza, vădit enervat, a răspuns pe un ton de o rară violenţă şi strecurând o insinuare jignitoare pentru nişte foşti colaboratori de talia celor trei, declarând nici mai mult nici mai puţin decât că : „întreaga dizidenţă cu fruntaşii ei cu tot, bine au făcut că au părăsit partidul matcă, fiindcă ea nu reprezenta decât *gunoaiele* partidului".

Replica, de o usturătoare dojană, a revenit lui *Vasile Lascăr*, care timp de o oră şi jumătate cu un calm desăvârşit, ce contrasta dureros cu violenţa limbajului lui Sturdza, dar cu o argumentare aşa de strânsă şi convingătoare, care a făcut să amuţească şi banca ministerială şi majoritatea a ţinut Camera atentă sub vraja cuvântului lui de o documentare ce nu admitea ripostă, atât era de evidentă şi de convingătoare.

Şedinţa s'a ridicat, rămânând ca a doua zi, Djuvara care era înscris să vorbească după V. Lascăr, să-şi dezvolte interpelarea în şedinţa viitoare.

Aproape cât şi a lui Vasile Lascăr, a durat cuvântarea lui Al. Djuvara Reproduc din ea numai finalul şi acesta fără consultare de text, pe care nu-l am, ci din memorie :

„Spunea ieri d. prim ministru că matca partidului ar fi rămas acum, după plecarea noastră, *grădină curată*, iar noi *gunoaiele*, nu mai puteam ră-

mâne şi a trebuit să ne deosebim. Este totuşi inexplicabil cum am putut noi fi toleraţi în calitatea noastră de gunoaie. atâta amar de vreme alături de grădina curată. fiindcă cred că nu mai e nevoie să învederez că noi nu stam alături doar de un crâmpei de vreme. ci toată ţara ştie că de ani de zile stăm la olaltă, ba încă la olaltă cu cei din fruntea mesei. Şi atunci. lumea care ne-a văzut atâta îndelungă vreme luptând cot la cot totdeauna în frunte. totdeauna onoraţi la comandă şi distinşi printre cei cari au adus reale servicii ţării şi recunoscuţi ca valori nediscutate. nu poate să nu se întrebe. nedumerită pe drept cuvânt. cum am putut coborî într'o clipă din Olimpul în care pluteam. tocmai în eleganta expresie cu care s'a zorit să califice gestul nostru de despărţenie d. prim ministru ?... Expresie aşa de putin parlamentară. că-mi este penibil să o pronunţ aci şi totuşi sunt silit să mai revin o singură dată asupra ei. ca să spun d-lui prim ministru că atunci când vine iarna, ca acum. zăpada îşi aşterne albul ei de crin de-opotrivă şi peste grădini şi peste gunoaie. ne mai lăsând să se vadă unde au fost unele şi unde altele. Dar iarna. din fericire nu este eternă. căci de când lumea după ea, a venit primăvara. Da d-le prim ministru. primăvara n'are să întârzie : soarele ei are să topească zăpada şi numai atunci are să se poată vedea limpede unde a fost grădină şi unde gunoaie !"

VASILE LASCAR

A ilustrat de-o potrivă şi parlamentul şi bara. Nu cunosc însă nici o cuvântare a lui din parlament şi nici o pledoarie. aşa încât să le pot reproduce. Il pot însă prezenta aci ca inovator şi reformator în calitate de deţinător în mai multe rânduri al portofoliului internelor şi aceasta cât se poate de sumar.

El este acela care a introdus în administraţie poliţia titrată şi care a dat administraţiei în genere directive noui. care au schimbat radical învechita rutină ce dăinuia de prea multă vreme. printre cari. lăudabila stăruinţă pentru adoptarea descentralizării administrative.

Autoritar şi neîndurător cu năravi\ii vechilor sisteme şi obiceiuri de paşalîc administrativ şi cu acei mari electori de prin judeţe. adevăraţi satrapi. cari. deţinând situaţii în administraţie, sau erau în permanenţă aleşi în parlament. tiranizau banca ministerială şi autorităţile Statului. cu pretenţiile lor absurde dar mai cu seamă lacome de parvenire. Vasile Lascăr. neîndu-

plecat, îi ţinea la distanţă şi avea pentru ei un dispreţ, ce nu se ferea să-l manifeste ori de câteori i se prezenta ocazia.

Aşa, într'una din zile, i se raportează de prefectul unui judeţ de Dunăre, că pe moşiile deputaţilor şi senatorilor aleşii acelui judeţ, nici până aproape de Crăciun, proprietarii lor n'au dijmuit porumbul, lăsându-l sub învelişul zăpezii, ceiace a provocat îndreptăţita jalbă a sătenilor şi prefectul a ordonat jandarmilor să dijmuiască cu forta, ordin pe care aceştia l'au executat cu toată opozitia amenintătoare a proprietarilor omnipotenti.

Vasile Lascăr felicită pe prefect care-l anunţase că proprietarii l'au ameninţat cu intervenţia pentru destituirea lui, iar Vasile Lascăr i-a răspuns să-şi vază de treabă, fără nici o grijă.

Şi fiindcă parlamentul era în vacanţă, secretarul general al ministerului se pomeneşte cu toţi parlamentarii judeţului cu pricina, în cabinetul lui, cerându-i să-i anunţe ministrului

Secretarul general cunoscând scopul audientii şi ştiind hotărîrea ministrului, îi sfătueşte să renunte la audienţă, ce nu mai are obiect de vreme ce faptul era consumat, dar parlamentarii furioşi pretind zgomotos să fie numai decât introduşi la ministru, ca imediat să-l destitue pe prefectul ce si-a permis să procedeze cu avutul lor ca un adevărat zbir.

Secretarul general — coleg cu mine de liceu — mi-a povestit audienţa aceasta aşa cum o relatez aci :

Când parlamentarii au întrat în cabinetul lui Vasile Lascăr, acesta nici nu şi-a ridicat ochii după hârtia pe care scria la biroul lui, nici n'a răspuns la salutul lor, nici nu i-a poftit să şadă, ceiace a îndrituit pe parlamentari să devină nervoşi şi să explice pe ton ridicat scopul audienţii lor, cerând imperativ destituirea prefectului abuziv

Vasile Lascăr, fără să se ridice, fixându-i mânios, i-a primit cu un răstit : „Ieşiţi afară !.. Acum pe loc, sau chem usierul să vă dea afară !.. Nu vă e ruşine ?... Reprezentanţi ai judeţului sunteţi, sau fiarele ce se lăcomesc până şi la mămăliga ţăranului de pe urma căruia vă 'ngrăşaţi ! De ce nu vă dă mâna să mă interpelati, sau să aduceţi prin presă cazul la cunoştinta opiniei publice, ca să-mi daţi prilejul satisfacţiei de a vă demasca in fata ţării întregi, lăcomia si neomenia. Aflaţi că pe prefect îl propun pentru o distincţie deosebită, pentru purtarea lui demnă. Şi mai aflati că sunteţi singurii proprietari din toată tara cari au avut lugubra fantezie de a lăsa să putrezească sub zăpadă hrana săteanului şi că am dat ordin ca pe

viitor dijmuirea să fie terminată până cel mai târziu la sfârşitul lunii Octombrie. Şi acum puteţi pleca ; ţiu să fiu scutit de prezenţa voastră !"

Si vorba veche : veniseră tanţoşi ca vulturii şi au plecat plouaţi ca blendele.

NICOLAE IORGA

Ca în atâtea variate domenii în cari s'a relevat ca cel mai erudit şi mai fecund dintre cărturarii noştri, aşa s'a arătat şi în domeniul elocinţei parlamentare şi din Cameră căreia i-a fost preşedinte şi din Senat şi dela catedră şi dela tribună.

Avea însă acest mare cărturar unele inexplicabile şi intempestive ieşiri, cari nedreptăţeau pe unii afecţionaţi, ca să apere pe alţii ce nu meritau încrederea, numai şi numai, cred eu, ca să câştige un partizan chiar când i se demonstra că e nedemn de protecţia lui.

Aşa s'a arătat faţă de mine, care o bună parte de vreme, prin 1888 şi anii următori, m'am bucurt de buna lui apreciere în cenaclul literar în care mă găseam şi eu.

Prin 1888, când a venit întâia oară la şedinţele dela *Revista Nouă* de sub direcţia lui B. P. Hasdeu, al cărei fondator eram, Iorga era un imberb student universitar, de o impresionantă vioiciune de spirit, cu o expresivă figură inteligentă, fără semn de timiditate, ci dimpotrivă foarte degajat. După ce a citit poesia *La capul Venerei ce doarme* şi care a fost admisă şi publicată în revistă, ne-a făcut o demonstraţie ce a uimit asistenţa, imitând cu o artă desăvârşită pe mai toţi profesorii lui dela cursul primar până la cel secundar dela Iaşi şi dela Bucureşti, aşa de natural şi de veridic, încât toţi cei prezenţi îl şi destinaseră scenei, prezicându-i un strălucit viitor actoricesc.

Mi-amintesc că Hasdeu l'a rugat să-l imite şi pe el şi n'a stat nici o clipă la gânduri şi i-a redat admirabil gestul şi dicţiunea dela catedră.

De atunci a trecut un crâmpei de vreme, în care timp a colaborat la revistă cu versuri, pe cari le-a părăsit, şi publicând în aceiasi revistă impresii de călătorie din Italia, iar după trecerea altui crâmpei de vreme, a abandonat şi genul acesta şi totdeodată şi colaborarea la revistă, probabil fiind împiedicat de studii în streinătate. In tot acest interval de timp, n'a existat indiciu măcar că are intenţia să îmbrăţişeze studiul Istoriei si pe

neaşteptate ne-am pomenit că a obţinut prin examen catedra de Istorie dela Universitate.

De aci încolo începe în ritm accelerat ascensiunea lui.

Se vorbeşte stăruitor şi neîntrerupt în cercurile şi revistele literare, în cele didactice şi în presă despre temeinica lui cultură; studenţii îl adoră şi-i frecventează cursurile cu drag; la conferinţele lui auditorul se îmbulzeşte; începe darea la iveală a diferite publicaţiuni; nu e an în care să nu apară în vitrină cu două-trei volume privind istoria, literatura didactică şi beletristică, teatrul, arta şi mai n'a fost domeniu în care să nu-şi fi spus cuvântul dela catedră, dela tribună sau pe calea condeiului.

Solicitat să intre în viaţa politică, a pactizat scurtă vreme în gruparea junimistă, până ce şi-a înjghebat un cerc propriu grupat în jurul *Neamului Românesc*, cotidianul în care an de an şi-a vânturat părerile şi şi-a spus răspicat cuvântul în parlament, în presă sau la tribună, asupra tuturor problemelor ce interesau ţara pe care şi-a iubit-o cu ardoarea sufletului lui de luminat român.

In mai puţin de zece ani dela obţinerea catedrei universitare, Nicolae Iorga e recunoscut în ţară ca *savantul Iorga* şi doar câţiva ani mai trec şi această calitate îi e recunoscută şi în streinătate. Se ştie că n'a fost an în care să nu fi fost solicitat să ţină prelegeri la Sorbona, la Roma şi titlul de doctor „honoris causa" i s'a decernat de mai multe foruri academice, chiar şi în Anglia şi în America.

Se ştie, credem, că în dragostea lui pentru elementul ţărănesc, apariţia zilnică a *Neamului Românesc* pentru oraş era concomitentă cu apariţia săptămânală a *Neamului Românesc pentru popor* în coloanele căruia se propovăduia ridicarea ţăranului nostru la nivelul cultural la care avea drept, prin sfaturi şi îndemnuri sănătoase şi prin îndepărtarea stăruitoare a erezurilor şi greşitelor credinţe, moştenite e drept, dar cari nu-şi mai aveau rostul îndată ce şcoala sătească primise o nouă îndrumare şi analfabetismul dispăruse simţitor.

M'am brodit la el acasă în clipa când primise pe un artist liric albanez sau armean — nu pot preciza — care venise în ţară cu un cor cu care se produsese la teatrul popular al lui Iorga de pe bulevardul Elisabeta, astăzi localul Senatului; acest conducător de cor, un bătrân simpatic cu un interesant cap de artist, i-a înmânat profesorului o scrisoare în limba albaneză sau armenească — neştiind altă limbă — pe care savantul pro-

fesor a citit-o tare ca să aud şi eu. direct în româneşte. fără ca în prealabil s'o fi cercetat-o.

Altă dată. am intrat odată cu el la teatrul *Ligii Cuturale* unde urma să ţină o conferinţă despre arta bizantină şi l'am auzit întrebând pe domnişoara dela şcoala din Văleni de Munte. care-i stenografia conferinţa, care e subiectul anunţat şi după ce i s'a spus. a vorbit aproape o oră plimbându-se prin faţa băncilor auditorului. fără o notiţă sau măcar o pauză de gândire. ca şi cum debitul ar fi fost al unui gramofon. Şi ceiace e vrednic de reţinut. este că subiectul comporta amărunte şi cifre foarte greu de memorat

Nemărginitul credit moral de care s'a bucurat şi în Franţa şi în Italia. i-a dat posibilitatea să înfiinţeze la Paris şcoala dela *Fontenais aux Roses,* iar la Roma una identică. graţie creditului lui din ţară şi prestigiului din streinătate. Cine n'a citit în ziarele streine de pe vremi succesele ce obţinea Nicolae Iorga şi la Paris şi la Roma cu conferinţele şi cursurile ce făcea acolo. conferinţe şi cursuri la cari ţineau să asiste cele mai luminate minti din streinătate, profesori şi membri ai Academiilor cu reputaţie mondială.

Temperament irascibil. avea. mai cu seamă în parlament, ieşiri sau riposte usturătoare. însă repede îşi revenea şi regreta.

Ce folositoare a fost pentru ţară încetăţenirea lui la Vălenii de Munte. unde a creat scoala de misionare care a dat elemente cu sănătoasă pregătire şi o recreare intelectuală a prilejuit acele cercetate cursuri de pe timpul verii la cari veneau cărturari din părţile ţării cari aveau de spus un cuvânt sau numai ca să audieze. Şi ce preţioasă contribuţie a dat pentru cultura românească tipografia „Nicolae Iorga" dela Vălenii de Munte.

Poate că amestecul lui în viaţa publică i-a dăunat, fiindcă nu l'a lăsat întreg al bibliotecii lui şi sunt unii din cei mai de aproape ai lui cari găseau că atât ministeriatul cât mai ales preşedenţia de consiliu i-au păgubit. ştirbindu-i din aureola ce numai biblioteca i-o câştigase.

Necontestat însă rămâne adevărul că figura lui *Nicolae Iorga* s'a situat în Cartea Neamului ca cea mai proeminentă printre câţi cărturari de seamă i-a avut acest neam.

MARGHILOMAN

Un parlamentar care fără să descindă dintr'o veche familie, avea în toată înfăţişarea lui ceva din ţinuta aristocratului, ceva din eleganţa şi fineţea ce distinge pe omul cu aleasă educaţie, ceva din elocinta oratorului de rassă si de cultură superioară. al cărui cuvânt şi al cărui gest lăsau impresia că în prealabil se prepară şi studiază.

Cuvântările lui din Cameră, meşteşugit cizelate, au impresionat si au avut primirea şi răsunetul ce nici odată nu i le-a refuzat auditorul, chiar când acesta nu-i era partizan.

Ceia ce distingea cuvântarea lui, era calmul ce şi-l impunea. Nimic nu'l făcea să-şi iasă din el, să se irite, sau să ridice tonul.

Când în chestiunea şcolilor româneşti dela Braşov şi a decorării lui Iesensky, îl întreabă pe primul ministru Dm. A. Sturdza dacă vrea să-i facă în faţa Camerei dovada antinaţionalistei lui atitudini, a impresionat profund pe deputaţii ce asistau la şedinţă, gestul teatral cu care si-a însoţit provocarea : A descins calm în incintă, s'a oprit la câţiva paşi de banca ministerială în faţa primului mnistru si scoţând din buzunar carnetul, îl întreabă :

-- Vrea d. prim ministru să-i fac dovada actului d-sale necugetat ?

Şi la tăcerea lui Sturdza, îi repetă întrebarea :

-- Intreb încă odată pe d. prim ministru, dacă vrea să-i fac dovada, pe care o am aci în carnet, a nefastei d-sale proceduri antinaţionale ?

Si fiindcă Sturdza continua să tacă, Marghiloman accentuiază de astă dată răspicat, în atenţia încordată a Camerei :

— Inţeleg, d. prim ministru nu vrea să fac această dovadă. Mă conformez dorinţei d-sale, cu avertismentul, că ţin la dispoziţia d-sale şi a onoratei Camere această dovadă, pe care am grija să nu se piardă, ca un preţios document al timpului.

Şi cu acelaş inperturbabil calm şi cu acelaş gest teatral, bagă carnetul în buzunar şi cu pas măsurat se duce să se aşeze la loc

Impresia în întreaga Cameră, indiferent de nuanţă politică a fost dezastroasă pentru banca ministerială şi majoritate. Era evident că documentul trebue să fi fost autentic de vreme ce Sturdza n'a răspuns un cuvânt de atunci, nici măcar prin presă. Pentru toţi cei de faţă, Marghiloman repurtase indiscutabil un mare succes. iar pentru unii chiar un triumf ,

Dar Marghiloman avea şi replica promptă şi spirituală, nici odată trivială, nici chiar jignitoare.

Intr'un dialog cu un deputat care-l întrerupea foarte des prin câte un „inexact" când Marghiloman îi repeta părţi din propria-i cuvântare, Marghiloman îl întrerupe:

— Bagă de seamă, tot protestând, o să mă forţaţi să recurg la d-nii deputaţi cari şi d-niile lor te-au auzit şi chiar la stenografi.

Si cum deputatul cu care întreţinea dialogul, continua să conteste cuvintele ce-i atribuia Marghiloman, în hazul general al ascultătorilor, acesta îi replică:

— Sunt aşa de convins onorate coleg că am reprodus aci textual cuvintele d-tale, în cât primesc să mă pedepsesc singur, dacă îmi veţi putea dovedi că m'am înşelat. Primesc, zic, să mă pedepsesc cum e mai rău.... caut o pedeaptă exemplară...

Şi prefăcându-se că îşi pune mintea la contribuţie ca să găsească pentru el o pedeapsă aspră, pauză intenţionat căutată ca să atragă curiozitatea Camerei, îi spune:

— Am găsit !... Primesc să mă condamn ca să-ţi mai ascult încă un discurs al d-tale !

Ilaritatea generală, l'a fixat pentru multă vreme pe guralivul deputat, pe banca de unde încercase să înfrunte un dialog cu un încercat parlamentar de talia lui Marghiloman.

NICOLAE FILIPESCU

Nicolae Filipescu n'a strălucit nici odată prin elocinţă, ci mai de grabă prin patriotismul lui curat, de o sinceritate şi un devotament rar întâlnit la cei mai de seamă buni români din această binecuvântată categorie de aleşi ai neamului.

Cuvântul lui era cald, înflăcărat, sincer, pornit din cuget curat, convingător chiar, dar n'avea frazarea colorată, nici meşteşugul gamelor de efecte cari sporesc entusiasmul şi fac să plouă aprobările şi ovaţiile; în schimb însă, slova lui din ziar atrăgea, pătrundea adânc în convingeri şi era urmărită cu pasiune, făcând să crească numărul admiratorilor lui, nu prea mulţi, dar convinşi şi hotărâţi.

A fost unul din cei mai jertfelnici din partidul conservator şi moral-

mente şi materialmente: Când venerabila lui mamă, Asica Filipescu, s'a plâns lui Lascăr Catargiu că băiatul ei şi-a risipit averea rămasă dela tatăl său şi că în clipa aceia nu mai avea nici jumătate din întreaga avere, bătrânul şi înţeleptul şef al partidului conservator, i-ar fi răspuns:

— Ce pot să-i fac eu, coană Asică, dacă el vrea aşa? Nimeni în partid nu i-a cerut vreo dată să jertfească şi cu atât mai puţin eu. Pe el însă nimeni nu'l poate opri de a face ceia ce vrea, fiindcă ia foc numai decât. Şi apoi, nu e numai asta pornirea lui, ci şi neastâmpărul. Ţine minte coană Asică, „băietul ista are să facă multe pozne partidului. De altfel, mai sunt şi alţi jertfelnici băneşte printre membrii acestui partid, bine înţeles nu ca el, şi jertfa aceasta a lor deosibeşte acest partid de celelalte, căci dacă alte partide fac politică de căpătuială, al nostru jertfeşte şi din mult şi din puţinul ce are, şi pentru partid aceasta este un titlu de mândrie".

Şi profeţia bătrânului şef al partidului conservator s'a împlinit de mai multe ori, fiind că într'adevăr Filipescu a făcut câteva pozne partidului, dar poznele acestea au fost făcute în interesul partidului şi chiar în interesul ţării şi au folosit şi unuia şi alteia: mai întâi pozna cea mai mare a fost faimoasa *strada Enei*, pe jumătate opera lui Filipescu. Apoi pozna interpelării din Cameră, asupra puţinei importanţe ce se da la ministerul de război înarmării noastre, când pe neaşteptate, interpelează guvernul şi în deosebi pe unchiul lui, primul ministru G. Gr. Cantacuzino, şi indirect pe ministrul de război, generalul Gh. Manu, făcându-i răspunzători de indiferenţa ce arătau faţă de problema înarmării oştirii, precizând că de doi ani de zile de când plecase el dela ministerul de război [10]), nu se comandase o armă, un cartuş, nimic în ce priveşte înzestrarea armatei pentru eventualitatea unei mobilizări. De când în schimb vecina Bulgarie se înarma febril.

Chiar în timpul dezvoltării interpelării, am cerut cuvântul, dar n'am apucat să mă aşez la loc, că generalul Manu se scoală de pe banca mi-

---

10) Este adevărat, ca ministru de război, pentru scurtul timp cât a deţinut acest departament, Filipescu a activat ca un adevărat patriot: a comandat material de război, armament, echipament; a construit cazărmi, a dat o mai solidă organizare diferitelor arme; a stabilit o mai dreaptă măsură la înaintarea în grad; a înfiinţat şcoala militară dela Mânăstirea Dealului; a clădit Cercul Militar. Şi tot aşa de gospodar a fost şi ca primar (Parcul Filipescu; exproprieri în vederea Bulevardului Colţei, şi alte îmbunătăţiri).

nisterială şi vine vădit indispus la mine să mă întrebe pentru ce vreau să intervin? I-am răspuns că n"am de gând să polemizez cu interpelatorul, ci vreau numai să-i amintesc că un popor nu se bate numai cu armele, ci şi cu sufletul şi mai cu seamă cu spiritul războinic al rassei.

Generalul Manu a stăruit să nu vorbesc, arătându-mi că va împiedeca pe ori cine ar vrea să vorbească înaintea lui, că a stăruit de primul ministru să nu vorbească decât după el, fiind că interpelarea lui Filipescu este aşa de gravă, în cât pentru demnitatea parlamentului şi pentru impresia ce ar lăsa-o în streinătate, se cade ca replica s'o dea titularul dela război, care este dator să micşoreze efectul necugetat ce l'ar lăsa o polemică pe o chestiune aşa de gravă.

In răspuns, generalul Manu a fost de o demnitate care a avut o impresionantă aprobare din partea Camerei şi l'a dezarmat chiar pe recalcitrantul interpelator: i-a făcut o părintească mustrare, amintindu-i calitatea de bun prieten al tatălui lui Filipescu şi arătându-i răul ce-l face ţării, aducând chestiunea aceasta în parlament, când putea prea bine să i-o spună lui şi asigurându-l că a fost rău informat, că incuria de care s'a plâns a fost mult atenuată şi că chiar dacă ar fi fost aşa, nu trebuia s'o trâmbiţeze, bine înţeles nici s'o tăinuiască, dar să-i atragă lui atenţia, ştiind bine că şi el ca ministru de război are aceiaşi dragoste şi aceiaşi grijă de oastea ţării în care slujise cu demnitate 40 de ani cu atâtea fapte remarcabile la activul lui ostăşesc, ce l'ar fi făcut pe Filipescu să nu aducă în public această învinuire, ce nici măcar nu era în întregime veridică, mai cu seamă când şi el fusese ministru de război şi străinătatea ar fi fost în măsură să prezinte situaţia din oştirea noastră ca provenind de la însuşi un recent fost ministru de război.

Răspunsul lui Manu a avut darul să convingă pe Filipescu că Manu avea dreptate şi la ridicarea şedinţei să-i strângă mâna şi să plece împreună dela Cameră în aceiaşi trăsură.

Şi seria poznelor lui Filipescu se lungeşte cu: pozna Bădărău, cu pozna Emil Petrescu, cu aversiunea nedreaptă împotriva fostului lui nedespărţit prieten Take Ionescu şi cu încă câteva despre cari pomenesc doar în fugă, aci fiind vorba de elocinta parlamentară: Pe Bădărău la insultat atât de grav, în cât şedinta de a doua zi nu s'a putut deschide decât după retractarea ofensei în faţa Camerei, convenindu-se de o parte şi de alta ca această retractare să n'o pronunţe chiar el, ci să i-o citească

vărul lui, Mişu Cantacuzino, fiul primului ministru şi primarul Capitalei, ceia ce s'a şi făcut. Pe Emil Petrescu l'a ofensat pe piaţa din faţa Cercului militar, ameninţându-l în chiar calitatea lui de prefect al poliţiei Capitalei, că-l pălmueşte, ameninţare auzită de lumea dinprejur, foarte numeroasă, fiind sărbătoare naţională 10 Mai ; iar pe Take Ionescu, cu prilejul dezvelirii statuei lui Alexandru Lahovary, când amândoi elogiază personalitatea celui turnat în bronz şi când prietenii amândorora şi în deosebi Pavlică Brătăşanu stăruia de Filipescu, să dea mâna cu Take Ionescu care tot timpul cât a vorbit Filipescu, l'a aplaudat ostentativ, aşa ca să fie văzut de toată asistenţa că el face primul pas spre împăciuire. Filipescu însă a fost intratabil şi personal l'am auzit pe Filipescu spunând lui Brătăşanu că : „nu 'ncap două săbii într'o teacă", aluzie, fireşte, la imposibilitatea de a avea partidul lor doi conducători, deşi zeci de ani fuseseră în realitate veridicii conducători.

Şi au stat aşa despărţiţi până ce a venit spectrul lui 1916, când Take Ionescu a chemat pe Grigore Filipescu, fiul lui Nicolae Filipescu, i-a explicat situaţia europeană aşa cum o văzuse el, care în ajun colindase personalităţile tuturor centrelor mari europene ca : Londra, Paris, Berlin, Viena, să spună lui tată-său că o încăerare uriaşă izbucneşte curând, că în ea intrăm cu siguranţă şi că interesul ţării este ca toţi românii să-şi dea mâna, iar Filipescu n'a stat o clipă la îndoială şi a întins mâna lui Take Ionescu, slujind amândoi ţara cu dragostea şi patriotismul cu cari o slujiseră în trecut.

Dar poznele lui conu Nicu Filipescu s'au cam ţinut lanţ :

Aşa de pildă, cu prilejul ofensei aduse lui Bădărău de pe banca ministerială, în faţa întregei Camere, incident despre care pomenii mai sus, profesorul Ghibănescu deputat de Iaşi, a comentat defavorabil gestul acesta al lui Filipescu, apreciindu-l ca fără precedent în analele parlamentare din lume. Probabil vre-un prieten *bine voitor* al lui Ghibănescu, a adus cazul la cunoştinţa lui Filipescu, care pândea ocazia să-i ceară socoteală pentru îndrăzneala de a fi apreciat *coram populo* gestul lui. Şi ocazia n'a întârziat să i se prezinte :

Când trenul de Bucuresti stopa în gara Făurei, unde Filipescu descindea ca să se ducă la moşia lui Filipeşti din Brăila, la câteva sute de paşi departe de gară, un prieten politic care-l însoţea de obicei, îi şopteşte că la restaurantul gării, ia masa Ghibănescu. Atât i'a trebuit lui Fi-

lipescu ca să trimită prietenul să spună vizitiului să-l aştepte, iar el să meargă glonţ la Ghibănescu şi punându-i mâna pe umăr să-l întrebe:

— Tu eşti Ghibănescu?

Şi la răspunsul flegmatic afirmativ al acestuia, Filipescu, în auzul celor de faţă, îl gratulează fulgerător cu o drastică trimitere la nevinovata lui obârşie părintească.

Ce fericită inspiraţie a avut Ghibănescu să nu riposteze decât cu aceste două cuvinte:

— Foarte mulţumesc, cucoane!

Riposta aceasta, spusă pe un ton calm şi fără să se turbure, a avut darul să dezarmeze pe loc pe Filipescu, care înţelegând ce cavaleresc răspuns da Ghibănescu, grosolăniei involuntare a irascibilului boier, care însă îşi revenea numai decât, schimbă pe moment atitudinea, îi ia mâna şi-i cere scuze în văzul şi auzul aceleiaşi asistenţe, iar la replica lui Ghibănescu că n'are nici o pretenţie, Filipescu insistă:

— Nu aşa; să mă ierţi sincer; să-mi strângi mâna ca dovadă că m'ai iertat şi să rămânem buni prieteni.

Şi în realitate au rămas prieteni: Ghibănescu nu scăpa nici o ocazie să-l vorbească de bine pe Filipescu, spunând de el că poate avea cusururi ca om politic, dar ca român şi ca patriot n'are pereche; iar Filipescu spunea de Ghibănescu că e un om de ispravă în toată accepţia cuvântului.

Şi o altă pildă despre omenia şi mărinimia lui Filipescu, este şi aceasta:

La Filipeşti, Filipescu avea un cioban la oi, care de mic copil îl ţinuse în braţe şi pe care-l ocrotea în deosebi, dându-i să îndeplinească mici servicii pe potriva vârstei lui înaintată şi cinstindu-l de câte ori îl întâlnea când venea pe moşie.

Intr'o vară îi spune ciobanului că are de gând să-i dea în pază şi în grijă numai 11 oi pe cari le-a comandat în streinătate şi pe cari are să le îngrijească după povaţa lui. A pornit să clădească adăpost de zid pentru ele şi odaie alături pentru cioban şi când totul a fost gata, zece oi şi un berbec Merinos au coborît la Făurei din streinătate, pe cari le-a dat în primirea ciobanului, cu anume recomandări.

După trecere de o vreme, Filipescu venind la moşie, cea d'intâi grijă a lui, a fost să se intereseze de chipul cum au fost îngrijite oile. Următo-

rul dialog — redat mie chiar în Făurei, unde aveam şi eu interese ce mă reţineau o lună şi alte dăţi chiar două — ar fi urmat între boier şi protejatul lui :

— Ce mai faci moşule ? l'a întrebat Filipescu.

— Sărut mâna coane Niculae, suntem bine.

— Ei, cum te împaci cu oile astea de pe alt tărâm ?

– Frumoase coane Nicule, frumoase nevoie mare !

— A tânjit vre-una ?

— Doamne fereşte ! Le îngrijesc ca ochii din cap.

— Apoi să le îngrijeşti moşicule, că sunt plăpânde, da să vezi ce fapte au să dea si ce lână. D'aia le-am făcut adăpost de zid şi lor şi d-tale că ele nu sunt învăţate cu frigul.

— Da sunt mai scumpe ca ale noastre coane Nicule ?

— Scumpe foc, moşicule. Ale noastre, ştii, cumpăr cu zece lei una Astea mă costă 250 lei oaia şi 500 berbecul.

Iar moşul, clătinând din cap şi rezemat în toiag se minunează tare.

— Scumpe, coane Nicule, pentru o gură de lup !

Mi s'a spus că la reflecţia aceasta plină de bun simţ şi de înţeles. Nicu Filipescu l'ar fi cinstit pe bătrânul cioban cu un bacşiş adevărat boieresc, de altfel ca toate gesturile lui, cari, dacă aveau în ele pecetea temperamentului lui irascibil, aveau în schimb şi o altă pecetie, aceia a descendenţei lui neaoş boiereşti, a cavalerismului lui, a dragostei lui curate pentru tot ce aparţine românismului.

Şi-i mai cunosc o poznă, una pe care numai el era în stare s'o facă, cu curajul şi cavalerismul lui cel fără de prihană, dar cine nu s'ar mândri cu poznele lui Nicu Filipescu ? De sigur însuşi Lascar Catargiu, care le botezase pozne, dar pozne de cari el însuşi avea la activul lui politic, cum a fost de pildă, aceia a întoarcerii Domnitorului Carol dela hotărârea de a părăsi Tronul, în urma actului necugetat dela sala Slătineanu, după înfrângerea franceză dela 1870.

Nicu Filipescu, spre cinstea memoriei lui, este acela care atunci când i s'a cerut părerea în consiliul de Coroană dela 1916, a spus regelui Ferdinand :

Măria Ta, ori mori pe crestele Carpaţilor, ori te încununezi la Alba Iulia !".

PETRE P. CARP

Il trec între cuvântătorii parlamentari, fiindcă el ori de câte ori a voit sau a trebuit să-şi spună gândul, în parlament şi l'a spus, sau în presa grupării lui. In faţa masselor nu-i plăcea să vorbească ,fiindcă el n'a simpatizat nici odată cu ele, fiind adeptul formulei a cărei paternitate de altfel o şi avea: „Regele şi Dorobantul!". Dar chiar dacă ar fi avut răsunet, fiindcă el făcea mai mult filosofie politică, emiţând păreri împrumutate din alte ţări fără să ţină socoteală dacă sunt adaptabile la noi. De altfel, nici cuvântările lui din parlament, n'au cunoscut arta sau darul mânuirii cuvântului ,el mulţumindu-se cu admiraţia celor câţiva, partizani cari gustau întreruperile sale spirituale, sau dialogurile cu banca ministerială şi cu tribuna prezidenţială. fiindcă pe repreezntanţii naţiunii îi nesocotea.

PETRE GRAŞDITEANU

Unul din cei mai de seamă oratori parlamentari din vremea lui si un fruntaş slujitor al baroului. Un estet reputat pentru rafinamentul preferinţelor lui de gust şi de frumos. Petre Grădişteanu este printre cei dintâi purtători ai denumirii de *bonjurist*, din generaţia acelor români ce-şi făcuseră studiile în Franţa, prezentaţi sub acest aspect, ca unii cari lepădându-se de unele slavonisme, turcisme, grecisme, ca *plecăciune, aferim filotimie, sindrofie, plicsis, plinoforisie, statixie* si alte asemenea denumiri streine, adoptaseră termeni derivând din latina cea mai apropiată de limba noastră.

Numai de două ori mi-a fost dat să-l ascult: odată într'o conferinţă la Ateneul Român, când această instituţie îşi avea sediul acolo unde se află astăzi localul Operei din faţa ministerului apărării naţionale şi altă dată la secţia Ligii culturale din Ploieşti, ligă al cărei preşedinte pe toată ţara a fost.

NICOLAE BLAREMBERG

Orator parlamentar, avocat printre fruntaşii baroului, publicist şi polemist mult apreciat în cele mai alese cercuri de specialitate din vre-

mea lui. şi un rafinat amator de artă. complăcându-se într'un interior de excepţional bun gust.

Frate mai mic al colonelului Blaremberg[11]), care avea aceleaşi preferinţe de interior artistic ca şi fratele său. Nicolae Blaremberg a trecut, în partidul conservator, din care făcea parte. drept unul din cei mai proeminenţi oratori ai lui. ales în permanenţă pe vremea cârmuirilor conservatoare. ca trimis al Brăilei în Cameră. unde s'a relevat ca unul din cei mai temuţi polemişti .iar ca publicist. a fost un şir de ani proprietarul săptămânalului *Le Peuple Roumain*, în întregime scris de el în colaborare cu Alexandru Macedonski. N'a fost decât trei zile ministru. din cauza unei infracţiuni la protocolul Palatului. despre care am pomenit într'un capitol precedent

CONSTANTIN BANU

In Camera liberală în care a fost ales şi în care a deţinut portofoliul cultelor şi artelor, Banu a rostit puţine cuvântări. dar cari l'au relevat ca un înzestrat mânuitor al cuvântului. ajungând într'o vreme. după dispariţia lui Djuvara şi Vasile Lascăr, aproape singurul debater în Camera liberală.

Profesorul Banu n'a mânuit numai cuvântul, ci cu aceiaşi abilitate a mânuit şi condeiul. fiind vreme de câţiva ani director-proprietar al revistei *Flacăra*, o publicaţiune foarte cercetată în vremea ei şi care a atras în jur o seamă de condeie din cele mai apreciate

CEAUR-ASLAN

Un ales al Moldovei. ale cărei câteva cuvântări. l'au desemnat ca un polemist temut. Nu-i cunosc decât o singură cuvântare. ascultată şi răsplătită cu bine meritate aprobări. Avea cuvântul curgător. timbrul puternic şi sonor. iar fizicul. fără să-i fie atrăgător. era energic şi se impunea printr'o frazare ce ieşea din comun.

---

11) Socrul lui Nicolae Filipescu.

NICU XENOPOL

Orator parlamentar ce ştia să se facă ascultat, lipsindu-i însă darul de a şti să se facă simpatic, fiind foarte prezumţios şi în acelaş timp foarte pretenţios. Deşi vechiu parlamentar, cel mai simţit cuvânt din câte-i cunosc, n'a fost totuşi rostit în parlament ci la Dacia, cuvânt în care am reţinut între altele, această sugestivă imagine, *sugestivă*, pentrucă a fost rostită în vremea când în Macedonia curgea sânge românesc din belşug, de pe urma persecuţiunilor greceşti.

Reţin din această imagine, fraza aceasta : „Să ne stăpânim revolta şi să nu ne prea jelim ca acolo curge sânge din sângele nostru. Dimpotrivă, să curgă valuri ! Cu cât va curge mai mult, cu atât mai de grabă are sa afle lumea că se varsă sânge pentru o cauză românească ! Istoria ne spune că niciun folos n'a cules poporul care între alte jertfe, n'a jertfit şi sânge".

Inainte de a se înregimenta în viaţa politică, a debutat în literatură cu foarte promiţatorul roman : *Brazi şi Putregai*", asa în cât dacă nu ar fi abandonat vocaţiunea pentru genul acesta literar, ca să se arunce cu trup şi suflet în vâltcarea luptelor de partid, era foarte probabil să devină un condei în familia scriitoricească d'n vremea aceia, după chiar acea primă şi reuşită încercare.

CONSTANTIN ARION

Nu ştiu de ce acest C. Arion, fruntaş al baroului şi fruntaş în viaţa publică şi în deosebi în gruparea junimistă, fost de câteva ori ministru, nu reuşise să se facă simpatic nu numai în lumea politica şi în aceia a profesiunii lui, dar nici chiar în propria lui grupare.

Cuvântările lui din parlament şi de pe banca ministerială, ca şi pledoariile din faţa justiţiei, au plăcut, dar n'au entusiasmat, nici măcar n'au atras.

Alţi Arion, fără să fi avut ascensiunea acestuia, cum au fost de pildă generalul Heraclie Arion, generalul Brown Arion şi fratele mai mare al acestuia, Anton Arion, ca şi fiul acestuia, ministrul Mişa Arion, s'au bucurat de largi dovezi de simpatie în viata publică şi în cercurile în cari activau şi-şi exercitau profesiunile

ORATORI ŞI DE MASE ŞI PARLAMENTARI

MIHAIL KOGALNICEANU

Zic *Kogălniceanu* şi nu *Mihail Kogălniceanu*, fiincdă după umila mea părere n'a existat decât un singur Kogălniceanu : *Mihalache*, tot aşa cum n'a existat decât un singur Napoleon, un singur Rostand, un singur Iorga.

Figura cea mai proeminentă din viaţa noastră publică de pe timpul domniilor lui Cuza şi Carol I, figură rămasă în Istoria acestui neam, de pe urma celor mai însemnate şi mai hotărâtoare înfăptuiri naţionale : secularizarea averilor mănăstireşti, împroprietărirea, dezrobirea ţiganilor, desfiinţarea reglementării bătăii, partizanul hotărât al războiului Independenţei, delegatul ţării la Congresul dela Berlin. Profesor universitar de Istorie, membru al Academiei dela întemeierea ei ; ministru de externe, interne şi de câteva ori şef de guvern, şef al vestitei opoziţiuni-unite alături de Dumitru Brătianu, pe Kogălniceanu îl revendicau când liberalii, când conservatorii, pe temeiul faptului că figurase şi în guvernele liberale şi în cele conservatoare. Adevărul însă este cu totul altul : el a stat pe deasupra partidelor, fără să se fi colorat vreo dată. A spus-o singur chiar în parlament (în Senat) când atrăgându-i atenţia lui Brătianu că se făcuse vinovat de un act nepolitic, iar Brătianu i-a amintit că se găsea şi el pe banca ministerială. Kogălniceanu i-a ripostat : „am stat pe aceiaşi bancă, e adevărat ; dar ca să-mi servesc ţara, nu partidul".

In vremea lui, Kogălniceanu a fost singurul român cunoscut în centrele diplomatice din streinătate şi se bucura acolo ca şi în ţară, de un necontestat prestigiu.

Am fost martor la o memorabilă şedinţă a Camerei, care m'a impresionat profund. Era a doua sau a treia şedinţă a Camerei, ieşită din alegerile generale, în urma căderii partidului liberal dela cârma cea de 12 ani. Atunci mi s'a oferit pentru prima oară prilejul să constat de cât de mare prestigiu se bucura conu Mihalache în parlament.

După citirea apelului, Kogălniceanu cere cuvântul, şi cum 6 sau 7 deputaţi ceruseră cuvântul mai înainte, toţi aceştia au renunţat la cuvânt, fără să fi intervenit preşedintele, ca să vorbească conu Mihalache, care, în uimirea generală cere preşedintelui să se mai citească odată apelul deputaţilor noi aleşi.

Preşedintele îi atrage atenţia că s'a citit apelul.

— Ştiu, — răspunde Kogălniceanu — dar vă rog să încuviinţaţi ca să se mai citească odată.

Şi după această a doua citanie, în faţa Camerei, curioase să ştie ce a vrut să înţeleagă Kogălniceanu prin ea, conu Mihalache se adresează preşedintelui:

— Domnule Preşedinte, v'am rugat să dispuneţi să se dea o nouă citire apelului, fiindcă nici întâia oară când credeam într'o scăpare din vedere, nici de astă dată când constat că n'a fost scăpare din vedere, n'am auzit numele lui Ion Brătianu.

— Dar, domnule Kogălniceanu, d. Ion Brătianu n'a fost ales nicăeri.

— N'a fost ales Ion Brătianu, d-le preşedinte? întreabă din nou Kogălniceanu [12]).

— Nu — răspunde preşedintele.

Iar conu Mihalache, prefăcându-se că nu ştie, întreabă mai departe:

— Dar, mă rog d-le preşedinte, a candidat?

— Da, a candidat la al II-lea de Ilfov.

— Şi cine s'a ales în contra lui?

— Bancherul X.

— Atunci, d-le preşedinte, pronunţă rar şi răspicat Kogălniceanu, vă rog pe d-voastră şi întreaga Adunare, să ia act că refuz să fac parte dintr'un parlament în care un om care şi-a servit ţara 40 de ani, aşa cum ştim cu toţii că şi-a servit-o, n'a găsit un loc în sfatul ţării lui. Şi declar că nu voi pune piciorul în această incintă, până când această împietate nu va fi reparată şi Brătianu nu va fi printre noi.

Şi a părăsit sala de şedinţe şi n'a mai revenit, decât după câteva şedinţe, în care timp, invalidându-se un ales, s'a făcut pe repezeală o alegere complimentară unde Brătianu neavând contra-candidat, a fost declarat ales şi a revenit în Cameră la braţ cu Kogălniceanu [13]).

Pe vremea atotputerniciei lui, Ion Brătianu avea buna inspiraţie de

---

12) Era evident că Kogălniceanu ştia bine că nu fusese ales Ion Brătianu, dar întreba în auzul Camerei, tocmai ca să producă efect falsa lui mirare.

13) Să se noteze că Kogălniceanu a făcut acest gest în chiar epoca în care era în termeni neamicali cu Brătianu şi pe de-asupra şi adversari politici.

a se informa de titraţii cari se înapoiau din streinătate şi se relevau în presă, la bară, sau la tribună şi le trimitea emisari ca să-i atragă în partid pentru premenirea cadrelor. Aşa a reuşit el să înscrie în partid pe Take Ionescu, pe Dissescu, pe Vasile Lascăr, pe Al. Djuvara, pe Nicu Xenopol, şi de sigur că uit pe câţiva alţii, cu menţiunea că unii au rămas în partid, alţii, după un timp mai scurt sau mai îndelungat, l'au părăsit.

Aleşi în parlament, nouii înscrişi au căutat să se releve şi dela tribuna parlamentară şi a fost o întrecere de debit verbal care într'adevăr a scos în reliefată evidenţă talentul oratoric al unui Take Ionescu, Dissescu Vasile Lascăr, Al. Djuvara, iar dintre aceştia, unii ca Take Ionescu, Dissescu, Vasile Lascăr, Djuvara, Gion, colaborau şi la *Voinţa Naţională*.

Asculta conu Mihalache cu vădit interes cuvântarile acestea ale tinerilor debutanţi şi se'bucura văzând cum se înalţă prestigiul parlamentului cu valoroasele elemente nou afirmate, dar când a văzut că excesul de afirmare s'a înteţit şi tineretul nu contenea cu reprezentaţiile de întrecere, s'a hotărît să le administreze o lecţie care să le potoleasca avântul. După o atare cuvântare de mare efect, Kogalniceanu cere cuvântul şi atrage atenţia tineretului că frumoasele lor cuvântări, ori cât ar fi de meşteşugit debitate şi ca fond şi ca formă, păcătuesc totuşi prin aceia că ţin lucrările parlamentului în loc, că parlamentul n'are numai menirea să asculte cuvânatori impecabili rostite, ci şi pe aceia de a legifera, iar Camera nu poate fi redusă la rolul de a forma oratori.

Şi ca să întărească şi mai plastic povaţa, povesteşte o identică păţanie a lui de pe vremea când ardea şi el să se releve şi cu cuvântul şi cu slova întocmai ca tineretul care dovedise deosebit talent oratoric :

„Fiind trimes să reprezint ţara cu vot consultativ la Congresul dela Berlin, în dorinţa mea legitimă de a mă afirma la începutul carierei mele diplomatice, mi-am formulat cuvântarea ce am s'o ţiu la Congres, în faţa lui Bismark, Andrassy, a turcului, francezului englezului şi rusului, şi eram aşa de încântat de efectul ce scontam sa obţin mai cu seamă că eram cunoscut lui B'smark şi încă la vreo doi din reprezentanţii marilor puteri cu mandat deliberativ.

In tren — urmează Kogălniceanu — dela Bucureşti până la Berlin n'am făcut altceva, decât să-mi pregătesc cuvântarea cu care nădăjduiam să atrag atenţia congresului. ca să pot obţine cât mai avantajoase condiţiuni pentru ţara mea.

Ei bine, în locul succesului la care m'aşteptam, am avut o decepţie care m'a tămăduit de speranţele mele anticipate şi mi-a slujit de lecţie pentru viitor.

Când mi s'a dat cuvântul, am început să-mi debitez discursul cu atâta ardoare pregătit din vreme, fără să mi se dea cea mai mică atenţie: pare că vorbeam pentru mine: Bismark vorbea cu turcul, Andrassy se intreţinea cu francezul: englezul îşi pregătea foarte atent o limonadă: rusul s'a uitat de două-trei ori la mine şi apoi s'a afundat şi el într'un jilţ şi-şi nota ceva în carnet.

Dacă am văzut că vorbesc pentru mine şi că nimeni n'aude ce spun, am încheiat brusc şi ne-am despărţit până la şedinţa de a doua zi, când am ascultat şi eu pe alţii cum m'au ascultat şi ei pe mine.

Şi m'am înapoiat în ţară fără să fi avut parte de succesul atât de îndelung şi de febril scontat, doar cu experienţa că am putut obţine ceiace voiam dela congres pentru ţara mea, nu prin ajutorul ce-l aşteptam de pe urma cuvântării mele, ci numai şi numai din convorbirea pe care am avut-o în particular înitre patru ochi cu Cancelarul de fier, pe care l'am convins din două cuvinte, nu din cuvântări îndelung pregătite"

Un amărunt hazliu de pe urma acestei călătorii a lui Kogălniceanu la Berlin, a fost şi acesta:

Guvernul aducându-şi aminte, după plecarea lui Kogălniceanu, că scăpase din vedere să-i dea între alte documente cu cari trebuia să se prezinte la congres, unul de mare importanţă pentru dovedirea îndreptăţitei cauze pe care urma s'o pledeze în faţa congresului, a trimis în grabă pe urma lui pe un oarecare Vioreanu sau Viorescu ce locuia pe strada Scaune (Nicu Filipescu) în casa (pe vremea aceia boierească) aşa cum se vede şi astăzi, în care se află un restaurant pe aproape de bulevardul din dreptul ministerului agriculturii şi domeniilor. Vioreanu avea misiunea de a-l ajunge la Viena unde Kogălniceanu se oprea o zi şi acolo să-i înmâneze documentul la hotelul „Goldenes Lam". unde Kogălniceanu spusese că are să descindă. Acest Viorescu sau Vioreanu, pe semne că era un distrat sau un uituc, fiindcă memorase hotelul „Mi'e'ul de aur" dar nu-şi notase denumirea germană, aşa că, ajuns în gară la Viena, a vrut el să explice birjarilor numele hotelului mai pe franţuzeşte, mai pe româneşte, dar toţi l'au întâmpinat cu *ich weiss niht*. In situaţia aceasta, a fost nevoit să urce într'o birjă cu recomandaţia de a-l duce la *poliţie*, adresă

la care birjarul. înțelegând-o. l'a condus imediat. Aci însă altă dificultate: nici omul acesta al poliției nu 'nțelegea nici franțuzește, nici românește. și atunci. trimisul nostru. în disperare de cauză. a găsit ingenioasa idee de a scoate o monedă de aur din pungă și bătând-o cu degetul pe muche. îi strigă polițistului, behăhăind ca mielul: Ecoutez monsieur. *hotel beeee... a!*

Bietul Vioreanu n'a nemerit-o nici cu explicația aceasta. ba a nemerit-o mai rău. fiindcă polițistul convins că ciudatul călător era dement. l'a trimis la o casă de nebuni. de unde n'a fost liberat decât a doua zi când spre norocul lui. s'a brodit ca doctorul care vroia să-l examineze. să știe franțuzește și să-l pună în libertate. indicându-i și strada și numărul hotelului ..Mielul de aur", unde, spre norocul lui. l'a găsit pe Kogălniceanu și a putut să-i predea documentul [14]).

Kogălniceanu a avut norocul să-i fie prieten lui Cuza înainte ca acesta să urce Tronul Moldovei și apoi și-al Munteniei. precum și Vodă Cuza a avut norocul să fie slujit de Kogălniceanu. așa încât tot binele ce a rezultat pentru țară în timpul domniei lui Vodă Cuza, este opera colaborării strânse și înțelegătoare a acestor doi mari și buni români. Bine înțeles. Kogălniceanu a continuat să-și slujească țara și după detronarea lui Cuza. cu aceiași inteligență. cu aceiași voință și cu aceiași tragere de 'nimă și sub domnia vrednicului urmaș al lui Cuza. înțeleptul și viteazul Domnitor și Rege Carol I. care a avut prilejul să-l aprecieze în diferite ocaziuni și în deosebi cu prilejul războiului de independență în care este știut rolul de covârșitoare însemnătate pe care l'a avut Kogălniceanu în calitate de deținător al portofoliului externelor. așa cum însuși regele Carol mărturisește în memoriile lui, ori de câte ori are prilejul să aprecieze omul și opera lui.

Cititorul este rugat să rețină și amăruntul acesta, în ce privește relațiunile strânse dintre Cuza și Kogălniceanu. cari în intimitate se tutuiau, zicându-și fară protocol: *Alecule* și *Mihalache.*

Se știe că între Cuza și Kogălniceanu a fost mai totdeauna un perfect acord de vederi asupra tuturor marilor chestiuni ce au făcut obiectul preocupărilor lor în privința reformelor și inovărilor puse la cale și înfăptuite

---

14) Pățania aceasta, Vioreanu, probabil crezând că n'are să se afle și să-l facă de rușine, n'a povestit-o la înapoierea în țară. In schimb Kogălniceanu a împrăștiat-o și dela el a aflat-o și cel ce a povestit-o.

după prealabilele examinări, consultări şi discuţiuni şi apoi supuse în cercuri mai largi.

Zic *mai* totdeauna şi nu *totdeauna*, fiindcă au fost între ei doi şi divergenţe cari au cerut răstimp ca să se convingă unul pe altul, până ce au căzut de acord asupra amăruntelor sau a formei definitive sub care reforma sau inovarea era prezentată spre legiferare şi aplicare.

Aşa de pildă, n'au fost înţeleşi un crâmpei de vreme asupra propunerii lui Kogălniceanu pentru desfiinţarea bătăii, corecţiune corporală legiferată pe vremea aceia [15]), Kogălniceanu susţinând că ar fi sosit momentul desfiinţării din lege a acestei barbare pedepse corporale ce nu mai exista nicăiri în Apus, iar Cuza opunându-se pe considerentul că măsura ar fi prematură, întru cât nu fusese atins pe vremea aceia gradul de dezvoltare al simţului de corectitudine cetăţenească.

Prilejul de a relua discuţia asupra acestei reforme, li s'a prezentat cu ocaziunea unei vizite la Craiova, unde trebuind să parcurgă cu sistemul de circulaţie de atunci (căruţa poştei, ce schimba caii din distanţă în distanţă de o poştă (20 kilometri) distanţa Bucureşti-Craiova (cam trei zile cu popasuri) au avut destulă vreme să reia discuţia asupra acestei reforme şi totuşi, au ajuns la Craiova fără o soluţie definitivă.

In seara care preceda prima zi de inspecţie în Craiova, programul era astfel hotărît : la 8 dimineaţa, trecerea în revistă a tuturor unităţilor militare din garnizoană pe un platou din marginea oraşului, iar după amiază pe la diferite autorităţi şi instituţiuni din localitate.

In asemenea călătorii de inspecţie, Vodă Cuza era însoţit de un adjutant domnesc şi de un singur servitor, iar Kogălniceanu de un fecior ţigan treaz şi slujit, care fiind vechiu în serviciu cunoştea rostul tuturor obiceiurilor primului ministru şi căruia îi era de ajuns să-i indice doar ţinuta pentru cutare ceremonie, ca ţiganul să se execute fără greş.

Kogălniceanu trebuind să lipsească o oră în oraş ca împreună cu prefectul să dea dispoziţiuni pentru programul de a doua zi, Vodă Cuza a profitat de această oră în care rămăsese singur, ca să pună la cale o farsă lui Kogălniceanu, în care scop a chemat pe ţiganul lui conu Mihalache pe

15) Pedeapsa se publica în „Monitorul Oficial" cam în forma aceasta: „Pentru vina de a fi contravenit articolului . . . din legea . . . individul . . . . . . a fost condamnat să sufere 20 lovituri de nuiele şi se publică spre ştiinţă că pedeapsa a fost executată în ziua de . . .".

care-l cunoştea ca isteţ şi foarte devotat stăpânului şi i-a făcut această propunere:

— Ascultă, mă ţigane!

— Ascult, să trăieşti Măria Ta.

— Vreì tu mă, să câştigi zece galbeni?

— Cum să nu, Măria Ta?

— Uite, mă, ce ai să faci: mâine dimineaţă când te-o chema d. prim ministru ca să-l îmbraci, tu să întârzii, să nu vii numai decât şi când s'o răsti la tine, să te prefaci că eşti beat. El o să-ţi ceară fracul cu decoraţii, ghetele de lac, capela, mănuşile albe, iar tu clătinându-te pe picioare, s'o ţii într'una: „acum îndată d-le prim ministru; numai decât!" Şi să te tot răsuceşti locului, fără să-i aduci ceva din ce-ţi cere...

— Să trăieşti Măria Ta, mă omoară în bătaie!

— Apoi tocmai d'aia îţi dau eu zece galbeni, ca să te laşi să te bată, că n'are să-ţi dea deât o palmă, fiindcă eu sunt în odaia de alături şi te scap.

Da' mă dă afară, Măria Ta.

— Nu fii prost mă, îţi făgăduiesc eu că nu te dă.

Şi au căzut la învoială: Cuza i-a numărat zece galbeni, iar ţiganul i-a făgăduit să facă întocmai cum i-a poruncit Măria Sa.

A doua zi dimineaţă pe la 6 ceasuri, Cuza bate în uşa camerei de alături în care dormea conu Mihalache şi-l vesteşte că n'au decât o oră jumătate de pregătire, fiindcă la 7 şi jumătate trebuiau să pornească spre platou, până unde trăsura făcea jumătate de ceas, ca înaltele feţe ce aşteptau acolo, să nu prelungească aşteptarea din cauza întârzierii lor.

Kogălniceanu răspunde că într'un ceas e gata, iar Cuza îl aude cum îşi striga feciorul care nu răspundea.

Trece o vreme şi Cuza repetă bătaia în uşă:

— Zoreşte, Mihalache, că nu mai avem decât un ceas şi un sfert

— Uite acum! Intr'un ceas sunt gata.

Iar Cuza de alături, aude că ţiganul a apărut în faţa lui conu Mihalache în halul în care-l dăscălise să se prefacă şi jubilează că planul avea să-i reuşească; apoi ascultă mai departe:

Kogălniceanu pe ton ridicat afurisea pe ţigan:

— Te-ai îmbătat cioară, fir-ai al dracului!

Iar ţiganul, printre sughiţuri:

— Sărut mâna coane, numai de cât, uite acuşica,.. fracu ăl cu decoraţii ?... am înţeles sărut mâna,... cu decoraţii,.. am înţeles,... acuşi, numai decât...

Când nu mai erau decât trei sferturi de ceas şi Cuza înţelesese că ţiganul n'adusese nimic din ce-i cerea conu Mihalache, bate apăsat în uşă :

— Pentru Dumnezeu, Mihalache ! Ne facem de râs; ne-aşteaptă atâta lume !

Iar răspunsul lui conu Mihalache a răsunat cu repetiţie pe obrajii baragladinei, moment în care Cuza deschide uşa şi făcând haz de furia lui Kogălniceanu, îl ia din scurt :

— Cum, Mihalache ?... Tu loveşti ?... Tu care nu mai departe decât ieri te scandalizai împotriva maltratării corporale ce degradează pe om ?... Tu te dezminţi aşa de repede şi aşa de brutal ?

Era prea inteligent Kogălniceanu ca să nu ghicească pe loc lecţia ce-i administrase Cuza şi n'a mai stăruit în dorinţa lui de a rupe cu ruşinoasa practică a acestui soiu de corecţie moralizatoare, intrată adânc în mentalitatea vremei aceleia.

ALEXANDRU LAHOVARY

Fraţii Lahovary : Alexandru, Ion, Iacob şi Emil, feciorii lui Nicu Lahovary, au cinstit numele acesta nu numai în ţara lor dar şi afară din ea, mai ales cei trei d'intâi, pentru că cel de al patrulea, Emil, era tot aşa de studios, de luminat şi de bun român ca şi fraţii lui, dar nu s'a bucurat de reputaţia şi ascendenţa lor, fiindcă nu-l atrăgea zbuciumata viaţă publică de atunci cu lupte acerbe dintre partidele politice, mulţumindu-se cu un mandat de deputat fară alte veleităţi.

Acestui Nicu Lahovary, tatal acestor patru Lahovăreşti, în societatea bucureşteană din vremea aceia i se zicea „părintele fericit" fiindcă avusese parte de copii fruntaşi ai vieţii noastre publice, distinşi cu diplome de onoare dela Paris, cei doi dintâi, Alexandru şi Ion laureaţi jurişti, iar Iacob licenţiat în matematici, predând acest curs la universitatea din Bucureşti, a cărui catedră a luat-o prin concurs îndată după înapoierea din Paris.

Şi fiindcă suntem la capitolul elocinţei manifestate şi la tribuna par-

lementară şi la cea de mase, ne ocupăm de *Alexandru Lahovary*, unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai ambelor tribune, dacă nu chiar cel mai strălucit, dacă ţinem seamă de toată rafinata dăruire a acestei arte, capabilă să exalte auditorul până la determinarea schimbării credinţei, până la adoraţia celui ce deţine acestă puternică şi iresistibilă magie a cuvântului.

Acest eminent jursconsult, incomparabil orator, de o potrivă de fermecător şi în parlament şi la tribuna publică şi la bară, a ieşit în evidenţă şi a atras admiraţia publică dela primul lui cuvânt rostit în parlament şi în categoria aceasta a oratorilor pentru ambele tribune, el ar fi trebuit să ţină de drept fruntea. Am dat însă acest loc de cinste lui Kogălniceanu, ca fiind mult mai vârstnic decât el şi cu mai îndelungat trecut politic.

Fireşte, o asemenea ascensiune pe vremea antagonismului dintre partide, a dat naştere la invidii cari au încercat să-i atenueze importanţa, să-i scadă din prestigiu şi astfel i-au scornit imaginara desconsiderare pentru popor atribuindu-i falsul ponos că ar fi întâmpinat o demonstraţie populară ostilă partidului conservator, cu cuvintele: „Mitraillez-moi cette canaille!" Iată laconicul răspuns pe care-l dă sub proprie semnătură Al. Lahovary în *l'Indépendance Roumaine*:

„Precizez că ministerul Catargiu, din care am avut cinstea să fac parte, n'a mitraliat niciodată pe nimeni, nici chiar pe canalie; dovadă că ea este încă în viaţă şi mai înfloritoare ca niciodată".

Tot aşa de uşuratec scornită a fost şi altă iscoadă pe socoteala lui Al. Lahovary, pe care însă el a tratat-o cu aceiaşi olimpică indiferenţă; anume: că la o consultare pe care Palatul a cerut-o într'o împrejurare, fruntaşilor vieţii noastre publice, Alexandru Lahovary şi Lascăr Catargiu consultaţi unul după altul din partea partidului conservator, după ce fuseseră consultaţi cei ai partidului liberal, ar fi dat un răspuns ireverenţios. In realitate, răspunsul a fost demn şi a avut de scop să informeze cinstit Coroana, pe care în întreaga lor carieră publică au căutat s'o slujească fără să-i ascundă adevărul.

Să rezumăm în cele ce urmează câteva din cuvântările lui din parlament şi dela tribuna publică:

Să începem cu aceia ce a fost considerată ca cea mai caldă şi impresionantă din toate, intitulată *Tristia*.

„Incep — spune el — cu cuvântul cu care poetul Ovid, exilat în

recea şi neguroasa Tomis. printre Geţi şi Sarmaţi, intitula cântecele surghinătăţii. cari nu erau decât un geamăt. pe care nu voiră să-l audă puternicii Romei. „Tristia" este singurul cuvânt potrivit cu ceia ce se petrece în ţara noastră de vreo zece luni de zile şi mai cu seamă dela chestiunea Mitropolitului Primat [16]). Nenorocirea unui om. fie chiar al celui mai înalt obraz al unui Stat. în cele din urmă este un caz izolat care poate să înduioşeze pe amici.

Lucrul poate aşa dar să se oprească aci şi să nu treacă mai departe. Dar nu merge tot aşa. când cu ocaziunea unei asemenea întâmplări. se desveleşte deodată deşărtăciunea tuturor garanţiilor pe cari o naţiune crede că le-a căpătat după atâţia ani de luptă şi răbdare.

Puţin importă. în adevăr. dacă şeful Bisericii se numeşte Ghenadie sau Gheorghian. Ceiace importă este să ştim dacă avem o Biserică.

Toată lumea se bucură de fericita rezolvare a chestiunii Mitropolitului Primat. Şi ce este mai curios. acei cari au născut fătul frumos. se fericesc să l'au îngropat.

Liberalii sunt fericiţi de soluţiune, fiindcă văd că a trecut furtuna.

Conservatorii sunt fericiţi de soluţiune. dintr'un sentiment mai delicat.

Şi ceva mai mult : noul guvern a trebuit să vie la dânşii şi ori cine simte că fără cuvântul lui Lascăr Catargiu. Primatul n'ar fi făcut pasul desăvârşit care a rezolvat criza cu pace şi bună înţelegere.

Ori ce iluziuni şi-ar face d. Fleva, ale cărui merite şi nobile sentimente. nu le contestăm. nu domnia-sa era în măsură de a zice acest cuvânt şi de a face semn valurilor turburate să reintre în matca lor.

Prin urmane. nu se putea un rezultat mai bun „în aparenţă". „însă". este un „însă": cine plăteşte pagubele acestui război victorios ?... Este cineva. Acel cineva se numeşte „justiţia sinodală" şi „justiţia civilă" şi plata este atât de grea. încât trebue să întunece cu totul bucuria păcii.

Iată un Sinod compus din 11 arhidiaconi şi un mitropolit, care în Mai osândeşte pe Primatul ţării. şi acelaşi Sinod. la Decembrie spune că pentru unele din acuzaţiuni Sinodul a ieşit din competinţa sa.

Şi cum se face această neauzită schimbare la faţă ?... Fost-a o nouă cercetare. discuţie. apărare. acte. dovezi, martori ?... Nimic.

Precum Primatul a fost osândit fără nici una din aceste forme sau garanţii. tot astfel a fost achitat. fără chiar a se căuta un pretext cât de

---

16) Chestinnea Mitropolitului Ghenadie.

slab, la o aşa minunată contrazicere. Singura deosebire este că dacă osânda s'a ticluit în 48 de ore. desvinovăţirea a urmat în 24.

Această afacere a Mitropolitului Primat a fost ca un fel de fulger ce luminează un moment o noapte întunecoasă pe o cărare rătăcită şi arată nenorocitului călător toată adâncimea prăpastiei şi grozăvia pericolului.

„Este ceva putred în regatul Danemarcei" zicea Hamlet. Oare trebue noi să zicem : „Totul este putred în regatul României ?"

Nu. noi credem că în fundul inimii poporului român a mai rămas încă simţul dreptăţii şi al cinstei. Şi el s'a manifestat în mod strălucit. când mii de oameni. împinşi printr'un nobil şi dezinteresant simţimânt. s'au ridicat în favoarea Prelatului asuprit şi au cerut dreptatea pe care până în cele din urmă au obţinut-o pe cât s'a putut, cu preţul sângelui lor pe care l'au vărsat cu generozitate.

Dar poporul vede răul actual şi se ridică contra lui cu puteri impulsive. El însă nu poate pătrunde nici cauzele acestui rău. nici mai cu seamă a găsi mijloacele de îndreptare şi de vindecare. Aceasta este treaba oamenilor de stat. Să dea Dumnezeu ca unii să părăsească micile lor ambiţiuni personale, ca alţii să se convingă că legile de interes material şi de gospodărie politică. deşi foarte folositoare, nu sunt unicul scop la care trebue să se gândească un guvern. Să se unească cu toţii. să cugete. să se convingă că o societate ale cărei organe s'au arătat lipsite de neatârnare, este bolnavă.

Este dar timp să se puie pe lucru. toţi câţi încă nu desnădăjduiesc de viitorul naţiunii".

Am reprodus acest rechizitor al ilustrului bărbat de Stat, la capitolul elocinţei. deşi el n'a fost cuvântat. ci scris sub formă de articol şi trimis din Paris oficiosului conservator *Timpul* dela noi. care l'a publicat în n-rul 282 de Sâmbătă 21 Decembrie 1896. semnat „Un vechi conservator".

* * *

Tot în afacerea aceasta. înainte de a pleca la Paris. adică cu două luni înainte de articolul de mai sus trimis din Paris. la 27 Octombrie 1896 iată cum îşi încheie el cuvântarea dela o întrunire publică la Eforie :

„Această credinţă în care ne-am născut şi în care voim să murim, care a preşăzut la cele mai mari acte ale vieţii noastre, care a împreunat

mâinile soţiilor noastre, care a adumbrit leagănul copiilor noştri, care a veghiat mângâietoare la căpătâiul strămoşilor noştri adormiţi, în care şi noi sperăm să adormim în pace, pentru a reînvia în speranţă, această credinţă nu poate fi siluită. Dânsa a fost dela început şi de-a lungul Istoriei una cu naţiunea română; dânsa a mânat în luptă steagurile biruitoare ale Mihailor şi ale Ştefanilor; pentru dânsa au murit Basarabii în Constantinopole. Ea este amestecată cu pământul şi cu ţărâna acestei ţări; ea este dospită în inimile şi în cugetele noastre. Nimic n'o va zdruncina!".

* *

In Martie 1888, vorbind în sala „Orfeu", despre banchetul organizat de liberali, pentru celebrarea aniversării lui 14 Martie 1882, când ţara trecea o clipă nenorocită, Lahovary găseşte că gestul acesta constitue o sfidare şi-l veştejeşte cu această lapidară frază:

„Dacă durerea unui popor poate să se facă pâine şi dacă lacrimile lui se pot bea într'un pahar, ei bine, să se ducă la aceste banchet! Vor găsi acolo cu ce să-şi potolească setea şi cu ce să se hrănească!".

*
* *

In cuvântarea din parlament, rostită cu prilejul interpelării în chestia Dunării (28 Mai 1881), Lahovary sfârşeşte aşa:

„Această Dunăre pe care am deschis-o comerţului liber şi leal al tuturor naţiunilor din lume, această Dunăre este a noastră; am plătit-o în destul în trecut, căci au fost secole în care ea a dus la Mare mai mult sânge românesc decât apă".

*
* *

Când partidul conservator s'a declarat împotriva domeniului Coroanei şi contra fortificaţiilor Bucureştilor, acele fortificaţii cari au costat mai mult decât bugetul de atunci al ţării pe doi ani, şi cari n'au slujit, şi n'au să slujească vreodată, la nimic, Alexandru Lahovary, care în toată viaţa lui nu s'a sfiit să spună deschis ceeace credea, chiar când părerea lui îi era cerută de Coroană, şi-a sfârşit discursul la o întrunire publică cu acest rezumativ final:

„Dacă Cerul este gol, nu insultăm pe nimeni, dar dacă cineva ne aude, să-i fie milă de noi!".

Pe când era pe banca ministerială, deţinător al portofoliului externelor, partidul liberal ce-l utiliza pe Delavrancea pe când acesta îi era partizan, găseşte cu cale să interpeleze, prin vocea lui Delavrancea, pe ministrul de externe Al. Lahovary, pe puerilul motiv că la cununia dela Sigmaringen a prinţului nostru de Coroană Ferdinand cu principesa Maria, reprezentantul României (Al. Lahovary) n'ar fi avut la ceremonia religioasă din biserică locul ce i se cuvenea ca trimis oficial al ţării Mirelui, ci un loc nebăgat în seamă.

In răspunsul său, Lahovary, a explicat parlamentului şi interpelatorului, cum a decurs cununia, pe un ton care, tocmai fiindcă era de un calm enervant pentru Delavrancea hotărât să obţină un succes, l'a determinat pe acesta să provoace pe ministru prin întreruperi: Lahovary l'a înfuriat şi mai mult pe Delavrancea, când i-a spus că la nunţile acestea princiare, ceremoniile se petrec altfel decât la nunţile obicinuite unde fie care asistent îşi face loc cu cotul şi se aşează unde-i place; că la ceremonia dela Sigmaringen, locurile au fost stabilite de mai nainte de către maestrul de ceremonie al Curţii şi că locul ocupat de el a fost cât se poate de onorator pentru ţara pe care o reprezenta.

Calmul acesta al ministrului, l'a întărâtat pe Delavrancea, făcându-l să angajeze un duel ce s'a terminat în defavoarea acestuia:

— Eu — i-a zis Delavrancea — în locul d-voastră aş fi roşit când aş fi văzut această desconsiderare.

— Eu — i-a ripostat Lahovary — dimpotrivă...

— Aşa sunteţi d-voastră, pieile roşii; a fost întreruperea pe care şi-a îngăduit-o Delavrancea.

Răspunsul lui Lahovary l-a amuţit pe Delavrancea:

— De caré piei vorbeşte onoratul reprezentant al Prahovei aci? De ale noastre, sau de ale d-niilor lor cari nu roşesc nici odată, ori cât de stăruitor le frecăm aci?

La dezvelirea statuei lui Alexandru Lahovary de pe fosta stradă Dorobanţi, astăzi bulevardul *Alexandru I al Serbiei*, chiar în capătul acestui bulevard am asistat şi eu lângă estrada tribunei de unde s'au rostit cuvântările ocazionale, aşa că am auzit cele trei cuvântări ce s'au rostit cu acest prilej, şi anume: a lui Gh. Gr. Cantacuzino, şeful partidului conservator din vremea aceea, a lui Nicu Filipescu şi a lui Take Ionescu, din care reproduc aci finalul, final ce a fost un adevărat imn de prea mărire a marelui orator care a fost Alexandru Lahovary:

„Nimeni înainte şi nimeni după Lahovary, n'a dăruit şi nu va dărui oratoriei româneşti modele nestimate ca dânsul. Câtă vreme se va grăi limba noastră, câtă vreme se va ceti româneşte, cuvântările lui Alexandru Lahovary vor rămâne capete de operă, în cari nepoţi de nepoţi d'ai noştri vor căuta exemple de imitat şi se vor minuna de înălţimea la care s'a putut urca elocinţa românească.

Nu este cuvântare a lui în care să nu se găsească una din acele sentinţe săpate ca în piatră, cari de-a pururi zugrăvesc un eveniment sau o epocă. Dacă bogăţia ideilor cari se îmbulzeau într'însul, îl făcea să pornească cu un fel de greutate, curând vulturul îşi lua zboru şi se suia la astfel de înălţimi, în cât micimile lucrurilor pământeşti dispăreau din orizont şi nu se mai vedeau decât vârfurile. Un dar ca al lui Lahovary nu se compară ; un artist ca dânsul nu purcede dela nimeni şi nici şcoală nu face. Este un exemplu nepreţuit, dar unic.

Trei zeci de ani de-a rândul, să fii glasul unei naţiuni, glasul unei rase ,ce mărime mai mare decât aceasta !

Partidul conservator nu înţelege să-şi însuşească pentru dânsul numai ceeace este o glorie a tuturor şi dacă are credinţa intimă că nimeni nu poate iubi memoria lui Alexandru Lahovary cum o iubeşte dânsul, nu cere însă nicio întâietate în admiraţia marelui Român".

TAKE IONESCU

In categoria aceasta a oratorilor cari s'au distins de pe amândouă tribunele, figura lui Take Ionescu se desprinde aureolată de luminosul nimb al darului lui de cuvântător pe care nici un altul nu l'a egalat ca improvizator şi ca împrăştiere în variatele domenii ale elocinţei, fiindcă nici unul n'a atins debitul lui calificativ şi cantitativ şi drept este să mărturisim că în parlament cuvântul lui a răsunat cel mai ascultat şi mai des, mai todeauna improvizat şi la fel admirat până şi de adversari şi la tribuna publică şi la bară şi la consfătuiri şi la conferinţe şi la congrese. Astfel se şi explică de ce s'a bucurat de simpatii pe cari nici o altă personalitate politică dela noi n'a izbutit să le cucerească într'o aşa de covârşitoare măsură.

Şi dacă în ce priveşte elocinţa parlamentară, el însuşi cedează pasul lui Alexandru Lahovary şi, tot aşa, dacă în materie de elocinţă de

mase, a recunoscut întâietatea lui Delavrancea, în schimb, el a strălucit deopotrivă dela înălţimea tuturor tribunelor pe cari le-a urcat.

Cu aceste îmbelşugate daruri ale *„Gurii lui de aur"*, a strâns el în juru-i o pleiadă de partizani.

Dăm doar câteva pilde ,din cari să reiasă măestria cu care şi-l debita, fără reproducerea în întregime, fiindcă cuvântările lui fiind relativ de dată mai recentă, sunt în majoritate cunoscute de contimporani.

Pe când era ministru de instrucţie şi culte, se pomeneşte interpelat în Senat, de mitropolitul Partenie că ar fi permis pictorului Mirea care zugrăvise catedrala din Constanţa, să aştearnă pe pereţi o seamă de sfinţi şi de sfinte, după modele din societatea bucureşteană şi după portul modern, nu după acela al vremii de atunci.

Interpelarea lăsase profundă impresie în Senat, chiar printre partizanii băncii ministeriale şi radios mitropolitul se aşază jos şi aşteaptă răspunsul ministrului, dar din primele cuvinte ale acestuia, Senatul izbucneşte în aplauze şi expresia mitropolitului nu mai este de loc radioasă :

„Bine, Inalt Prea Sfinte — începe Take Ionescu — ce inspiraţie greşită a avut Sf. Ta să aduci aci ireparabila greşeală a autorităţii bisericii noastre, de a nu fi strâns la timp pentru arhiva sinodală o colecţie a portretelor sfinţilor şi sfintelor bisericii noastre. Ştie I. P. S. Ta că pictorul Mirea a cutreerat Sinodul, Mitropolia şi Academia în căutarea portretelor sau măcar a schiţelor chipurilor unora din sfinţii şi sfintele ce i s'a pretins să zugrăvească ? Ştie I. P .S .Ta că afară de cei câţiva sfinţi aşternuţi în interiorul mai tuturor bisericilor noastre, nicăeri pictorul n'a aflat nimic, nici măcar o indicaţie care să-l călăuzească ? Şi dacă este aşa, ce trebuia să facă Mirea, dacă nu ceia ce a şi făcut : a căutat în societatea bucureşteană modele bărbăteşti şi femeieşti, ale căror chipuri să se apropie cât mai bine de acelea ale sfinţilor şi sfintelor adevăraţi şi a reuşit să redea cât mai apropiat de adevăr aceste sfinte expresiuni, iar cât priveşte veşmintele în cari i-au prezentat, atât eu cât şi judecătorii de artă consultaţi, le-am găsit cadrând perfect cu vesmântul corespunzător atitudinii sub care trebuia înfăţişat motivul. Aşa în cât I. P. Sfinţite, vina pe care ai adus-o aci — dacă vină este — nu priveşte pe pictor, ci Inalta Ierarhie a Bisericii, care n'a avut prevederea de a colecţiona o arhivă portretistică în acest scop".

Ca ministru de finanţe în cabinetul Gh. Gr. Cantacuzino, a trebuit să răspundă opoziţiei la discuţia bugetului prezentat de el, i-am ascultat toată argumentarea, toată replica, satisfăcând toate întrebările opoziţiei şi până şi din pledoaria rece a cifrelor, acest mare maestru al cuvântului, a ştiut să uimească Camera cu acel farmec neîntrecut că timp de mai bine de o oră, fără întrerupere, a citat sute de cifre din diferiţele capitole ale bugetului, fără ajutorul unei cât de neînsemnate note, ca şi cum le-ar fi memorat ca să le debiteze ca o lecţie, ceeace nu mai văzuse nici când Camera.

Spuneam că Take Ionescu era un improvizator. Am la îndemână, între altele pe cari i le cunosc, o dovadă pe care am aflat-o dela un partizan din cei refugiaţi ca şi el la Paris ,în urma ecenimentelor din 1916—1918 :

Baroul Parisului în frunte cu decanul lui, organizase o recepţie într'una din sălile palatului de justiţie, în cinstea corpului avocaţial românesc aflător atunci la Paris, solemnitate la care erau orânduiţi să vorbească decanul baroului din capitala Franţei, care saluta prezenţa colegilor români şi Toma Stelian care trebuia să răspundă.

In ultimul moment, când sala în care urma să se desfăşoare solemnitatea şi reprezentanţii baroului român erau în păr, un trimis al lui Toma Stelian aduce o misivă din partea acestuia, prin care se scuza că fiind bolnav, nu poate lua parte la solemnitate. Toţi cei prezenţi au recurs la Take Ionescu, stăruind să salveze situaţia, ca fiind singurul în măsură să-i facă faţă. Nici cinci minute — spunea partizanul ce asista la recepţie — n'au trecut dela primirea acestei neaşteptate misive, adică nici cinci minute de reflectat n'a avut Take Ionescu, şi baroul Parisului în frunte cu decanul lui, şi-a făcut apariţia în sala de recepţie, iar decanul a şi luat cuvântul.

Pentru Take Ionescu, răgazul acesta de timp, n'a fost mijloc de reculegere, în care să-şi poată jalona măcar răspunsul, fiind ţinut să prindă cuvânt cu cuvânt salutul decanului, ca răspunsul lui să cadreze cu acest salut, şi cu toate acestea—povestea partizanul de faţă la solemnitate— că Take Ionescu a fost atât de magistral, încât decanul şi tot corpul avocaţial francez a ţinut să-i strângă mâna şi să-i exprime întreaga admiraţie.

*
* *

Am ţinut să accentuez asupra acestei însuşiri oratorice ale ilustrului nostru bărbat de Stat, ca să nu las să treacă nerelevată părerea regretatu-

lui I. G. Duca, cel mai cinstit portretist din câţi au încercat portretul lui Take Ionescu, dar care are singura greşală de a pretinde că : „Take Ionescu, în marile împrejurări, îşi pregătea discursurile, cu îngrijire", ceia ce nu e de crezut.

Imi îngădui să-l redau aci în întregime :

„Take Ionescu — începe Duca — a fost de două ori un mare orator. Intâi, fiindcă natura îl înzestrase cu un mare dar de vorbă şi, în al doilea rând, fiindcă avea de o potrivă toate elocinţele, elocinţa baroului, elocinţa parlamentară, elocinţa întrunirilor publice, până şi elocinţa funerară.

Era inegal. Ducea de altfel o viaţă atât de intensă între palatul de justiţie, clientela politică, înalta diplomaţie şi mizeriile de partid, încât adesea simţeai că nu i-a fost hărăzit nici acel minimum de reflecţie care să-i permită măcar să ştie precis despre ce se discută. Dar avea un dar de a prinde chestiunile, de a le înfăţişa, de a trece dela particular la general, de a înălţa orice subiect, care îl salva şi în cele mai disperate împrejurări.

Când putea — şi în orice caz în marile împrejurări întotdeauna — îşi pregătea discursurile cu îngrijire. Aşternea pe hârtie scheletul lor şi se plângea întotdeauna că în focul discuţiei a uitat o bună parte din ceiace voia să spuie. Când era mai grăbit înainte de a lua cuvântul, se plimba nervos în lung şi în lat, concentrându-şi gândurile printr'o impresionantă sforţare. Pare că'l văd în vechia Cameră, până ce-i venea rândul, cu mâinile la spate, îngândurat şi pripit, circulând în dosul băncii opoziei ca să se reculeagă în liniştea relativă a acelui colţ, ferit de indiscreţia generală.

Nimeni n'a fost mai nedrept cu el decât Carp, când a spus că : „întotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere".

De sigur, eclectismul lui Take Ionescu era infinit şi, prin aceasta, însăşi convingerile lui succesive şi trecătoare. Dar Take Ionescu era un entusiast, un emotiv şi un romantic. Credea în ceiace spunea, credea până la naivitate şi de aceia o spunea cu o neprefăcută sinceritate şi cu o patimă comunicativă.

In elocinţa lui era un amestec de avânt de sprinteneală intelectuala, de profetică viziune, de logică şi de intuiţiune, care interesa totdeauna şi înflăcăra de cele mai multe ori.

Vocea îi era ingrată, dar cuvintele curgeau atât de armonios, încât

porecla pe care Craiovenii i-au dat-o la începutul carierei sale — „gură de aur" — i-a rămas până la mormânt. Vorbirea îi era totdeauna de o mare claritate, dar fraza lăsa adesea de dorit. Cu toate acestea, când îşi dădea osteneala, ştia să aibă pasagii demne de antologii.

Cuvântarea pe care a rostit-o la înmormântarea lui Alexandru Lahovary e una din cele mai frumoase pagini ce s'au rostit în limba noastră ; iar cu sfârşitul discursului său „Instinctul naţional", literile române se vor putea făli deapururea.

Replica la întreruperi era partea lui slabă. O ştia şi mărturisea fără înconjur că nimeni nu-l deconcerta mai mult într'o dezbatere parlamentară decât Carp cu spiritele şi Panu cu săgeţile lui înveninate. Fiind un sensitiv, Take Ionescu era fatal un impresionabil. De aceia de câteori vorbea avea emoţii şi tot de aceia, afară de rare excepţii. vorbea mai bine când era susţinut de aplauzele unei săli simpatice, decât atunci când grăia într'o atmosferă nepăsătoare sau ostilă.

Spre deosebire de atâţia alţii, era tot atât de stăpân pe analiză ca şi pe sinteză, pe ofensivă ca şi pe defensivă, pe abstracţiuni ca şi pe amărunte prozaice ; aşa încât poate că România contimporană să fi cunoscut oratori ce au atins culmi mai înalte decât Take Ionescu, nici unul însă nu l-a întrecut în varietate şi în îmbelşugare.

Take Ionescu a fost fără îndoială, cel mai bogat, dacă nu cel mai mare din oratorii noştri".

După modesta mea părere, medalionul acesta al lui I. G. Duca despre Take Ionescu. este turnat într'un bronz din care nu poţi nici să scoţi, nici să adaogi un atom măcar. Este turnat şi cizelat de mâna de ochiul şi de sufletul unui maiestru neîntrecut.

O duioasă amintire despre Take Ionescu o relevă într'un ziar, d-rul Alex. Manolescu, cu prilejul comemorării a treisprezece ani dela moartea lui, citând doar această a lui magistrală spovadă :

„Nedreptăţile pe cari mi le-au făcut alţii mie, nu cer nimănui să le regrete, căci eu le uit ; acelea pe cari eu le-am făcut altora, nu cer nimănui să mi le ierte, căci eu le regret".

Şi tot d-rul Al. Manolescu mai adaogă cu acest prilej :

„Nu pot uita gestul de adevărat patriot, când în Martie 1907 a fost raportorul legii poliţiei şi al altor legi votate de conservatori, pe cari le-a modificat guvernul Sturdza, cel ce a urmat guvernului Cantacuzino.

Dem. A. Sturdza a sărutat atunci pe *Belzebut* şi i-a spus : *„Să recunoaştem că cu toţii am păcătuit faţă de ţară".*

Cât de departe a mers prevederea lui Take Ionescu se poate vedea şi din acest fragment de conversaţie dintre el, Clémenceau şi Loyd George, pe când mergeau să prânzească împreună la un birt din Paris, pe timpul conferinţei păcii după războiul 1914—1918 :

Mergând alături câte-şi trei, Take Ionescu era sondat când de Clémenceau când de Loyd George să se pronunţe ce atitudine ar avea dacă, deţinând situaţia în ţara lui ar fi constrâns să meargă în alianţă numai cu unul din aliaţii de atunci, adică dacă ar merge cu Franţa sau cu Englitera, dacă aceste două mari puteri ar fi la un moment dat adversare şi ar recurge la o alianţă cu România?

Fără nici o calitate reprezentativă, Take Ionescu a răspuns ferm :

— Cu nici unul !

Şi la mirarea celor doi convorbitori, el adaogă categoric :

— Numai cu amândoi ! Fiindcă atunci când aş avea mandatul să mă pronunţ, ori câtă simpatie am pentru amândoi, *datoria mi-ar impune să mă gândesc înainte de toate la ţara mea, pe care aş şti s'o fac să înţeleagă că, pentru ea, numai împreună reprezentaţi o forţă.*

Afirmai că Take Ionescu a fost mentorul lui Titulescu, cel puţin la începutul carierei politice a acestuia, bizuit pe simpla întâmplare a acestei scene în cabinetul de alături de biroul lui Take Ionescu, pe când mă găseam de faţă :

De obicei în cabinetul acesta se strângeau fumătorii, fiindcă Take Ionescu nu suferea fumul tutunului. La un moment dat în cadrul uşii de alături apare Take Ionescu cu ochelarii la ochi şi cu o telegramă în mână şi întrebă cine cunoaşte pe un Nicolae Titulescu care îi telegrafiază din Paris. Pavlică Brătăşanu răspunde că-l cunoaşte, că este din Romanaţi unde are o proprietate, şi că după ce a terminat liceul din Craiova, a studiat Dreptul la Paris şi că acum se înapoiază în ţară, după ce a susţinut o teză pentrucare a fost felicitat de juriu.

— Dar de ce întrebi ? spuse Brătăşanu.

— Fiindcă îmi dă o telegramă, ce mă face să cred că e un element promiţător.

Şi întinzându-i telegrama lui Pavlică Brătăşanu, acesta citeşte tare conţinutul ei foarte laconic, dar cuprinzător, denotând o vocaţie de luptător.

Conţinutul suna aşa :

„Take Ionescu-Bucureşti. *Dacă mai aveţi nevoie de o conştiinţă liberă, rog contaţi şi pe o mea.* — Nicolae Titulescu".

Şi n'a trecut mult, şi la o primă întrunire la Ploieşti. Titulescu s'a produs. spre uimirea noastră şi spre mulţumirea lui Take Ionescu care de atunci l'a îmbrăţişat şi i-a înlesnit toate punţile spre suişul către vârful piramidei. pe care l'a atins repede. dar l'a păscut nenorocul care l'a prăvălit.

Şi nici cu acest pritej Take Ionescu nu s'a înşelat în prevederea lui, căci iată ce a publicat el în *La Roumanie* dela 23 Decembrie 1913. vorbind de apariţia lui Titulescu în arena politică şi despre debutul lui la tribuna publică :

„Fie ca în cariera care se deschide strălucitoare în faţa lui, să întâlnească nu justiţia contimporanilor (ea a fost totdeauna urmărită zadarnic), ci mai puţin din acea ură implacabilă pe care oamenii mari o *întâlnesc la picioarele lor, fiindcă ei trebue să-şi urmeze calea, dar care nu constitue mai puţin amărăciunea existenţei lor".*

Un partizan cu oarecare greutate în partid. după ce prin stăruinţa lui Take Ionescu. obţine favoarea unui privilegiu, după numai 24 de ore dela perfectarea lui. prin glasul unui cotidian din tabăra adversă. publică o scrisoare de demitere din partidul conservator-democrat. invocând puerilul pretext că partidul conservator-democrat nu e un partid de guvernământ. ci un partid de vecinică opoziţie şi ca atare. fără posibilitate de a realiza măcar în parte programul enunţat. Scandalizat de această atitudine, Take Ionescu face în Cameră această declaraţie:

„Ţiu să fac dela această tribună, ca să fiu auzit de toată ţara, mărturisirea că având de susţinut lupte foarte grele şi îndelungate, nu vreau să leg pe nimeni din aceia cari nu-şi simt suflete de eroi să mă urmeze şi de aceia îi dezleg de orice obligaţie, cu singura condiţiune de a nu mai da nici o *motivare hotărîrii pentru care părăsesc partidul".*

*
* *

Proverbiala lui bunatate. proverbiala lui dărnicie şi proverbiala lui omenie. nici fiecare în parte. nici toate la un loc. n'au avut parte de o dreaptă recunoaştere. In astă privinţă. tipice sunt ingratitudinile lui Panu

şi Virgil Arion, două necontestate valori, şi tocmai de aceia mai vrednici de condamnat pentru ingratitudinea lor, faţă de omul care le aprecia meritele şi le-a vrut o şi mai accentuată ascensiune.

*
* *

In numărul 144 de Sâmbătă 1 Iulie 1922 din *Universul*, cu prilejul morţii lui, a apărut, după *Neamul Românesc*, aceste aprecieri ale profesorului Nicolae Iorga :

„Cu dispariţia lui Take Ionescu, mort între streini, se împuţinează însăşi viaţa publică a ţării. Căci el aducea cu dânsul, împreună cu un cald patriotism, cu o largă inteligenţă şi cu o activitate care nu s'a încetinit niciodată, ca şi cu darul special de a găsi imediat soluţii potrivite problemelor momentului, o avere extraordinar de preţioasă pentru ţară: tezaurul unei imense experienţe de lucruri şi de oameni.

Mulţi oameni au făcut politică la noi. Atâţia chiar sau consacrat exclusiv. Nimeni însă n'a *practicat* politica aşa de mult şi aşa de intens ca dânsul. Nu era om pe care să nu-l cunoască, nu era chestie pe care să n'o fi pătruns.

Şi nu numai în ţară. Legăturile lui în străinătate erau de un nepreţuit folos pentru apărarea intereselor noastre. Pretutindeni găsea bună primire, găsea ascultare şi găsea *crezare*. Nu odată pentru el, pentru plăcerea de a-l îndatori, s'au făcut concesii care altfel n'ar fi putut să fie obţinute.

Dacă bărbatul politic era acesta, în om era o incomensurabilă bunătate. Nimic mai natural decât abuzul ce se făcea de dânsu şi care i-a făcut atâta rău, atribuindu-se intenţiei ceeace se datora numai slăbiciunii, milei lui de mizeriile omeneşti pe care nu le putea lăsa a trece pe lângă dânsul nemângâiate. Ceda şi da, din al Statului?.... Ba şi *dintr'al lui!* Cât de mult... Căci punga ca şi casa lui erau deschise ori cui, şi celui care l-ar fi vândut de zece ori.

De aceea, tare suflet trebuia să aibă astăzi acela care, când surâzătoarea figură se duce într'un subit nor de tristeţe nesfârşită pentru tot ce nu-i mai era dat să împlinească, nu simte o adâncă părere de rău pentru sufletul care, făcând politică în România, n'a ştiut ce e ura şi nu s'a coborât până la prigonire".

Câte adevăruri crude sunt spuse aci, cu oare care înconjur pe alocurea !

In chestia concesiunii Fiala, adversarii lui Take Ionescu îi scorniseră infamia că din această concesiune el ar fi profitat de un comision ce ar fi reprezentat două milioane. Şi zvonul primind consistenţă, tabăra adversă, dezvoltă pe tema aceasta o interpelare în Senat, ce voia să insinueze că Take Ionescu în afară de preţul concesiunii, ar fi încasat dela dr. Fiala un comision de două milioane.

Mânios Take Ionescu cere cuvântul, dar spre mirarea lui, vede că se ridică de pe banca ministerială colegul lui dela agricultură şi domenii, Iancu Lahovary şi-i cere voie să răspundă el.

Şi într'adevăr, acest Lahovary, care trecea de om de o exemplară corectitudine şi cinste, pe care nimeni n'ar fi îndrăznit să-i bănuiască vre-o falsă intenţie sau mărturisire, cere socoteală interpelatorului pentru ofensa ce-i aduce trecând peste drepturile resortului lui, declarând răspicat că nu primeşte amestecul nimănui în afacerile departamentului lui, nici chiar a colegului Take Ionescu, care n'are ce căuta într'o chestiune de resortul ministerului domeniilor al cărui ministru titular este el, adăogând spre ştiinţa clevetitorilor, ori cari ar fi, că în această chestiune, amestecul lui Take Ionescu se mărgineşte la o consultaţie juridică la care a recurs Lahovary şi... atâta tot !

Lealitatea aceasta a lui Ion Lahovary, a avut darul să împrăştie pentru totdeauna atmosfera de suspiciune ce căutau s'o lăţească adversarii.

Take Ionescu a fost nu numai mânuitorul de cuvânt unanim recunoscut şi de adversari şi de streini, ci şi un rafinat mânuitor de condei, care deşi n'a semnat în cariera lui politică decât un singur articol de ziar intitulat *„Datoria cea mare"*, însă aproape zilnic în biroul lui dicta în întregime articole în presa Capitalei.

„Datoria cea Mare" singurul articol de ziar semnat şi publicat în *Naţiunea* dela 3 Iunie 1914, reproduc din el doar finalul, ca o dovadă mai mult de grija lui cea mare pentru ţară.

„In alte vremuri, intransigenţa partidelor în ce priveşte reformele constituţionale, n'ar cuprinde o altă primejdie, decât risipa muncii care se face azi de unii, pentru a se desface mâine de alţii. In vremurile excepţionale prin care trecem, lupta pătimaşe dintre partide ar cuprinde o altă primejdie : întunecarea în minţile noastre a marilor chestiuni cari singure merită în adevăr toată atenţia şi toată energia noastră.

Legi electorale, legi agrare, se pot face astăzi întrun fel şi mâine modifica sau completa altfel. Imprejurările internaţionale, nu noi le putem amâna sau redeschide mai târziu.

Datoria cea mare a tuturor este azi JERTFA.

Amorurile proprii, preferinţele, ideile fixe, fie că ar porni dintr'o teamă exagerată pentru lucrurile noi, fie că din potrivă, şi-ar avea izvorul într'o utopică şi prea juvenilă încredere în soluţiile verbale ale nevoilor omeneşti, toate acestea trebuesc să fie zmulse din conştiinţele noastre, în vederea datoriei celei mari care apasă asupra generaţiei de azi".

TAKE IONESCU

O personalitate de proeminenţa lui Take Ionescu, nu poate fi redată în toată amploarea variatelor şi strălucitelor lui însuşiri, în spaţiul limitat al unei lucrări ce îmbrăţişează un complex de aspecte şi de aceia ne vedem nevoiţi să trecem peste o seamă de interesante păreri asupra vastei lui activităţi în slujba ţării, cum ar fi de pildă aceea a lui Clémenceau din *L homme Enchainé*, care găseşte că : „*In România, spre gloria sângelui latin, întâlnim un om de stat care într'adevăr se poate numi EUROPEAN, Take Ionescu, în adâncul fiinţei căruia a tresărit gândul că-l chiamă strămoşii cei mari. Şi a răspuns. N'am atunci dreptul să spun că el este un adevărat european ?... De sigur, este în acelaş timp român până în măduva oaselor şi se mândreşte că este !*".

Trec şi peste frumoasa caracterizare pe care lordul Curzon, ministrul de externe al Marei Britanii, o făcea la banchetul oferit în oncarea lui Take Ionescu, mnistru nostru de externe din guvernul Averescu dela 1920, care spunea : „*Take Ionescu este cunoscut în întreaga Europă ca unul ce s'a devotat chestiunilor externe şi despre el se poate spune cu drept cuvânt NU EXISTA ALT OM DE STAT IN EUROPA, care să merite un mai mare respect şi o stimă mai înaltă*".

Iată cum îşi încheie el magistrala cuvântare din Cameră, ţinută în două şedinţe consecutive din 16 şi 17 Decembrie 1915, prin care arăta nevoia participării noastre la războiul european ce dăinuia de un an, şi perspectivele trandafirii ce am fi avut de cules de pe urma participării noastre :

„*N'a fost în cursul lungii noastre Istorii ceas mai grav, mai plin de consecinţe, mai zdrobitor pentru noi prin măreţia lui !*".

Şi după ce înfăţişează în inspirate culori, întreg tabloul strălucitelor perspective ce am culege de pe urma alăturării noastre la jertfa comună, improvizează această splendidă viziune:

„Văd deschizându-se uşile raiului şi o teamă superstiţioasă îmi zice sa închid ochii: este prea frumos! Sarcina aceasta de a scrie o epopee vie, a căzut pe generaţia noastră, deşi n'a fost o generaţie mai puţin pregătită pentru o viaţă eroică decât generaţia noastră. Această generaţie, chemată să lupte pentru întregirea hotarelor ţării, n'are numai sarcina de a smulge cu sabia hotarele naturale ale neamului, ci sarcina cuminţeniei de a se transforma pe ea însăşi, ca să iasă nu numai o Românie geografică. ci o altă Românie sufletească. Pe această generaţie a ursit-o soarta să îndeplinească fapta cea mai mare! Ea va fi gropaşa muncii de veacuri sau zămislitoarea unei vremi aşa de frumoase, în cât vedenia ei mă zmereşte!“.

Pe culmi mai înalte decât pe aceasta, n'a mai stat nici odată elocinţa lui Take Ionescu. A fost un moment de sublimă inspiraţie pe care i-a dăruit-o marea cauză în care şi-a pus tot sufletul ca s'o servească şi tot cu acest prilej a reuşit el să determine în lumea politică de atunci, acel curent îndelung gândit de el, pentru alăturarea de partea la care s'a alăturat atunci ţara noastră, cu această memorabilă sugestie adusă în parlament:

„Staţi la gânduri să vă hotărîţi spre ce parte să alăturaţi România?... Plecaţi urechia la pământ!... El vă va spune care trebue să ne fie politica: Aceia a instinctului naţional care spune să cucerim ce avem de cucerit!“

La politica aceasta s'a alăturat mai de mult şi Ion I. C. Brătianu, dar în calitate de şef al guvernului, nu putea s'o adopte făţiş... Ştiu aceasta dela un partizan al lui Take Ionescu, pe care întâlnindu-l Ionel Brătianu la vestea morţii lui Take Ionescu, i-a mărturisit că între ei a fost o înţelegere deplină pe care nimeni n'a ştiut-o nici dintr'o parte nici din cealaltă, fiindcă atunci când numai amândoi aveau de pus la cale chestiuni de mare interes naţional, îşi dădeau întâlnire noaptea târziu la unul sau la altul acasă şi l'a autorizat să dea publicitate spuselor sale, ceiace partizanul lui Take Ionescu n'a făcut, dar în cerc intim în care mă găseam şi eu, a marturisit.

Dealtfel, Ionel Brătianu în cuvântul lui la catafalcul lui Take Ionescu, i-a recunoscut cavalereşte şi creştineşte toată neperitoarea lui faptă în slujba ţării, spunând între altele aceste mari adevăruri:

„In numele guvernului, părtaş al acestei dureri, aduc omagiul nostru

pios memoriei *aceluia care patruzeci de ani a participat la viața politică a statului Român și care la realizarea unității naționale, a putut zice: „magna pars fui“*, a aceluia care constitue o figură ilustră și reprezentativă din luptele pentru dezvoltarea României moderne și pentru întregirea neamului. In marile frământări ale veacului, însușirile lui Take Ionescu n'au stat în întuneric și *numele lui s'a făcut ilustru și în politica generală a lumii.* Concetățenii săi, prieteni și adversari, *se simțeau măguliți de acest renume european, precum fuseseră încântați de farmecul elocinței sale“.*

NICOLAE TITULESCU

Incontestabil, o scăpărătoare inteligență și un prodigios talent oratoric, au ridicat — vai! pentru scurt timp — pe Titulescu spre vârful piramidei sociale, până unde nu răzbat decât valorile cu reală și excepțională chemare.

Olteanul acesta vioiu, dăruit din belșug de Sus, al cărui debut oratoric și politic se anunța atât de augurliu, a strălucit intens un bun crâmpei de vreme, ca să se stingă tot așa de brusc ca și celalt mare înzestrat de de vreme, ca să se stingă așa de fulgerător.

Ne putem închipui ce puternic înrădăcinat în el trebue să fi fost darul acesta al elocinței, pentru ca să izbutească să învingă acel fizic nesimpatic și acea voce feminină, și să atragă unanima recunoaștere a excepționalului lui dar al cuvântului, așa cum a făcut strălucite dovezi ori de câte ori a deschis gura și în parlament și de pe banca ministerială și la bară și de pe tribuna publică și de pe catedră și pe tribuna prezidențială dela Liga Națiunilor din Geneva, la care a fost chemat de două ori.

La activul acestui mare dar al elocinții lui, Titulescu a înscris multe pagini frumoase, cari vor rămâne de-apururea în strălucita carte a oratoriei române: Cine nu-și amintește de duelul oratoric dela Liga Națiunilor dintre el și cel mai vestit cuvântător al Ungariei, contele Appony, unde asistența aleasă ce-i asculta, a recunoscut întâietatea lui Titulescu? Cine a asistat la memorabila ședință din parlamentul nostru, a auzit la radio, sau a citit în presa noastră, acel magistral salut pe care ministrul de externe Titulescu îl adresează regretatului ministru de externe al Franței *Barthou*, și n'a simțit fiorul de mândrie ce a străbătut orgoliul nostru de români

băştinaşi, că ne-a dăruit Dumnezeu asemenea rare exemplare de aleşi ce ne cinstesc neamul ? Şi cine la scurtă vreme după această epocală şedinţă, n'a auzit sau n'a citit pe cea de-a doua, petrecută tot în parlamentul nostru, cu prilejul celuilalt înalt mosafir, fostul preşedinte de consiliu al Franţei, *Boncour* ?

Şi dacă boala nu s'ar fi interpus între arzătoarea lui dorinţă de a ne îndrepta politica externă spre răsărit, de unde vedea el că putem avea un sprijin real şi puternic şi între adversităţile ce întâlnea în propria-i ţară pentru această orientare în politica lui externă, de sigur că ar fi izbutit să reuşească în această salutară tendinţă a lui, aşa cum se confirmă astăzi după unanima recunoaştere a patrioticei lui profeţii, ceia ce ne-ar fi scutit de toată mizeria ce am îndurat dela moartea lui, mizerie ce a atins culmea dela 1941 până în ziua de azi şi care ne-a costat atâta sânge, atâta pagubă şi atâta suferinţă.

Şi gândindu-ne la situaţia ce am fi avut-o astăzi de pe urma norocului de a-i fi ascultat povaţa, putem înţelege mai limpede şi mai aprofundat, ce stare înfloritoare am fi avut şi ca prestigiu în concertul european şi ca tezaur, pe lângă covârşitorul avantaj de a nu fi pierdut nordul Ardealului atâta îndelungată vreme.

Viziunea clară pe care a avut-o adevăratul nostru bărbat de Stat Nicolae Titulescu, ar fi trebuit să fie înţeleasă încă de atunci când el a formulat-o, patima oarba a geloziilor politice din vremea aceia însă şi eterna invidie a nepregatiţilor cari ţin morţiş să parvină înlăturând din calea orgoliului lor nemăsurat pe oricine presimte că i-ar sta piedică atingerii piedestalului pe care aspiră să se ridice, a reuşit să-şi atingă scopul şi de aci, toată frământarea de astăzi de a ne putea reabilita şi a ne veni în fire.

Adevărul este şi va rămâne, că Titulescu între al lui — a fost şi ai lui pe el nu l-au cunoscut.

Dizgraţiat, bolnav, nevoit să-şi petreacă restul zilelor departe de ţara lui pe care, cine l'a apropiat ştie cât de mult a îndrăgit-o, şi să pribegească un bun crâmpei de vreme, s'a stins amărît şi ceiace este mai trist şi cred că l'a durut, până în clipa când şi-a dat duhul, *uitat până şi de-ai lui*.

Vestea morţii lui a fost primită, cel puţin la Bucureşti, cu o răceală — cred eu — nemeritată.

O singură timidă informaţie în presă şi un steag îndoliat la facultatea de Drept.

Atât !

Presa

Acum aproape 70 de ani, în Bucureşti apăreau numai patru ziare: *Românul* lui C. A .Rosetti la care colaborau Emil Costinescu, Mircea Rosetti feciorul cel mare al lui Rosetti şi mai târziu: Take Ionescu, Bibicescu, Ionescu Gion; *Trompeta Carpaţilor* a lui Cezar Boleac ce a apărut cam până la 1875 sau 1876, cu colaborarea lui V. A. Urechiă; *Războiul* lui Grandea şi *Războiu* lui Weiss.

Alte publicaţiuni periodice mai apăreau în Bucureşti : *Curierul Financiar* al lui St. Minovici lunar, şi două foi umoristice cu apariţie săptămânală : *Ghimpele* lui N. Orăşanu (Nichipercea) şi *Scaiul* avocatului Atanasiade.

Mai târziu au apărut : *Timpul*, la care a scris câtăva vreme Eminescu, organ al partidului conservator sub direcţia lui Roco, fiindcă *Românul* a fost o vreme singurul organ politic din Bucureşti, ce servea exclusiv politica partidului liberal ; *România Liberă*, oficiosul junimist de sub direcţia lui Dem. Aug. Laurian, cu colaborarea lui Eminescu şi a lui Dem. Racoviţă (Sfinx) ; revista literară *Convorbiri literare*. apărută în 1867 la Iaşi şi strămutată mai târziu la Bucureşti, odată cu strămutarea lui Titu Maiorescu dela catedra din Iaşi la cea din Bucureşti şi o revistă de literatură şi artă *Femeia Română* redactată de Maria Flechtenmaher, soţia compozitorului şi profesorului dela Conservator, Flechtenmaher.

Pe vremea aceia presa nu trecea drept a patra putere în Stat, distincţie pe care a obţinut-o mai târziu, dar fie că ar fi avut-o de atunci, tot desconsiderată era şi în vremea aceia ca şi mai târziu şi nu şi-a câştigat prestigiul şi nu şi-a însuşit titlul de a patra putere, decât cu prilejul ivirii nouilor ziare apărute treptat ca şi a altor publicaţiuni periodice : *Adevărul* înfiinţat de fostul prefect al poliţiei Beldiman sub Cuza Vodă, *Dimineaţa* lui Mille, *Lupta* lui Panu, *Epoca* lui N. Filipescu, *Voinţa Naţională* organ

al partidului liberal după dispariţia *Românului* şi mai încoace *Viitorul* după dispariţia *Voinţei Naţionale* şi câteva reviste literare: *Literatorul* lui V. Alexandrescu Urechiă, cu colaborarea lui Al. Macedonski şi Th. M. Stoenescu şi mai târziu sub direcţia lui Macedonski, *Revista Literară* sub direcţia lui Th. M. Stoenescu şi alte câteva cari dispăreau după apariţia a două-trei numere şi chiar a unui singur număr, aşa cum au fost: *Recreaţiile literare, Peleşul* ş. a.

Dar desconsiderarea presei a dăinuit chiar şi în stadiul acesta, şi o pildă concretă a fost aceia oferită cu prilejul unei mărturii cerută unui ziarist la cabinetul de instrucţie al judecătorului Iulian, mai târziu membru al Curţi de Casaţie. Acesta dictând grefierului cabinetului său de instrucţie, interogatorul martorului ziarist şi ajungând la profesie, iar acesta declinându-şi profesia de „ziarist", judecătorul Iulian a dictat:

— Scrie grefier: *haimana!*

Şi la protestul ziaristului, răspunsul judecătorului a fost:

— Aide, aide, nu mai insista! Ştim noi ce e aia ziarist!

Din această unică pildă, se poate deduce ascendenţa veritiginoasă sub care a evoluat profesia aceasta atât de năpăstuită atunci şi atât de considerată astăzi, căci să se noteze că în mai puţin de 40 de ani să evoluezi dela *haimana*, la membru al uneia din cele trei asociaţii de presă între cari *Sindicatul ziariştilor*, cu o avere proprie ce-i permite să servească pensii membrilor lui, cu local propriu ce valorează zeci de milioane, în afară de pensiile pe cari le primesc ziariştii profesonişti dela Casa lor de retragere şi ea cu o avere de zeci de milioane, înseamnă să faci un pas uriaş dela desconsiderare la o considerare din cele mai onoratoare.

Şi să se mai noteze şi încă altceva: că pe când breasla profesionistă ziaristică avea reputaţia *haimanalei*, presa număra figuri reprezentative de talia unui *C. A. Rosetti*, fost ministru şi preşedinte al Adunării Deputaţilor, şeful partidului liberal democrat, a unui *Cezar Boleac* scriitor apreciat şi membru al Academiei noastre, *Ion Heliade Rădulescu*, părintele literaturii române, *Gheorghe Panu, V. A. Urechia*, profesor universitar, membru al Academiei Române, fost ministru şi primul preşedinte al Ligii culturale, *Eminescu, Gogu Cantacuzino*, fost ministru, *Costinescu*, fost ministru, *Bibicescu*, fost guvernatorul Băncii Naţionale, *Take Ionescu, Ionescu Gion, Grandea, Racoviţă-Sfinx, Delavrancea, Vlăhuţă, Dem. Aug. Laurian*, profesorul de filosofie dela Sf. Sava, şi câţi alţii!

La noi s'a pierdut din vedere. ceia ce străinătatea observase de multă vreme. anume că: pe nesimţite evoluarea presei a trecut dela a patra putere. treptat şi relativ la scurte intervale, dela această treaptă la cea imediat superioară. până a atins ascendentul primei trepte. fiind considerată de o potrivă cu prima putere într'unele state bine înţeles. cum s'a întâmplat în Franţa şi ceva mai târziu şi la noi pe vremea partidelor şi aceia a libertăţii absolute. aşa cum prevedea prima noastră Constituţie. înainte de a primi modificările ulterioare. cari au readus-o din nou la treapta a patra şi cu timpul a căzut şi sub această treaptă. ceia ce pentru timpurile excepţionale ce au mai fost. ca şi pentru cele de astăzi. restricţiile acestea. ori cât de severe s'ar parea. ele au un rost bine determinat şi servesc interesele superioare ale Statului.

Evoluţia de care pomenim. a slujit enorm prestigiul condeiului profesionist cotidian. In astă privinţă, este destul să amintesc pentru ştiinţa celor noui veniţi în breaslă. că e o adevărată fericire că au intrat într'însa în seninătatea şi curăţenia ei de astăzi şi nu pe vremea ce am apucat-o unii din noi. când unui director de ziar i se zicea *„jupâne"*.

Şi nu este exclus ca întâietatea de care pomenirăm. să mai revie. presei. pe dată ce timpurile şi împrejurările o vor permite.

Cine n'a citit faimoasa declaraţie a lui Aristide Briand de pe vremea acestui prestigiu al presei franceze: „Nu ştiu dacă aţi observat — spunea el unui ziarist strein. într'un interwiev — că în Franţa mulţi din preşedinţii Republicii şi mai toţi primii miniştri au debutat şi chiar au rămas în presă: Clemenceau. Raymond Poincare. Deschanel, Caillaux, ş. a. Nimeni însă n'a fost mai iniţiat ca mine. care am îndeplinit multă vreme sarcina secretarului de redacţie. cea care-ţi dezvălueşte toate tainele meşteşugului şi care are cea mai mare răspundere. căci el este acela care adaogă sau aruncă la coş ceia ce trebue şi ceia ce nu trebue, pe propria-i răspundere. El este cheia creditului opiniei publice. acordat cotidianului unde-şi exercită profesiunea".

Şi breslaşii presei. nu pot fi decât de părerea fostului ministru francez.

Justiţia

Pe vremea războiului nostru de Independenţă (1877) îmi făcusem convingerea, mai mult din auzite, că dreptatea pe atunci se împărţea cam după obraz: cine era mai puternic, adică cine se bucura de mai multă vază, de mai numeroase influenţe, avea mai totdeauna dreptate, afară de cazul când împricinatul care n'avea „neamuri la Ierusalem", avea în schimb, argumente convingătoare la chimir, aşa ceva cam ca povestea judecătorului turc, care spune că în ţara turcească mai de mult, un judecător primeşte reclamaţia unui împricinat de oare care vază, un *efendi* (domn) şi *evghenis* (boier), că un conaţional de rând, un mojic, i-ar fi făcut înjuria să-i necinstească barba, ameninţându-l că are să i-o spurce [1]).

In ziua judecăţii, reclamantul cere pedeapsă severă pentru ofensa ce-i adusese mojicul, sprijinind cu mărturii cari auziseră când inculpatul jignise boieria reclamantului, cu ameninţarea că-i va spurca barba, adică acel ornament al feţei ce pentru el constitue cel mai sfânt patrimoniu. Când vine rândul inculpatului, acesta nu tăgădueşte că a făgăduit reclamantului necinstirea bărbii, dar cere judecătorului să fie judecat după legea cea nouă.

Mirat, judecătorul îi spune că el nu ştie să fi ieşit o lege nouă, iar inculpatul susţine că legea cea nouă a apărut şi el a şi cumpărat-o.

Şi întinde noua lege judecătorului, care o cercetează îndelung, răsfoind foaie cu foaie, şi după o trecere de vreme, pronunţă hotărârea prin

1) Pe vremea povestei acesteia, la turci, portul bărbii era semnul distinctiv al boieriei, în mare stimă la clasa aceasta socială. Pe semne că dela turci a luat boier mea noastră de odinioară portul bărbii, semnul distinctiv ce o deosebea de plebe care n'avea voie să poarte barbă, aşa în cât, bătrânii copilăriei mele îmi spuneau că obiceiul boierilor noştri din vremea lor, când se întâlneau, drept orice salut, se sărutau pe bărbi.

care respinge reclamaţia lui efendi, achită pe inculpat şi închide dosarul.

La protestul păgubaşului, care se alesese cu evgenia terfelită, judecătorul i-ar fi răspuns cam în felul acesta :

— Ascultă Efendi, te miri de geaba, fiindcă după legea asta nouă, împricinatul poate să spurce şi barba mea şi n'am ce-i face !

Şiret, inculpatul pusese între filele pretinsului cod nou, atâtea lire de aur câte foi avea cartea.

Pe semne că de pe vremea ăstui nou cod turcesc, a rămas în vorbirea noastră expresiile : „judecată turcească", sau : „cum ?... aşa merge treaba ?... turceşte ?

Tot din bătrâni am aflat că a fost o vreme când tribunalele erau alcătuite numai din judecători feţe boiereşti, fiind că numai boierii aveau drept să ocupe slujbe la Stat. In astă privinţă, mi s'a povestit că ar exista la Arhivele Statului un document preţios : o cerere catre Vodă Ştirbey, din partea unui tăbăcar chiabur, care trimiţându-şi odrasla la Paris să studieze legile, s'a înapoiat de acolo titrat, cerere, prin care solicita un loc în magistratură pentru fiul său diplomat dela Paris. Pe această petiţie, Vodă, se spune că ar fi pus această domnească resoluţie :

„Bre ! Ce îndrăzneală tăbăcărească !...
Să ceară slujbă boierească !!...
Doniţa, cleştele [2]), deject [3]) de câine,
Asta e slujba ce ţi se cuvine !

Dar judecătorii aceştia, aşa boieri cum cerea vremea de atunci, nu erau ca cei de astăzi : mai tineri ca debutanţi şi treptat mai vârstnici pe măsură ce urcau treptele ierarhiei corpului împărţitor de dreptate, ci aproape în unanimitate vârstnici, mentalitatea epocei aceleia reclamând imperios ca judecătorul să fie un om format, cu experienţă, cu aptitudini de pătrundere în sufletul şi gândul omenesc, cu judecată rece, dreaptă şi nepărtinitoare, ceia ce nu se poate pretinde dela un tânăr proaspăt scăpat de banca şcolii.

Intenţiile acestea ale Statului, nu corespundeau totdeauna realităţilor practice, fiindcă deşi n'am apucat vremea aceasta, mi s'a spus de bătrâni că în majoritatea lor erau tribunale alcătuite din boieri cu experienţa pă-

---

2) Pentru argăseală, tăbăcăriile întrebuinţau deject de câine pe care-l adunau de prin curţi, oamenii plătiţi să-l strângă cu cleştele, căpătând un leu pentru fiece doniţă.

3) *Deject* înlocuieşte originalul scabros.

rului alb sau cărunt, cari suspendau şedinţele la sfert de ceas ca să îndeplinească sorocul tabietului unei cafele cu respectivul ciubuc, sau cu o priză de tabac cu strănutul de rigoare; judecători boieri vârstnici, cari nu se recuzau când erau în litigiu cu vre-un sătean de pe moşia lor, aşa cá se erija în judecător şi parte.

Fireşte, asta a fost odată; astăzi însă magistratura şi baroul, ne sunt la nivelul instituţiilor similare din Statele cele mai înaintate sub raportul acesta. Şi cu toate acestea, un dram de favoritism şi de încercare de intimidare tot s'a mai strecurat pe ici pe colo până mai acum vre-o 40 de ani. Din vremea aceasta cunosc un anume caz pe care-l relatez aci, ca să documentez afirmaţia mea:

Un fost ministru de justiţie, mort de mult, îşi face acum vre-o 40 de ani, apariţia în cabinetul unui judecător de instrucţie de pe lângă tribunalul din Capitală.

Judecătorul, un foarte integru magistrat, după cum mi s'a spus atunci şi după dialogul urmat între el şi ministru care-l vizita, crezând că ministrul a venit în inspecţia tribunalului, se scoală foarte ceremonios, îi oferă scaunul lui şi aşteaptă în picioare ordinul ministrului.

— Nu te deranja — îi spune ministrul foarte familiar. — N'am venit oficial, ci numai să te rog să-mi faci un serviciu.

— Foarte onorat d-le ministru, de vizită şi aştept ordinele d-voastră— răspunde magistratul.

— Uite ce e dragă — îl tutueşte ministrul — trebuind să primesc portofoliul departamentului justiţiei, mi-am trecut toate procesele ce aveam angajate, unui coleg de barou, aşa cum se obicinueşte şi acest înlocuitor al meu a venit să-mi spună că celor trei deţinuţi la cabinetul tău, acuzaţi pe nedrept de intenţia frauduloasă ce li se atribue, refuzi să-i pui în libertate. Eu am studiat chestiunea şi sunt convins de nevinovăţia lor, aşa că te rog să-i pui în libertate.

Scandalizat, judecătorul refuză hotărât, replicând şefului său suprem că şi el a studiat dosarul şi din el reiese clar vinovăţia acelor trei deţinuţi cari în realitate sunt nişte excroci de rând.

Contrariat, ministrul, pe un ton enervat, insistă:

— Cum, d-le judecător de instrucţie, ai aerul să spui că eu nu ştiu să studiez un dosar!

Foarte calm, dar demn, judecătorul răspunde că nu se îndoieşte că

ministrul ştie să studieze dosarul, dar că îl studiează cum îi convine, nu cum reiese din acte.

— Va să zică, refuzi să-i pui în libertate ?

— Cu toate că ştiu ce mă aşteaptă, vă declar că refuz. Fiindcă să vă spun drept d-le ministru, dacă venea la mine un avocat fost coleg, care, bolnav, mi-ar fi cerut să-i pun în libertate pe aceşti trei excroci, pentru că din onorariul acesta s'ar fi putut duce la băi să-şi caute sănătatea, le-aşi fi dat drumul, dar dv, la situaţia şi la averea dv, prefer să-mi zdobesc cariera şi refuz.

A doua zi a şi fost înlocuit, deşi judecătorul plecase din ajun, la câteva ceasuri după plecarea ministrului.

S'a întâmplat însă ca acest magistrat cu această nobilă şi frumoasă fermitate de caracter, să fie protejatul noului ministru de justiţie care a urmat celui demis numai la două săptămâni dela penibilul incident şi care l-a numit prezident de tribunal la un judeţ de munte din Oltenia, acordându-i şi o distincţie superioară ordinului ce-l avea.

Cu toate aceste lacune, justiţia la oraşe şi mai cu seamă în Capitală şi în centre mai mari (Iaşi, Craiova, Galaţi, Focşani care pe vremea aceia era reşedinţa unei Curţi de apel) trecea drept instituţia cea mai de elită din ţară şi chiar barourile se bucurau de aceiaşi meritată consideraţie, cu toate că pe vremea aceia aveau acces la bară şi advocaţii provenienţă din Târgovişte, cari fireşte, n'aveau consideraţia celor cu titluri academice, dar totuşi din cauza experienţei, deveniseră, cei cu o vocaţiune deosebită, destul de abili pledanţi.

Judecătoriile de pace însă, şi cu deosebire cele dela ţară, de obicei cele din târgurile reşedinţe de plăşi, erau în majoritatea cazurilor, la dispoziţia marilor proprietari sau arendaşi localnici şi mai cu seamă când dintre aceştia se alegeau vre unii în parlament, sau în consiliul judeţean ori chiar în cel comunal. Şi dependinţa aceasta de asemenea situaţii privilegiate, a durat până acum vre-o trei decenii, când s'au selecţionat şi cadrele magistraturii ce-şi începeau cariera la judecătoriile de ocol rural.

Ca şi astăzi, şi pe vremea mai de demult, erarhia instanţelor împărţitoare de dreptate, începea cu judecătoria, trecea la treapta a doua care era tribunalul, de aci la Curtea de apel şi ultima treaptă a ierarhiei era Inalta Curte de Casaţie.

Judecata la prima treaptă, o făcea judecătorul asistat de grefier ;

tribunalul judeca cu preşedintele şi unul sau doi membri ; Curtea de apel cu preşedintele secţiei şi trei sau patru judecători, iar Inalta Curte de Casaţie, cu preşedintele şi cinci sau şease membri şi cu mulţi membri sub preşedinţia primului preşedinte când judecau Secţiile-Unite.

Până ce n'a intervenit inamovibilitatea, judecăţile erau bănuite de părtinire, oare cum la dispoziţia guvernului, iar când s'a legiferat inamovibilitatea, guvernul totuşi şi-a rezervat o portiţă de favoritism, acordând inamovibilitatea numai magistraturii *assise*, lăsând fără acest avantaj magistratura *debout* (parchetul).

Inamovibilitatea s'a acordat cu mare părere de rău de guvern, care nu mai putea conta pe preşedinţii secţiunilor de vot, când aceştia erau inamovibili, pe vremea alegerilor fie ele generale, parţiale sau complimentare

Până la inamovibilitate, preşedintele unei secţiuni de vot era ţinut să închidă ochii la toate iscusitele încercări de a asigura reuşita candidaţilor guvernamentali şi aceste încercări luau une ori forme de o îndrăzneală ce nu cunoştea margini.

A rămas proverbială lecţia usturătoare pe care a dat-o regretatul simpatic şi inteligent magistrat Pompe Florian, preşedintele secţiei de notariat, ales preşedinte al secţiei de vot dela şcoala Tunari din Capitală cu prilejul unei alegeri de parlament.

Se ştie că spre seară, cam pe la ora 5, începeau să curgă escamotările : sergenţii de oraş costumaţi altfel decât cu uniformă, dresaţi să se numească altfel de cum fuseseră botezaţi, de preferinţă cu numele unui alegător mort ce figura însă în liste ; agenţi electorali mai necunoscuţi, de pe la periferie, transformaţi în cine ştie ce cetăţean neşters încă din liste, deşi de mult cu vămile vazduhului trecute ; câţiva estropiaţi căraţi cu birja la localul de vot, învăţaţi şi aceştia să fie Ionescu, Vasilescu ori Niculescu, în locul adevăraţilor Ioneşti, Vasileşti sau Niculeşti, trecuţi ca votanţi pe listă, dar cari zăceau prin cine ştie ce spital.

In situaţia unui asemenea escamotaj s'a aflat Pompe Florian, la şcoala Tunari, după ora 5 seara, când aude strigându-se numele tatălui său mort de mai bine de un an.

In loc să-i înmâneze buletinele de vot falsului Florian, preşedintele Pompe Florian, pleacă dela urnă, se duce la falsul Florian, îl ia în braţe şi sărutându-l pe amândoi obrajii, îi strigă tare, ca să audă tot biroul.

— Aaa.... ! tată dragă, scumpe tată, bine ai venit !.... Ia şezi şi spune-mi când ai înviat ?...

Consternare în rândurile secretarilor şi scrutatorilor guvernamentali din birou ! Ilaritate în rândurile adversarilor !

Nenorocitul care primise să fie măcar şi pentru două-trei minute părintele preşedintelui, înviat pentru circumstanţă, rămas locului îndobitocit, s'a strecurat ruşinat, fără să fi întâmpinat nici o neplăcere, de oare ce Pompe Florian, la cererea opoziţiei de a dresa proces verbal şi a aresta pe nenorocita inconştientă unealtă electorală, se zice că ar fi rugat pe protestatori, râzând, să nu-i ceară cruzimea de a-şi aresta părintele şi să nu-l lipsească de bucuria de a-şi vedea părintele sculat din morţi numai şi numai ca să-şi îndeplinească sacra datorie cetăţenească.

Şi cu toată această elegantă şi inteligentă pălmuire a nenorocitului sistem de agentură electorală, servită atât de marinimos de simpaticul magistrat, n'a slujit la nimic, fiindcă năravul n'a avut lecuire şi a continuat să se aplice tot aşa de fructuos şi după această lecţie a regretatului Pompe Florian.

Dar dacă magistratura în prima ei treaptă, ca şi avocatura, mai cu seamă la ocoalele rurale, nu avea înfăţişarea şi poate nici pregătirea de astăzi, în schimb tribunalul, Curtea de apel şi Inalta Curte, aveau reprezentanţi tot aşa de reputaţi ca şi cei de astăzi.

Cazarma

Mare deosebire între cazarma de odinioară. de acum 70. 60 şi chiar 50 de ani. şi cea de azi. Şi nu trebue sa mire pe nimeni această pronunţată deosebire. fiindcă dacă ne punem întrebarea : ce armată aveam noi pe vremea aceia, explicaţia ne lămureşte pe deplin. Până la urcarea pe Tron a Domnitorului Carol. n'aveam mai mult de zece regimente de infanterie, de două de artilerie. două de cavalerie. afară de călăraşii cu schimbul. de două regimente de geniu. două escadroane de tren. câteva spitale-corturi de campanie şi un insuficient corp sanitar uman şi veterinar.

Şi dovadă elocventă este adevarul istoric că însuşi Domnitorul Carol a intrat în războiul Independenţei cu un efectiv de patruzeci de mii de infanterişti cu dorobanţi cu tot (curcanii) şi mi se pare că restul luptătorilor din celelalte arme nu trecea peste cifra de zece mii.

In schimb. Istoria e martoră. că atâta cât a fost această armată şi cum a fost. a făcut în acel război acte de vitejie recunoscute de căpeteniile armatei noastre de atunci şi de ale acelora alături de cari am luptat. dovadă numeroasele distincţiuni de război ce împodobeau piepturile nu numai ale ofiţerilor. ci şi ale soldaţilor noştri. distincţiuni ce veneau din partea comandanţilor armatei imperiale ruse cu care am cooperat şi am obţinut victoria care ne-a dat independenţa şi Regatul.

Altă dovadă edificatoare despre chipul cum şi-a făcut datoria mica oaste română din acea vreme. este şi aceia că Ţarul Alexandru II a dat depline puteri Domnitorului Carol. când s'a încredinţat de tactul şi priceperea cu cari a condus armata cooperatoare ruso-română.

Cooperarea aceasta strânsă a redusei noastre forţe armate cu covâr-

şitoarea forţă pe care o reprezintă armata rusă, a făcut cu uşurinţă să obţinem victoria asupra trupelor turceşti comandate de vestitul paşă Osman, care trecea drept un general din cei mai iscusiţi ai vremii, nu însă de reputaţia iscusiţilor strategi unanim recunoscuţi în Europa: generalii Scoluloff şi Gurko, acest din urmă comandantul artileriei cu care a trecut Balcanii prin pasul Şipca, periclitând în chipul acesta poziţia ocupată de armata lui Osman.

Şi este bine să pomenim că această mână de români a putut să facă minunile ce a făcut şi la Griviţa şi la Smârdan şi la Opanez şi la Vidin şi la Plevna, graţie generalului *Ion Em. Florescu,* cel mai temeinic organizator al oştirii noastre începând de sub *Cuza* şi continuând sub *Carol,* acela sub care sau întocmit toate legile şi regulamentele militare, după ce a cutreerat, Franţa, Italia şi Rusia, de unde s'a inspirat, a combinat şi a ales tot ce se potrivea mai bine cu firea poporului nostru, trebuind să fie nelipsit dela Marele Cartier General, a cules şi tipărit după relaţiile oficiale Istoria acestui război.

Tot aşa de drept este să pomenim aci şi de activitatea fără preget din vremea aceia şi din ajun, pentru pregătirea unui corp sanitar în acest scop, care a corespuns minunat misiunii lui, graţie ostenelelor vrednice de toată lauda ale generalului dr. *Davila* şi ale *Carmen Silvei* neobosita *Mamă a răniţilor.*

Şi încă un cuvânt de laudă mai avem de spus :

Dacă este adevărat că războiul Independenţei l'a câştigat brava armată, alături de puternica armată rusă în frunte cu Domnitorul Carol, cu preţioasa colaborare de mai 'nainte şi din timpul războiului a celor mai sus pomeniţi, pentru a căror memorie aşternem aci rândurile acestea de evlavioasă recunoştinţă, tot aşa de adevărat şi drept este să mărturisim că merită recunoştinţa noastră întreagă cei trei mari dispăruţi cari au nemurit acest război al Independenţii : poetul *Vasile Alecsandri* care l'a cântat în nepieritoarele lui stihuri, mare maestru *Nicolae Grigorescu* care l'a nemurit cu penelul lui vrăjit şi generalul *Theodor Văcărescu,* care în calitate de mareşal al Curţii, trebuind să fie nelipsit dela Marele Cartier General, a cules şi tipărit după relaţiile oficiale Istoria acestui război.

Dar dacă mărturisirăm că o mare deosebire a existat între cazarma de odinioară şi cea de astăzi, ceiace firesc şi logic trebuia să fie, fiindcă şi cazarma ca şi toate celelalte aşezăminte ale Statului progresând au mers,

aşa cum cere rânduiala progresului, nu trebue înţeles prin aceasta că pe vremea aceia era mai puţină mândrie ostăşească, mai puţin avânt în vreme de primejdie, mai multă rutină dar mai puţină cultură.

Fireşte; astăzi o pregătire superioară celei de atunci, are şi sus şi jos armata română, fiindca cerinţele de atunci erau neînsemnate faţă de cele de azi: războaiele de atunci se făceau cu mijloace şi cu sacrificii incomparabil mai reduse, pe când astăzi o ţară ca a noastră trebue să corespundă unui efectiv armat de 2—3 milioane, un armament foarte complicat şi cât se poate de modern şi sacrificii mult mai grele; fiindcă dacă atunci ne bateam pe uscat şi pe apă, azi ne batem pe pământ, sub pământ, pe apă şi sub apă şi în văzduh şi pentru toate aceste soiuri de bătalii trebuesc numeroase şi felurite soiuri de maşini şi de instrumente ucigătoare, cari reclama multe cunoştinţe noui militare, ce au schimbat radical vechia artă militara şi au adus cu ele cu totul o altă ştiinţă a razboiului; observaţie, pe care se zice că ar fi făcut-o în războiul nostru trecut un soldat ţigan de meserie meşter-lacătuş, care întrebat la înapoierea din război de un fost stăpân al lui către care se lăuda la plecare că are să faca minuni de vitejie, cum se face că a mâncat bătaie, în simplitatea lui, a dat acest răspuns edificator:

— N'am avut sculele, boierule!

Dar chiar *Moş Teacă* al lui Toni Bacalbaşa, finul humorist, nu este un portret al unui asemenea tip pe care l'a avut armata noastră, ci un portret pastişat după tipul întâlnit în cazarma franceză, nemurit de *Charles Leroy* în acea epocală apariţie a volumului *Le colonel Ramolot* şi în urmarea lui: *Les aventures du lieutenant Lornegru*, cari după părerile autorizate de atunci dela noi şi din Franţa, este — mai cu seamă în ce priveşte primul volum — de un comic ce depăşeşte chiar pe acela din *Don Chijott* al lui *Cervantes*. Şi n'a succes pastişarea lui Toni Bacalbaşa, fiindcă jargonul cazărmii româneşti n'are nici în clin nici în mânec cu jargonul cazărmii franceze.

Mentalitatea vremii moştecilor aduce cu sine şi această aberaţie: clasificarea ofiţerimii în ofiţeri de câmp şi ofiţeri de salon, înţelegându-se prin prima categorie ofiţerimea ce staruia mai mult la front, iar prin cea de a doua pe aceia ce frecventau de preferinţa saloanele şi se complăceau într'un mediu în care se cerea obicinuinţa lumii alese.

Dar când goarna a chemat oastea ţării la 1877 să treacă Dunărea

toată această ofiţerime a mers la o lalta mână în mână şi *moştecii* cât şi *salonarzii* au făcut minuni de vitejie şi numai mulţumită lor s'a obţinut victoria care ne-a adus Independenţa şi Regatul.

Când am terminat eu „Şcoala de ofiţeri" am fost repartizat la un regiment de cavalerie din Bucureşti în care am slujit sub comanda şefului de corp col. Vlădoianu, ajutor fiind maiorul Murat şi comandant de escadron căpitanul Solomonescu.

Col. Vlădoianu era ginerile beizadelei Dimitrie Ghica, fost preşedinte de consiliu, ministru, preşedinte al Senatului, prim efor al Spitalelor, fecior direct de Domn şi personalitate de mare vază. In calitatea aceasta de ginere al beizadelei, col. Vlădoianu era un privilegiat care fusese adjutant la Palat şi de astă dată comandant al regimentului meu, însă cum era mai toată ziua ocupat, fiind un sportiv pasionat, având cai de rasă în curse şi de atelaj, bun călăreţ, vânător şi un perfect om de salon, da rar pe la regiment care era mai mult condus de ajutorul lui, maiorul Murat, un foarte conştiincios militar care-şi cunoştea la perfecţie meseria, din care cauză era mai tot timpul al cazărmii şi considerat ca ofiţer de front, ca un rutinar ce se mărginea la numai cunoaşterea meseriei lui, ceiace în chip greşit, mentalitatea vremii socotea ca o inferioritate faţă de camarazii ce aveau, sau credeau că au, şi alte aptitudini.

Pe maiorul Murat, deşi cicălea toată ziua ofiţerimea şi soldăţimea regimentului, îl simptiza toată cazarma şi toţi camarazii, pentru bunătatea lui şi pentru osteneala ce-şi da ca regimentul lui să fie printre cele mai bine notate sub toate raporturile.

Un prieten al lui, maiorul Gr. Zossima, mai pe urmă generalul de cavalerie, ales de Regele Carol să ducă un baston de mareşal Ţarului Nicolae II, unul din cei mai arătoşi şi mai falnici ostaşi ai noştri, voinic, înalt, corpolent, tip impunător de ostaş, cu o barbă până aproape de brâu, chipeş frumos şi scânteietor de inteligent, maiorul Zossima, zic, prietenul lui Murat pe când acesta era căpitan, îl simpatiza în deosebi pentru firea lui deschisă şi cinstită şi ştiindu-l ambiţios ca unitatea lui să fie întâia din regiment, îi organiza, cu concursul camarazilor, din când în când farse, ca să'l necăjească, contrariându-l în slăbiciunile lui.

Una din farsele cele mai reuşite a fost aceia cu prilejul examenului de înaintare în gradele soldăţeşti, a cărei comisie examinatoare o prezida maiorul Zossima, care, înţeles cu membrii comisiunii, ştiind cât de grijuliu

era Murat de ţinuta oamenilor din escadronul lui în cazuri solemne ca acela al examenului gradelor inferioare. la care ambiţiona ca şi aci gradaţii lui să iasă întâii pe regiment şi ştiindu-i obiceiul ca îndată ce se anunţa examenul, el stăruia de candidaţii lui să se prezinte excepţional de bine. mai ales ca ţinută ostăşască şi ca exprimare clară. neglijând în schimb partea teoretică, pun la cale să facă abstracţie la prezentare la examen de ţinuta candidaţilor şi să nu chestioneze decât asupra cursurilor imaginare de cari ştiau bine că n'au să poată răspunde niciun candidat, mai ales că chiar asupra acestor aşa zise cursuri teoretice. întrebările n'aveau niciun rost. fiind pe de-a întregul inventate pentru circumstanţă.

Din ajun. Murat îşi pregăteşte candidaţii. soldaţii pentru gradul de caporal şi caporalii pentru cel de sergent. zorindu-i să-şi facă curelele cu farb [1]). să-şi frece nasturii şi pintenii. să strălucească aşa ca să-şi răsucească mustăţile în ei ca în oglindă, să răspundă tare şi să se prezinte milităreşte. călcând apasat. bătând pintenii şi strigând tare : „Să trăiţi d-le maior !

In ziua examenului. Murat şi cu ofiţerii escadronului lui asistau la examen.

Zossima se face ca nu ştie ca Murat comanda escadronul întâi şi porunceşte să intre candidaţii primului escadron.

— Ai d-voastra sunt candidaţii d-le căpitan? îl întreabă Zossima pe Murat.

— Da d-le maior. răspunde Murat. şi-i prezintă lista candidaţilor.

Să vie primul de pe listă. (care era candidat soldat pentru gradul de caporal) ordonă Zossima.

Acesta păşeşte ţanţoş. bătând talpa de stârnea praf din podea. se opreşte le trei paşi de masa unde stau preşedintele şi juriul examinator alcatuit dintr'un căpitan şi un locotenent şi strigă de răsună odaia. aşa cum îl învăţase Murat :

— Să trăiţi d-le maior !

Iar Zossima. ca să-l necăjească pe Murat, se răsteşte :

— Ce te spargi aşa. mă băiete?... Te trezeşti pe Bărăgan? .. Ori crezi că noi suntem surzi ?...

---

1) *Farbe* (culoare pe nemţeşte) vopsea albă, cu care-şi frecau cavaleriştii curelele şi centuroanele.

Murat, care începe să se frământe, șoptește unuia din ofițerii lui de lângă el :

— Poftim comisie! Intimidează pe bietul soldat! Să faci treabă cu Grigore!

Zossima, care de-abia își stăpânea rîsul, îl mai întreabă, ca și cum n'ar fi știut :

— Din ce escadron ești?

— Din al d-lui căpitan Murat, să trăiți!

— Bine, bine — răspunde președintele — văd eu că ești spilcuit, că știi să ne spargi urechile, dar ceva carte știi?

Soldatul tace.

— Ia să ne spui tu, băiete — îl întreabă Zossima — care e compoziția prafului de pușcă?

Soldatul tace mai departe, iar Murat care nu-și putea ascunde mirarea se apleacă la urechia ofițerului de lângă el și-i șoptește vădit contrariat :

— Auzi ce-l întreabă pe soldat!... Par'ar fi la examen la facultate!

Iar Zossima calm :

— Bine băiete, poți să pleci și dacă vrei să te mai prezinți la un viitor examen, cată de mai lasă lustruiala asta de par'că ești o paiață și mai bine învață ceva.

Iar soldatul de colo :

— Am înțeles să trăiți d-le maior!

Și face stânga 'n prejur, ieșind tot tropăind.

— Poftim! — șoptește Murat ofițerului vecin — Auzi ce-i baga soldatului în cap!... Să știi că se duce dracului oștirea!

— Să vie altul! — zice Zossima.

Și de astă dată se prezintă un caporal candidat la sergent, tot așa de spilcuit și tot așa de tare răcnește :

— Să trăiți d-le maior!

Și Zossima, astupându-și urechile :

— Ai te cară, mă! Ce-mi spargi timpanele?

Mutra lui Murat!

— Tu ai citit ceva? Ori și tu știi cât știe celalt?

— Știu să trăiți! răspunde convins candidatul.

— Să te vedem — zice Zossima, prefăcându-se că se gândește să-i pună o chestiune mai ușoară. — Să ne spui tu ceva despre quadratura cercului.

Caporalul tace ca pământul, iar Murat care pierduse răbdarea, întreabă ofiterul de lângă el : ce drăcie e aia de-l întreabă pe bietul caporal ?

Ofiţerul dă din umeri, iar Zossima flegmatic :

— Vezi?... Ca şi celalt, dichisit ca o brezaie, păşeşti apăsat de p'arcă eşti la mă-ta acasă şi răcneşti ca muşcat de strechie ! Şi pofteşti să fii sergent şi nu ştii nici măcar ce e o quadratură a cercului.

Dar Murat care-şi ieşise din răbdări, intervine :

— Apoi să mă iertaţi d-le maior !... Eu sunt gogea căpitanul şi vă declar pe onoare că n'am auzit de *păturătura cercului*, şi d-voastră vreţi să ştie ce drăcie o fi aia, un caporal ?...

Ilaritatea în tot regimentul n'a contenit luni de zile, dar Zossima îndată după ce-şi făcuse cheful, s'a dus drept la el cu toată comisia şi'n de faţa tuturor l'a îmbrăţişat, iar a doua zi, înţeles cu Murat, Zossima s'a înlocuit prin căpitanul din juriu ca preşedinte, sub pretextul că el e bolnav, cu recomandaţia de a examina dela început pe toţi candidaţii, de astă dată fără glumă.

Şi, bine înţeles, toţi candidaţii au fost admişi.

*

Alta mai cu haz :

Cum regimentul era în realitate comandat de ajutorul lui, de maiorul Murat, fiindcă comandantul titular, lt. colonelul Vlădoianu da rar pe la cazarma, Murat se pomeneşte într'o zi cu casierul regimentului că-i dă un plic confidenţial urgent pe adresa comandantului, din partea ministerului de război.

Văzând urgenţa, Murat desface plicul şi rămâne foarte încurcat, citind ca, chiar în ziua următoare la ora 10 dimineaţa, un general francez va vizita regimentul şi preciza programul primirii : prezentarea ofiţerilor, prezentarea unei reprize evoluând în manej, vizitarea magaziilor de efecte şi harnaşament, vizitarea grajdurilor, un exerciţiu de un sfert de oră cu mânuirea sabiei şi înainte de plecare o gustare. Generalul va fi recunoscut după portul uniformei şi după ofiţerul român ataşat persoanei sale pe timpul şederii în ţară, maiorul de Stat major Russo.

— Poftim bucluc ! exclamă Murat. Şi Nicu (Vlădoianu) cine ştie de-o fi în Bucureşti ?... Poate la vre-o vânătoare, poate la vre-un antrenament în vederea curselor !... Cine o să se'nţeleagă cu neamţu ăsta de vine mâine ?...

— Nu e neamţ d-le maior — îl întrerupe casierul regimentului — e francez.

— Neamţ sau francez, treaba lui! Vorba e cine-l primeşte?

— Păi d-voastră d-le maior, dacă d. colonel lipseşte...

— Eu? !... Ei, bravo! O nemerişi! Par'că neamţu sau franţuzu de vine, ştie româneşte?...

— N'are a face d-le maior: vorbiţi prin interpret. Unul din ofiţerii noştri care ştie, franţuzeşte vă slujeşte de interpret.

— Pe dracu!... Ştii ce?... Mâine nu viu la cazarma: sunt bolnav la pat... Şi iacă aşa!

Şi nu trece mult, şi trompetul de serviciu anunţa sosirea colonelului comandant.

Gabrioleta cu caii de rasă ai colonelului Vladoianu îşi face apariţia, din ea descinde comandantul şi după primirea raportului, însoţit de ajutor merg în cabinetul comandantului, unde Murat, radios şi cu inima la loc că scăpase de bucluc, îi înmânează ordinul ministerului de război însoţindu-l de cuvintele acestea:

— Poftim Nicule[2]) uite ce te-aşteaptă: îţi vine mâine un mosafir neamţ!

După ce citeşte ordinul, Vlădoianu i-l înapoiază râzând:

— Mai întâi de unde-l scoţi neamţ, că aci spune lămurit că este un general francez?... Ş'apoi, ce dacă vine?... Să poftească sanatos!... Da ordine în consecinţă ofiţerilor şi trupei, sa fie totul pus la punct pentru mâine la 10 dimneaţa. Eu am să fiu mâine aci la 10 fără un sfert.

— De ordine am avut eu grijă pe dată ce-am văzut telegrama şi înoptez aici până ce voiu vedea totul regulat, iar mâine dimineaţa mă înfiinţez aci dela 7.

Intr'adevăr, a doua zi la 7 Murat era la cazarmă şi după ce s'a încredinţat că totul e rostit potrivit dorinţei lui, ne-am aşezat în curtea cazărmii în ordinea vechimei, având la flancul drept pe comandantul Vlădoianu însoţit de ajutorul Murat, iar când la 10 ceasuri trompetul sună pentru onor şi din trăsură coboară generalul francez, un soldat prezentabil şi arătos, însoţit de maiorul Russo, colonelul Vlădoianu îl întâm-

---

2) In intimitate, când nici un subaltern nu era de faţă, Vlădoianu şi Murat se tutuiau.

pina pe generalul strein, îi dă raportul într'o franţuzească corectă. generalul îi strânge mâna şi amândoi însoţiţi de maiorul Russo. se îndreptă spre flancul drept al frontului ofiţeresc. unde Vlădoianu începe prezentările cu maiorul Murat:

— Permettez mon géneral. que je vous présente mon aide, le commandant Murat.

Când a auzit francezul numele de Murat. în loc să-i întindă mâna. s'a înţepenit în poziţe de drepţi şi zmirna cu mâna la chipiu îl întreabă plin de admiraţie:

— Ah !.. De la famille des princes Murat ?

Iar Murat care aştepta ca Vlădoianu să-i dea un răspuns ori cum ar fi crezut cu cale.văzând că întârzie. ca să scape din impas. ştiind că *da* în franţuzeşte este şi *oui* şi *voui*, ca nu cumva să greşească. i le serveşte franţuzului pe amândouă: *oui*, *voui*, amândouă pronunţate prelung. cam tărăganat. aşa cum de obicei vorbea el.

Generalul rămas într'o mută admiraţie, îi strânge foarte reventios mâna şi ar fi rămas mai mult aşa în faţa lui Murat. dacă Vlădoianu. înţelegând tortura ajutorului său. nu l'ar fi scutit de ea. continuând cu prezentările

*

Şi alta tot aşa de hazlie:

Locotenentul din escadronul de escortă regală Mawer Fränkel care începuse să poseada bine limba română. aşa în cât să poată comanda soldaţilor noştri, este mutat din ordin din escadronul de escortă în regimentul de cavalerie al lui Vlădoianu şi cum în asemenea strămutări ofiţerul venit la noul corp. se prezintă comandantului cu formula reglementară: „Am onoare sa mă prezint ofiţerul cutare. venit din corpul cutare în corpul ce comandaţi şi vă aştept ordinele".

Cum însă comandantul lipsea, formalitatea aceasta a îndeplinit-o noul locotenent faţă de ajutorul Murat, care auzind că i se prezintă *Frank Moor* (aşa se pronunţa *Fränkel Mawer*) având adresa ministerului pe birou. îl întrerupe:

— Domnule locotenent. nu te pot primi. fiindcă eu am aci ordinul ministerului să primesc în regiment pe locot. *Mawer Fränkel* şi d-ta te prezinţi ca *Mor Franc*. Ce e măsluiala asta ?

— Daţi-mi voie d-le maior — obiectează locotenentul — în englezeşte se scrie *Mawer Fränkel*, dar se citeşte *Mor Frank*.

Iar Murat scandalizat de aşa măsluială, îl primeşte cu rezerva ca : *„altă dată să facă bunătatea să se scrie cum se chiamă şi să se cheme cum se scrie"*.

*

Am ocazia, fiindcă fu vorba de colonelul Vlădoianu, să insist în treacăt şi asupra personalităţii socrului său, beizadeaua Mitică Ghica,, despre care nu voi mai avea prilejul să mă ocup într'altă parte aci, deşi a jucat un rol de prima mână în politica acestei ţări, fiind fost preşedinte de consiliu, preşedintele Senatului, de mai multe ori ministru, prim efor al Spitalelor civile şi autentic fecior de Domn, meritând titlul de beizadea.

Omul acesta, despre care tatăl meu îmi spunea că în tinereţea lui fusese foarte frumos, înalt, proporţionat şi totdeauna elegant ca ţinută, avea un fond sufletesc bun, suferea însă de mania grandoarei, plăcându-i să i se zică „Măria ta", şi îndrăgind un vocabular fără înconjur şi sincer mărturisit.

Aşa. venind la el odată, pe vremea Carnavalului, o delegaţie a unei asociaţii de meşteşugari ca să-i ceară să le patroneze un bal, delegaţie, care ştia că dacă i se adresează cu „Măria Ta", obţine ori ce-ar fi cerut, beizadeaua, vădit contrariat că nu-i poate satisface, cu tot măgulitorul „Măria Ta", repetat cu fie ce altă propoziţie, se justifică faţă de ei, în felul acesta

— Ce să vă fac dragii mei ?... Vedeţi şi voi cum îmi sunt picioarele oblojite, mă pot eu mişca din casă ?

— Daţi-ne atunci o principesă Măria Ta, ca să ne patroneze balul, — îndrăzniră să-i propună delegaţia.

Iar beizadeaua, foarte familiar :

— Pe care măi ?.. pe care din două ? P'asta, vedeţi-o şi voi, e gata să nască ; iar astăl'altă, boceşte cu capul în pernă, că bărbatu-său e încurcat în datorii, aşa că dragii mei, cu toată părerea de rău, n'am ce vă face.

Şi în faţa acestui temeinic argument, delegaţia a fost nevoită să se retragă, mulţumită însă că beizadeaua nu-i mai scotea din „dragii mei", tot aşa precum şi delegaţia nu-l mai scotea din „Măria Ta".

*

In ziua de Sf. Nicolae, ziua numelui colonelului regimentului nostru, corpul ofiţeresc în întregul lui mergea la locuinţa beizadelei, unde şedea şi colonelul-ginere, să-i prezinte felicitările lui.

Aci eram primiţi de beizadea în salonul cel mare dela Şoseaua Kisseleff unde astăzi este sanatoriul *Elisabeta*, un salon încăpător ce avea dimensiile terasei pe cari ieşeai din el, pe trei uşi spaţioase, dimensii de cel puţin 9 metri pe 6, pe peretele din fund al căruia, era aşezată cu mult gust o enormă panoplie de mare preţ, conţinând, arme, săbii, iatagane, puşti, buzdugane şi halebarde încrustate cu sidefuri şi pietre scumpe; şei Voevodale, pumnale, pistoale, coifuri, lănci, arcuri, valtrapuri şi alte asemenea scumpe relicve domneşti.

După ce prezentăm felicitări colonelului în de faţa socrului, pe marea masă din mijlocul salonului se aduceau tăvile cu şampanie, pişcoturi, dulciuri şi ţigări de foi a câte şase lei una, iar beizadeaua ne ţinea o cuvântare în care nu prea figura ginerele său, ci mai de grabă ajutorul lui, maiorul Murat, căruia beizadeaua îi făcea cinstea să ni-l recomande ca pe adevăratul comandant al regimentului, ceea ce-l făcea radios pe Murat care nu-şi mai încăpea în piele.

După ce ne oferea ţigări de foi din cari în tot Bucureştii nu fumau de cât beizadeaua şi Stolojan, şi se mai întreţinea cu fiecare din noi, beizadeaua se retrăgea, invitându-ne să continuăm a ne servi mai departe şi recomandând ginerelui să ne arate grajdurile în cari avea vestiţi cai de rasă de atelaj şi de curse.

*

Spuneam la începutul capitolului acestuia, că în ce priveşte demnitatea ostăşească, ea n'a fost întru nimic mai prejos altă dată decât acum. Atunci ca şi astăzi, când pronunţai cuvântul „ostaş" prin el înţelegeai totdeodată pe „cavaler" şi au fost şi atunci, aşa cum au fost şi acum nenumărate cazuri de cavalerism, de demnitate şi mândrie ostăşească, fiindcă aceasta a fost una din poruncile atavice ale neamului nostru, căci înainte de a îmbrăca haina ostăşească, ţăranul nostru este un nobil şi tot românul care apasa coarnele plugului ca să răstoarne brazda câmpului românesc, este un nobil, iar când lasă coarnele plugului, îmbracă haina ostăşească şi pune mâna pe armă, la titlu de nobil adaogă şi pe cel de cavaler şi atunci devine un nobil-cavaler, sau pe româneşte sadea: un „român-viteaz", fiindcă orice român este nobil, purcedând din viţă nobilă şi orice cavaler este un viteaz.

Şi din aceste câteva cazuri pe cari le amintesc aci, ţiu să fac luminoasă dovadă că trecuta demnitate ostăşască n'a fost cu nimic mai prejos decât

cea de astăzi. că oşteanul român s'a bătut cu acelaşi avânt şi cu aceiaşi dârzenie şi la 1877 şi la 1913 şi la 1916. ca şi oşteanul de astăzi. Fireşte, expunerea vieţii e incomparabil mai primejduită astăzi decât ieri. Fiindcă infernul ucigător este atât de meşteşugit utilat şi atât de înfiorător şi de savant pus la punct. încât secera morţii acţionează înzecit mai spornic astăzi decât altă dată. dar neînfricarea şi sfidarea morţii este aceiaşi. fiindcă şi altădată ca şi astăzi la fel au răspuns românii la chemarea goarnei. la fel i-am văzut cu toţii mergând cântând la moarte cu flori şi verdeaţă la ureche, chiuind şi călcând apăsat. Aşa au murit, în frunte cu căpitanii lor. sus pe redute şi la Griviţa şi la Plevna şi la Opanez şi la Vidin; aşa au zburat la 1913 peste Dunăre şi se ştie că dacă nu intervenea telegrama regelui Carol, generalul Mustaţă cu divizia lui de călăreţi. peste numai două ore de marş, arbora tricolorul nostru în Capitala inamică : aşa au răspuns chemării din 1916 oştenii români. săteni şi orăşeni. şi că ei nu şi-au precupeţit sângele. ce altă dovadă mai elocventă decât impresionanta cifră de 800 de mii de morţi. floarea braţelor de nădejde ale neamului!

Şi cu însufleţirea aceasta şi cu această ancestrală nepasare de moarte când e vorba de sfinţenia cauzei pe care o apără ostaşul român. a alergat şi de astădată în vâltoarea grindinei de foc ce ţâşneşte din toate părţile, luptând cot la cot cu armata roşie a U. R. S. S.. pentru dezrobirea Ardealului de Nord care ni se furase printr'o hotărîre nedreaptă — apoi trecând în Ungaria şi în Cehoslovacia — unde acoperindu-se de glorie — oştile noastre au fost citate prin ordine de zi de către mareşalul Stalin —.

Comerţul

Piaţa Prăvălii Firme

Comerţul de acum peste jumătate de veac, nu cunoştea restricţie, de cel din interiorul ţării, era cu de- cât dacă se făcea cu streinătatea, săvârşire liber, iar taxele datorate Statului erau aşa de reduse că nu se resimţea nici punga vânzatorului nici a cumpărătorului, ceia ce făcea ca viaţa să fie aşa de uşoară şi piaţa aşa de ieftină, în cât n'avea nimeni temei să se plângă.

Libertatea comerţului intern şi uşurinţa formalităţilor pentru exercitarea comerţului cu streinătatea, înviora piaţa şi tranzacţiile se ţineau lanţ în anii cu producţie îmbelşugată : vara cerealele, zarzavatul de tot felul, fructele de vară; toamna viile, livezile, fructele de toamnă, porumbul; iarna ţuica, lemnul, olăria, păpurişul de rogojini, iar peste tot anul : cereale, fructe, lapte şi derivatele lui, pescuitul, ţiţeiul cu extracţie primitivă şi schimbul cu streinătatea.

In comerţul de pe vremea aceia, tocmeala era în floare ; cei mai buni gospodari erau apreciaţi după meşteşugul tocmitului. Obiceiul a durat până la venirea în Bucureşti acum vre-o 70 de ani, pare-mi-se îndată după 1878 a vestitului *Magasin Universal* instalat într'o clădire la parter de pe calea Victoriei între Poliţie şi consulatul rusesc, cam pe locul unde a fost cinematograful *Colos*. Prăvălia aceasta cu patron francez, a inaugurat la noi sistemul strein de a prezenta marfa cu preţul marcat pe ea, ceia ce i-a atras o clientela care l'a procopsit repede pe inovator. Magazinul era într'adevăr universal, pentru că în el gaseai tot ce-ţi trebuia ; hârtie de ţigară persană din pai de orez, perii de tot felul, dela cea de dinţi până la cele mai mari de diferite întrebuinţari, ape de dinţi

dintre cari cea mai vesită era a d-rului *Pierre*, pomezi, cosmetice, săpunuri între cari renumitele *Tridace* și *Veloutine*, parfumerie cu totul alta de cât cea de acum : colonie *Jean Marie Farina*, parfum *Vera-violette, Peau d'Espagne, lilas blanc, rezedà ;* rufărie, hăinărie, pălării, cravate, albituri de tot felul, perdele, conserve, *liqueur-uri*, paturi în felul celor de campanie, oglinzi, papetărie, farfurărie, articole de librărie, hârtie de scris, compasuri, bricege, călimări ; vase de bucătărie, oale, tingiri, borcane de conserve, de sare, de muștar, tacâmuri, jucării de copii, păpuși, articole pentru cadouri și pentru pom de Crăciun. Magazinul era așa de aglomerat toată ziua că trebuia să faci coadă până să fii servit.

Aurul strein intra în țară de cum începea secerișul păioaselor, adică din luna Iunie înainte și dura până aproape de recolta viitoare ; aurul mai intra la recolta porumbului însă după condiționare, adică începând din Ianuarie ; tot cu aur ni se cumpărau · vinul, de obiceiu vechiu, petrolul și lemnul, iar porcul și borhotul de prune le petreceam numai în Ungaria.

Cerealele : grâul, secara, orzul, ovăzul, inul, mazărea, floarea soarelui ni se cereau în mai toate statele Europei ; porumbul mai numai în Italia ; lemnul în deosebi în Italia, Turcia și Egipt ; petrolul cam pretutindeni ; nucile și macul numai în Germania.

In ce privește grâul și secara, exportul scăzând considerabil odată cu împărțirea pământurilor marei proprietăți la țărani, a trebuit ca principalul venit al Statului provenit din grâu care acum numai putea produce cât producea la marea proprietate, să fie compensat de petrol și lemn și nici cu această compensație chiar, nu echivala venitul provenit dela exportul grâului produs de marea proprietate, fiind că țăranul nostru nu semăna grâu decât pentru azimă și colivă, nu pentru export.

Mi-aduc bine aminte, și faptul se poate controla în fosta arhivă a ministerului de industrie sau la orice societate mare petrolifera mai veche, că acum aproximativ 40 de ani, Spania ne-a cerut aprovizionarea anuală cu 200.000 vagoane țiței, pe un anumit interval de ani și n'am primit oferta, pe motiv că pe atunci n'aveam această cantitate pentru export, exploatarea cea mare și cu mijloace de extracție moderne dăruindu-ni-se mai târziu, pe suprafețe descoperite treptat.

Trebue mărturisit că în genere, negustorimea de acum 70 de ani și chiar ceva mai încoace, era mai omenoasă, mai cinstită, mai geloasă de buna ei reputație, decât cea din zilele noastre din cale afară de lacomă,

cu onorabile excepţii bine înţeles, iar mărfurile erau mai de încredere, mai trainice, mai raţional preţuite şi mai omenos servite cà cele de azi, pentru că pe vremea aceia nu se cunoştea concepţia formulei de astăzi : *reclama e sufletul comerţului*, ci *cinstea era sufletul comerţului*. Ba aş putea susţine că din potrivă, cu cât o marfă era mai stăruitor trâmbiţată pe calea reclamei, cu atât era mai ocolită : săpunul *Tridace*, săpunul *Veloutine*, apa de dinţi *Dr. Pierre* de cari se serveau Curţile Suverane şi aristocraţia Europei şi chiar a altor continente, n'au pomenit reclamă, ci s'au introdus prin cinstea şi calităţile mărfii. Mi-aduc aminte de o singură reclamă sui-generis din vremea copilăriei mele, pe care am citit-o în *Românul*. după un ziar francez, dar o reclamă originală foarte inteligentă. Pe vremea aceia, cea mai căutată şi mai scumpă fabrică de ciocolată de calitate superioară, era ciocolata Philipine de provenienţă elveţiană (Elveţia franceză). Probabil că o altă fabrică din aceiaşi provincie elveţiană, se va fi gândit să-i facă concurenţă şi să parvină să-i ia locul şi a reuşit, că tot Bucureştii s'a aprovizionat numai cu ciocolată *Meunier*, iar ciocolata *Philipine* a dispărut de pe piaţă. Ce se întâmplase ?... Fabrica *Meunier* a angajat atâţi oamenii de încredere câte centre mari comerciale existau atunci în Europa şi i-a trimes pentru o săptămână cu misiunea de o intra un minut în fie ce prăvălie cerând ciocolata *Meunier* şi cum negustorul spunea că n'are decât *Philipine*, trimisul celeilalte fabrici răspundea stereotip : „nu cumpărăm decât *Meunier* ; pe semne dv. nu sunteţi la curent cu evoluţia acestui sort de marfă, fiindcă nu ştiţi că astăzi ciocolata *Meunier* este universală". Rezultatul a fost că după câtă-va vreme, *Meunier* a devenit într'adevăr universală şi fabrica n'a mai putut prididi expedierea vagoanelor cu marfa ei în toate continentele.

Acum 70 şi chiar 60 de ani un negustor care s'ar fi înşelat în dauna clientului, îşi cerea imediat iertare şi nu te-ar fi lăsat să ieşi din prăvălie neconvins că n'a făcut-o din intenţie. Pe vremea aceia existau multe firme de încredere şi târgul se făcea spre mulţumirea şi a negustorului şi a cumpărătorului ; tocmeala — căci pe atunci nu se făcea târg fără tocmeală — ori cât de lungă ar fi fost şi une ori chiar plicticoasă, se încheia cu convingerea că nici o parte n'a fost păcălită, pe când astăzi... astăzi?... preferim să nu mai insistăm, pentru că toţi suntem zilnic martori la nepăsarea cu care zilnic se calcă toată străduinţa şi toate bunele intenţii ale cârmuirii.

Firme reputate pentru cinstea, coreotitudınea şi conştiinţiozitatea, patronilor lor, erau : casa de mare încredere pânzeturi şi mătăsuri *Stancu Bechianu* din Lipscani, stimată în societatea bucureşteană pentru proverbiala omenie a patronului ei, un model de vrednic negustor de mare suprafaţă, ales aproape permanent în Senat, unde venea la şedinţă după ce lăsa înlocuitor la tejghea, la aceiaşi tejghea pe care o da în primirea aceluiaşi înlocuitor de încredere, când la 6 d. a. în fie ce zi de primăvară sau toamnă, poruncea să-i tragă trăsura la scară ca să-şi facă plimbarea obicinuită cu familia la Şosea ; firma de băcănie *Eugeniu Carada*, regretatul prim guvernator al Băncii Naţionale, prăvălie situată pe str. Edgard Quinet, colţul din dreapta cu str. Academiei. Carada bun prieten cu tatal meu, ce târguia toată băcănia de ani de zile numai dela el, îi trimitea în seara ajunului Anului Nou, un coş cu de-ale băcăniei ; 2 butelii Bordeaux St. Julien, o cutie ananas în mustul lui, o căpăţână de zahăr, mandarine, curmale, castane, o cutie de sardele, o sticlă de rom şi câteva mărunţişuri, însoţite de cartea lui de vizită cu urarea : „Să le mâncaţi sănătoşi !". Case de încredere mai erau cofetăria *Capşa*. pe locu lei în clădirea unde este şi astazi, cofetărie şi restaurant de primul ordin, în aceeaşi cladire unde odinioara a fost nechibzuita demonstraţie dela sala Slătineanu, care determinase abdicarea de bună voie a Domnitorului Carol, dacă n'ar fi survenit intervenţia lui Lascăr Catargiu care a luat asupră-şi răspunderea liniştirii spiritelor, agitate de pe urma victoriei germane din 1870 împotriva Franţei. Mai târziu cafeneaua Capşa de lângă cofetărie, devenise laboratorul în care se discutau, se diagnosticau şi se plămadeau toate combinaţiile politice dela ordinea zilei ; în această cafenea se ticluiau până şi listele ministeriale, după fie ce criză de guvern. O cofetărie cu o cafenea tot aşa de istorică poate chiar de mai mare însemnătate ca aceasta, a fost şi a lui *Fialcovschi* din aripa dreaptă a pieţei Teatrului Naţional, pe locul unde astăzi sunt birourile de comenzi ale uzinelor Reşiţa din clădirea „Adriatica", cafenea torică-literară ; istorică prin aceia că într'însa s'au pus la cale multe mişcări de stradă şi multe pregătiri în vederea unor importante momente istorice ce au adus alte prefaceri şi alte orânduiri în epoca începutului de renaştere al acestui neam, destul de cunoscute astăzi spre a le mai aminti aci; literară, pentru că la Fialcovschi se strângeau înprejurul mesei lui Macedonski, Cincinat Pavelescu, Bonifaciu Florescu, Dumitru Teleor; consilierul dela Curtea de apel Costică Câmpineanu, cel cu leul în casă, şi cu şerpii

în manşon; Nicu Ştefănescu avocatul, fratele lui Delavrancea, Nicolae Ţincu, Mircea Demetriade, fratele Aristizzei Romanescu Manolescu, poetul Obedenaru şi rare ori Max Rosetti, tatăl maestrului Radu Rosetti, un foarte fin şi aristocratic condei mult gustat pe atunci, care era mai mult un obicinuit client al cafenelei Capşa, de unde însă evada spre Fialcovski ca să întâlnească şi cenaclul scriitoricesc de aci, pe care nu'l întâlnea în cercul politic dela Capşa. Firme cu meritat renume mai erau în Bucureşti: ceasornicăria *Popovici* un foarte cinstit şi priceput meşteşugar, al cărui succesor a fost până mai deunăzi firma Agemoglu; farmacia *La Cerb* chiar în faţa pasagiului Român de pe calea Victoriei, singurul pasaj pe atunci în Bucureşti, farmacie al cărei proprietar era *Zürner*, doctor în medicină şi farmacie din străinatate, cu al cărui fiu am fost coleg de pension şi de liceu; în pasajul acesta mai erau reputatele firme: cizmarul de lux *Pavelescu*, cel care a dat pentru prima oară în vileag moda ghetelor cu bot ascuţit la care alerga tot tineretul elegant, pereche de ghete ce costau 20 de lei, faţă de 8, 10 şi 12 lei obicinuit; firma de mode şi parfumuri fine „*Madame Briol*" sub clădirea Creţulescu de pe calea Victoriei; firma de vinuri şi aperitive ine, sub actualul hotel Splendid, a lui *Bruzzesi*, continuată până mai de unăzi de *Tripcovici*; fraţii *Dobriceanu*, în faţa prefecturii de poliţie pe calea Victoriei; băcănia cea mai bogat aprovizionată, după *Carada*, transformată mai târziu în cofetărie şi fabrică de ciocolată, cam pe locul azi dărâmat unde este *librărie* pe Calea Victoriei; vestitul magazin de fierărie din Lipscani al lui *Dancovici*, un fruntaş negustor cu vază pe piaţa oraşului; drogueria *Ovessa* din str. Academiei, alaturi de fosta *berărie Căpitanul*; cofetaria *Varga*, chiar peste drum de peristilul Teatrului Naţional, în locul căreia a urmat vestita cofetarie *Riegler*, instalată cât se poate de pretenţios şi de luxos, cofetarie-cafenea în al cărui etaj a fost instalat clubul conservator-democrat de sub şefia lui Take Ionescu, după ruptura din partidul conservator la 8 Ianuarie 1908 şi după ce în prealabil fusese adăpostit provizoriu vre-o două luni la fostul magazin *Wapner* din Calea Victoriei. La Riegler a apărut ziarul *Naţiunea* al noului partid conservator-democrat în care Take Ionescu a publicat pentru prima oară în viaţa lui ziaristica, un articol semnat intitulat: *Datoria cea mare* în preajma războiului de Intregire, ziar la care au colaborat: Aurel Iliescu, C. Anghelescu, Gane Marinescu, C. Colomonescu, G. Stroescu, Andrei Ionescu, Chiriţă Vasilescu, Duvăz, Bobeş, poetul N. Ţimiraş,

scriitorul lucrării de faţă şi alţi membri ai partidului. La Riegler, la clubul conservator-democrat, s'a înregistrat acea ne mai pomenită victorie electorală în Capitală, ca lao alegere complimentară la al 2-lea colegiu de Cameră, colegiu ce de 50 de ani neîntrerupţi nu alesese decât candidaţi ai partidului liberal, să aleagă cu semnificativă majoritate pe câte-şi patru candidaţii partidului conservator-democrat: Fleva, Păltineanu, I. T. Florescu şi Cneazul Moruzzi. A fost cu acest prilej în piaţa Teatrului Naţional o grandioasă manifestaţie de simpatie, care a întrerupt până târziu noaptea circulaţia pe calea Victoriei, iar din balconul clubului, peste marea de capete ce ovaţiona entusiast, nouii aleşi şi fruntaşii partidului au vorbit mulţimii care cu greu a părăsit târziu piaţa teatrului.

Succesul acesta, împreună cu altele tot de alegeri parlamentare complimentare sau suplimentare în diferite centre din ţară la Iaşi la Senat, la Romanaţi la Cameră, la Câmpu Lung la Cameră, la Putna la Cameră şi pare-mi-se şi la Gorj, unde alt partizan din guvern sau din opoziţie n'a putut răzbi în parlament, ci pretutindeni unde au candidat au reuşit candidaţii lui Take Ionescu, acţiunile acestuia au crescut considerabil, indicându-l ca viitorul succesor la guvern. Şi cu toate acestea n'a fost aşa; indicaţia ţării n'a contat şi la cârmă a venit gruparea aceia care nici măcar n'a candidat, sau acolo unde s'a încrezut să candideze, şi-a retras candidatura după prima oră dela începerea votării.

Firme vechi cu bună reputaţie erau: *Beckman* cu articole de piele pentru sport, harnaşament, voiaj; firmă veche aproape cât şi vârsta mea şi care funcţionează şi astăzi pe calea Victoriei îmbogăţindu-şi magazinul şi cu articole de parfumerie; librăria *Socec* cea mai reputată din ţară şi cu cel mai complet atelier de editură din ţară, situat pe str. Berzei (astăzi Cobălcescu) în tovărăşia lui Teclu şi Sander, atelier în care a apărut *Revista Nouă* timp de 6 ani, fiindcă alţi doi a apărut în tipografia *Göbl* de pe strada Doamnei; librăria *Gräve* la chiar parterul unde este astăzi băcănia Dragomir; librăria *Haiman* (casă de editură) pe calea Victoriei, cam pe unde a fost Jockei-Clubul în piaţa Palatului Regal, librărie care l'a editat pe Delavrancea cu volumul lui de versuri *„Poiana Lungă"*: magazinul de confecţiuni *Menagère* condus de francezul *Lisembert* pe a cărui fică a luat-o în căsătorie succesorul lui *Chevitz*, la instituit, *Thierin*, iar d-ra Thierin, este decâtva timp văduva profesorului şi academicianului *Ţiţeica*; *Carol Müller*, magazin de obiecte de artă, supranumit *Pieptenarul*

situat la colţul pasagiului Român chiar pe locul unde este astăzi cofetăria *Zamfirescu*; *Madame Jobin* calea Victoriei (casa Creţulescu) cu articole de mănuşi. cravate. mode şi parfumerie: vechiul şi simpaticul magazin de pălării bărbăteşti şi articole de garderobă. de ţinută de gală, decoraţii. pleduri. fulare. etc. *Fain*, de sub clubul *Tinerimea* (casa Lahovary) calea Victoriei. o firmă neschimbată din acest loc de când am pomenit-o. ca şi aceia a giuvaergiului *Resch*, de pe calea Victoriei în faţa teatrului Naţional. ca şi aceia a coaforului *Popovici*, de toată vremea al M. S. Regelui şi Domnitorului Carol. neschimbat până mai de unăzi din clădirea din faţa Palatului în aripa stângă a Fundaţiei Carol I; restaurantul *Frascati* ţinut de *Papa Jilet*, fost 30 de ani bucătarul şef al M. S. Regelui Carol I, restaurant a cărui terasă da în grădina Oteteleşanu unde se servea masa pe timpul verii. Probabil că uit câteva firme ce meritau o menţiune, dar mă opresc aci. ca să stărui câtva asupra magazinului *Fain*, în care s'a petrecut această scenă hazlie:

Regretatul mare bărbat de Stat. sau *marele european* cum l-a zis Clémenceau lui Take Ionescu. intrând într'o vară ca să-şi cumpere o pălărie de paie la *Fain* de unde târguia el de obicei. întâlneşte acolo pe spiritualul avocat *Ilie Ionescu*, poreclit *Iliuţă*, tânăr plin de duh. totdeauna în vervă şi cu riposta promtă. care fără să fie înregimentat în vreun partid politic, era devotat la doi şefi. lui Petre Carp şi lui Take Ionescu. amândoi făcându-l haz. fiindcă într'adevăr era foarte simpatic şi de aceia foarte simpatizat.

Take Ionescu întrebându-l ce caută la Fain. Iliuţă îi răspunde că a venit să-şi cumpere o pălărie de paie şi la propunerea lui Take Ionescu dacă-i dă voie să i-o plătească el. ca colegi de barou. Iliuţă primeşte bucuros. iar la plată pălaria lui Take costă 30 de lei şi a lui Iliuţă 50.

— Bravo. colege Iliuţă — spune Take Ionescu — d-ta porţi pălărie mai scumpă decât mine!

Iar Iliuţă:

— Aşa se şi cade şefule: d-ta ai cap. nu-ţi mai trebue pălărie. pe când eu cu pălăria compensez capul

Deşi fără nici o legătură cu firma Fain şi nici chiar cu acest capitol. ţin să stăruesc aci asupra glumelor lui Iliuţă. nu numai ca să variez puţin monotomia subiectului acestui capitol. ci şi pentru că n'am să mai am prilejul să mai pomenesc de aci înainte despre Iliuţă şi spiritualele lui glume

Acest simpatic *guguman* [1]) nelipsit din casa conului Petrache Carp, era ori când primit în casa şi la masa şefului partidului junimist, înaintea chiar a personalităţilor ce şedeau sau şezuseră pe banca ministerială.

Aşa, într'o după amiază de vară conu Petrache stând de vorbă cu Iliuţă, în boiereasca lui locuinţă de pe fosta cale a Dorobanţilor, azi Bulevardul Alexandru I al Iugoslaviei (cancelaria ministrului plenipotenţiar al Turciei la Bucureşti) şi văzând că la scară s'a oprit o birjă în care se afla fostul ministru de industrie Dem. Neniţescu, spune tare lui Iliuţă ca să fie auzit de vizitator, fiindcă fereastra era deschisă : „Mă gugumane, spune gugumanului dela scară, că nu sunt acasă".

Şi *gugumanul* dinăuntru s'a executat, iar *gugumanul* de afară, ştiind toanele conului Petrache, a plecat, fără să se scandalizeze de aceasta *curtenitoare* primire.

Altă dată, se pomeneşte conu Petrache cu Iliuţă că dă să plece chiar asupra clipei când erau chemaţi la masă. Cearcă conu Petrache să-l reţină, însă Iliuţă persistă, iar când şeful îi pretinde să se explice, Iliuţă, împrumutând pentru circumstanţă o mască amărîtă, îi spune :

— Uite şefule, am fost de câteva ori la conu Titu Maiorescu, ministrul d-tale de justiţie şi ieri pentru ultima oară şi i-am amintit că sunt şi eu licenţiat în Drept, cu diplomă dar fără clientelă, că sunt bufonul d-tale, în casa d-tale aproape zilnic şi l-am rugat să-mi dea şi mie un loc în magistratură şi în loc de o vorbă bună, m'a luat în zeflemea.

— De, mă gugumane, de când îţi cânt eu ţie să-l ia dracu p'ala de ţi-a dat ţie licenţa aia !

— Să-l ia şefule, nu zic ba ; dar câţi n'or fi luat licenţa ca mine şi nu i-a luat dracu nici pe ei, că sunt în slujbe, nici pe ăi de le-au dat-o?.. Şi la drept vorbind, şefule, sunt eu cel mai prost licenţiat în Drept din ţara asta? D'aia te rog şefule, fagăduieşte-mi că mergi mâine cu mine la conu Titu, că dacă-i spui d-ta, mă numeşte sigur, că pe d-ta te aude, pe când pe mine cum mă vede, nu mai aude [2]).

— Bine gugumane, acum hai la masă.

A doua zi, conu Petrache însoţit de Iliuţă intră în cabinetul lui Maiorescu dela ministerul Justiţiei.

---

1) Asta era porecla cu care-şi trata conu Petrache favoriţii, nu numai în intimitate, ci chiar şi în adunări.

2) Titu Maiorescu suferea de un pronunţat defect de auz.

Titu Maiorescu se scoală dela birou şi întâmpină pe conu Petrache, însă când dă cu ochii de Iliuţă, se răsteşte :

— Iar d-ta?... Nu ţi-am spus domnule să nu mai insişti că n'am vacanţe?... Uite, am un loc de consilier la Casaţie !... Iţi convine?

Iliuţă, care nici nu era însurat, îi replică prompt :

— La Casaţie d-le ministru ?... Vă cer un răgaz să reflectez ca să mă consult şi cu soacra-mea.

Iar conu Petrache, căruia îi plăcuse replica lui Iliuţă, interveni:

— N'ai ce zice Titule, numai după răspunsul ăsta, merită să-l numeşti.

Şi ministrul n'a avut încotro, l'a numit judecător la Sulina, un centru intelectual unde judecatorul trăia într'un mediu mai select, dar zeflemistul titular al postului, nu l-a deţinut decât o singură zi, fiindcă primul proces judecat de el, a facut deliciile comentariilor magistraţilor şi avocaţilor cari aflaseră hilarianta hotărîre a judecătorului Iliuţă.

In prima şedinţa, s'a prezentat un proces, în care lui Iliuţă i s'a părut că nici una din părţi n'are dreptate.

— Ia ascultaţi domnilor — le-a spus el avocaţilor pledanţi — nu vedeţi că bateţi câmpii?

Miraţi, avocaţii parţilor îşi îndoiesc silinţele ca să convingă judecata că dreptatea e de partea lor, Iliuţă ridică tonul :

— Am sfârşit cu d-voastră ! Puteţi pleca, n'aveţi nici-unul dreptate !

Grefierul care nu mai pomenise o asemenea judecată, se apleacă spre judecător şi-i şopteşte că o asemenea sentinţă nu e posibilă, că una din părţi trebue să aiba dreptate, căci altfel sentinţa e nulă de drept.

Zadarnic ! Judecătorul furios, le strigă :

— Ieşiţi afară ! Să vă fie ruşine să veniţi în faţa justiţiei cu asemenea procese scandaloase, din care profitaţ voi înşelând justiţia.

A doua zi Iliuţă a fost telegrafic destituit.

Conu Petrache care-l ştia la Sulina, se pomeneşte cu el.

— Cei cu tine gugumane?

— M'a destituit telegrafic şefule. Doi împricinaţi umblau sa mă tragă pe sfoară, probabil crezându-mă novice, dar i-am ras pe amândoi...

— Şi Titu pe tine, îl întrerupse conu Petrache.

— Da, şefule, dar am salvat onoarea diplomei mele.

— Ai salvat-o de te-ai prăpădit ! Nu ţi-am spus eu să'l dai dracului

p'ăla de ţi-a dat diploma, cu ea cu tot?.. Lasă, mă gugumane, stai tu cu mine aici, să noi amândoi n'o s'avem procese de nici un fel, fiindcă nici eu n'am să-ţi fiu client, nici tu mie avocat, şi d'aici Titu nu te poate destitui.

Incheiu capitolul acesta al firmelor de odinioară, din cari — cum vazurăm — unele există şi azi, cu acest succint portret al unui tip bucureştean care s'a bucurat de multă simpatie în toate cercurile vesele bucureştene şi de afecţiunea unui Petre Carp şi a unui Take Ionescu.

Poşta, Telegraful, Telefonul

Inceputurile poştei la noi au fost aşa de primitive, că în comparaţie cu organizaţia actuală, pare să fi fost sub nivelul acelei ce ar funcţiona la cine ştie ce trib sălbatec, dacă ar exista, ceiace nu e admisibil, căci nu cred că ar avea vreun rost poşta la o parte din omenire care nu ştie ce e aia slovă.

Şi dacă aşa stau lucrurile, cu atât mai temeinic cuvânt nu poate fi vorba de existenţa, în asemenea regiuni a telegrafului sau telefonului.

Cine şi-ar fi putut închipui că acum 70—80 de ani păstrând un cap de bou din cele rare, ar fi încasat acum 30 de mii de franci elveţieni, iar pe unul mai rarisim chiar îndoitul acestui preţ. Boerii din vremea aceia cari aveau probabil cu zecile şi sutele pe diferitele plicuri în cari ţineau acte importante, nici nu şi-ar fi dat ostneala să le mai păstreze după ce actul nu mai avea nici o valoare, în care caz plicul cu marcă cu tot era aruncat la gunoi, findcă pe atunci nici nu exista coşul de birou.

Cea d'intâi dintre aceste trei servicii publice a fost poşta, mai târziu telegraful şi mai spre zilele noastre telefonul.

Nu ştiu dacă există vre-o afinitate de denumire între *poştie* şi *poştă* adică între *căruţă de poştie* care în materie de circulaţie avea misiunea să transporte călatorii dintre un oraş la altul, până la ivirea drumului de fier şi între *poşta* cea cu misiunea de a duce corespondenţa la destinaţie, dar dacă într'adevăr exista o afinitate, ea nu poate să provină decât dela distribuirea corespondenţei publice şi private prin mijlocirea căruţei de poştie căreia i se mai zicea şi *căruţă de poştă,* ceiace probabil că este versiunea cea mai vrednică de crezut, fiindcă era firesc ca poştalionul, sau căruţa de poştie, sau de poştă, odată cu transportarea călătorilor, să lase şi corespondenţa prin localităţile pe unde trecea.

O poştie. era un drum de 20 de km. ce se facea cu o iuţeală de mai puţin de două ore. fiindcă din 20 în 20 de km. se schimbau telegarii ce aşteptau cu hamurle pe ei. aşa că nu se mai oprea chervanul ca să odihnească caii. ci pe dată ce ajungeau la conacul poştei. peste două-trei minute pornirea nu mai zăbovea. aşa încât distanţa de pildă între Bucureşti-Ploieşti (60 km.) se făcea în mai puţin de 6 ore. ceiace însemna că în 11 ore. adică într'o zi de vară. se parcurgea distanţa aceasta dus şi întors.

Poştalionul. sau căruţa de poştie. era o trăsură încăpătoare. în care se puteau ghemui la nevoie chiar 8 călători şi cu ceva bagaje, sau *calabalâc,* cum se zicea atunci în vocabularul româno-turco-greco-slovono-francez, de care se serveau părinţii noştri.

La un asemenea poştalion se înhămau trei rotaşi şi patru înaintaşi, iar surugiul nu conducea după capră. ci călare pe rotaşul din stânga ca să-i poată avea sub biciu şi pe înaintaşi şi pe rotaşi. dacă bine înţeles nu era stângaciu. iar dacă poştalionul era mai mic. adică n'avea mai mult de 4 călători. la el se înhămau patru telegari fie doi rotaşi şi doi înaintaşi sau câteşi patru rotaşi. în ambele cazuri surugiul conducând de pe capră.

Poştalionul acesta care probabil era chiar poşta. când din cauza zgomotului pe care-l făceau roţile. zurgălăii. îndemnul surugiului ce nu contenea la drum şi pleznetele biciului. era auzit de orăşenii unei localitaţi de care se apropia poştia cu poşta, îşi spuneau probabil. „auzi. vine poşta !"

Aşa va fi rămas de atunci această denumire de *poştă,* cu semnificaţia şi de aducătoare de călători. dar în acelaşi timp şi cu aceiaşi ocazie. şi de ştiri aşteptate.

Bătrânii povesteau că pe vremea aceia nu erau cunoscute arcurile la poştalioane şi nici şosele pietruite. ci cu gropile naturale. aşa cum rămâneau după alternarea ploilor cu secetele. încât ne putem închipui plăcerea ce simţeau călătorii din vremurile acelea. mai ales când după schimbarea cailor la conacul unei poştii. se pornea la drum cu o ech'pă de telegari odihniţi.

In astă privinţă se da pe vremuri ca autentica. paţania unui călator francez care intrat în ţară pe la Severin. trebuia să ajungă grabnic la Craiova şi atunci surugiul şi-a îndemnat caii mai de nadejde. aşa în cât francezul. exasperat, ne mai putând îndura dănţuiala maruntaielor dintr'însul. se ridică în trăsură şi strigă rugător surugiului :

— *Doucement ! Doucement je vous prie !*

Iar surugiul de colo :

— *Duşmanii* domnule? Ne urmaresc *duşmanii* ?... Las'pe mine !

Şi să te ţii hiii !... Şi bice şi aşternutul cailor pe goană nebună, în cât ne închipuim în ce hal va fi ajuns bietul călător la destinaţie. iar surugiul mândru că-şi scăpase muşteriul de duşmani. i-a mai pretins şi un bacşiş pe care francezul i l'a dat. bucuros că a scăpat de tortura măruntaelor.

Iarna însă când era săniuş, calătorul scăpa de această tortură, cu toate ca nici săniile n'aveau — ca de altfel nici azi — arcuri, fiindca sania aluneca pe drumul lin format de pârtia proaspătă, mai comod şi mai agreab'l decât dacă ar fi avut arcuri.

Dar şi acest comod mijloc de locomoţiune avea neplaceri de cu totul alt ordin, după cum s'ar recunoaşte după versiunea aceasta :

Se zi e că iarna, pe vremea căruţei de poştie, chervanului i se luau ro ile şi i se adoptau talpicile de sanie, ceia ce făcea ca vehiculul acesta sa fie cel mai placut mijloc de călătorie în acest anotimp, iar pentru ca l'n'ştita parcurgere de drum fară sgomot să nu dea loc la vre-un accident, se petreceau de gâtul cailor curele cu zeci de clopoţei.

Intr'un asemenea chervan pe tălpici călătorea la noi în ţară pe o iarnă geroasa, un călator german care mai călătorise la noi, însă nici odată iarna. Cum însa calatorul era echipat cu îmbrăcămintea de iarnă din regiunea de unde venea, mai puţin aspră ca la noi, se resimţea de frig cu tot paltonul cu care era ımbracat. Surugiul, căruia i se spusese la plecare, să fie atent cu acest calător, fiind o personalitate ce venea în ţară cu o misiune diplomatica, la fie ce oprire ca să răsufle caii, deschidea uşa chervanului şi întreba pe calator prin semne, dacă doreşte ceva, iar călătorul răspundea invariabil : *„es ist kalt !"*. Dar când, ajuns la destinaţie, calătorul a trebuit să fie imediat aşezat la pat, şi chemat doctorul, surugiul a fost reţinut la poliţie să raspundă de lipsa lui de condescendenţă faţă de o personalitate străină, acesta s'ar fi dezvinovăţit cam în termenii aceştia :

„Nu strio nimic : nu sunt vinovat : la fie ce popas, am deschis uşa chervanuluişi la'm întrebat dacă vrea ceva ? Mi-a răspuns de fiecare dată că-i e *cald*. Poate l'am întrebat de vre-o şase ori, dar spunea mereu că-i e *cald...*".

— Ce cald, mă ? — îi taie vorba poliţistul — Tu n'ai văzut ca e degerat ?

— L'am văzut că-şi freca mâinile, dar dacă o ţinea într'una că-i e cald, am crezut că suferă de căldură.

O fi întâmplarea adevărată, sau scorneală, versiunea o deţin dela un bătrân de pe vremea aceia.

Mai târziu, după căruţa de poştă, de chervan şi de poştalion, a fost introdusă *diligenţa*, tot un fel de chervan ceva mai spaţios în care călătoreau mai mulţi inşi, având pe acoperiş destul loc pentru bagaje, vehicul, la care se înhamă tot şapte cai mânaţi de surugiu după rotaşul din stânga şi care făcea şi oficiul de poştă. Modelul acesta de vehicul a fost copiat din streinătate, unde dăinuia de multa vreme, dar unde a dispărut mult înaintea diligenţei noastre, fiindcă acolo calea ferată a fost introdusă mult înaintea celei dela noi, când diligenţa a mai dăinuit şi după înfiinţarea căilor ferate, diligenţă cu care am calătorit şi eu până pe la vârsta de 11 ani.

Ţin să relev că atunci când pomenesc de diligenţă care a mai dainuit şi după introducerea *drumului de fier* la noi, aceasta introducere s'a făcut la început pe o distanţă de numai aproximativ vre-o 70 de km. cu linia Bucureşti-Giurgiu, şi mai apoi cu linia Bucureşti-Ploieşti, alţi vre-o 60 km. şi mult mai târziu prelungită până la Predeal (vamă), prelungire ce în loc să se facă spre valea Prahovei, s'ar fi făcut pe valea Teleajenului prin Văleni de Munte pe la mânăstirile *Suzana* şi *Cheia* până la fosta vamă *Bratocea* ce ne despărţea de Ungaria, localitate ce şi-ar fi ales-o Domnitorul Carol, drept reşedinţă de vară, dacă în drum călare spre Bratocea nu şi-ar fi luxat piciorul, ceia ce l'a determinat sa-şi aleagă drept reşedinţă de vară Sinaia, unde până la clădirea cochetului castel regal de acolo, a locuit în câteva chilii ale mânăstirii orânduite în acest scop.

Dacă dela poştă, trecem la telegraf, naţionalizat la noi acum 85 de ani, care până atunci fusese condus de austriaci ce îl înfiinţaseră pe vremea ocupaţiei Principatelor cu prilejul războiului din Crimea, putem stabili data când telegraful a trecut de sub conducerea austriaca, sub aceia a funcţionarilor români, dată fixată definitiv la 1857, adică acum 85 de ani.

Mai târziu, după vre-o 19 ani, prin 1876, telegrafistul *N. Şoimescu*, inspector general al instituţiei, în colaborare cu doi funcţionari superiori, *Filionescu* şi *Augustin*, au reuşit să obţină dela guvern ca serviciul telegrafic să fie îndeplinit ca monopol de Stat, făcut numai de funcţionari români.

Aceşti trei protagonişti ai telegrafului nostru, au făcut şi ei şcoala pe care austriacii o înfiinţaseră la Bucureşti şi cari mai apoi au pretins

românilor să-şi înfiinţeze şi ei şcoală de telegrafie. ca tara să producă şi ea specialişti în acest meşteşug şi această şcoală românească a început să funcţioneze cu profesori austriaci foarte severi cari îşi şi băteau elevii Se zice că bieţii elevi români. cari se 'nţelegeau anevoie cu profesorii lor din cauza necunoşterii limbilor reciproce. s'au plâns primului ministru de atunci Lascăr Catargiu, care i-ar fi sfătuit să îndure şi să se lase să fie bătuţi până or deprinde meşteşugul, că pe urmă nemai având pe cine sa înveţe, au să plece. iar noi avem să ramânem cu meşteşugul. aşa cum s'a şi întâmplat.

In ce priveşte telefonul. el a fost introdus la noi în 1885. la început în Bucureşti între direcţia Poştelor. ministerul de interne. Camera şi Senatul. apoi în Galaţi cu primaria oraşului. parchet. Curtea de apel, pompieri şi cu cinci comisariate ale oraşului.

De aci înainte telefonul a fost introdus treptat în toată ţara cu multe legaturi de fire speciale şi alte legături cu statele vecine. până ce începând din 1898. vreme de 12 ani. până la 1910. s'a legat prin linii telefonice toate comunele rurale din întreaga ţară cu centrele judeţelor lor realizare meritorie. înfaptuita în întregime de instituţia noastră P. T. T

E dela sine înţeles că odată cu funcţionarea telegrafului şi mai cu seama cu aceia a telefonului. ţara noastră a început să fie geograficeşte mai bine cunoscuta în Europa. căci nu trebue uitat că până atunci. noi n'am fost consideraţi ca Stat de sine stătător. ci totdeauna ca pus sub protectorat când turcesc când rusesc.

Aşa de pildă. cine dintre noi mai vârstnici nu-şi aminteşte să fi primit scrisori din streinatate, în deosebi din Franţa cu adrese astfel concepute : Mr. X Bucarest (Turquie), Mr. X Bucarest (Bulgarie). Mr. Colţesco, épicier, Bucarest (Turquie) vis-à-vis Palais Royal de S. M. Charles I-ier [1]). chiar tatal meu a primit o asemenea scrisoare din Paris.

De altfel, trebue ştiut ca. sub raportul cunoştinţelor geografice, Franţa a lasat totdeauna de dorit, pe când englezii. în deosebi. nici odată n'au dat prilej de asemenea regretabile erori. şi credem că nu riscăm o nedreptate afirmând că această superioritate se datoreşte existenţei marelui institut georgrafic din toata lumea: *Greenwisch (citeşte Griniş)* din Englitera.

---

1) Colţescu, bacania cea mai reputata din Bucureşti, cam pe unde este astăzi clădirea Fundaţiei Carol I, era ch'ar furnisorul Curţii Regale.

Datini și obiceiuri

Mărţişorul — Alviţa — Căluşarii — Ursul

Daca pomenesc, în treacăt doar, despre aceste rămăşiţe ale trecutului, o fac nu din punct de vedere documentar, ci numai pentru ca generaţia de azi să poată face o comparaţie între chipul cum se practicau odinioară aceste obiceiuri şi ceiace a mai rămas astăzi din practicarea lor actuală.

Marţişorul, care pe vremea copilăriei mele era tradiţionalul crainic al primăverii şi nu valora mai mult de o *băncuţă* de cincizeci de parale, sau o *firfirică* cum i se zicea pe atunci, s'a modernizat treptat, până ce a ajuns atsazi să nu mai fie firfirica de 50 de parale, şi aceia străpunsă ca să i se petreacă şiretul de care se lega de brăţara mâinii, ci giuvaericaua ce se chiama *pandantif*, care pentru unele pungi reprezintă zeci de mii de lei. *pandantivul* trebuind să fie alcătuit din aur sau platină şi câte odată chiar surmontat de o piatră scumpă ce începe dela safir, trece prin rubin, zmarald, sare câte odată chiar peste diamant şi nemereşte chiar briliantul.

. Pe vremea copilăriei mele, mărţişorul acesta de 50 de parale se purta la brăţara mâinii toată luna lui Martie, iar la 1 April se cumpăra cu el *alviţă*, fiindcă pe atunci alviţa era în mare cinste, cofetăriile neavând varietatea prăjiturilor de astăzi, ci doar baclavaua, sarailia, alviţa, acadelele, fiindcă fondantele s'au ivit pe piaţă ceva mai târziu, iar tată-meu spunea că logodnicul ducea viitoarei lui, cornete de năut cu stafide, drept bomboane sau acadele, cari s'au ivit ceva mai târziu.

La lăsata Secului, membrii familiei sau a două-trei familii se strângeau la una din ele unde se făcea bătaia alviţei, ce consta dintr'un boţ mai mare sau mai mic de alviţă, după numărul participanţilor, boţ legat de

o sfoară spânzurată de cuiul tavanului unde de obicei atârna lampa de gaz şi după ce se introducea în boţ o monedă de argint sau de aur. ascunsă adânc în alviţă. ca să fie anevoie de găsit. se începea bătaia alviţei asistenţa făcea cerc la o distanţă bună de boţul ce atârna acum la nivelul gurii. iar gazda imprima boţului o mişcare de rotaţie ce trecea pe dinaintea participanţilor. cari cu tot riscul loviturii produsă de greutatea botului şi de viteza învârtelii lui. totuşi reuşau să apuce cu dinţii boţul. să-i oprească rotaţia şi dacă erau meşteri. să-i zmulgă boţului o bucată de alviţă. Apoi se imprima iar boţului mişcarea de rotaţie şi procedeul urma tot aşa în hazul general. până ce se ivea norocosul care prindea odată cu bucata de alviţă şi moneda de argint sau de aur.

De multe ori. învârtecuşul acesta al boţului se întâmpla din iuţeală să sângereze caninii concurenţilor.

Ţiu minte că un unchiu al meu foarte mucalit, mi-a clanţănit până la sânge dinţii. repezindu-mi boţul spre gură, cu această hazlie recomandaţie.

— Aţin-te mă nătafleţule !.. Ce stai să-ţi pice para malăiaţa în gura lui Nătăfleaţă?

O brodise ca nuca 'n perete ! Că numai nătăfleţ nu eram. ci dinpotrivă zburdalnic ca o sfârlează.

Cu riscul de a mă lipsi de bătaia alviţei. am pândit şi eu momentul prielnic când boţul s'a apropiat din vârtej de cercul unde ne aflam noi copiii şi i-am repezit boţul cu atâta putere în nas. că l'au pridідit lacrimile. întorcându-i zicala. s'o potrivi nu s'o potrivi. în vers:

„Prinde unchiule băncuţa,
Ca să-ţi mai umfli punguţa !"

Şi am zbughit-o. Ştiam că de ma prinde. în loc de bătaie de alviţa, îmi făcea spinarea tobă.

Astăzi mărţişorul nu se mai câştigă cu dinţii în alviţă, ci se poartă la piept cât mai în vază, iar dacă are poftă să mănânce alviţă nu aşteapta Lăsata Secului. ci-şi satisface pofta într'o cofetărie. cu deosebire ca azi alviţa nu se mai chiamă aşa. ci *nougat*, precum nici marţişorului nu i se mai zice aşa. ci *pendatif* Astăzi mărţişorul nu se mai poartă toată luna lui Martie. ci numai două-trei zile şi se păstrează frumos în cutiuţa lui de catifea, la rând cu toata giuvaericaua. şi nu se scoate decât la recepţii. serate. baluri,

ospeţe, *premiere*, sau alte asemenea ocaziuni, unde se poate scoate în evidenţă strălucirea pietrelor rare.

Nici *căluşarii* de astăzi, în afară de port, nu se mai aseamănă cu antecesorii lor.

Mi s'a întâmplat să întâlnesc pe stradă, pe vremea Moşilor când de obicei se produc ei, şi mi-am dat sema că jocul lor are sprinteneala şi vioiciunea de altă dată, dar fără îndemnurile orale de atunci şi chiar cu introducerea unor paşi imitaţi după cadenţă streină, aşa cum am văzut la unele spectacole, unde între acte se produc unii negri cu danţurile lor şi mai alerte decât ale căluşarilor, însă nu cu cadenţa acestora ce are într'însa ceva din specificul jocului nostru.

De altfel nu e de mirare ca ai noştri să împrumute câte ceva din cadenţele streine, mai ales acele echipe cari au fost purtate prin streinătate, pe unde au putut prinde unele mişcări ce le-au convenit să le adopte fără prea mari diferenţieri de-ale noastre, mai cu seamă echipa care s'a produs mai de curând în streinătate, a avut un răsunător succes şi a avut prilejul să cunoască şi să aprecieze jocuri streine minunat nuanţate şi cari au putut tenta şi pe căluşarii noştri.

A început să dispară şi *jocul ursului* cu care ursarii cutreerau oraşele şi târgurile, mai cu seamă pe vremea sărbătorilor de primăvară, sau dacă cumva nu va fi dispărut de tot, totuşi se întâlneşte foarte rar şi mai de preferinţă prin centrele din provincie.

Pe vremea mea, cu deosebire la mahala, lumea căsca gura cât timp ţiganul îşi juca ursul şi se ţinea după el de-alungul uliţei. De acolo şi zicala : „S'a strâns lumea ca la urs".

Jocul consta din câteva mişcări ritmice ale ursului, după cântecul şi bătăile în ciur ale ursarului, dintr'o luptă între ursar şi nenorocitul prizonier flămând şi cu spinarea tobă de ciomegele stăpânului şi care se termina cu întinderea ciurului la spectatori cari zvârleau în ciur unul sau doi gologani.

Acest biet patruped mai îndeplinea şi alte misiuni la mahala : călca de durere de şale. Bolnavul se aşeza pe o ţoală în bătătură cu faţa în jos, iar ursul condus de ţigan, se urca precaut cu câte-şi patru labele pe spinarea pacientului, operaţie care însă costa mai mult decât căscatul gurii la joc.

Altă reţetă bună de leac o mai dăruia ursul cu cele câteva fire de păr

din blană, ce i se zmulgeau tot în schimbul câtorva gologani, fire de păr, cu care se afumau bolnavii ce suferea de cine ştie ce alte metehne.

Cei ce astăzi au prilejul să întâlnască ursari, să nu creadă că ursul acestora este tot una cu cel din pădure. O pot afla din gura vânătorilor experţi în acest soiu de vânat. Cel din lanţ nu mai are nimic din fiara semenului său din libertate, ci este atât de slăbit şi de şubrezit, în cât chiar de-ar mai fi lăsat în libertate, n'ar mai putea redeveni puternicul rege al fiarelor pădurilor noastre de munte.

Două răzmirițe

— 1888—1907 —

1888

In primele zile ale Babelor din anormala primăvară a anului 1888 — anormală, pentru că pe cât a fost de călduță și de însorită la început, pe atât de ploioasă, de friguroasă și de îndelungată a dăinuit neîntrerupt până pe la sfârșitul lui April, mai bine de o lună și jumătate — întârziasem cu câțiva ofițeri camarazi de regiment, la o petrecere într'un local public, peste miezul nopții, când pe la ceasul unu, o ștafetă dela regimentul 3 călărași din Capitală, unde făceam serviciul, ne vestește să îmbrăcăm în grabă ținuta de campanie și să sosim la regiment, trebuind să pornim în marș forțat în județul Ialomița unde se ivise o răscoală sătească.

Când am sosit la cazarmă, două escadroane erau gata de plecare și la lumina felinarelor de mână, ne-am luat fiecare comanda, unul din escadroane, al nostru, pornind spre Urzicenii Ialomiței, iar celălalt cu misiunea de patrulare în județul Ilfov, unde numai peste câteva zile a și izbucnit aceiași mișcare de răzvrătire.

Pe vremea aceia, regimentul 3 călărași neputând întocmi regimentul cu elementele unui singur județ, își recruta contingentele de pe teritoriul județelor Ilfov și Ialomița. Așa se explică de ce regimentul acesta a fost orânduit să potolească răscoala din amândouă aceste județe.

Am ajuns la Urziceni înainte de amiazi, după un marș forțat de aproximativ zece ceasuri, și cum eram *mânzul* regimentului [1]) comandantul m'a delegat pe mine să iau măsurile de prevenire pentru cazul de război

1) Așa i se zicea pe atunci celui mai nou venit ofițer în regiment.

civil, ca unul ce ieşit numai de opt luni de pe banca şcolii de ofiţeri, se presupunea că am mai împrospătată materia capitolului respectiv din arta militară relativ la războiul civil.

Am luat, fireşte, toate dispoziţiunile cerute de împrejurări în asemenea cazuri şi am cerut apoi informaţiuni primarului şi autorităţii comunale asupra chipului cum s'a produs mişcarea. Mi-au afirmat că ea s'a produs pe loc, din cauza proprietarului moşiei din comuna vecină Bărbuleşti, care — pretindeau sătenii — făcuse învoeli în detrimentul sătenilor, dar că în chiar dimineaţa aceia aflase că răzmeriţa se lăţise mai în tot judeţul şi că deţinea ştirea chiar dela prefectul care cu două ore înaintea sosirii noastre, venise dela Călăraşi într'o trăsură cu patru cai, crezând că se poate refugia la Urziceni, dar când i s'a spus că şi aci prinsese răscoala, a fugit în goana cailor spre Bucureşti.

Intrebând de subprefect care ştiam că are reşedinţa chiar în târgul Urziceni, mi s'a spus că de el a întrebat şi prefectul, dar de două zile n'a mai fost zărit.

Insoţit de primar şi de consilieri, am mers la cancelaria subprefecturii, unde n'am găsit ţipenie de slujbaş. Am intrat atunci în apartamentul din acelaş corp de clădire, unde mi se spusese că era locuinţa subprefectului şi aci am fost martorul unei scene arhicomice: dintr'un dulap camuflat în perete, aşa de bine mascat, în cât dacă uşa dulapului era închisă, adică formând una şi aceiaşi suprafaţă la fel zugrăvită ca şi peretele, n'ai fi putut bănui că în peretele acela era un dulap, a apărut o mogâldeaţă ca la Vicleem, cu fel de fel de şaluri şi rochii în cap. Scuturându-se de toată îmbrobodeala, a ieşit la iveală subprefectul livid, cu mutra speriată şi flămânzit în timpul celor două zile de când sta sufocat în ascunzătoarea lui. Auzise bietul şef al plăşii, zăngănit de pinteni şi de săbii şi prinsese curaj să iasă la lumină. Şi aşa cum era, galben ca ceara şi în neputinţă să articuleze un cuvânt, se duce în camera de alături în care l'am însoţit şi noi şi cu voce leşinată îşi strigă soţia care şi ea apare dintr'un dulap la fel şi la fel de speriată şi cu privirea rătăcită, întreabă de copilul lor pe care'l ascunseseră la un devotat sătean şi despre care primarul a asigurat-o după vre-o jumătate de oră că e nevătămat şi o sfătueşte să-l lase acolo până ce se liniştesc spiritele.

Ne mărturisiau bieţii oameni că fără să fi proteguit sau nedreptăţit pe cineva din plasa lor, au găsit cu cale să se ascundă, ştiind că în asemenea

ocazii, omul scos din fire, se răzbună pe cine-i iese în cale, fără să ţină socoteală de cine îi e binevoitor sau duşman.

A doua zi a sosit din Bucureşti Lupu Costache, un foarte ager şi priceput element într'ale administraţiei, fost prefect, director al închisorilor şi fost secretar general la interne, de astă dată îndeplinind funcţiunea de ministru de interne, de vreme ce partidul liberal, după 12 ani de cârmuire, demisionase, iar Lupu Costache preluase conducerea ministerului de interne, venind în localitate însoţit de procurorul general dela Curtea de apel, Cociaş, de colonelul de cavalerie Kiriţescu, noul comandant al zonei de foc Ialomiţa-Urziceni, fiindcă ceal'altă zonă de foc a judeţului revenise generalului Iacob Lahovary, pe atunci colonel, despre care vom pomeni ceva mai la vale.

Informându-se asupra situaţiei şi înţelegând că din Bărbuleşti, satul cel mai apropiat de Urziceni, poate nici la doi km. departe, a pornit răscoala, consfătuindu-se în seara aceia, s'a luat hotărârea ca a doua zi dimineaţă să megem la Bărbuleşti ca să încercăm liniştirea spiritelor.

Toţi am crezut că la Bărbuleşti vom merge, dacă nu cu escadronul întreg, cel puţin cu două plutoane, dar Lupu Costache a declarat categoric că el nu merge în faţa ţăranilor însoţit de armată, căci această nesăbuită înfăţişare, îi îndârjeşte, în loc să-i potolească, că el are experienţă îndelungă în această privinţă şi ştie să vorbească pe înţelesul ţăranului român. Şi atunci, Kiriţescu, refuzând să ne însoţească în asemenea condiţiuni, am plecat la Bărbuleşti numai Lupu Costache, procurorul general Cociaş, ei în trăsura cu care veniseră din Bucureşti, iar eu călare.

La protestul colonelului Khireţescu care obiecta lui Lupu Costache că de vreme ce el nu merge cu armata la ţărani, pentru ce mă ia pe mine cu ei, Lupu Costache îi răspunde că eu eram în calitate de adjutant al ministrului şi că un singur ostaş nu putea constitui o ameninţare pentru un sat de vre-o 400 de familii.

Eu aveam într'adevăr încredere în Lupu Costache, care mă cunoscuse în casa părintească dela Vălenii de Munte pe când era prefect de Prahova şi nu mi-a dezminţit această încredere, dimpotrivă, mi-a întărit-o cu admiraţia pe care i-am păstrat-o până a închis ochii, şi pentru purtarea dela Bărbuleşti şi pentru cea dela salinele Slănicului din Prahova pe când era directorul general al închisorilor şi pentru administraţia-model pe care a instaurat-o ca prefect la Prahova.

Şi iată-ne câte-şi trei porniţi pe bariera Urzicenilor în trap întins spre Bărbuleşti.

După nici cinci minute de mers, începe să se zărească furnicarul de oameni ce se mişcau valuri în marginea despre noi a satului.

— Ei generale?... 2) Cum ţi-e inima?... Cât un purice?

— Domnule ministru — i-am răspuns — eu nu mă despart de d-ta ori ce s'ar întâmpla, dar dacă ar fi pe *„sauve qui peut"*, calului ăstuia de sub mine, trei sferturi sânge, cu dangana grajdurilor împărăteşti dela Rădăuţi şi cu premiul al 2-lea la curse deşi a sosit *derobat* şi care are onoarea să se cheme Dualist al II-lea şi şi mai marea onoare de-a fi călărit de un neînfricat ca mine, dacă-i dau o pereche de pinteni, zbor pe de-asupra tuturor capetelor ce se văd în Bărbuleşti.

Şi tot sporovoind la glume, îi arăt lama sabiei de Toledo ce uşor se trage din teacă şi un revolver cu 6 focuri dela o vestită fabrică de arme belgiană, cu trăgaciul extrem de sensibil.

Şi cu acest soiu de duel de glume, la care procurorul general nu participa de loc, iată-ne numai la doi paşi de polata cârciumii sub care stau înfipţi şi morocănoşi vre-o două sute de săteni şi alţi vre-o 5—600 pe maidanul din faţa cârciumii, bărbaţi şi femei din Bărbuleşti şi alte câteva sate megieşe.

S'a făcut loc trăsurii să intre în mijlocul răsculaţilor, adică între maidan şi polată, şi fireşte, odată cu trăsura am intrat şi eu călare şi acum suntem într'un cerc de fier din care nu mai putem ieşi fără voia răzvrătiţilor.

In clipa aceasta mi-am dat seama ce fire de român îndrăzneţ era acest Lupu Costache şi ce mare este puterea cuvântului pe care cu o măiestrie fără pereche l'a ştiut mânui acest vrednic urmaş de neaoş boier moldovean din ramura Mitropolitului Veniamin Costache şi văr cu Petre Carp.

Când trăsura s'a oprit în mijlocul răzvrătiţilor, pe treapta trăsurii s'a deşirat silueta impunătoare a lui Lupu Costache, cu căutătura de vultur şi cu barba prelungă care-i da un aspect şi mai hotărât bărbătesc

Imbrăţişând cu privirea întreaga adunare de săteni, s'a descoperit şi a rostit apăsat un :

— Bună ziua d-voastră, săteni !

De nicăeri nici un răspuns. Privirile tuturor rămân pironite în pământ.

2) Aşa îmi zicea Lupu Costache, deşi nu eram decât un imberb sublocotenent.

Cu voce şi mai tunătoare, Lupu Costache se răsteşte:

— Hei! n'auziţi? Ministrul de interne al ţării vă zice bună ziua şi bine v'am găsit sănătoşi!... Jos căciulile!

Câţiva bătrâni se descoperă şi răspund timid:

— Să trăiţi domnule ministru!

— Am venit — reia Lupu Costache — să vă ascult păsurile şi să le îndreptăm împreună ca buni creştini şi români ce suntem, şi nu ca ţiganii.

Procurorul general care se ghemuise în trăsură, auzindu-l pe Lupu Costache că se răsteşte la răzvrătiţi, îl trăgea de haină şoptindu-i să nu îndârjească mai rău mulţimea, dar Lupu Costache întrebuinţa acelaş accent răspicat.

Şi am văzut cum treptat-treptat toate capetele s'au descoperit şi cum sute de glasuri au pornit să-şi spună păsurile.

— Hei! Ce sunteţi la lavra ovreaiscă de vorbiţi toţi odată. Să ne înţelegem ca românii născuţi şi crescuţi în legea părinţilor noştri, nu ca veneticii! La noi în Moldova un sat când vrea să stea de vorbă cu stăpânirea alege doi trei bătrâni mai sfătoşi care să vorbească pentru toţi. Nu pot să înţeleg nimic dacă vorbiţi toţi odată şi eu vreau să vă înţeleg, că d'aia am venit încoace. D'aia, alegeţi 3—4 unchiaşi în cari aveţi încredere şi să stăm de vorbă.

Delegaţii sătenilor a dat să înţeleagă ministrului că proprietarul, a cărui casă nu era nici la 50 de paşi de cârciumă, i-a năpăstuit la învoieli şi că nu vrea să stea de vorbă cu ei, că s'a baricadat în conac, a pus logofeţi şi argaţi armaţi să-l păzească şi nu mai dă ochi cu nimeni.

— Ei, asa vă vreau! Acum v'am priceput. Lăsaţi pe mine, să vedeţi cum vă împac eu acum cu el şi cum îl fac eu să vrea ce vreţi voi.

Şi minunea s'a făcut în mai puţin de un pătrar de oră: a trimis pe primar, pe subprefect, care sosise şi el, întreg consiliul comunal, 2 bătrâni şi doi din căpeteniile răsculaţilor la conacul boieresc, să roage pe boier să poftească că-l aşteaptă ministrul de interne, iar Lupu Costache a poruncit cârciumarului să aducă un hârdău cu vin.

Şi în mijlocul delegaţiei, a apărut proprietarul căruia ministrul după ce i-a strâns mâna şi l'a poftit între fruntaşii foştilor răzvrătiţi, i-a făcut să înţelegă că între ei a fost doar o neînţelegere, de vreme ce şi ei şi proprietarul s'au izbit de greutăţi ce le-au venit de Sus, dela Dumnezeu.

— Ceeace voiaţi să faceţi — le-a spus el — era faptă de oameni cari

şi-au băut minţile, fiindcă nu stricaţi nici voi, nici proprietarul, ci seceta trimisă de Dumnezeu şi dacă nu m'aţi fi ascultat ştiţi în ce păcat cădeaţi ?... Acela de a vă răzvrăti împotriva lui Dumnezeu. Nu fraţilor, şi la mine ca la toţi muncitorii de pământ a fost secetă, dar nimeni n'a pus mâna pe bardă să zvârle în Dumnezeu.

Voi oameni buni să vă aveţi bine cu proprietarul, iar d-ta boierule să nu te bucuri la nici o lăscaie din drepturile lor, că numai aşa, înţelesi, ne vrea Dumnezeu care la anu o să ne dea un belşug care să ne despăgubească şi de pierderea anului acestuia.

Ştiţi cum s'a terminat răzmeriţa dela Bărbuleşti ?

După o jumătate de ceas dela sosirea noastră în sat, după ce ne-am înfruptat toată lumea de acolo din două hârdaie pline cu vin şi după ce ne-am prins în horă toţi sătenii şi sătencile, proprietarul cu toată curtea şi argaţii lui şi cu noi toţi, am plecat spre Urziceni lăsând să se întindă mai departe hora foştilor răzvrătiţi cu proprietarul între ei, în sunetele diblelor ţiganilor, cari ne-au răsunat în urechi până ce ne-am depărtat de-a bine.

Dar în alte părţi, tot în Ialomiţa mai spre Bărăgan, ţăranul a fost mai dârz, deşi comandantul zonei de acolo era tot un înţelegător, colonelul, mai târziu generalul, Iacob Lahovary.

Acolo la o margine de sat, pe o câmpie mai întinsă, pe care s'au strâns locuitorii mai multor sate dimprejur, ce însumau aproape o mie de capete bărbaţi, neveste şi flăcăi, o companie de vânători sub comanda căpitanului Luccasievici, având în frunte pe comandantul zonei de foc, colonelul Lahovary, împreună cu procurorul tribunalului Călăraşi, a somat mulţimea să se retragă şi să-şi vadă de treabă, căutându-şi dreptatea dacă crede că o are pe calea justiţiei, iar nu pe aceia a răzvrătirii, somaţie care n'a avut nici un efect, ci din potrivă, a fost luată în bătaie de joc.

Colonelul Lahovary a stăruit să-i determine să înţeleagă că el are ordin să împrăştie mulţimea cu orice preţ, că el ca militar este dator să execute ordinul şi-i previne părinteşte, că are să fie nevoit să recurgă la focul armelor, ameninţare, la care rebelii au răspuns sfidători ;

— Ştim noi, cu cartuşe oarbe ca la nuntă !

Cu imperturbabil tact şi multă răbdare, colonelul le-a răspuns că n'are să fie ca la nuntă, ci în carne vie, fiindcă în asemenea cazuri nu se glumeşte.

Iar capii mişcării, probabil turmentaţi de băutură, au continuat să-l insulte :

— Sări-ţi-ar ochiul de carne, să rămâi cu ăl de sticlă [3]).

Nici de data aceasta colonelul nu s'a supărat şi tot cu binele i-a prevenit:

— Ascultaţi-mă oameni buni, vă vorbesc pentru cea din urmă oară; după aceea vă vor vorbi gloanţele. Să nu vă pară rău şi să mă blestemaţi. Uite, mă jur pe tot ce am mai scump pe lume: Am acasă un singur copil, să-l găsesc mort dacă nu vă împuşc!

— Las'că ştim, ca la nuntă, pe de-asupra capetelor, în vânt!

Căpitan Lucassievici, a poruncit Lahovary, scoate afară din rânduri pe trăgătorii cari au obţinut medalia premiului întâi la tragerea în ţintă!

Şi au ieşit din front 11 medaliaţi.

— Domnule procuror, faceţi somaţiile legale!

Şi această formalitate îndeplinită, colonelul ordonă:

— Trompet, sună de trei ori semnalul pentru începerea focului!

Căpitan Lucasievici, comandă foc!

Şi aceste 11 cartuşe au suprimat 21 de vieţi.

Automat, ca într'o pantomimă, toţi răsculaţii au căzut la pământ, cerând iertare.

Lecţia aceasta a lui Lahovary, a avut darul ca în răscoala următoare mult mai violentă ca aceasta, în unele puncte din Ialomiţa s'au mai ivit cazuri de rebeliune, însă în comunele cari au avut morţi între cei 21 căzuţi la 1888 un singur om nu s'a mai mişcat.

Şi a urmat o vreme urâtă cu ploi necurmate şi un frig, în cât trebuia să nu stăm locului cu caii din cari ieşau aburi, ci să-i mişcăm ca să nu răcească, iar ploaia ce curgea ca din găleată acoperise tot câmpul şi şoselele în aşa chip, încât dacă pierdeai puţin direcţia şoselei ce nu se mai vedea şi te abăteai fără să vrei în spre şanţul şoselei, te pomeneai cu calul intrat în apă până dincolo de genunchi.

Pe vremea aceasta, eram nevoiţi să ducem la Bucureşti grupuri de câte 90—100 de răsculaţi pe cari îi predam manejului dela Malmaison contra adeverinţă de primire.

Şi vreme de două luni încheiate am potolit pe o vreme atât de neprielnică, răzmeriţa din aproape jumătate Ilfovul şi un sfert din judeţul Ialomiţa, fără să tragem un singur foc, ci numai în satele unde căpeteniile

3) Generalul Lahovary de toată vremea a purtat monoclu.

neînţelegătoare şi rebele ne sfidau şi chiar ne ameninţau. Aşa de pildă la Sîndrilita, la Piteasca-Pasărea, la Căldăruşani, la Canela, la Afumaţi, la Lipia Bojdani în Ilfov şi la Ferbinţi în Ialomiţa, am fost nevoiţi să recurgem la constrângere cu forţa, ca să-i putem zmulge din mijlocul sătenilor pe cari îi agitau nu în interesul acestora ci numai într'al lor propriu. Şi n'am uzat de armă nici chiar după ce se decretase starea de asediu si primeam ordine telegrafice dela Marele Stat Major, concepute în felul acesta: „Lăsaţi cadavre pe uliţele satelor, ca să slujască de pildă rebelilor".

Sunt 58 de ani de atunci, şi afară de câteva nume de sate si cătune cari nu mi le mai reamintesc, încolo reţin chíar detaliile.

De pildă, îmi amintesc că la Afumaţi, fostă moşie Domnească, proprietate a boerului Dumba care locuia la Viena, moşie arendată fraţilor Spandonidi, primarul comunei Afumaţi, ascunzându-se pe acoperişul conacului printre nişte coşuri dela etaj, ca să scape de furia rebelilor, a fost descoperit de aceştia şi aruncat de pe acoperiş la etaj şi de aci pe dalele de piatră dela parter, căuta să scape încercând pe la toate uşile pe unde se vedeau urmele de sânge lăsate de mâinile cari căutau scăpare prin vre-o odaie.

Mi-amintesc că la Ştefăneşti, sat aproape de Bucureşti în direcţia Fortului Otopeni, răsculaţii au ucis pe primar chiar în localul primăriei, pentru că — ziceau ei — că primarul le ascunde un act al unui fiu al Domnitorului Cuza care urcându-se pe tronul Regelui Carol I, pe care acesta îl părăsise, ar fi decretat să se dea fiecărui sătean câte cinci pogoane de veci şi 10 lei, íar noi îi întrebam cât fac cinci pogoane şi 10 lei şi ei răspundeau în tot 15, iar noi le orânduiam să li se aplice la spate pe piele goală câte 15 trăgători, ceiace avea drept consecinţă că beneficiarul nu mai putea să stea în capul oaselor o săptămână, două şi chiar mai mult.

Când bietul primar, un tânăr frumos, însurăţel de curând, la cererea răsculaţilor să le predea documentul dela quasi — Domnitorul Cuza care pretindeau ei că se află ascuns de primar în arhiva cancelariei, a întins amândouă mâinile ca să-şi apere arhiva, iar când răsculaţii i-au strigat să se dea la o parte ca să răscolească ei arhiva, primarul opunându-se, rebelii au tăbărât pe el cu ciomegile şi au dărâmat şi soba din cancelarie peste el.

N'am fost anunţaţi la timp şi din această cauză, am ajuns prea târziu după ce crima se comisese. Afară pe o canapea de lemn, cadavrul primarului acoperit cu un cearceaf, era plâns de tânăra lui soţie, iar când am in-

trat în primărie, am găsit sleiţi pe păreţi creerii primarului cu şmocuri de păr, soba dărâmată şi toată arhiva răscolită.

Pe asasini nu i-am mai predat în manejul cazărmii Malmaison, ci i-am predat de-a dreptul parchetului după ce în prealabil le-am administrat şi noi un acont din datoria lui Vodă Cuza Fiul.

La Fierbinţi pe Ialomiţa, moşia generalului Eraclie Arion, cu un conac, aproape un castel, cu un parc cu vegetaţie bogată şi îngrijit princiar, am fost trataţi ca nişte mosafiri privilegiaţi, cu bucătar trimis într'adins din Bucureşti, cu târgueli dela Capşa, cu cutii de ţigări şi de tutun din belşug, iar drept recunoştinţă după ce am potolit răscoala şi i-am trimis capii ei la Bucureşti, i-am păstrat, cu toată ploaia de afară, interiorul bogat cu covoare scumpe şi sofale orientale, curat, căutând să călcăm prin odăi cu botforii în prealabil curăţaţi şi i-am lăsat şi o scrisoare semnată de noi toţi, cu respectoase mulţumiri pentru regeasca primire ce ni se oferise de un general, dintre cei mai meritoşi, mai bine văzut şi apreciat de toată oştirea şi de însuşi Suveranul ţării şi Comandantul suprem al armatei. In schimb, la moşia fostului prim ministru Gună Vernescu, unul din bogătaşii Munteniei, am fost culcaţi lângă coteţul porumbeilor, ne-am învelit cu nişte perdele ciuruite şi n'am mâncat nimic în ziua sosirii noastre, ci tocmai a doua zi când am cumpărat un miel dela o stână din apropiere, iar după amiază când a sosit în localitate Lupu Costache, a chemat pe administrator şi după ce l'a mustrat foarte sever, spunându-i că este o lipsă de omenie şi de elementară urbanitate să trateze astfel pe ostaşii cari vin să apere avutul unui bogătaş, i-a poruncit să deschidă imediat casa de locuit a stăpânului şi să pregătească imediat masa, atrăgând atenţia comandantului nostru în faţa administratorului, că a procedat foarte rău că n'a dat ordin să se spargă uşa dela intrare şi să se intre cu forţa, ba a repetat că dacă în exerciţiul misiunii noastre vom întâmpina pe viitor asemenea inconştiente refuzuri de ospitalitate, în numele lui ca ministru, să ne instalăm cu forţa.

De altfel la această moşie, magistraţii instructori Dâmboviceanu mai târziu membru la Casaţie şi Costică Paraschivescu, au găsit nişte învoeli oneroase : 10 lei pe an de capul vită mare care bea apă din eleşteul proprietăţii şi 5 lei de capul de gâscă sau de raţă ca să beneficieze de acelaşi drept, iar pentru un loc din comună proprietate a Curţii, pe care satul voia să construiască biserica, a pretins un preţ atât de exagerat că au scandalizat până şi pe magistraţii anchetatori.

Din această cauză, sătenii de pe moşie erau atât de săraciţi, în cât când am sosit în comună şi i-am ameninţat, fără să cunoaştem realitatea că dacă cumva or imita satele vecine şi s'ar răscula, avem la îndemână starea de asediu şi-i împuşcăm, ne-au răspuns textual :

„Că mai bine d-lor ar fi să murim de glonţ decât de foame, că martor ne e unul Dumnezeu că nu ne-a mai rămas la unii din noi, nici de o mămăligă şi mulţi din noi nu suntem singuri, oi mai avem o gură două la casa noastră".

Acum, dacă ne-ar întreba cineva : cari au fost cauzele ce au dat naştere răscoalei dela 1888? nu le-am putea preciza, fiindcă nici chiar în vremea când s'au produs cauza sau cauzele, n'au fost lămurite.

Unii pretindeau atunci că o seamă de agenţi politiciani, ar fi propovăduit printre săteni o răscoală, ca să determine marea proprietate să le acorde învoieli mai largi.

Alţii, găseau pricinile răscoalei în unele neomenoase învoeli agricole, căci, fireşte, se ştie că erau plugari, mai cu seamă arendaşi, cari într'adevăr se lăcomeau la învoeli scandalos de împovărătoare pentru ţăranii învoiţi pe moşiile lor.

1907

Răzmeriţa din 1888 o înfăţişăm mai în cunoştinţă de cauză, fiind angrenat în ea ca ofiţer în serviciu comandat, martor ocular dela izbucnirea ei si până la terminare, în zona unde a operat unitatea din care făceam parte.

Pe cea din 1907 o cunosc mai puţin, deşi începuturile ei m'au aflat în parlament şi mai târziu le-am urmărit în ziare şi le-am simţit şi la mine la moşie, simţit, bine înţeles, în bine, fiindcă atât cât a dăinuit răzmeriţa, la conacul meu a veghiat cu schimbul întreg satul, pe când la unele din proprietăţile vecine s'au înregistrat câteva turburări, aşa în cât când conu Petrache Carp a spus în parlament că conacul lui a fost pazit de sătenii din Ţibăneşti cărora le-a trimis zece mii de lei drept mulţumire, în gând îmi ziceam că eu eram mai iubit de ţăranii mei, decât conu Petrache de ai lui, fiindcă ai mei mi-au păzit în lipsă avutul fără nici un fel de răsplată.

Care au fost cauzele turburărilor ţărăneşti din 1907, turburări, ce se ştie că au pricinuit mult mai mare dezastru decât cele din 1888 ?

Ca şi în 1888, nici în cazul lui 1907 nu s'au precizat pricinile. decât tot controversat.

Se susţinea pe atunci că broşura apărută şi împărţită gratuit în sate, broşură atribuită partidului liberal, în care Spiru Haret prevenea guvernul conservator atunci la cârmă, că dacă nu găseşte repede mijloacele de a procura pământ ţăranilor cari n'au ce munci, „se vor scula şi pietrele ca să-l arunce dela putere", ar fi fost una din cauze. O altă cauză provocată tot de partidul liberal, se zice că ar fi contribuit la dezlănţuirea răzvrătirii, şi aceea că fruntaşul liberal din grupul generoşilor, Vasile Morţun, ar fi cutreerat ţara organizând conferinţe în cari se îndemna lumea satelor să ceară pământ până nu se împarte la cine nu se cade, conferinţă ce se termina stereotip cu declamarea versurilor lui Coşbuc din „Noi vrem pământ." versuri pe cari Vasile Morţun le intona impresionant, vocalizând dramatic fiece vers şi cu deosebire faimosul final puternic:

„Să vă ferească Domnul sfânt
Să vrem noi sânge, nu pământ,
Cristoşi să fiţi, nu veţi scăpa
nici în mormânt!!"

Se pretindea pe atunci că ar fi fost probabil ca accentul cu care Morţun apăsa pe fie ce cuvânt, să fi fanatizat massele până a fi stârnit furtuna.

Părerea altora era că lăcomia fără saţiu a arendaşilor streini, cari storceau tot ce puteau din pământurile absenteiştilor ce erau aşa de puţin români, în cât îşi arendau pe câte zece ani moşiile, obligând pe arendaşi să le trimită câştiurile în streinătate unde-şi aveau locuinţele, numai şi numai ca să nu-şi mai vadă ţara, aşa cum însumi am avut prilejul să mă documentez prin diferite părţi ale ţării şi mai cu seamă în Moldova, pe când îndeplineam slujba de inspector general administrativ în ministerul de Interne.

Alţţii aruncau vina răspunderii pe partidul conservator care deţinea cârma şi fusese prevenit, dar nu luase măsuri.

Şi cu siguranţă că focul s'ar fi lăţit şi ar fi dăinuit multă vreme, dacă guvernul n'ar fi făcut apel la mareşalul Averescu, pe atunci general, care a pus repede şi *manu-militari* capăt răscoalei, răzând cu tunul sate întregi

de pe fața pământului, așa cum a procedat de pildă la Stăneștii din Vlașca, unde n'a mai rămas din tot ce a fost satul, decât țărâna.

In aceste împrejurări, partidul conservator s'a retras dela guvern și în locu-i a venit la cârmă partidul liberal de sub președenția lui Dem. A Sturdza, care s'a prezentat parlamentului conservator și a lucrat cu el, gravitatea evenimentelor neîngăduind consultarea țării. Noul guvern a adresat țării această proclamație:

In numele M. S. REGELUI,

Chemați la guvern în împrejurările cele mai grele, cerem concursul călduros și patriotic al tuturor, pentru restabilirea liniștei, siguranței și păcii obștești.

Spre a îndestula cereri drepte și legitime, M. S. Regele a încuviințat a se lua de îndată următoarele măsuri:

Să se desființeze taxa de 5 lei a legii pentru asigurarea în contra lipsei de porumb provocată din secetă.

Să se desființeze cu totul taxa Statului pe decalitru de vin, percepându-se numai aceia pentru fondul comunal.

Pentru perceperea impozitului funciar asupra proprietății mici țărănești, venitul pământului să fie socotit întocmai ca acel al proprietății mari.

Proprietățile Statului, precum și ale așezămintelor publice de binefacere și de cultură națională, să fie căutate în regie, sau arendate d'adreptul la țărani.

Să se ia măsurile cele mai temeinice pentru a întări băncile populare ca ele să poată ajuta pe țărani în arendări de moșii.

Măsura dreaptă a pământurilor date în învoieli și răfuirea cinstită a socotelilor agricole vor fi supraveghiate, pedepsindu-se cu cea mai mare asprime măsurările și răfuelile false.

Se va pregăti o lege pentru ușurarea învoielilor agricole.

Pământurile de cultură date în bani se vor plăti în bani. Invoielele de munci agricole vor arăta felul și cătimea acestor munci, iar plățile se vor răfui după prețurile obicinuite din timpul când munca se face. Munca agricolă cu care se îndatorează un cap de familie nu va întrece puterea acesteia. Pentru banii dați înainte pe muncă sau pentru rămășiți de munci plătite nu se va lua o dobândă mai mare de 10 la sută pe an; dobânda nu

se va schimba într'o reducere a preţurilor învoelilor. Nu se va îngădui ca în învoelile agricole să se pună sarcini pe „nume", ci sarcinile vor trebui totdeauna să fie proporţionate cu numărul de pogoane date fiecărui locuitor în învoială.

Pe moşiile arendate, ţăranii vor plăti pământurile închiriate lor, cu un spor de cel mult o treime peste valoarea acestor locuri după contractul de arendare.

Se va pregăti o lege pentru ca niciun arendaş, sau tovărăşie de arendaşi, să nu poată ţine în arendă mai mult de două moşii, cuprinzând împreună o întindere de 4000 hectare, fie arendarea directă sau indirectă, sub orice formă ar fi, prin rude, slujbaşi, sau persoane interpuse.

Se va pregăti o lege prin care se înfiinţează dregătorii administrative, care să reguleze şi să garanteze aplicarea legilor şi regulamentelor privitoare la învoielile agricole.

Se va pregăti o lege prin care se înfiinţează Casa rurală, spre a înlesni ţăranilor luarea în arendă şi cumpărarea de proprietăţi.

Acestea sunt dorinţele M. S. Regelui şi ale guvernului Său.

In aceste zile de grea suferinţă obştească, rugăm pe toţi românii de orice treaptă şi condiţiune socială, să dea guvernului tot ajutorul ce este în putinţa lor, pentru readucerea liniştei şi bunei rânduelì întemeiate pe dreptate.

Trebue să intrăm în noul an agricol cu încredere în viitor şi cu muncă pacinică şi spornică. Neorânduelile nu pot trage după sine decât foamete şi sărăcie.

Guvernul îşi va da toate silinţele pentru ca legile să fie aplicate cu sfinţenie şi pentru ca nedreptatea şi apăsarea să fie înlăturate; dar guvernul este totdeodată hotărît a înfrâna cu energie neorânduelile şi a pedepsi cu asprime pe cei cari ar căuta să se folosească de prădăciuni.

Bucureşti, în 12 Martie 1907.

D. A. Sturdza, preşedintele consiliului de miniştri ministru de externe şi ad-interim la războì; *Spiru Haret*, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice; *Ion I. C. Brătianu*, ministrul de interne; *Emil Costinescu*, ministrul de finanţe; *Anton Carp*, ministrul agriculturii, comerţului, domeniilor şi

industriei; *Toma Stelian*, ministrul justiţiei; *Vasile G. Morţun*, ministrul lucrărilor publice.

Am asistat atunci la memorabila şedinţă de prezentare a guvernului la Cameră, care a impresionat profund Camera, stabilind cu acest prielnic prilej, raporturi de perfectă urbanitate între amândouă partidele de guvernământ, având drept consecinţă fericită, ca la alegerile ce au urmat după potolirea răzmiriţei, partidul conservator să nu opună contra-candidaţi în toată ţara, ba încă din acest partid, elementul Take Ionescu să voteze candidaţii guvernului.

Tot cu acest prilej, e drept să recunoaştem că partidul liberal a avut în acest grav moment istoric, câteva personalităţi cari au dat pilde de abnegaţie şi de altruişte renunţări, chiar printre fruntaşii foşti de câteva ori miniştri şi preşedinţi de Cameră şi Senat, destul de cunoscuţi cel puţin de contimporani, spre a nu-l mai aminti aci. Citez un singur nume, acela al unui tânăr care, deşi nu fusese ministru, ci doar deputat, doctorul Ion Radovici, fratele fostului ministru Alexandru Radovici, un tânăr cu superioară cultură generală şi aleasă fire cavalerească, despre care s'a zvonit atunci că i s'a propus un portofoliu în această primă combinaţie ministerială după potolirea răscoalei, la care ar fi renunţat în schimbul unei prefecturi în cel mai îndârjit judeţ din ţară în care să potolească răzvrătirea spiritelor fără recurs la mijloace restrictive, ci numai prin propovăduirea cuvântului, prin cinste, dreptate şi omenie. Şi în mai puţin decât se aştepta, a izbutit să-şi îndeplinească cu succes misiunea, pare-mise în judeţul Neamţu, după care n'a mai vrut să primească nici o altă însărcinare publică, plecând pentru multă vreme la Paris pentru căutarea sănătăţii ruinate de o boală incurabilă, de unde în călătoria de înapoiere în ţară pe mare, s'a aruncat în Mediterana.

De remarcat, cu titlu de experinţă, în răzmiriţa aceasta, că lecţia servită de generalul Iacob Lahovary, comandantul zonei de foc din Ialomiţa în răscoala dela 1888, unde a căzut din primul foc 21 de răzvrătiţi, a slujit de astădată, întrucât din satele Ialomiţei unde căzuseră atunci aceste 21 de victime, nu s'a semnalat niciun răzvrătit, deşi în acelaşi judeţ, câteva sate au dat vădite semne de enervare, cari au cerut intervenţia armată.

Flăcările lui 1907 ce au roşit cerul ţării mai întâi în Moldova, spre deosebire de cele din 1888 al căror început fusese în Muntenia (Ilfov, Ialomiţa, Buzău, Vlaşca, Dâmboviţa) mergeau în progresie paralelă cu vrajba

dintre partide şi-mi îngădui în astă privinţă să lămuresc acuzaţiile ce circulau pe socoteala fostului partid conservator, sub guvernarea căruia au izbucnit răscoala dela 1907 şi în deosebi două din acuzaţii cu desăvârşire neîndreptăţite.

O iscoadă neîntemeiată era aceia că urmaşul la ministerul de interne a lui Georghe Grigore Cantacuzino (Nababul) I. I. C. Brătianu, ar fi găsit telegrame nedesfăcute măcar, de pe la prefecţii din Moldova, cari semnalau mişcări de nemulţumire printre săteni, ba chiar una alarmantă din partea unui inspector administrativ trimis acolo în acest scop, tot aşa de intactă.

Am calificat mai sus drept *iscoadă* această versiune, fiindcă nu e de presupus ca un latifundiar cu întinse terenuri de cultură în multe judeţe din Muntenia (Prahova, Ialomiţa, Ilfov, Dâmboviţa, Buzău şi pare-mi-se şi în Vlaşca), ca fostul prim ministru şi ministru de interne de atunci, Gh. Gr. Cantacuzino, să stea indiferent şi să nu ia nici o măsură împotriva unui început de răscoală, ce-l atingea în primul rând pe el ca cel mai mare proprietar rural din Muntenia, mai cu seamă când avea în mână întreg aparatul administrativ ca ministru de interne şi când pe de-asupra, în guvern, în parlament şi printre fruntaşii partizani din ţară mai toţi erau mari proprietari rurali : generalul Gheorghe Manu, Ion Lahovary, Dem. Greceanu, Teodor Văcărescu, C. Cantacuzino Paşcanu, Ştefan Greceanu, Pavlică Brătăşeanu, Dem. Apostolu, Petre Carp, Marghiloman, Filipescu, Ştirbei, Ghica Comăneşti, Ghica Deleni, Ghica Dumbrăveni şi mulţi alţii.

Trei mari momente din Istoria Neamului

Amintiri și note fugitive despre cele din urmă trei războaie

RĂZBOIUL INDEPENDENȚEI

— 1877 – 1878 —

Țin să previn pe cel ce citește aceste câteva impresii din copilăria mea, că nu fac aci o descriere documentară asupra acestui război, pe care de altfel nici n'aşi fi în măsură s'o fac, de vreme ce acest război, a izbucnit în 1877, când abia trecusem în clasa a II-a liceală. Şi totuşi, povestirea mea va interesa, cred, prin aceia că deşi licean, îmi dam totuşi seamă de ceeace vedeam şi mai cu seamă de ceeace auzeam în casa părinților în care veneau în vremea aceea bărbați politici cu oarecare situație, în măsură să știe ceiace se petrecea.

Aşa dar, când au intrat ruşii la 1877 în Bucureşti, cam neglijeam cursurile ca să casc gura în tovărăşia altor colegi, la trupele ruseşti, ce, debarcând în gara de Nord, traversau oraşul spre Giurgiu ca să treacă Dunărea în Bulgaria (pe atunci țară turcească) sau se îndreptau spre Turnu Măgurele unde se construise un pod pe vase.

Şi am prins atunci scene cari mi-au rămas. Aşa de pildă regimentele călări, şi în deosebi cele căzăceşti, când treceau pe podul Mogoşoaei (Calea Victoriei) în fruntea unității mergea muzica militară, ce n'avea întru nimic asemănare cu fanfarele din fruntea regimentelor noastre de cavalerie permanentă în marş [1]). Muzica aceasta a lor o alcătuiau vre-o două

1) **Regimentele de cavalerie teritorială, de *călăraşi cu schimbul*, cum li se ziceau pe atunci, n'aveau fanfară.**

zeci de călăreţi ce ţineau în mâna stângă nişte instrumente de oţel în formă de liră, iar cu dreapta lovea clapele lirei cu un ciocănel de lemn întocmai ca la ţambalul lăutarilor noştri, însă ţambalul-liră, ţinut vertical. Aceste instrumente scoteau nişte sunete metalice ce nu prea lăsau impresia unei rezonanţe armonice. Odată cu muzica instrumentală, muzicanţii se acompaniu vocal şi împreună cu ei tot regimentul.

Un asemenea regiment de cazaci l'am văzut defilând pe strada Colţei, care pe vremea aceia obunda în simigerii. N'a fost simigerie să mai rămână cu ceva marfă pe tarabă, după trecerea acestui regiment: cu o adresă remarcabilă, înfigea din mers lancea în pâine, în tava cu miel fript la cuptor, în dovleac capt, gogoşi, aşa fel că mai n'a fost soldat să nu s'aleagă cu o pâine, covrigi, miel, sau de-ale mâncării de felul acestora, iar după trecerea regimentului, toate tarabele brutăriilor şi simigeriilor, au fost ca la comandă golite.

Operaţia aceasta era făcută cu o minunată adresă şi se spunea pe vremea aceia că mai cu seamă cazaciii, dintre trupele călări, puteau să facă aceste exerciţii chiar din galop, fiindcă ele erau apanajul lor, ca unii ce trăiau de mici copii mai numai pe cai.

Dacă însă fanfarele ruseşti aveau aspectul unor exibiţii nearmonice, în schimb corurile lor cu voci numai bărbăteşti şi cu deosebire cele religioase, aşa cum se produceau la slujbele bisericeşti Duminica şi sărbătoarea, erau meşteşugit conduse şi executate. Cete de soldaţi de-a valma cu ofiţerii, sub conducerea unuia din ei mai expert în muzica vocală, se instalau la câte o biserică şi dau în cor răspunsurile la slujba religioasă exact ca la noi, cu deosebire că aceste răspunsuri erau date în limba rusească, ansamblul vocal predominat de başi, aşa în cât urechia se deprinsese cu sunetul acesta al registrului de jos. Şi cât au stat aci, adică atâta cât a durat războiul, aproape întreg cartierul nostru (Batişte) era nelipsit Duminica şi sărbătoarea dela biserica Enei şi Batiştei.

Dar care a fost cauza sau cauzele războiului ruso-româno-turc din 1877?

Această desluşire a fost definitiv stabilită istoriceşte de cronicarii timpului şi ele se găsesc aproape oficial redate, împreună cu mersul operaţiunilor militare, în cea mai documentată lucrare, aceea a generalului Teodor Văcărescu, care în calitatea lui de mareşal al Palatului, fiind ţinut să fie permanent la Marele Cartier al Domnitorului Carol I, a fost cel mai în

DOMNITORUL CAROL

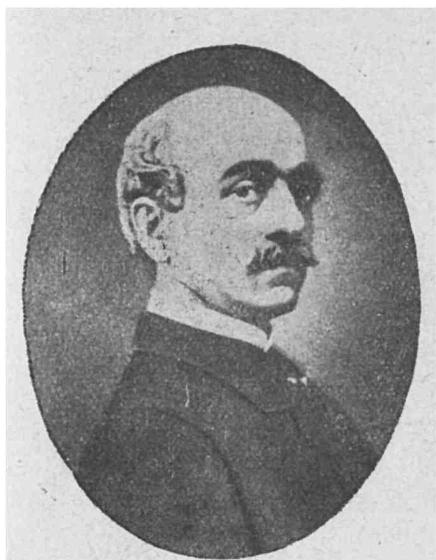
(1877—1878).

DOAMNA ELISABETA
Mama răniților (1877).

Teodor Văcărescu
Mareșalul palatului (1877).

Vasile Alecsandri.

Generalul Cernat.

General Dr. Davila.

Generalul Ion Em. Florescu

Generalul Cerchez.

Generalul Gheorghe Manu

măsură să înregistreze zi de zi mersul războiului şi să scrie cea mai autentică şi mai veridică istorie a lui, căci adevărul este că acest război a fost câştigat de puternica armată rusă împreună cu mica, dar viteaza oaste română ce nu însuma mai mult de 40 mii de luptători şi nemurit de proza lui Vacărescu, de versul lui Alecsandri şi de penelul lui Grigorescu.

Prin urmare, cauzele acestui război au fost, după versiunea ce a circulat atunci, momentul prielnic găsit de diplomaţia imperiului rus de a pune la adăpost elementul creştin de persecuţiunile musulmane.

S'a întâmplat însă ca această armată intrând în Turcia fără noi, să sufere o rezistenţă. Iată de ce a intervenit telegrama marelui duce Nicolae către generalul Manu care comanda divizia dela Turnu Măgurele, ca să treacă Dunărea şi să-i vină în ajutor.

Şi cum s'a purtat mâna aceasta de oaste românească în toată vremea războiului, se ştie,

De şi am pomenit la cap. „Cazarma", despre generalii *I. Em. Florescu* şi *dr. Davila,* cred că numele lor trebue să figureze şi la acest capitol, ca unii ce au contribuit în considerabilă măsură la sfârşitul victorios al acestui război : primul prin organizarea din vreme a oştirii noastre, care a permis ca ea să intre bine pregătită în acest război, iar cel de al doilea, care a prevăzut o eventuală intrare în război şi din vreme a înfiinţat un execelent serviciu de ambulanţă, care a fost de mare ajutor răniţilor.

Mi-amintesc şi acum textul telegramei agenţiei Havas care a apărut într'o foaie volantă din *Românul* lui C. A. Rosetti, în dimineaţa lui 29 Noembrie 1878, în conţinutul acesta laconic : *„Osman Paşa s'a predat, Plevna este în mâna armatelor aliate".*

La Bucureşti, nicăiri ca pe strada Scaune (azi Nicolae Filipescu) nu era o forfotă mai mre de soldăţime rusească, fiindcă în răscrucea aceasta dela întâlnirea străzii Scaune cu str. Batiştei, erau instalate birourile Marelu' Cartier General rus ; în casa Nicu Filipescu, fostă Costaforu jos şi la etaj erau o parte din birouri ; în colţul diagonal unde este „Mercurul" din Batişte, fostă casa Brăiloiu alte birouri, în casa din colţul opus, fostă Slăt'neanu tot birouri ale Stat Majorului rus, în celalt colţ (Salonul *Arta*) fostă locuinţă a d-rului Râmniceanu când a venit din Paris, erau camerele rezervate personalului de serviciu iar alături de casa Conduratu, casa mea părintească în care nu ni s'a dat în cuartir niciun ofiţer rus, fiindcă aveam zece dorobanţi (curcani) răniţi, evacuaţi la spi-

talul din Turnu Măgurele şi după vindecare trimişi spre găzduire la Bucureşti, până ce vor fi în stare să se înapoieze la vetre. Pe aceşti zece curcani i-am găzduit aproape două luni în două odăi din subsol, iar la plecare, tata s'a dus cu ei în piaţă şi fiindcă erau zdrenţuiţi i-a îmbrăcat cu cojocele, cioareci, opinci şi căciuli şi aşa i-am trimes acasă. Am avut în schimb, în cuartiruire caii şi trăsurile unui general rus ce locuia la generalul de cavalerie Salmen de pe str. Dionisie.

Evlavioşi, ofiţeri şi soldaţi ruşi, sărbătoarea înţesau bisericile din cari nu se mişcau dela începutul slujbei până la ieşirea din biserică, iar corurile organizate de ei la slujba bisericească, erau adevărate concerte religioase.

La birourile din casele Nicu Filipescu, pe atunci Costaforu, s'a anunţat din ajun vizita vestitului general strateg Skobeleff şi a generalului Gurko din artilerie, cel care a forţat Balcanii prin pasul Şipka, în trecerea lor spre câmpul de operaţiuni din Turcia.

A doua zi m'am înfiinţat în curtea de alături a lui Conduratu, de unde i-am văzut pe amândoi descinzând dintr'o caretă la care erau înhămaţi doi cai negri mari cu cozi ce se târau pe pământ, aşa cum erau şi ale cailor generalului rus dela noi din grajd. Nu ştiu care era Skobeleff şi care Gurko şi nimeni din câţi căscau gura ca mine n'a fost în stare să spună, ţin minte bine că unul din ei era mai înalt ca celalt, mai slab şi cu expresia surâzătoare, pe când cel mai scund, era mai gras şi mai posomorît.

Până ce nu s'a terminat războiul, ziarele au anunţat moartea lui Skobeleff, survenită pe când se afla la Petersburg, în permisie.

REGATUL

Cu prilejul proclamării regatului român, consecinţă a victoriei războiului pentru Independenţă şi a încoronării din Mai 1881, programul serbărilor ce s'au desfăşurat în Capitală cu acest prilej, cuprindea: In prima zi încoronarea la Mitropolie şi solemnitatea din sala Tronului dela Palat; în cea de a doua defilarea carelor alegorice pe Calea Victoriei; iar a treia zi defilarea armatei aflată în Capitală cu delegaţii de unităţi din toată ţara, cu toate drapelele regimentelor şi toate fanfarele armatei noastre,

fanfare, ce în seara acestei zile, trebuiau să execute pentru prima oară în faţa familiei regale ce asista în balconul Palatului şi cu participarea fratelui Regelui nostru îmbrăcat în uniforma de colonel român, comandant onorific al regimentului de infanterie din Dâmboviţa, *Marşul Incoronării*, compoziţia maiorului Hübsch, şeful tuturor muzicilor armatei.

Prima zi, oficiul religios dela Mitropolie şi încoronarea dela Palat, au ocupat toată dimineaţa, iar seara a urmat un mare banchet la Palat.

Ziua a doua a fost defilarea carelor alegorice, ce a durat peste trei ore. Rânduite de dimineaţă la Şosea, au intrat pe calea Victoriei de-alungul căreia se construise tribune cu mii de locuri pentru spectatori şi cu toate curţile şi ferestrele înţesate de lume. Aşa au defilat zeci de care bogat ornamentate şi trase de boi cu coarnele aurite şi conduse de flăcăi în frumosul nostru port, dacă ele reprezentau agricultura, viticultura, sau o activitate de domeniu rustic, tot aşa precum conducătorii celorlalte care purtau uniforma instituţiei pe care o serveau. Din câte am văzut atunci, mi-amintesc de carul arhitecţilor pentru defilarea căruia, ca să poată trece turnul prea înalt ce figura în car, a trebuit să se taie un fir telegrafic ce traversa calea Victoriei, cam prin dreptul ministerului de finanţe; de acela al vânătorilor încărcat cu tot soiul de vânat împăiat aflat în teritoriul ţării noastre; de al brutarilor şi franzelarilor ce coceau şi scoteau din cuptoare cornuri şi franzele calde şi aruncau publicului pe tot parcursul căii Victoriei; de-al bijutierilor, cu tinere fete îmbrăcate în alb înconjurând jilţul pe care sta fiica furnisorului Curţii Regale Resch, împodobită cu giuvaeruri ce reprezentau un milion pe vremea aceia, în afară de bijuteriile purtate de celelalte fete şi aşa au defilat: carul agriculturii, al viticulturii, al C. F. R-eului în formă de locomotivă şi multe altele pe categorii de bresle şi de îndeletniciri pe cari nu mi le mai amintesc.

Seara s'a produs execuţia marşului Incoronării la care şi-au dat concursul peste 20 de fanfare ce au încăput în fundul vechei curţi a Palatului, sub bagheta lui Hübsch, îndefaţa familiei regale din balcon.

Ţiu minte că, cu toate repetiţiile ce probabil s'au făcut în ajun, prima încercare n'a reuşit din cauza explicabilei dificultăţi de a coordona semnalul şefului cu acelea ale şefilor de fanfare, ca toate să obţină *a tempo* prima notă.

Ziua a treia a fost consacrată defilării armatei care a durat mult mai

mult ca de obicei. trupele fiind mai numeroase din cauza participării şi altoı trupe în afară de cele ale garnizoanei.

La această defilare. a stârnit entusiasm şi s'a făcut o spontana călduroasă primire apariţiei unui număr excepţional. acela a regimentului alcătuit din elementul turc din Dobrogea revenit nouă după război. în uniforma deosebită de a noastră. cu fes şi tunici de culoare roşie. defilând într'o perfectă cadenţă şi o impunătoare ţinută ostăşască.

După încheierea serbărilor. trupele venite din diferitele părţi dın ţară ca să ia parte la defilare. s'au înapoiat în garnizoanele lor, afară de o companie din regimentul alcătuit din elementul turcesc din Dobrogea rămasă în Bucureşti pentru o săptămână fiind în serviciu de garda Palatului.

Soldaţii ce îndeplineau acest serviciu. erau foarte mândri de cinstea ce li făcuse şi-şi îndeplineau consemnul cu proverbiala sfinţenie de care e ştiut că numai bunătatea şi omenia unui suflet de turc este capabilă.

Regele poruncise să li se servească masa. după alegerea lor, pe toi timpul săptămânii cât sunt în gardă, şi după dorinţa lor au fost serviţi cu masă îndestulată. din care n'au lipsit niciodată. între altele. pilaful. cafeaua şi tutunul la discreţie.

Când însă s'a încheiat săptămâna şi potrivit obiceiului. compania do gardă urma să fie înlocuită. aceasta n'a vrut să plece. sub cuvânt că vrea să păzească pe Rege care le este cu deosebire drag. iar când un adjutant regal i-a întrebat de ce nu vor să plece. ei au explicat aşa cum au putut să se exprime în româneşte : „Ala Carolu estem, pilaf estem. cafea estem, tiutium estem, nu merge !

Auzind Regele. a zâmbit şi a poruncit să fie ţinută compania încă o săptămână în garda palatului.

1913

Războiul din 1913 n'a avut nicio urmare neplăcută. din cauza pătrunzătoarei înţelepciuni a regelui Carol. căruia raportându-i-se că brigada de cavalerie a generalului Mustaţă ce forma avangarda grosului armatei noastre. se află la opt kilometri de Sofia. a dat ordin ministrului de război să comunice generalului Mustaţă să nu mai înainteze şi să se înapoieze în ţara.

S'a zvonit atunci că marile puteri ar fi oferit tronul Bulgariei regelui Carol al nostru, pe care el l'a refuzat explicând acest refuz pe considerentul că niciodată această nouă ţară n'ar putea constitui un Stat unitar, ci ar alcătui în permanenţă un ghimpe de discordie ce ar avea drept consecinţă o guvernare neliniştită. pe lângă celalt mare neajuns că Dunărea fiind o despărţire naturală ce n'ar putea fi înlăturată decât cu costisitorul sacrificiu a cel puţin zece alte poduri peste ea, bugetul Statului n'ar putea suporta o cheltuială atât de considerabilă.

Astăzi se vede mai convingător ca atunci, ce înţeleaptă a fost hotărîrea Regelui Carol şi ce clară viziune l'a călăuzit întru alegerea acestei hotărîri.

RĂZBOIUL ÎNTREGIRII

— 1916 - 1918 —

N'am să insist nici asupra acestui război, nu numai pentru că de el ne desparte doar un pătrar de veac şi prin urmare e contimporan şi cu o bună parte din generaţia de azi ceva mai săltată ca vârstă, ci şi pentrucă până mai deunăzi au apărut, în volume şi în presă, comentarii asupra lui, de autori în măsură să cunoască în amărunt gândul desfăşurării operaţiunilor.

Inainte de toate însă, un cuvânt asupra consiliului de Coroană din 1914 prezidat de Regele Carol, consiliu care a influenţat pe cel următor de sub preşedenţia Regelui Ferdinand, ţinut cu doi ani mai târziu în vara lui 1916.

In privinţa consiliului de Coroană din 1914 de sub preşedenţia Regelui Carol, ştiu că el fusese hotărît să fie ţinut mai de vreme, însă Regele Carol a cerut să fie amânat până la înapoerea lui Take Ionescu din streinătate, pentru că — spunea Regele — Take Ionescu care avusese convorbiri cu bărbaţii de Stat din Londra, Paris şi Berlin, era în măsură să aducă de acolo cele mai noui şi mai autorizate impresii asupra evenimentelor ce se anunţau precipitate.

Şi efectiv, când Take Ionescu a descins în gara Sinaia, a fost întâmpinat de primul ministru Ionel Brătianu care-l aştepta şi înainte de a merge la Palat, unde peste un ceas trebuia să se întrunească Consiliul de Coroana, au mers împreună în localul gării celei noui ce nu era definitiv isprăvită şi acolo s'au sfătuit numai amândoi aproape o oră şi apoi au pornit la Palat, unde sub preşedinţia Regelui Carol s'a ţinut Consiliul de Coroană [1]).

---

1) Ce fatală coincidenţă a făcut ca aceşti doi regretaţi mari bărbaţi de Stat, Take Ionescu şi Ionel Brătianu, să treacă în eternitate, înainte de a fi putut sa-şi scrie memoriile! Cate mistere ce ar fi interesat ţara şi ar fi desluşit multe confuziuni, n'au dus cu ei în mormânt aceşti doi uriaşi stâlpi pe cari s'au rezemat de nadejde *România cea nouă*.

Se ştie astăzi, cred, că în acel consiliu au fost pronunţate deosebiri de păreri : Regele de o parte cu Petre Carp, Marghiloman, C. Arion, de moment Nicu Filipescu, care mai târziu a fost de părere contrarie şi alături de Take Ionescu; de cea laltă parte Ion Lahovary, Bădărău, iar Take Ionescu şi Ionel Brătianu s'au pronunţat cei din urmă pentru intrarea alături de Franţa şi Englitera.

Regele Carol care ştia că Take Ionescu zăbovise mai mult la Berlin la bunul lui prieten cancelarul Reichului Kiderlen Waechter, a amânat Consiliul, convins că el se întreţinuse cu Kiderlen Waechter, şi deziluzia i-a fost mare când Take Ionescu a desminţit speranţa Regelui, căci atunci când acesta i-a înmânat telegrama Kaiserului şi a lui Frantz Iosif, prin care îi cereau să nu uite că au un contract de alianţă a cărui semnătură trebuie respectată, iar la replica lui Take Ionescu că, contractul obligă România numai în caz de apărare, nu şi la provocare, regele l-a întrebat de unde ştie textul convenţiei, el fiind cunoscut numai de primii miniştri, Take Ionescu i-a răspuns :

— Majestatea Ta, uită că pe lângă că am ştiut acest text dela fostul prim ministru Lascăr Catargiu care nu-mi ascundea niciun secret de Stat, dar acum de curând am avut onoarea să împart, cu consimţământul Maiestăţii Tale, preşindenţia Consiliului de miniştri cu colaboratorul meu Titu Maiorescu, când amândoi am citit documentul, nou pentru Maiorescu şi nu pentru mine care îl cunoscusem cu câţiva ani în urmă.

Această declaraţie, se înţelege, a contrariat pe Suveran, dar nu l'a supărat ca intervenţia lui Ion Lahovary, care fiind aproape de Rege când arăta lui Take Ionescu telegramele celor doi împăraţi, şi aruncându-şi ochii pe ele, a atras atenţia Regelui că tonul acestor telegrame nu este cel uzitat între Suveran şi Suveran, ci cel jignitor dintre Suveran şi vasal, ceia ce a nemulţumit profund pe Rege şi l'a determinat să ridice imediat şedinţa şi să se retragă fără rămas bun cum făcea de obicei.

Şi totuşi, profeţia Regelui s'a împlinit mai repede decât a prezis şi dacă el n'a trăit s'o vadă, fiindcă în Septembrie a şi închis ochii, ţara a avut prilejul să vadă împlinită profeţia.

Dar dacă, după cum am spus mai sus, n'am nici chemarea, nici intenţia să fac aci istoricul acestui războiu, ţin totuşi să amintesc ceva din fizionomia Capitalei pe vremea în care autorităţile se refugiau în Moldova; ceva despre ultimele lupte de oprire a înaintării armatei feldmareşalului Mackensen, care

forţase Dunărea, curagioasa rezistenţă a armatei române la Bragadiru, adică la porţile Bucureştilor, unde artileria română a făcut minuni de vitejie şi aspectele vieţii bucureştene, în vremea celor doi ani de ocupaţie, la cari am fost martor, ca unul ce nu m'am refugiat în Moldova, ci am petrecut aceşti doi ani în Capitală.

Este drept că în primele zile ale ocupaţiei, când mareşalul Mackensen ieşea în fiece dimineaţă călare, cu suita destul de numeroasă, afară din oraş, spre Şosea, spre Chitila, spre Otopeni, sau spre alte bariere ale oraşului, trecătorii aveau o atitudine forate demnă; unii se prefăceau, când mareşalul cu suita trecea pe calea Victoriei, că priveau vitrinele magazinelor, ca să nu fie nevoiţi să salute.

Am văzut în curtea Palatului ce nu era păzit, cum o unitate pedestraşă de ocupanţi, a stopat, au făcut piramide şi au încins un joc asemănător cu hora noastră, iar a doua zi când am trecut pe la palat şi am văzut gheretele cu culorile roşu, negru, alb şi santinelele germane; am căutat să mă informez şi mi s'a spus, ceia ce mi s'a confirmat şi de alţii, că după scurgerea unităţilor de ocupaţie, a sosit la palat feldmareşalul Mackensen, care a poruncit să se evacueze curtea Palatului, postând santinele.

Pe la sfârşitul lui Noembrie 1918, am făcut şi eu parte din marea mulţime bucureşteană care a aruncat crisanteme armatei noastre ce se întorcea după doi ani de absenţă, în frunte cu Regele Ferdinand, valoroasa lui soţie adorata Regină Maria şi marele prieten, devenit cu aceasta ocazie cetăţean de onoare al României, generalul Berthelot, *tata Burtalau,* cum îi ziceau drăgăstos soldaţii noştrii, împroprietărit apoi în Ardeal cu o razăsie cu locuinţă şi gospodărie la care n'a apucat să petreacă decât vreo două veri şi a lăsat-o tot Statului, cu câteva zile înainte de a închide pe veci ochii.

Cenacluri literare și artistice

Istoricul Cercului literar și artistic dela „Revista Nouă"

— 1887–1895 —

REVISTA NOUĂ

Scurt istoric

Când în 1881, elev la liceul militar din Craiova fiind, am trimis revistei *Literatorul* al cărei director era profesorul și academicianul V. A. Urechia și proprietar poetul Al. Macedonski, primele mele rime copilărești (aveam doar 15 ani). Macedonski, firește, nu mi-a publicat nici una ; mi-a scris însă că a găsit printre ele unele vibrări poetice ce făgaduiesc o chemare către acest gen literar și m'a îndemnat — după câteva poveţe asupra formei în deosebi ; fiindcă, scria el, fondul vine cu experienţa, pe când forma trebuie s'o stăpânești chiar ca începător — să stăruiesc, să mai scriu și sa-i mai trimit. In acelaş răspuns, m'a sfătuit să fac cunoştinţa tânarului poet pe atunci, Traian Dimitrescu, care locuind la Craiova, îmi poate sluji ca îndrumător.

Așa l'am cunoscut pe Traian Dimitrescu și din lungile noastre întâlniri timp de patru ani cât am studiat la Craiova, am avut bucuria să-mi văd publicate la 16 ani primele versuri în *Revista Literară* din București a lui Th. M. Stoenescu, autorul „Nopţilor Albe" și ceva mai târziu în acelaşi an, două poezii în revista literară din București *Seara*, iar la 18 ani *Literatorul* lui Macedonski mi-a publicat „Versuri în metru antic" și colaborarea mea

la aceste reviste, şi cu deosebire la *Literatorul*, a urmat aproape fără întrerupere până la 1887, când a apărut *Revista Nouă*.

Am deschis prin urmare ochii în viaţa literară din vremea aceia, trăind atmosfera şi mediul unui cenaclu scriitoricesc în care se perindau figurile unor scriitori de seama lui V. A. Urechiă, Anghel Demetriescu, Macedonski, Bonifaciu Florescu, Ştefan Velescu, Th. M. Stoenescu, Cincinat Pavelescu, Rădoi, Manolescu Sideri, N. Ţinc, Rădulescu-Niger, Oscar Eliatte ş. a.

In vara anului 1887, cu studiile terminate şi cariera făcută, timpul disponibil mi-l petreceam în tovărăşia scriitorilor pomeniţi mai sus, din cari nu ştiu dacă se va mai fi găsind vre-unul din ei în viaţă astăzi, încântat, fireşte, că şi tânăra mea modestă persoană, are onoarea să se prenumere printre atâtea condeie de seamă, unele din ele consacrate de mult în literatura română.

La una din întruniri, Al. Macedonski, cu învoirea celorlalţi membri şi a directorului V. A. Urechiă, îmi propune să cumpăr titlul *Literatorului* şi să trec în comitet ca proprietar al revistei şi redactor. M'am învoit, cu condiţia să fiu ajutat ca să-i lărgesc mijloacele de pătrundere în masa cititoare din vremea aceea, mult mai redusă ca cea de azi, prin îmbunătăţiri aduse conţinutului şi formatului, prin aşezarea într'un local mai central şi prin o mai largă conlucrare şi colaborare şi a altor condeie consacrate.

Am cumpărat deci prin tribunal titlul revistei şi împreună cu Macedonski am pornit colinda pe la diferite personalităţi din lumea noastră scriitoricească, spre a ne câştiga cât mai preţioase colaborări, cât şi în căutarea unui local mai propriu pentru o redacţie şi mai cu seamă pentru adunări.

In prealabil, din consfătuirile dintre Macedonski şi mine, s'a vânturat din partea lui Macedonski ideia de a stărui pe lângă *Hasdeu* ca să primească conducerea revistei. Ştiind însă strânsa legătură dintre *V. Alexandrescu Urechiă* şi *Macedonski* [1]) eu am emis părerea să apelăm în acest scop la Urechiă, mai ales fiind convins că Hasdeu [2]) care era peste măsură prins şi cu catedra şi cu Academia şi cu comitetul permanent de pe lângă ministerul şcoalelor şi cu direcţia altor reviste şi cu vecinica polemică din-

1) Fiind ministrul instrucţiunii publice, Urechiă trimisese pe cheltuiala Statului pe Macedonski la Paris să studieze, ca conservator al monumentelor publice din România, organizaţia din Franţa.

2) In lucrarea de faţă oriunde se va întâlni numele lui Hasdeu, Urechiă sau Macedonschi, să se ştie că e vorba de B. P. Hasdeu, de V. A. Urechiă şi de Alexandru Macedonschi.

tre el şi *Convorbirile Literare,* ne-ar fi refuzat categoric, dar spre marea mea mirare, Macedonski a stăruit pentru Hasdeu şi amândoi am fost primiţi de el la Arhivă. Simpaticul cărturar ne-a dat să înţelegem că o mulţime de alte îndeletniciri nu-i îngăduiau să mai activeze în altă parte şi a trebuit să renunţăm, pentru scurtă vreme însă, fiindcă chiar de a doua zi, Macedonski a venit să-mi spună că chibzuind câtva, crede că Hasdeu, solicitat din nou, are să primească direcţia dacă îi vom cere numai să vadă şi să aprobe materia fiecărui număr şi să prezideze adunările ce hotărâsem să ţiţină odată pe săptămână la redacţie. Soluţia aceasta a convenit marelui cărturar, care a făgăduit că primeşte direcţia, ba poate chiar din când în când să şi colaboreze, cu singura condiţie ca dintre redactori să nu lipsească Delavrancea şi Vlahuţă.

Odată obţinând această făgăduială, aceia de a vedea pe frontispiciul revistei numele ilustrului Hasdeu, am pornit în căutarea unui local care să convină scopului şi cu mare greutate am găsit pe cel unde a apărut cât a trăit revista, în str. Regală 16, care era ce e drept în centru, dar n'avea de cât o sală de redacţie şi administraţie şi o alta pntru adunările săptămânale. Ne-am instalat aci.

La cea d'intâi consfătuire, s'a hotărât ca revista să apară tot sub numele de *Literatorul,* începând însă cu anul I, n-rul 1 ; apariţia să fie lunară, să aibă format 4° mare, să publice numai lucrări originale inedite, citite în adunările prealabile şi admise cu consimţământul majorităţii [3]), un portret-biografie, ilustraţii sau compoziţii muzicale, să se tipărească în atelierul grafic „Socec". de pe str. Berzei (azi Cobălcescu), tirajul să fie de 2500 exemplare a cinci coale [4]). Tot la această consfătuire a fost fixată ziua inaugurării *Literatorului.*

Această inaugurare a fost în localul din str. Regală 16, cu mult gust mobilat, într'o după amiază de Sâmbătă către sfârşitul lui Octombrie sau

---

3) Directorul Hasdeu, pentru pilda bună, a citit el cel d'intâi materia fiecărui număr şi toţi colaboratorii au urmat această dispoziţie Urechiă, D. A. Sturdza, Ion Ghica, şi Petre Ispirescu, toţi — şi consacrat şi debuant — aşa că tot ce s'a publicat în cei opt ani de fiinţă ai revistei, a fost n prealabil citit şi admis de majoritate.

4) Chiar dela al 6-lea număr a trebuit să fie sporit tirajul la 5000 exemplare numai abonaţi buni platnici fiind două mii, în afară de depozitele cerute la librării, iar generalul Fotino, şi-a procurat 500 exemplare din n-rul cu biografia lui Dionisie Fotino.

începutul lui Noembrie 1887, de faţă fiind toţi scriitorii, publiciştii, artiştii cari îşi făgăduiseră colaborarea şi mai toţi reprezentanţii presei din Capitală.

In cuvântul său inaugural, Hasdeu a spus că a primit direcţia *Literatorului* în nădejdea că toţi cei de faţă îi vor fi statornici colaboratori şi făgăduind că numele lui nu va lipsi din niciun număr. Au urat viaţă lungă revistei : bătrânul academician V. A. Urechiă, care m'a felicitat pentru frumoasa idee ce am avut de a întemeia o revistă cum nu mai apăruse în ţara şi alţi participanţi. Am mulţumit şi eu directorului şi lui Urechiă şi întregei asistenţe şi ne-am despărţit înţeleşi ca viitoarea consfătuire să fie Sâmbăta următoare, când colaboratorii vor aduce manuscrisele pentru primul număr.

La această întâia consfătuire, după schimbul de păreri asupra apariţiei revistei, s'a discutat şi hotărît ca manuscrisele să îndeplinească aceste condiţiuni : să fie o lucrare inedită, de preferinţă originală şi în niciun caz o traducere, să fie în prealabil citită într'una din şedinţele fixate în fiece Sâmbătă seară, oricine ar fi autorul, chiar dintre academicieni, şi sa fie admisă de majoritatea membrilor prezenţi.

Directorul Hasdeu, care prezida consfătuirea, întreaba dacă întâmplator dintre colaboratorii prezenţi are vre-unul manuscris spre a fi citit pentru primul număr, căci, spune el, atelierul *Socec, Sander şi Teclu* cu care s'a înţeles, este în măsură să facă să apară primul număr chiar la 15 Decembrie (1887), şi de aceia e de neaparată nevoie sa se zorească procurarea materiei înainte cu cel puţin 20 de zile de 15 Decembrie.

Singurul care a citit în această consfătuire, a fost *Macedonski* — „Noaptea de Mai" — felicitat călduros de toti cei de faţă în frunte cu *Hasdeu*.

S'a mai hotărît în această consfătuire, ca în şedinţa de Sâmbata următoare să fie citite toate manuscrisele ce vor alcătui sumarul primului număr al *Literatorului* care trebue să apara negreşit la 15 ale lunii următoare, Decembrie 1887.

La auzul numelui *Literatorul*, Vlahuţă, care nu participase la prima consfatuire, cea inaugurală, protestează la acceptarea acestui titlu şi declara că nu poate primi să conlucreze şi să figureze în comitetul de redacţie al unei reviste la care mai nainte n'a colaborat şi că de vreme ce s'a hotarît să se înceapă cu anul *întâi* numărul *unu*, nu înţelege de ce s'ar schimba numai continuitatea apariţiei şi nu şi titlul, părere la care se asociază Dela-

vrancea şi Racoviţă-Sfinx, iar Hasdeu, împăciuitor, spune că titlul n'are după părerea lui nicio însemnătate, dacă cuprinsul e înnoitor şi interesant şi ca să împrăştie întru câtva atmosfera ce promitea să fie mai învrăjbită, anunţă că trebuind să ne părăsească având de lucru în noaptea aceia, să se proceadă înainte de a pleca la alegerea comitetului de redacţie ce trebue să figureze pe coperta revistei la care se lucrează acum. Comitetul are această alcătuire ieşită din consensul tuturor membrilor prezenţi : director Hasdeu ; redactori Delavrancea, Vlahuţă, Macedonski şi Victor Bilciurescu, comitet ce n'a apărut în această alcătuire, fiindcă după plecarea directorului, consfătuirea a degenerat într'un schimb de jigniri reciproce între Macedonski care-şi apăra titlul ce avea o existenţă de aproape un deceniu şi Vlăhuţă, care lăsa să se înţeleagă că titlul vechiu era compromis în urma colaborării unor debutanţi ce nu daseră dovadă de nicio făgăduinţă.

Diferendul dintre amândoi, împarte asistenţa în două tabere, ceva mai numeroasă în tabăra Vlăhuţă, şi apostrofele degenerează în vociferări ce durează până ce şi Vlahuţă şi Macedonski apucă fiecare un candelabru din cele două de pe biroul din administraţie şi le ridică deasupra capului, ameninţându-se reciproc. M'am interpus atunci între ei, încercând să-i fac să înţeleagă că se năruie toată strădania de până atunci, că Hasdeu aflând că redactorii lui s'au bătut chiar în localul redacţiei, va refuza să ne mai conducă şi văzând că în loc să se potolească, se invectivează şi mai dârz, le-am zmuls candelabrele, amintindu-le că sunt ale mele, că acolo eram în casă la mine şi nu îngădui scandal, iar dacă totuşi ţin morţiş să se încaere, să poftească aiurea.

Am fost nevoit — contra obicinuitului meu fel de a fi — să întrebuinţez vocabularul acesta drastic, fiindcă îmi dam seama că fără procedura aceasta de jignitoare violenţă, nu s'ar fi putut pune capăt scandalului ce ar fi luat proporţii într'o şi mai accentuată măsură.

De unde va fi dedus Macedonski că intervenţia mea ar fi fost părtinitoare pentru Vlahuţă, nici astăzi, după mai bine de 56 de ani, nu-mi pot da seama ; căci eu mă adresasem amândorora de-o potrivă, fără niciun cuvânt sau gest care să fi avut aerul de aprobare sau dezaprobare în favoarea sau detrimentul unuia sau altuia. Recunosc că intervenţia mea i-a jignit, dar pe amândoi de-o potrivă, fără preferinţă ; însă toţi cei de faţă au recunoscut mai apoi că am avut dreptate să procedez astfel, fiindcă situaţia cerea imperios atitudinea aceasta fără nicio slăbiciune

In urma intervenției mele, Macedonski a plecat și a plecat nu fără să se recrimineze împotrivă-mi, care fără această recriminare, mărturisesc că aş fi ieşit după el ca să-l rețiu, sau cel puțin să-i dau întâlnire pe a doua zi şi să mă explic ; când am văzut însă că în loc să aibă un cuvânt amenințător pentru Vlahuță cu care avea de răfuit, acest ultim cuvânt a găsit de cuviință să-l păstreze pentru mine [5]), am renunțat să mai am o explicație cu el şi a doua zi ni s'a anunțat că a trecut la tipografie de unde şi-a ridicat „Noaptea de Mai" ce-i fusese admisă pentru primul număr. Aproape treizeci de ani după aceasta, nu ne-am mai văzut, eu trebuind să lipsesc din Bucureşti în tot acest interval de timp, iar când a aflat că am revenit în Capitală, a trimis pe fiul său Nikita să mă cheme şi l'am găsit greu bolnav, aşa de greu, că peste o lună şi-a şi dat obştescul sfârşit.

In cele câteva întrevederi în timpul lunii ce a precedat morții, am avut vreme să tălmăcim tot ceiace rămăsese neînțeles şi de el şi de mine vreme de treizeci de ani şi ne-am lămurit de-a bine, aşa că de atunci am fost în măsură să restabilesc o seamă de fapte despre cari aveam o părere cu totul greşită sau confuză.

Aşa de pildă într'o publicație ce apărea la Ploieşti prin anul 1898—899 intitulată *„Publicările unui grup de iubitori ai literaturii şi ai ştiinței"*, condusă de profesorul *Dimitrie Pompeiu*, mai târziu doctorul în matematici din Paris, membru al Academiei Române şi preşedinte al Adunării Deputaților, unul din savanții noştri cu reputație europeană ; cu colaborarea profesorului *Andrei Lăzărescu*, un profund cunoscător în materie de ştiințe pozitive ; a lui *Const. Nottara* magistratul, şi a mea, publicație ce a dăinuit prea puțin, fiindcă *Dim. Pompeiu* a trebuit să plece la Paris pentru desăvârşirea studiilor, *Andrei Lăzărescu* a fost strămutat din Ploieşti la catedra de matematici dela liceul din Craiova, *Nottara* a intrat în magistratură, încât rămânând singur, publicația a încetat să mai apară.

In această publicație, eu începând studiul acesta asupra „Istoricului cercului literar dela Revista Nouă" pe care, transformat bine înțeles, îl redau de astă dată aci, scriam cu privire la incidentul de care pomenesc, între *Vlahuță* şi *Macedonski*, de perfectă bună credință că nu mă înşelam, textual aşa :

„Sunt de atunci 11 ani, şi astăzi încă nu sunt dumirit asupra adevaratei

---

5) Aşa cel puțin mi s'a parut, pentru că în vacarmul momentului acela, n'am putut desluşi ceiace mi-a spus, dar plecând, mie mi s'a adresat şi nu lui Vlahuță.

pricini care a putut determina pe Macedonski să se despartă de o situaţie ce singur îşi crease şi nu-mi lămuresc cum a găsit cu cale să se lipsească de o înjghebare la a cărei urzeală fusese un părtaş sârguitor şi pentru care până atunci făcuse oarecari jertfe, numai pentru banala ambiţie ca noua întreprindere să fie botezată într'un fel şi nu într'altul?".

Imi pare bine că mi se prezintă prilejul acum să mărturisesc că am greşit faţă de memoria lui Macedonski, deşi i-am cerut iertare înainte de a-şi da duhul, spre marea mea mulţumire sufletească şi împăcare cu conştiinţa mea.

Am păcătuit în desăvârşită necunoştinţă de cauză, fiindcă au trecut azi patruzeci şi cinci de ani de când am publicat această dezavuare a procedurii lui Macedonski în incidentul lui cu Vlahuţă şi abia când am venit la Bucureşti acum vreo 30 ani şi m'am lămurit cu Macedonski asupra trecutului, în decursul acelei luni ce a precedat sfârşitul lui, am aflat adevărul după ce-mi arătase dovada, că acela care l-a determinat să-şi piardă cumpătul şi să-l facă să nu mai ţină socoteala de omenie, a fost Vlahuţă şi mi-a pus sub ochi numărul din *Revista Nouă* pe care de şi mi se trimitea la Ploeşti, nu i-am dat atenţia cuvenită, număr în care tipul *Polidor* din nuvela lui Vlahuţă cu acest titlu, reprezenta leit pe Macedonski într'o postură de declasat în genul eroului din *Jack* al lui Alphonse Daudet, ba încă mai trivializat decât acesta, ceia ce constituia o elocventă evidentă că Vlahuţă era acela care-l scotea din fire pe Macedonski, când acesta îi cedase locul la *Revista Nouă* al căruia iniţiator fusese şi n'ar fi vrut nici să-i mai auză de nume. Lovit cum era, şi-a ieşit şi el din rezervă şi a început şi el să lovească prin *Literatorul* pe care abia îl mai putea face să apară când şi când, cu mari greutăţi, fiindcă-şi vedea nu numai suferinta lui, ci şi pe aceia a familiei ce nu număra mai puţin de şapte membri şi care împărţea aceiaşi nemiloasă prigoană a soartei, tot din cauza lui, ceia ce-l durea şi mai cumplit.

A fost silit să răspundă şi el, lovind fără milă în ori cine nu-i da pās să şi ducă în linişte povara suferinţelor şi jignirilor ce se ţineau lanţ de capul lui.

In prima şedinţă de lectură, după cele trei de constituire, Haşdeu citeşte „Cuvântul înainte" destinat primului număr, în care directorul nostru, *stăpânul* cum îi ziceam toţi, lămureşte că s'a hotărît să ia asupră-şi conducerea revistei „viind între noi cu sacul lui plin de poveţi încercate, ca să ne

ferească de câte pățise el însuși într'o viață literară îndesată și necurmată de peste un pătrar de veac", laudă ideia tinerilor cari „s'au pus, cum ar fi dorit să facă și dânsul la început, la adăpostul unui cărturar vechiu de zile, rece la creer și cald la inimă" și după ce se spovedește de păcatele de pe vremuri: realism, gongorism, etc., sfârșește prin a fixa marginile câmpului peste cari să fim hotărîți a nu trece", făgăduind că „revista nu va fi nici socialistă, nici zolistă, nici gongoristă", dar că „aci i se oprește prevederea."

După *Hașdeu*, citesc: *Petre Ispirescu* basmul „Sarea în bucate"; *Delavrancea* „Hagi Tudose", cea mai puternică nuvelă a lui, după umila mea părere: *Vlahuță* poesia „Iertare"; *Gion* studiul „Din istoria fanarioților"; *Bianu* biografia lui „Asachi"; *Racoviță-Sfinx* „Teatrul nostru" și eu poesia „Plâns de clopot", în unanimitate primite și cari alcătuesc materia primului număr apărut la Decembrie 1887. Tot în această ședința s'a consfințit alegerea ce se făcuse în prealabil, după cum arătasem mai sus, comitetul de redacție în alcătuirea: Delavrancea, Vlahuță și cu mine, sub direcția lui Hașdeu și a rămas — după propunerea acestuia — ca revista să fie botezată „Revista Nouă".

In ședințele de Sâmbătă seara, după *Hașdeu*, citea fie *Urechiă*, care după cele câteva nuvele strânse mai apoi în volumul „Legende Cortiniane" aproape n'a mai colaborat, fie veneratul și blândul bătrân *Petre Ispirescu* (Unchiașul sfătos) care n'a apucat să publice decât vreo trei basme, căci după în cea de a treia seară când și-a citit pe cel de-al treilea, pe care l'a sfârșit cu tipica urare cu care de obicei se încheie basmul românesc: „Și încălecai pe un fus, să trăiască și cel ce-a spus", a doua zi am primit vestea dureroasă că, chiar în noaptea aceia, simpaticul bătrân ne părăsise pentru totdeauna, în căsuța lui modestă din curtea bisericii Oțetari (Batiște) unde locuia cu numeroasa lui familie. La înmormântarea bătrânului acesta drag nouă tuturor și tuturor care l'au apropiat, pentru bunătatea lui rar întâlnită chiar în vremea aceia când lumea era mult mai comunicativă, mai îngăduitoare, mai omenoasă și mai simțitoare la păsul aproapelui, toți cei din cercul dela *Revista Nouă* în frunte cu Hașdeu, am fost de față la prohodul dela biserică și în numele nostru, Hașdeu a arătat veneratei văduve a mult prețuitului nostru colaborator, profunda durere ce a simțit toată intelectualitatea ce se împărtășise din comoara operei

nemuritoare ce dase la iveală şi în deosebi cercul admiratorilor lui dela *Revista Nouă.*

Redau aci scrisoarea ce adresează Iulia Haşdeu din Paris. pe când studia acolo. părintelui său din Bucureşti. la aflarea vestei despre moartea lui Ispirescu. datată 16 Dec. 1887 :

„Am citit. dragă tată. cu vie durere. articolul lui Delavrancea despre Ispirescu ; zic cu *durere.* căci am văzut că nimeni în civilisata noastră Românie nu s'a gândit să cinstească înmormântarea acestui om cu adevărat vrednic de laudă. care şi-a slujit patria conştiincios şi fără reclamă şi pe care îl admir şi-l venerez. Inmormântarea lui s'a petrecut în tăcere şi'n întunerec. Aceasta, fără îndoială. face onoare mortului şi încunună bine o viaţă stăruitoare şi modestă. dar face necinste ţării care lasă să se stingă astfel singurele. adevăratele glorii cu care se poate mândri. fără să-si arate cea mai mică părere de rău. cea mai mică simpatie pentru acest luptător care moare făcându-şi datoria. Găsesc aceasta revoltător şi roşesc pentru... pentru... pentru toată România. Asta ne este ţara aceia tânără. însufleţită de simţiminte înalte şi generoase ?... Aida de ! La noi se citeşte *Manon Lescaut. Mâitre de forges* şi *l'Albé Constantin,* dar basmele lui Ispirescu. ce sunt alea ?"

Spicuesc ceva. tot spre a scoate în cât mai pronunţat relief personalitatea *Unchiaşului Sfătos.* din necrologul pe care i-l face Delavrancea în *Revista Nouă.* despre care pomeneşte Iulia Haşdeu în scrisoarea de mai sus:

„Petre Ispirescu — scrie Delavrancea — s'a născut la 1830. în Bucuresti şi a murit către sfârşitul anului 1887. în vârstă de 57 ani. Din 57 de ani a muncit 45. Iată întreaga biografie a acestui distins scriitor. A scris mult şi bine. a muncit bine şi cu talent şi cu cinste. şi n'a ajuns nimic. A trăit strâmtorat şi a murit sărac. Nici bani. nici glorie. A răbdat şi a înghiţit în sec orice râvnă. Lui se cuvenea multe şi nu i s'a dat nimic. Viaţa şi moartea lui ca şi viaţa şi moartea adevăraţilor oameni mari. din bunul. nedreptul şi nepăsătorul Regat al Românilor. Ispirescu. ca şi Bălcescu. ca şi Bolintineanu, ca şi Alexandrescu. ca şi Eminescu. a fost o jertfă. Viaţa lui Ispirescu este o glumă rea a soartei şi o vină socială de neiertat. La 14 ani lucrător în tipografia Carcalechi. După Unire. director al Tipografiei Naţionale. De la 64 director la Tipografia C. A. Rosetti. După 2 Maiu. în unire cu Sc. Walter şi Fr. Göbl. deschide tipografia „Lucrătorilor asociaţi". Prea puţin trece şi este numit director al Imprimeriei Statului. In 68 dimisio-

nează din această slujbă și întemeiază tipografia „Laboratorilor Români" în unire cu Georgian, Conduratu, Busnea și preotul Economu. Mai târziu, această tipografie îi rămase numai pe seama lui și datoriile ei abia le-a plătit până la ceasul din urmă.

Viața lui Ispirescu curge și se curmă în miros de plumb și de undelemn, în aerul greu al celei mai câinoase munci, în urueli, în culegere de litere, în paginări și corecturi. Viața plumbului și a fontei, îi împuținează, îi dumică și îi sfărâmă sfânta lui viață. In anii din urmă, chipul bătrânului scriitor era galben ca ceara, privirea lui blândă umbrită și pierdută sub acoperișul stufos și cărunt al sprincenelor, glasul mângâietor tăiat de atâta muncă și tăcere, de atâta citire de manuscrise, de atâtea corecturi de cuvinte și îndreptări de fraze. Și el venise pe lume cu o viață puternică, mare, scânteietoare. Copilul libertății, al aerului fără hotare, al glumelor, al ghicitorilor, al znoavelor, al basmelor și al poesiilor populare. El era rodul soarelui, al vântului și al goanei, iar nu fructul pipernicit și dospit al serilor întunecoase, umede și încropite. Toți săracii se nasc în libertate și mijlocul naturii, dar nu toți au patimă de ele. Anii trec, nevoile s'arată, durerea începe, lupta pentru existență se încleștează, părul cărunțește, dar primele mirări, primele întrebări, nu se sting, căci cei nepăsători la bătrânețe, nepăsători și bătrâni au fost și în copilărie. Oamenii mari, geniile chiar, lăcrămează când și-amintesc de copilărie și până la adânci bătrânețe ei au ceva într'înșii de nevinovat și de copilăresc.

Ispirescu a scris mult și bine, dar opera lui nepieritoare este de sigur volumul intitulat „Basmele Românilor". Când citești acest volum și-l recitești și iar îl citești, ți se pare că asculți un popor întreg. Ispirescu n'are nici dialecte, nici loc, nici asemuire parțială numai cu unele județe. El e de pretutindeni, din toate timpurile, naiv, glumeț, epic, trist, bogat, ca întregul nostru popor. El ți-apare ca un focar mare în care s'au adunat și frânt și răsfrânt toate razele luminoase ale românității simple, sărmane, muncitoare, ale acestui aur curat al neamului nostru.

„Basmele Românilor" este o operă mare și originală. Ispirescu nu este un culegător, după cum cred unii neștiutori nevinovați și alții știutori invidioși, ci un adevărat creator".

Colaboratori

Mai citeau în ședințele de Sâmbătă seara: înfocatul naționalist *Vasile Alexandrescu Urechiă*, academicianul, profesorul, ministrul, președintele Ligii Culturale a tuturor Românilor, unul din cei mai de seamă istorici

ai noştri şi scriitor de reputată vază, într'o limbă neaoş românească unanim recunoscută; doctorul *Istrati*, fost ministru, profesor universitar, preşedinte al Academiei Române, dr. în medicină şi chimie dela Paris, care n'a citit decât o singură dată; *Ghenadie al Râmnicului*, fostul Mitropolit Primat al României, care şi el n'a citit decât odată; profesorul *Pitiş*, ale cărui studii publicate în mai toate numerele din primii ani ai revistei, într'o captivantă limbă populară, i-au stabilit o invidiată reputaţie scriitoricească în genul şi la înălţimea aceleia pe care a săvârşit-o la *Convorbiri Literare* regretatul *Lambrior*; profesorul *Theodor D. Speranţia*, cunoscutul şi fecundul autor al genului anecdotei la noi şi conferenţiar al Ateneului Român, cu cele mai tixite şi mai admirative săli din vremea aceia; *Nicolae Iorga* al cărui debut publicistic la *Revista Nouă* a fost, cu versuri şi impresii de călătorie; *Ion Bianu*, profesorul, preşedintele Academiei şi publicistul, care, împreună cu *Lugoşianu*. au stăruit mai mult la rubrica „notiţelor bibliografice" a revistei; *I. Ionescu Gion*, profesorul, licenţiat în litere dela Paris, a cărui preţioasă şi neîntreruptă colaborare la revistă, a fost mai numai în domeniul istoric, *Racoviţă Sfinx*, unul din cei mai pregătiţi cunoscători dela noi în materie de teatru, ale cărui cronici, au făcut epocă în vremea lui, directorul de cabinet al lui *Titu Maiorescu*, care hotărâse să-l trimită pe seama ministerului la Paris, spre a studia pe lângă vestitul critic teatral din vremea aceia *Sarcey*, autorul celor patru volume *Quarantes ans de theâtre*, evoluţia teatrului în genere şi critica teatrală, hotărâre ce nu s'a realizat din cauza plecării dela putere pe neaşteptate a guvernului din care făcea parte atunci ministru Işcoalelor Titu Maiorescu; prof. *I. A. Basarabescu*, azi membru corespondent al Academiei Române şi unul dintre consacraţii noştri prozatori, care a citit câteva nuvele cu mare acces în masa cititorilor de atunci ca şi de azi; *Gheorghe din Moldova* (Dr. Kernbah) poetul de rară sensibilitate şi duioşie în fond şi original în formă, apreciat încă dela debut de Hasdeu; *Artur Stavri*, poetul a cărui influenţă eminesciană se resfrânge în absolut tot versul lui şi mai cu seamă în *Mărgărint* şi *Odorica*; filologul *Lazăr Şăineanu*. Un cititor asiduu la şedinţele de Sâmbătă seară era şi *Ion Neniţescu*, un înfocat patriot, care, în versuri entusiaste, a preaslăvit eroismul din măreţul trecut al neamului nostru, nu numai în paginile revistei, ci şi în cele două volume de versuri publicate: „Pui de lei" şi „Flori de primăvară"; alt cititor cu remarcabilă contribuţie la *Revista Nouă*, a fost *Dumitru Stăncescu*, un

vrednic urmaş al lui Petre Ispirescu (Unchiaşul Sfătos), care într'o curată limbă românească, a scris o valoroasă culegere de basme şi znoave, caracterizând minunat felul de a fi şi vorba românului, a ţiganului, a grecului şi a evreului, cu o sprinteneală de haz şi o notă de adevăr remarcabile. Tot aşa de apreciată a fost colaborarea profesorului bucovinean *Grigorovitză*; a subtilului poet *Traian Dimitrescu*, mort şi el în plină tinerete. după o destul de bogată producţie literară, cu deosebire în domeniul versului; a scriitorului *Haralamb Lecca*, care în afară de numeroasele volume de versuri: „Prima", „Secunda", „Terţa", „Quarta" şi următoarele, a scris câteva drame jucate pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti şi Iaşi, parte înainte de a fi director la aceste teatre, parte pe când funcţiona în această calitate, piese în care a jucat şi el; a consilierului dela Casaţie *Ciru Oeconomu* care cultiva în deosebi poesia eroică; a lui *Ştefan Velescu*, marele artist contimporan cu Salvini şi Rossi; a lui *Ştefan Mihăilescu*, profesorul de filosofie ce se bucura de multă autoritate în lumea scriitoricească din vremea lui; a profesorului *Gheorghe Adamescu*, a lui *Victor Crăsescu* (d-rul Basarabeanu); a poetului *Teodor Dumbrăveanu* care s'a bucurat de o excelentă apreciere în publicul cititor contimporan, pentru caracterul liric pronunţat al versului lui; a poetului *Cosmovici*, considerat pe atunci ca al treilea imitator al genului eminescian, dupa Vlăhuţă şi Artur Stavri; a francezului încetăţenit la noi *Auguste Clawel*, ca şi *Frederic Damé* şi *Jules Brun*, câte-şi trei deprinzând cu o uimitoare înlesnire şi în scurtă vreme limba noastră; *Nicolae Ţincu* cu note biografice, cu versuri personale şi traduse din franţuzeşte şi italieneşte, cu piese de teatru personale şi în colaborare cu Macedonski sau cu *Rădulescu-Niger*; *Teleor*, ş. a.

Vin la colaboratorii artistici:

Unul din cei mai constanţi colaboratori a fost *arhitectul Mincu*, de curând venit din streinătate unde făcuse strălucite studii de specialitate, împreună cu o călătorie prin diverse părţi ale globului, spre a se orienta asupra variatelor stiluri arhitectonice.

Dintre pictori, *Grigorescu* a colaborat, fără să fi pus vre-odată piciorul la redacţie, trimiţând doar reproduceri după pânzele sale ce au aparut în „hors-texte" în câteva numere din revistă; în schimb *Mirea* şi *Alpar* n'au lipsit aproape la nici una din şedinţele de Sâmbătă seara, iar heliografii după pânzele lor au fost mai ales la început, nelipsite din revistă. Desena-

torul, ma ipe urmă pictorul *Jiquide* a ilustrat paginile revistei cu portretele de pe copertă şi cu interpretarea în imagini a anecdotelor lui *Speranţia.* Sculptura, în faşă pe vremea aceia, era reprezentată în toată ţara numai de două dalte : a lui *Ion Georgescu* mai întâi şi a lui *Valbudea* ceva mai târziu.

Artiştii muziciani erau reprezentaţi la şedinţele de Sâmbătă seara prin : vestitul violoncelist, primul la noi în ţară care a studiat acest instrument, profesor la Conservator *C. Dimitrescu,* compozitor cu strălucite studii în Italia, şeful orhestrei teatrului Naţional după moartea lui *Hübsch,* acela care a publicat în revistă : „Adagio religiosa", „Revista Nouă Vals" şi alte compoziţii ; pianistul *Dimitriu,* profesor de acest instrument la Conservator, ţinut sa execute în faţa noastră bucăţile muzicale ce se prezentau ca să fie publicate în revistă, fiindcă tot ce se publica trebuia — după dorinţa directorului — să fie în prealabil supuse aprobării comitetului de redacţie cu participarea membrilor competenţi în specialitate ; compozitorul *Voreas,* premiat la Paris, secţia piano, pentru execuţia în faţa juriului a compoziţiei lui : „Danse macabre", autorul multor compoziţii aci în ţara, printre cari şi muzica pe versurile mele „In fîn" şi *tenorul Popescu* care într'un antract dela „Scala" din Milano a cântat „Mândruliţă dela munte" a compozitorului *Ştefănescu* dela Conservatorul nostru şi „În fân". — Dintre actori a asistat de câteva ori artistul *C. Nottara* care se relevase în teatrul nostru.

*

Criticul cel mai temut la şedinţele de Sâmbătă seară, era Delavrancea, cenzor implacabil nu numai la producţiile literare, dar şi în materie de artă.

Mi-aduc aminte de lecţia drastică dată unui colaborator ce figurase in mai multe numere anterioare cu nuvele acceptate şi de Delavrancea. Un asemenea colaborator citeşte într'o şedinţă o nuvelă, împotriva publicării căreia se ridică vehement Delavrancea, pe motiv că nuvela ar fi pornografică ; autorul protestează amintind că genul acesta naturalist era atunci în mare cinste în Franţa şi că promotorul acestui gen, *Zola,* are nenumăraţi adepţi cari au reuşit să obţină cu romanele lor câte trei şi patru ediţii, iar Zola atinsese în vremea aceia a suta ediţie.

Furios, *Delavrancea* îl face să amuţească cu această vexatoare replică:

— Ascultă domnule, lui Zola îi e permis să scrie porcării fiindcă este Zola; d-ta însă n'ai voie să scrii porcării, fiindcă eşti cine eşti!

Un trăznet

Tocmai în vremea aceasta, când revista îşi câştigase un renume in masa cititorilor şi pătrunsese adânc în gustul ei, când găsise câteva abonamente la Paris, unde Socec avusese fericita inspiraţie s'o expună la expoziţia de acolo, în urma căreia a obţinut diploma de merit pentru technica grafică sub care fusese înfăţişată acolo; tocmai când izbutise să grupeze în jurul ei o seamă de condeie din cele mai reputate din ţară şi în ce priveşte arta pe cei mai înzestraţi mânuitori de penel, de daltă, de compozitori şi de pasionaţi executanţi instrumentişti şi vocalişti, când pe scena Naţionalului obţinea răsunătoare succese *Răzvan şi Vidra* sau *Trei Crai dela Răsărit* ai lui Hasdeu sau câteva din piesele lui V. Alexandrescu Urechiă, când apare volumul de poesii al lui Vlăhuţă, primul volum de anecdote populare ale lui Speranţia, când la tribuna Ateneului Român se perindă mai numai conferenţiari din cercul revistei: Hasdeu, Urechiă, Speranţia, Gion, Şăineanu, tocmai într'un asemenea moment de spornică valorificare a acestei publicaţiuni şi de fericită evidenţiere a celor ce coborau la ea, un neaşteptat trăznet se abate asupra aceluia care-i dăruise marele prestigiu de care se bucurase din belşug de preţioasa prezenţă a lui în fruntea revistei, asupra marelui cărturar Hasdeu care este chemat grabnic de soţie la Paris, unde geniala lor copilă Iulia, pe neaşteptate contractase o nemiloasă boală de piept. Toate strădaniile părinţilor de a o scăpa din ghiara morţii, au fost zadarnice şi inevitabilul deznodământ s'a produs în ziua de 17 Septembrie 1888, la 2 ceasuri după amiazi.

Caracterizări și precizări

Bogdan Petriceicu Hasdeu

Despre Hasdeu, până prin secolul al XVII-lea, Istoria nu pomenește nimic; se știa doar că erau nobili, că stăpâneau întinse moșii în ținutul Hotinului și că erau încărcați de onoruri. Dintre aceștia. un oarecare mare paharnic *Ștefan Hasdeu*, se căsătorește cu *Ruxandra*, fiica marelui logofăt *Toderașcu Petriceicu* și sora lui *Ștefan Petriceicu Domnul Moldovei*. Acest nou căsătorit moare la 1673 ca un erou, luptându-se împotriva turcilor, lăsând pe urmă-i doi copii, pe *Nicolae* și pe *Gheorghe Hasdeu*, pe care îl înfiază unchiul lor *Ștefan Petriceicu Vodă al Moldovei*, adopțiune ce explică pentru ce urmașii lor au purtat până la stingerea neamului. vreme de aproape 300 de ani, adaosul *Petriceicu* la numele lor de familie. Trece un bun crâmpei de vreme fără să se mai pomenească de filiațiunea lor, până ce un strănepot al lui *Gheorghe Hasdeu*, *Tadeu Petriceicu Hasdeu*, apare în literatura rusă și polonă poet cu răsunet, poezii și fabule despre cari pomenește *Bogdan* în prefata unuia din cele trei volume ale Iuliei și pe cari le traduce din polonește, ceiace lămurește pentru ce dintre Hasdei, numai Alexandru, fiul său Bogdan și fiica acestuia Iulia, au scris în limba română, iar toți ceilalți numai rusește și polonește, fără ca să existe vreun document — după cum mărturisește Bogdan — că vreunul din ei au vorbit sau scris limba românească. Unul dintre cei trei fii ai acestui *Tadeu Petriceicu Hasdeu* și anume cel mai mic: cavalerul *Alexandru Petriceicu Hasdeu*, tatăl lui *Bogdan*, se relevă ca un cărturar de mare vază, cel d'intâi Hasdeu care cugetă și scrie în limba română, el împreună cu *Costache Stamate* sunt și au rămas în istoria literelor românești singurii scriitori basarabeni din veacul trecut. Acest cavaler

Alexandru Hasdeu, tatăl lui Bogdan, a fost membru al Academiei Române, în biblioteca căreia se găsesc scrierile lui: „Filosofia ca ştiinţă a vieţii", „Filosoful rus Grigore Varsava Geovorada", „Cântece naţionale române" cu note istorice şi cea mai de seamă a lui creaţie : „Discurs despre antica glorie a Moldovei".

Tatăl lui Bogdan, cavalerul *Alexandru Hasdeu*, a avut din căsătoria lui cu poloneza *Elisabeta Danksz* doi băeţi: cel mai mic, Niculae, s'a stins din viată la vârsta de 18 ani, student fiind la Academia de pictură dela Petersburg; cel mai mare, *Tadeu* născut la Cristineşti lângă Hotin la 16 Februarie 1836, este *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, fiul lui Alexandru şi tatal Iuliei, *Bogdan* şi nu *Tadeu* cum fusese botezat, vom povesti imediat pentru ce.

Din redarea acestui succint istoric, se poate vedea că neamul Hasdeilor este alcătuit din intelectuali artişti purtători de arme sau de condei.

B. P. Hasdeu urmează liceul la Chişinău şi la 16 ani se înscrie la universitatea din *Harcov* unde urmează Dreptul şi literile întocmai ca şi tatăl său Alexandru, sub profesorii : Stanislavski pentru enciclopedia Dreptului, Alfons Walichi pentru literatura elină şi Alexandru Michievicz, fratele marelui poet Adam Michievicz pentru Dreptul Roman. In timpul studiilor înfiinţează un cerc literar-ştiinţific, ai cărui membri se adunau la el şi ale cărui producţiuni se treceau într'un volum rămas în manuscris. La 18 ani (1854) obţine licenţa în Drept şi intră în regimentul de husari „Contele Radetzki" în garnizoană la Nicolaef, unde îşi plăteşte fantezia unui trai aventuros care-l silesc în 1856 să vie la Iaşi, unde are norocul să dea peste o altă superioară inteligeţnă,*Mihail Kogălniceanu*, ministru de externe pe atunci.

Şi extraordinara lui inteligenţă în continuă evoluţie, e plina de peripeţii : Numit pe la 1857 membru al tribunalului din Cahul, e destituit numai după câteva luni, pentru că nu primeşte să dea concurs agenţilor lui *Vogoride* pentru alegerea acestuia în scaunul Domnesc; la scurtă vreme, prin 1858 se împrieteneşte la Iaşi cu *Anastase Panu*, unul din cei trei caimacani, care-l numeşte profesor de Istorie la Iaşi, unde şi întemeiază revista săptămânală *România* ce apare la 1 Ian. 1859, care nu dăinueşte decât doar câteva luni şi o înlocueşte cu *Foaie de Istorie Română* cu un conţinut cu deosebire variat : legislaţie, diplomaţie, literatură, istorie, numismatică, articole tipărite cu cilirice şi semnate numai Haşdeu, publicaţie ce nici aceasta nu dăinueste, trecând bibliotecar al universităţii ieşene, bibliotecă căreia îi dărueşte

patru mii de volume din propria-i bibliotecă. Dar nici aci nu poposeşte multă vreme, căci după alegerea lui Cuza este scos din profesorat şi din bibliotecar, urmărit şi prigonit de toţi aceia cari i se puneau de-a curmezişul ascensiuni, temute de toţi câţi presimţeau vertiginoasa lui devenire. Este stadiul îndurărilor şi lipsurilor lui până şi de strictul necesar existenţii. Din cunoştinţa lui cu Alecsandri la Iaşi a rezultat numirea sa de către ministrul de atunci Odobescu, ca membru în comisiunea documentelor mănăstirilor închinate, dar urmărit de nenoroc, e înlocuit de ministrul următor. Se înapoiază la Iaşi unde scoate la 1862 revista ştiinţifico-literară *Din Moldova* şi curând după ea, altă publicaţie: *Lumina* în care publicând faimoasa tragedie istorică *Răposatul Postelnic* şi satira *Duduca mămuca,* a fost dat în judecată ca atentator la bunele moravuri, achitat însă după un an (1863), dar pierzându-şi catedra. In 1864 ia în căsătorie pe tânăra şi frumoasa d-ră Faliciu, româncă dintr'o vrednică familie dela Roşia Abrudului—„neveasta româncă" de mai târziu — al cărui frate a pierit la 1848 în luptă cu maghiarii, apărând la Vintz steagul lui Popa Balint, căsătorie, din care naşte unica lor odraslă, geniala copilă Julia care n'a zăbovit pe acest pământ decât 18 ani, destul însă ca să ilustreze şi ea alături de toţi iluştrii ei naintaşi faima nemuritoare a numelui de Haşdeu.

De aci înainte activitatea lui scriitoricească se perindă în ritm mai accelerat: publica în 1864 : *Studii critice asupra Istoriei Române,* apariţie concomitentă cu publicaţia periodică humoristică *Aghiuţă; Trei ovrei* (1865), *Industria naţională şi Industria streină;* apoi drama istorică în versuri *Răzvan şi Vidra* (1867) căreia i-a urmat alta tot cu subiect istoric, dar în proză *Prinţesa Rucsandra ;* poezii ocazionale, istorice, sociale, traduceri, între cari *Ovidiu* (versuri).

Tot în acest an (1867) este ales deputat de Bolgrad, ceia ce-l determină să activeze şi în domeniu politic, nu însă multă vreme şi în 1869 scoate împreună cu Gheorghe Misail periodicul politic *Traian* şi după el *Columna lui Traian* cu deviza „Nţionalism în democraţie şi Democraţie în Naţionalism" în care, vreme de şapte ani a publicat articole literare şi politice impregnate de verva lui muşcătoare dar convingătoare şi vibrând de înfocatul lui patriotism. Tot cu evidentă tendinţă politică, a publicat : *Istoria toleranţei religioase în România, Ocnele în România, Moşiile Statului*

Român, Satul model. Deşi neînregimentat în vreun partid politic, totuşi se vede arestat pe prezumţia că ar fi fost amestcat în aşa numita revoluţie din Ploieşti încercată de Candiano-Popescu, încercare ridiculă neizbutită, care-l desgustă pe Haşdeu, eliberat imediat, şi-l hotărăşte să renunţe pentru totdeauna la politică cu corolariul, că *Columna lui Traian* se leapădă de orice tendinţă politică şi-şi continuă apariţia numai conţinut pur literar.

In acelaşi timp apare *Arhiva istorică a Românilor* succesiv în trei volume şi după ea *Ion Vodă cel Cumplit* în a cărui a doua ediţie din 1894 îşi începe prefaţa cu această mărturisire :

„Sunt acum aproape 30 de ani (1864) în casele lui Mercuş din piaţa Teatrului, am scris pe *Ion Vodă cel Cumplit*. Eram tânăr şi scriam aşa cum nu mai sunt în stare să scriu astăzi ; dar tocmai de aceia, reproducând lucrarea mea de atunci, o las cum a fost, fără a cuteza să-i îmbătrânesc tinereţea, căci ori ce adaos ar fi un benghiu, orice scurtare o sbârcitură."

In text, ajungând la episodul în care neînfricatul erou rămâne după o memorabilă rezistenţă, numai cu 7000 din 35.000 de oşteni, dintre cari „cel puţin 20.000 căzuseră numai într'o jumătate de zi, apărându-şi cele trei idoluri pe care le recomandase odată Marele Ştefan în instrucţiunile sale militare : Crucea, Ţara şi Steagul, eruditul autor intercalează această reflecţie ce-i cutremură sufletul îmbibat de nobil şi înflăcărat patriotism, pe care-l reproduc cu riscul unei prea susţinute insistente a acestui capitol :

„Scriind aceste rânduri în singurătatea nopţii, când misterul naturii şi tăcerea oamenilor duc imaginaţiunea departe, departe — la ceia ce nu mai este sau ceia ce nu este încă, uitând prezentul şi confundând într'o rază trecutul şi viitorul, mă cutremură bătaia inimii, mă arde focul capului, mă furnică prin sânge fluvie de forţă, mă electrizează o şoaptă ce vine nu ştiu de unde, din mine sau din afară : „Mare e Românul !"— Dar de o dată se aude troscotul unei birji zdrobind pavelele stradei ; mă arunc la fereastră, luna întinde o melancolică lumină, un june cu mânuşi albe, cu geam la ochiu, cu havana 'n gură, se întoarce palid de oboseală, după o petrecere nocturnă..." Puternic contrast dintre ceia ce frământase o noapte întreagă creerul şi sufletul patriotului — istoric şi vedenia mascaradei de o clipă.

Cele două farse

Dar Haşdeu care aproape toată viaţa a necăjit *Noua Direcţie* cu *Junimea* şi *Convorbirile* ei, negreşit că nici ele din parte-le nu l-au menajat pe Haşdeu. Deşi ştiute unele din farsele lui Haşdeu, totuşi cred interesant să amintesc aci câteva din ele.

Aşa în n-rul 10 al *Convorbirilor Literare* dela 15 Iulie 1871, apare poezia aceasta:

EU ŞI EA *(Din Gablitz)*

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un râu fără murmur,
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă ce stă mută
Şi pustie împrejur;

Astfel sunt şi eu, vai mie,
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr'idei,
De când dânsa nu-i sub soare
Şi puterea-mi cântătoare
A pierit cu moartea ei!

M. I. ELLIAS

După apariţia acestei poezii, *Familia* din Pesta, *Trompeta Carpaţilor* şi *Telegraful* din Bucureşti, publică acest articol: *Un rămăşag semnat* Haşdeu:

„La 3 Iunie, în ajunul marei sărbători naţionale în onoarea lui Tudor Vladimirescu, mai mulţi amici se întruniseră seara la mine, dintre cari mi-aduc aminte pe d-nii: Alexandru Lupaşcu, dr. Vlădescu, Grigore Tocilescu, T. Rădulescu, N. Popovici şi Scurtescu.

In acel moment mi se aduse numărul *Convorbirilor Literare* în care d. Titu Liviu Maiorescu, bătându-şi joc de Bărnuţ, de Şincai, de Cichindealu, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate somităţile cugetării române, şi mai ales de poeţi, celebrează cu emfază aşa numita *Noua Direcţie* inaugurată — risum teneatis! — de d-nii Bodnărescu, Iacob Negruzzi şi *tutti quanti*. — Pentru a arăta cât de ridicule sunt toate criticile în bine şi în rău ale d-lui Titu Liviu Maiorescu, eu propusei atunci un rămăşag, afirmând cu deplină certitudine că nu este nici o galimatea pe faţa pământului, în prosă sau în vers, pe care *Convorbirile Literare* să nu se grăbească

a le primi în sânul lor, cu singura condițiune esențială, ca să nu cuprinză nimic românesc. Drept probă, luai condeiul și improvizai următoarea frivolitate rimată :

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un râu fără murmur... etc.

Observați bine, că dela cea d'intâi și până la ultima literă, totul este vag, absurd, rece, mistificat, fără creeri și fără inimă, o adunatură de silabe sonore. Titlul *Eu* și *Ea*, ne face a râde din capul locului ; Gablitz este un poet care n'a existat nicăeri și niciodată : inventând acest sunet nemțesc, avui în vedere predilecțiunea *Convorbirilor* ; subscrierea *M. I. Ellias* este un nume, croit într'adins spre a măguli simpatiile și aspirațiunile israelite ale d-lui T. L. Maiorescu ; primul vers : *Ca* o *liră fără sunet*, este tot ce poate fi mai comic prin equivocitatea de a desemna tot așa de bine o harpă, ca și o monedă falsă ; cele cinci versuri dela început, debutând fiecare prin câte un *ca*, formează *cacofonie* ; apoi *un fulger fără trăsnet. o formă fără melodie*, o *putere cântătoare*. tot vorbe în vânt, fără nici un înțeles ; în fine un *vai mie !* era necesar, spre a completa tipul sinagogic al acestei bufonade. Am câștigat rămășagul. — Era de ajuns o fantasmagorie evreiască, un Gablitz în cap un Ellias în coadă și un înșiră-te margărite la mijloc, dar nici o idee, nici o simțire, nici o inspirație românească, pentru ca „Eu și Ea" să placă d-lui Titu Liviu Maiorescu. — Mă cred acum dator adivulga rămășagul ca cea mai solidă măsură despre seriositatea de criticism a d-lui Maiorescu și cea mai generoasă răzbunare pentru acei scriitori români, filosofi, istorici, filologi, beletriști, pe cari îi batjocoresc mereu *Convorbirile Literare*. — Mie unuia îmi pare bine că de câte ori voiu vrea să fiu poet pentru d. Maiorescu, nu-mi trebue decât să subscriu evreește și să zic că am tradus din nemțește. Iacă-vă *Noua Direcție !*

La 15 August 1871, în n-rul 12 al *Convorbirilor*, apare întâmpinarea lui Maiorescu : *Contra unei copilării :*

„Domnule Redactor,

In fața articolului d-lui Hasdeu, am onoare a vă ruga să publicați și pentru persoana mea o declarare făcută deja în primii numeri ai *Convorbirilor literare*. Nici societatea *Junimea* în genere, nici subscrisul în spe-

cial. nu au nici un amestec la redacţia *Convorbirilor*. Atât meritul cât şi responsabilitatea acestei întreprinderi. privesc exclusiv pe d. Iacob Negruzi. Participarea mea la *Convorbiri* se mărgineşte la articolele semnate de mine. pentru a căror publicare. această revistă mi-a făcut onoarea de a-mi deschide coloanele sale. In deosebi. n'am avut nici o ştiinţă — şi nu eram chemat a o avea — despre poesia menţionată mai sus. şi în timpul când s'a primit şi când s'a publicat în *Convorbiri*, eram absent din Iaşi. — Nu se poate dar argumenta dela publicarea acelei poesii streine într'o foaie. a cărei redacţie nu mă priveşte. în contra criticelor mele *în bine şi în rău*. şi prin urmare cred că d. Hasdeu împreună cu scriitorii români la cari face alusie. sunt cu mult prea modeşti. când văd în această procedare *cea mai solidă măsură* în contră-mi. Asemenea nu mă îndoiesc că. dacă în materie literară şi ştiinţifică poate fi vorba de răzbunare. aceşti bărbaţi eminenţi. vor găsi o *răzbunare mai generoasă* şi de o camdată mai cuminte.

Titu Maiorescu

Apararea aceasta a d-lui Maiorescu a fost considerată în vermea ei a nu părea fi colegială faţă de I. Negruzzi şi a convins pe de altă parte opinia publică care a urmărit polemica aceasta. că în redacţia *Convorbirilor* ca şi în sânul *Junimei* a stârnit furtună şi că această furtună a existat. reiese dintr'o notiţă. strecurată modest. aproape greu de descoperit. în n-rul 17 dela 1 Noembrie 1871. care sună textual :

„Pentru anul viitor. cu începere dela 1 Noembrie 1871 până la 1 Noembrie 1872. societatea literară *Junimea* din Iaşi. a ales de reprezentant al ei pe d. Titu Maiorescu. iar de secretar pe d. Al. D. Xenopol."

Este evident că d. Iacob Negruzzi a fost sacrificat.

Dar n'au trecut decât patru ani decând cu *El* şi *Ea* şi Hasdeu le joacă altă farsă *Convorbirilor* mult mai hazlie : In n-rul 11 din Februarie 1876. Haşdeu le trimite o poesie tot aşa de incoerentă şi de lipsită de sens. intitulată *La noi...* în acrostihul *La convorbiri literare*. de astă dată când Maiorescu nu mai lipsea dela redacţie. şi semntată *P. A. Călescu* (Păcălescu) în cuprinsul acesta :

„La noi e putred mărul" a zis de mult poetul.
A zis cu desperare şi a murit nebun.
Căci îl zdrobi durerea când s'a convins cu 'ncetul

Oftând după scăpare, că nu mai este bun
Nici sâmburele însuşi, speranţa viitoare,
Fecioara sfiicioasă ascunsă de priviri.
O, da! un nume sarbăd cu otrăvită boare,
Rozând fără 'ncetare, nu lasă nicăiri
Bucată nemânjită, şi în zadar să crează
Iluzia din urmă ar vrea, că tot mai poţi
Redobândi scânteia din dispăruta rază!
I-am cântărit, piticii! i-am măsurat pe toţi!
Lucesc prin neştiinţă, prin penele streine,
Insecte cu o umbră mai mare decât ei,
Te 'nşală 'n perspectivă, dar când te uiţi mai bine,
E putred, putred mărul din sâmbure la noi!"
Rivali cu cine ştie ce geniuri sublime,
Aruncă vorbe 'n aer ce curg ca un şivoi,
Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime,
E trist şi-ţi vine milă de falnicii pigmei!

Ce-a urmat ?...

Hasdeu a dat publicităţii şi această a doua farsă, citând persoanele martore la alcătuirea ei, arătându-i tot nonsensul, declarând-o drept curată galimatee, acrostihul al cărui transformism al lui *v* în *f* îl atribue zeţarului, când în realitate intenţionat transformarea era opera lui Hasdeu, precum şi pseudonimul *Călescu* ca să mascheze pe *Păcălescu*.

Ţin să relev aci în interesul adevărului, în contradicţie cu ponosul ce s'a atribuit prin presă, cu prilejul încercărilor biografice asupra lui Hasdeu, ce calificau aceste polemici drept veninoase, că în intenţia lui Hasdeu n'a încolţit niciodată un asemenea gând, o asemenea lipsă de mândrie şi de atitudine cavalerească: S'a războit pe calea condeiului Hasdeu cu Maiorescu, dar niciodată, *absolut niciodată*, polemicile dintre ei n'au fost altfel interpretate decât drept *glume* sau *farse* de către Hesdeu şi de *copilării* de către Maiorescu, fără ca vreo dată, după aceste dueluri de idei sau de concepţii, să fi încetat relaţiile colegiale dintre ei la Universitate sau la Academie, ci dinpotrivă, făcând împreună haz de glumele lui *Hasdeu*, strângându-şi mâna cu voioşie şi tutuindu-se ca de obiceiu cu reciprocă consideraţie. Şi *Hasdeu* n'a încrucişat condeiul numai cu *Maiorescu* şi cu

cei câţiva membri ai *Junimei*, cu *Iacob Negruzii*, cu *Burlă*, *cu Filipide*, sau cu *Vlăhuţă*, cu *Mille*, cu fraţii *Bacalbaşa* şi cu *Gherea Dobrogeanu* şi cu toate acestea, duelul n'a depăşit niciodată măsura urbanităţii ce se cere unor alesi din elita intelectuală, spre a cădea în trivial: pe *Iacob Negruzii* îi plăcea să-l necăjească ori unde-l întâlnea, la Universitate ca şi la Academie, lui *Burlă*, oricât de des acesta îi găsea erori — zicea el — în *Convorbiri*, *Hasdeu* îi răspundea rar, când şi când, şi atunci zeflemisindu-l, niciodată ofensându-l, pe Filipide îl menaja mai puţin fiindcă şi Filipide încerca în polemica cu el un ton autoritar, la care Hasdeu a răspuns şi el pe un ton usturător, ce a avut darul să dezarmeze pe adversar. Şi fiindcă acest răspuns al lui Hasdeu a fost provocat de îndrăzneaţa atitud'ne a lui Filipide, răspunsul drastic al lui Hasdeu, e — după câte ştiu — singurul care a trecut dincolo de marginile permise într'o polemică dintre intelectuali de elită, dar nu din vina lui Hasdeu, ci numai din nemăsurata îngânfare a aceluia ce din polemist, se transformase în cenzor a toate ştiutor. Fac o digresiune, pentru că acest răspuns al lui Hasdeu merită cinstea de a fi dat în vileag. Iată cum răspunde *Hasdeu* la nesăbuita şi persistenta provocare a lui Filipide, în *Revista Nouă* :

La Iaşi revista d-lui *Xenopol*, în Bucureşti revista cea fundată de 27 de ani, [1]) ambele şi-au asigurat de o bucată de timp aceiaşi pană a d-lui *Philippide*, [2]) spre a îndruga despre mine cai verzi pe pereţi: ba că eu n'am citat pe un obscur călugăr grecesc care vorbeşte cu totul altceva decât ceiace am spus eu, ba că nu sunt în stare a deosebi sonurile şi literele una de alta, ba că sunt un fel de d. Gherea, ba că na-ţi-o frântă că ţi-am dres-o!

Răposatul Fontanini, [3]) când era închis la balamuc, îi venise în cap — fireşte că nu în minte, de vreme ce n'o mai avea — caraghioasa poftă de a mă prinde şi de a-şi lega cărţile „cu pielea lui Hasdeu." Arţag de nebun şi prin urmare ceva cu totul nevinovat. D. Philippide îşi zbuciumă

1) Revista *Convorbiri Literare*, cea mai veche din ţară, nu uita să tipărească în fiece număr existenţa ei de 27 de ani atunci.

2) Filipide a semnat toată viaţa franţuzeşte cu *ph* şi cu doi *p*.

3) Fontanini, profesor de latină la liceul din Craiova, înnebunind, i-a tradus numele lui adevărat *Isvoranu*, în acela de *Fontanini* şi în nebunia lui, până să fie demis dela catedră, se silea să latinizeze şi numele elevilor lui.

capul — nu zic mintea — cu dorinţa şi mai boacănă de a mă înghiţi întreg de viu şi dintr'o singură îmbucătură, deşi nu e închis la balamuc, fiind de o cam dată reţinut la cele două reviste. Dacă d. Philippide în cazul de faţă, e tot una cu răposatul Fontanini, apoi cu ce oare să fie totuna direcţiunea dela *Convorbiri literare*, când pune în fruntea sa *„Idealuri"* tocmai dela d. Philippide? Despre starea sanitară a direcţiunii celei de peste Milcov, nu încape nici măcar întrebarea.

Cu acest prilej, noi ne aducem aminte că cei de sub d. *Iacob Negruzzi* au făgăduit de un an şi mai bine, din cei 27, ca să vorbescă pe larg despre faimoasa istorie germană-junimistă a literaturii române de d. *Rudow*, aceia despre care eu, d. Gion şi d. Şăineanu am analizat-o în *Trilogia*. Ei bine, revista cea fundată de atâţia ani, de ce oare nu-şi ţine cuvântul? mai ales acuma, când are în cap — nu în minte — pe d. Philippide, pururea gata să mă zdrobească şi să mă spulbere, nu prin *Philippice*, ci prin *Philippidiotice.*

B. P. H.

Ciitorul poate deduce din rândurile acestea ale lui *Hasdeu* diferenţa de ton şi de consideraţie între chipul cum se adresează către *Filipide*, care, după cum s'a văzut, ia un aer de autoritate faţă de Hasdeu şi cum polemizează cu *I. Negruzzi*, faţă de care are o atitudine mai rezervată, ca dela egal la egal.

Şi, după cum arătam mai sus, *Hasdeu* a mai polemizat cu *Vlahuţă*, cu *Mille*, cu fraţii *Bacalbaşa* şi cu *Dobrogeanu Gherea*, dar cu nici unul din aceştia n'a încetat de a întreţine relaţiile de mai nainte, iar dacă totuşi i-a tratat cu *Zacherlină* pe *Mille* pe fraţii *Bacalbaşa* şi pe *Gherea*, cu toţii a stat de vorbă şi le-a strâns mâinile la întâlnire, ca şi mai 'nainte de împroşcarea cu Zacherlină. Lui *Vlahuţă* nu i-a răspuns niciodată, cu toată provocarea acestuia, şi cred că nu i-a răspuns, tocmai ca să nu i se poată imputa contrazicerea, fiindcă lui Macedonski şi mie ne spusese Hasdeu că nu primeşte să ia direcţia *Revistei Noui* fără colaborarea lui Delavrancea şi a lui *Vlahuţă*, pe care tot timpul l'a considerat şi l'a apreciat, aşa cum am mai pomenit aci. Provocarea lui Vlahuţă n'a avut niciun temei, dacă motivul ei a fost introducerea lui Gherea în *zacherlinizarea* din *Revista Nouă* alături de Mille şi fraţii Bacalbaşa. după aparenţă singurul motiv al renunţării lui Vlahuţă de a mai pune piciorul în redacţia *Revistei Noui*,

pe care o cinstise cu preţuita lui colaborare, preţuire recunoscută necontenit şi cel d'intâi de Hasdeu, chiar după provocarea şi plecarea lui Vlahuţă. Iată o dovadă : In revista săptămânală ilustrată *Vieaţa*, an I, n-rul 8 de Duminică 16 Ianuarie 1894, de sub direcţiunea *Al. Vlahuţă* şi *Dr. A. Urechiă*, a apărut pe prima pagină, în capul ei, articolul acesta intitulat : „*Gherofobia d-lui Hasdeu*" şi semnat *A. Vlahuţă*, articol cu colorit când mai trandafiriu, când mai negru lucios şi cu miez când mieros, când cârcotaş, articol ce sunt nevoit să-l reproduc în întregime, cu toată desvoltarea lui susţinută, fiindcă numai în chipul acesta poate fi înţeles în amărunţime.

„*Gherofobia domnului Hasdeu*

Curioasă e duşmănia d-lui Hasdeu în contra lui Gherea ! Prin ce s'o fi făcut Gherea atât de odios maestrului? Amândoi sunt de origină slavă, amândoi sunt oameni distinşi, amândoi au adus şi vor aduce încă servicii imense literaturii noastre. Gloria unuia nu va întuneca niciodată pe a celuilalt ; ei vor intra în nemurire pe uşi deosebite. D. Hasdeu e un savant, un filolog de o netăgăduită valoare. Gherea un estetician, ale cărui studii critice n'au nici cea mai mică aluzie supărătoare la adresa d-lui Hasdeu. Din câţi scriitori cunosc, niciunul n'a fost mai cu îndârjire atacat şi hârţuit ca omul acesta. Până mai deunăzi a fost o adevărată campanie în contra lui. Tineri de abia ridicaţi de pe băncile universităţii, erau asmuţiţi de profesorii lor, cari, de pe catedră ; îşi agrementau prelegerile cu *mici* răutăţi la adresa lui Gherea ; tineri aspiranţi la vr'o bursă în streinătate, îşi făceau un titlu faţa de protectorii lor, din îndemânarea cu care ştiau să-l lovească mai bine. Şi cu toate astea, câtă seninătate şi cuviinţă în articolele lui Gherea ! Cu câta blândeţe şi demnitate a răspuns şi acelor cari l'au făcut „*ignorant*" şi acelor cari au găsit că e prea delicat acest epitet !

O fi având greşeli, or fi multe neajunsuri şi'n scrierile lui Gherea, şi ce preţioase servicii nu i-ar aduce şi lui şi nouă d. Hasdeu, dacă în loc de atâtea zeflemele şi „răutăţi", ar căuta să ne lumineze, să ne arate ca un om superior, ce e falş şi ce e adevărat din ce spune Gherea ! Lesne-i să faci glume, mai ales când nu ţii să le dai şi puţină sare, pe tema cam veche, a „restauraţiei dela Ploeşti". Le-a făcut şi un alt profesor universitar, la curs. Da, din nefericire, Gherea nu e decât „biet birtaş" la gara dela Ploeşti. Da, d-le Haşdeu, e „rival cu Iordache Ionescu din Covaci"

cum, cu atâta haz, spui în spiritualul d-tale „Zacherlin". Cred şi eu că-ţi vine comod să râzi de un om care stă în picioare paisprezece ceasuri pe zi, când sugi trei lefuri grase din bugetul mamei patrii, când grija zilei de mâine nu-ţi turbură viaţa, când te răsfeţi în huzur şi în slujbe mari, cari aduc mult şi cer puţin ! Dar întru ce te nelinişteşte pe d-ta necăjita viaţă a birtaşului-literat, care te stimează şi vorbeşte în totdeauna cu admiraţie de meritele d-tale ? De când, şi pentru ce ura aceasta în contra unui om care nu ţi-a făcu nici un rău ? Pare că într'o vreme îl priveai cu alţi ochi, îl găseai chiar un scriitor de „valoare" dacă nu mă înşel, şi doreai mult să-l ai printre prietenii d-tale, poate că memoria nu mă serveste tocmai bine, dar te rog să rectifici unde vei crede că nu'i exact : Nu ne-ai propus d-ta, odată pe când aveam şi eu talent la *„Revista Nouă"* — vedeţi, e o istorie cam veche — nu ne-ai propus d-ta să mergem cu toţii la Gherea, să facem o vizită literatului dela Ploeşti ? Şi n'am mers împreună la gară într'o *bună* dimineaţă, şi ne-am urcat în tren toată ceata dela „Revista Nouă" ?... Ori, cine era ? Vă mai aduceţi aminte ? Să vedem... Era, între alţii, Delavrancea, era Demetrie Racoviţă, era Victor Bilciurescu mi se pare, eram eu sunt sigur, şi'n fruntea noastră era *d. Haşdeu,* sunt şi mai sigur, dacă e cu putinţă, bunul şi iubitul nostru director, care e aşa de răutăcios astăzi cu noi, şi care poate fi încă pe atât, că noi tot o să'l iubim ! Ş'am poposit la Ploeşti, şi nu l'am găsit pe Gherea la tarabă — era dus la Iaşi — şi ne-a părut rău fireşte, căci pentru *el,* pentru scriitorul Gherea, făcusem noi acel *pelerinaj* (în drumul de fier) nu pentru birtul lui, căci birt avea şi Iordache din Covaci, nu-i aşa maestre ?... Am prânzit ; Barbu a desenat pe o coală de hârtie doi combatanţi străpunşi în duel (...vezi Barbule cum s'a potrivit) şi dedesupt am iscălit cu toţii, şi am lăsat criticului acea cartă de vizită, pe care cred c'o păstrează încă... E o amintire atât de plăcută !

De aci încolo, prietenie. Gherea venea din când în când la întrunirile *noastre* dela *„Revista Nouă"* şi d. director mi se pare că chiar i-a propus „să colaboreze". Ce s'a întâmplat de atunci ? Nimic alta, decât faptul că Gherea a scris articole din ce în ce mai bune, pe cari însă nu le-a publicat în *„Revista Nouă".* S'a mai întâmplat că anul trecut a ieşit primul volum din *„Literatură şi Ştiinţă"* şi că Gherea, care şi-a luat sarcina — nu tocmai uşoară — de a face să apară regulat această publicaţiune, a îndrăznit să

pună pe copertă că el e „director", neputând bănui că acest lucru atât de inocent, ar aduce vre-o supărare cui-va.

D. Haşdeu însă a găsit se vede că „funcţiunea de director" ar pierde din importanţa ei prin faptul că şi-ar însuşi-o „concurentul lui Iordache din Covaci". Inde irae. Imediat maestrul, care e directorul la *Revista Nouă* şi preşedinte la revista „Amicul Copiilor" ia la refec pe d. Gherea, pă cum că de ce să fie şi el „director" ! Şi ce necăjit se arătă d. Haşdeu în acel straşnic articol, şi cu cât parapon vorbeşte despre „acest fabricant rusesc de *„cei mai buni scriitori ai României"* !.. Pare că ar fi o „chestie personală" la mijloc. Gherea n'a răspuns. Publicul, despre care gloriosul şi fericitul d. Haşdeu vorbeşte cu atâta dispreţ, putea foarte bine să creadă că victima d-sale a căzut distrus sub „grindina de săgeţi". Noi înşi-ne presupuneam că iritatul Jupiter se va fi potolit în urma acestei explozii. Ne-am înşelat. In „Zacherlina" d-sale, d. Hasdeu se ridică mai furios ca totdeauna, şi o nouă vijelie de săgeţi nimireşte cu tot dinadinsul pe nefericitul Gherea, şi încă pe vreo patru-cinci nevinovaţi... băieţi buni, sărmanii, şi'n floarea vârstei...

Ce cruzime şi ce spectacol sfâşietor !

O maestre, ai *spirit* mult, ce e drept, e drept, dar inimă n'ai, şi — după câte văd — nici memorie".

A. Vlahuţă

Cititorul acestei scrisori cu variaţiuni de duş ecossez — dar numai cititorul care a luat cunoştinţă şi de această scrisoare şi de *Zacherlinele* din diferitele numere ale *Revistei Noui* contimporane cu „scrisoarea — morală" a lui Vlahuţă — fiindcă cititorii cari au citit numai pe una din ele nu s'ar putea documenta — numai un asemenea cititor, îşi poate da seama de *blajina* nedumerire a lui Vlahuţă faţă de atitudinea inexplicabilă pentru el, dar explicabilă pentru cine vrea să se convingă, a lui Haşdeu. Să vedem de ce ? In prealabil, să subliniem unele afirmaţii din scrisoare, neadevărate sau voit neadevărate :

Autorul scrisorii începe prin a i se pare curioasă duşmănia lui Haşdeu contra lui Gherea. Mai întâi *duşmănie* n'a fost nici o dată între ei, ci o polemică uneori blajină, alte ori mai accentuată, nici odată veninoasă aşa cum o prezintă autorul scrisorii, care ştie bine de unde a provenit pretinsa duşmănie, dar evită s'o spună, aşa cum evită să declare de ce înainte,

mult înainte de această scrisoare, Vlahuţă n'a mai pus piciorul în redacţia *Revistei Noui*, deşi aci n'avea decât prieteni admiratori, în frunte cu cel mai frecvent admirator, cu directorul Hasdeu. Dacă Vlahuţă ar fi vrut să fie franc, ar fi mărturisit adevărul care e acesta: Apreciat de Gherea într'unul din primele lui volume de *Critice*, sau în al doilea, sau chiar în amândouă, aşa cum nu mai fusese nici când, nici chiar la *Revista Nouă*, a început să îndrăgească cercul dela gara Ploeşti la care aderau personalităti cu vază în lumea scriitoricească, cerc din care Vlahuţă era permanent nelipsit şi unul dintre cei mai doriţi şi mai cu drag primiţi în acest cerc, unde-i plăcea să zăbovească cu săptămânile dacă nu chiar cu lunile. Apoi de unde a scornit Vlahuţă genealogia slavă a lui Hasdeu? Nu vi se pare o eroare voită această afirmaţie? Cum? E admisibil ca Vlahuţă să nu ştie că familia Haşdeu e neaoş moldovenească din moşi strămoşi? veche de peste 300 de ani?... „Amândoi sunt de origină slavă!" Amândoi slavişti da, Gherea slav, se poate; dar Haşdeu slav!... De această origine s'a bucurat Hasdeu în ochii şi conştiinţa lui Vlahuţa?... Cred că nimeni mai bine ca Vlahuţă n'ar fi fost în stare să combată această erezie, dacă.. dacă... acelaşi Vlahuţă nu s'ar fi plictisit de atmosfera primului cerc, atras fiind de acela a celui dela Ploeşti. Dar ce vină are Hasdeu şi cei din jurul lui dela *Revista Nouă*, dacă „unii profesori universitari asmuţeau studenţii să atace pe Gherea?..." A crezut sincer Vlahuţă, care cunoştea aşa de bine lumea dela *Revista Nouă*, că s'ar fi găsit cineva care să aprobe această defaimare a lui Gherea?... Dar Vlahuţă se recriminează împotriva lui Hasdeu pentru drasticile lui alusii la rivalitatea cu „Iordache Ionescu din Covaci". Regretabil de sigur, dar această comparaţie ar fi putut mira pe un neştiutor al felului de polemică al lui Hasdeu; pe Vlahuţă însă nu, pentru că provocarea n'a pornit dela Hasdeu, care n'a făcut decât să răspundă cu măsura cu care i s'a măsurat. Vlahuţă ştia bine când a scris în *Viaţa* comparaţia aceasta, că şi el şi Gherea intraseră în conjuraţia „Mille, fraţii Bacalbaşa" şi cu toată draparea de după perdea, dacă nu apăreau pe faţa, desigur pactizau. Dar în astă privinţă, de ce Vlahuţă nu mărturiseşte adevarul, adică acela că chiar în timpul când Hasdeu îl fierbea în aceiaşi oală şi pe Gherea cu ceilalţi detractori ai lui, relaţiile dintre Hasdeu şi Gherea erau relativ destul de urbane. Sunt mărturie sinceră, şi pot face ori când dovada cu acei din colaboratorii mei din Ploieşti ce vor mai fi trăind, că în fie ce Vineri dimineaţă când Hasdeu trecea dela Câmpina la Ploeşti spre Bucureşti unde

trebuia să fie prezent la şedinţa Academiei, în gara Ploeşti unde-l aşteptam mai în fie ce Vineri şi unde Hasdeu lua masa la dus şi întors, am fost martor de fie ce dată la prezenţa lui Gherea care se întreţinea cu Hasdeu foarte cordial, glumind prieteneşte, aş putea afirma afectuos, împreună, şi nici odată fără reciprocă stimă, îmi închipui că şi atunci când a apărut numărul citat din *Viaţa* lui Vlahuţă (Ianuarie 1894) când mă aflam la Ploeşti,ba nici chiar atunci când în pomenitul articol, Vlahuţă comite incalificabila inadvertenţă de a prezenta pe Hasdeu în postura înjositoare de a „suge trei lefuri grase din bugetul mamei patrii şi de a se răsfăţa în huzur şi in slujbe mari, cari aduc mult şi cer puţin !" Cu această caracterizare, Vlahuţă a întrecut orice măsură a bunului simţ, dându-şi singur un brevet de incapabilitate de a se menţine la nivelul la care-l ridicase incontestabilul lui talent, talent recunoscut de Hasdeu cel dintâi. Cum această caracterizare pune vârf la toate, a continua să mai analizez articolul din *Viaţa*. cred de prisos; încheiu doar cu acest uluitor final al numitului articol : „O, maestre, ai *spirit* mult, ce e drept e drept, dar inimă n'ai, şi — după câte vad — nici memorie."

Ne-am lămurit ! Vlahuţă nu i-o spune lui Hasdeu că n'are nici inimă nici memorie, ci o dă în vileag pe cale de publicitate, ca să ştie acest *îndoit beteşug* (?) al lui Hasdeu cât mai multă lume care ştie să citească româneşte. Şi Hasdeu a trăit ca s'o vadă şi p'asta ! Iar în analele scriitoriceşti româneşti rămâne să se ştie pentru azi şi pentru viitorime, că Hasdeu care n'a primit să conducă o pubicaţie fără Vlahuţă pe care totdeauna, chiar după „Gherofobie", l'a considerat un remarcabil talent şi pe acelaşi Vlahuţă pe care n'a vrut să-l amestece în *Zacherlină*, când stia bine ca făcea parte din cercul celor ce provocaseră *Zacherlina* lui Hasdeu, acest Hasdeu va rămâne însemnat pentru totdeauna ca un om *„fără inimă şi fără memorie" !*

Hasdeu n'a vrut să răspundă nici la această *binevoitoare* apreciere a lui Vlahuţă şi... bine a făcut !

Nu ştim ce va fi zis lumea care a citit atunci această hiperbolică caracterizare a lui Vlahuţă. Vor fi zis unii că Vlahuţă are dreptate, dar vor fi fost şi mai mulţi cari vor fi rămas miraţi de această viforoasă ieşire a lui si care vor fi judecat aşa: Cum poate fi fără inimă omul a cărui inimă n'a pulsat decât pentru românism, omul dintr'o familie domneasca cu o vechime de trei sute de ani, în care mulţi din înaintaşi şi-au lăsat leşurile

pe câmpul de bătaie apărându-şi pământul, sau înavuţind literatura ţării lor? Cum poate, în deosebi, fi om fără inimă *Bogdan Petriceicu Hasdeu, cel dintâi român care ne-a spus documentat cine suntem, de unde ne tragem şi cum trebuie să vorbim ?*

E cazul să spunem şi noi : O, *maestre Vlahuţă, n'ai numai inimă şi memorie, ai toate darurile, afară de unul singur :* RECUNOŞTINŢA !

Ca şi la Macedonski, ca şi la Vlahuţă, ca şi la d-rul Istrate şi în parte ca şi la Delavrancea, aşa şi la Hasdeu sunt două etape în activitatea şi inspiraţia lor creatoare : una până la o lovitură a soartei ce i-a zguduit puternic şi cu totul alta după aceia: căci netăgăduit unul a fost Macedonski până la fatala epigramă şi cu totul altul după această nenorocită inspiraţie, versul lui a căpătat o factură mai vehementă cu suişuri spre un fond cu nerv mai pronunţat şi o formă mai curgătoare şi tot aşa s'a observat la Vlahuţa o creaţie în vers, nu în proză mai puţin înaripată după lovitura ce primise şi care l'a costat cumplit şi mohorându-i firea mai pronunţat decât până la această lovitură ; la fel la d-rul Istrate care, până la pierderea unicului copil, avea încredere în ştiinţa lui pe care o practica cu o convingătoare siguranţă, iar după această grea încercare, a refuzat s'o mai practice, iar la Hasdeu lovitura pierderii unicului copil, a acelei inegalabile lire române de geniu, l'a zguduit aşa de profund, încât aproape că n'a mai creat nimic în domeniul istoric şi linguistic, dar în schimb l'a consacrat poet. Fusese el poet şi mai nainte de lovitură, dar comparaţi versurile lui dinainte de ea, cu cele de după, şi veţi constata cu certitudine schimbarea care se operase în versul lui ce atingea înstrunări de geniu.

Inainte însă de a încheia încercarea mea de a da macar schiţa unui portret al lui Hasdeu, *ţiu* să introduc aci una din cele mai autorizate păreri asupra lui Hasdeu-linguist, părerea savantului profesor *Anghel Demetriescu*, părere pe care o iau din revista *Literatură şi Artă Română* pe anul 1898-99, a cunoscutului scriitor şi conferenţiar *N. Petraşcu :* „In ziua de 30 Ianuarie 1898, câţiva oameni de litere şi admiratori, au oferit d-lui Hasdeu un banchet la care au participat peste 40 de persoane : Dissescu, Gr. Tocilescu, Coco Dimitrescu Iaşi, Take Ionescu, G. Panu, Emil Costinescu, Fleva, Caragiale, Delavrancea, Gion, Speranţia, Niger, Şonţu, ş. a. D-nii N. Petraşcu şi Anghel Demetriescu şi-au luat sarcina, unul de a schiţa biografia şi opera întreagă a d-lui Haşdeu, celalalt de a stabili caracterele istoricului şi filologului."

Iată, între alte toasturi rostite la acest banchet, acela al savantului profesor şi scriitor *Anghel Demetriescu* :

„Domnii oaspeţi cari m'au precedat în şirul acestor toasturi, şi mai ales d. Panu, au accentuat cu multă dreptate rolul covârşitor ce d. Hasdeu a jucat în mişcarea noastră literară, precum şi succesele de întâiul ordin ce d-sa a câştigat în fiecare ramură ce a cultivat. Dar mi se pare că pe falnica coroană ce încinge fruntea sa de protagonist al scriitorilor români, două nestimate scânteiază cu o stralucire incomparabil mai vie, cu o strălucire care lasă aproape în umbră pe toate celelalte. D. Hasdeu este mai presus de toate, un istoric şi un linguist fără egal până astăzi între români. In aceste două ştiinţe d-sa a lucrat nu numai cu mai mult spor decât în celelalte, dar a deschis drumuri noui, a netezit calea pentru cercetări şi descoperiri ulterioare, a aruncat lumini neaşteptate asupra punctelor ce a atins şi-a arătat tinerilor investigatori firul de care trebuie să se călăuzească. Acest mare agitator de idei a aruncat o lumină vie şi abundentă asupra tuturor chestiunilor ce a atins. Nu este cu neputinţă ca pe ici pe colo să se găsească în cele din urmă o paradoxie în titanicile sale lucrări. Ori cum ar fi, d-sa a descoperit atâtea adevăruri, încât ele sunt mai mult decât îndestulătoare, spre a face dintr'însul cea mai mare figură a timpului nostru în domeniul ştiinţei. Chiar acolo unde n'a pus mâna pe adevăr, d-sa are gloria de a fi indicat problema, ba chiar de a fi pus-o în equaţie, aceasta este câte odată mai mult decât a o rezolva. Un maestru îşi împlineşte menirea facând spărturi în zidul ce desparte cunoscutul de necunoscut şi luminând aceste deschizături cu facla metodului său, pentru ca să pună pe alţii în poziţia de a descoperi drumuri şi adevăruri noui. Pătruns de această credinţă, *Michelet* încheia unul din cursurile sale la Collège de France cu cuvintele : „Messieurs, si je vous avais appris autre chose, j'aurais manqué à ma mission". Aceste spărturi le-a deschis d. Hasdeu, această faclă pentru cercetări ulterioare a pus-o d-sa în mâinile tinerimii, ca s'o facă destoinică de cercetări ştiinţifice şi descoperiri ulterioare. Şi sunt fericit că în mijlocul unui cerc atât de cult, compus din atâtea ilustraţii ale ţarii mi se dă prilejul de a purta un toast în onoarea şi sănătatea celui mai original, celui mai adânc şi celui mai fecund din scriitorii noştri, care cu o muncă din cele mai îndărătnice şi cu o inteligenţă fără seamăn, a pus temelia istoriografiei şi linguisticei româneşti".

Cuvântarea am redat-o trunchiat, dar maestrul Anghel Demetriescu

i-a atribuit lui Hasdeu cu această ocazie şi alte calităţi şi aptitudini de seamă. Şi să se noteze că aceste aprecieri ale lui Demetriescu vin din partea unui savant profesor de Istorie, a unuia din cei mai reputaţi scriitori ai noştri, a doctorului în litere dela Berlin şi Paris, a unuia din cei trei cunoscători din ţară pe vremea lui a limbei engleze şi pe de-asupra, numai admirator al lui Hasdeu, fără să fi făcut vreodată parte din cercul lui literar, nici să colaboreze la revistele lui Hasdeu, cu toate solicitările, nici chiar la *Revista Nouă*, deşi şedea la etaj de-asupra acestei reviste, în aceiaşi stradă Regală şi la acelaşi număr.

Detractorii lui Hasdeu i-au mai scos şi alt ponos: că ar fi contestat geniul lui Eminescu. Nimic mai inexact: Când a murit Eminescu în Iulie 1889, toate condeiele grupate în jurul *Revistei Noui* au manifestat dorinţa să-i facă necrologul în revistă; Hasdeu a cerut pentru el această onoare şi iată ce a scris el atunci:

„La 15 Iulie, când trebuia să apară acest numar, am aflat ca Eminescu nu mai este. Am oprit apariţiunea, preferind să întârzie mai bine cu câteva zile, decât să nu cuprindă o pagină în onoarea aceluia care face onoare ţării sale. Eminescu a lăsat multe versuri admirabile; însă meritul lui cel covârşitor, un merit de prinicipiu, este acela de a fi voit să introducă şi de a fi introdus în poezia românească, adevărata cugetare ca fond şi adevărata artă ca formă, în locul acelei uşoare cirpiri de mai nainte, care era foarte higienică pentru poet şi pentru cititor, scutindu-i de o potrivă şi pe unul şi pe celălalt, de orice bătaie de cap şi de orice bătaie de inimă.

Eminescu va trăi, fiindcă a izbutit a găsi frumosul fără a imita pe nimeni. El va trăi, deşi a murit nebun. Şi a trebuit să moară nebun. E grozav a o zice! Să nu fi înebunit, el nu avea ce mânca. Mai rău decât atâta! ca să aibă ce mânca, el fusese silit a-şi mânca inima, înlocuind avânturile poeziei, avânturi măreţe, avânturi cari nu se pot vinde, prin acea proză de toate zilele a sterpelor lupte de actualitate, care-i aduceau o fărâmă de pâine, stropită într'ascuns cu mari lacrămi — prefaţa nebuniei.

El va trăi de şi a murit nebun. Şi cum oare putea să nu înebunească? In toate epocile au fost poeţi, pe cari flămânda sărăcie, uneori numai deşertăciune, pentru o ticăloasă pomană însoţită de o mai ticăloasă lauda, îi încovoia tămâietori dinaintea celor puternici. In toate epocile însă s'au văzut şi de acele firi semeţe, înalte, vrednice de solia ce le-a dat-o Dumnezeu, cari nici odată n'au întins o mână cerşetoare către vre-o mărire pă-

mântească, către acei ce uită că: nu săracii spălau picioarele lui Isus, ci Isus a spălat picioarele săracilor. Aşa poet a fost Eminescu".

Cercul literar dela „Literatorul"

Primul număr din *Literatorul* a apărut Duminică, 20 Ianuarie 1880 — an. I, nr. 1, cu apariţia săptămânală (Duminica), — 20 bani numărul — 4 lei pe 3 luni — 8 lei pe şase luni — anunţuri pe pag. 15 şi 16, 30 bani linia — administraţia str. Ştyrbey-Vodă nr. 9 — tipografia Th. Michăescu, str. Biserica Enei nr. 4. Sumarul acestui prim număr a fost: „Cronica" (nesemnată) „O lacrimă d'amor" poesie de Al. A. Macedonski, „Destul" poesie de Al. A. Macedonski, „Aquarele", „Lângă Vatră" de Bonifaciu Florescu, „Fluturele", poesie de Al. A. Macedonski, „Tipuri dispărute" „Pitarul de Al. A. Macedonski, „Tinereţea", poesie de Al. A. Macedonski, „Tatăl Tragediei" de Th. M. Stoenescu, „Vin"... poesie şi „Intr'u'n album" poesie de Al. A. Macedonski, „Roza" poesie de Th. M. Stoenescu, „Genele ei" de Al. A. Macedonski, „Miscenalee", „Bobârnac", „Aqua Tofana" (nesemnată). Acest prim exemplar, cel dintâi imprimat, nici măcar corectat sau revăzut, se află în posesiunea mea.

Cercul dela „Revista Literară"

Am dinainte-mi numărul 26 an. VI, 1—15 Octombrie 1885 din *Revista Literară,* director *Ioan Rădoi,* redactor administrator *Th. M. Stoenescu,* redacţia şi ad-ţia str. Speranţei 28—20 lei pe an, 10 lei pe 6 luni şi 5 lei pe trei luni; apărând în Bucureşti: tipografia Academiei Române (Laboratorii Români) nr. 26, cu acest sumar: „Intunerecul" poezie după lord Byron de Th. M. Stoenescu, „Amintiri" după Andrè Theuriet de Dumitru Stăncescu, „Pentru ce"? poezie de Traian Demetrescu, „De-ale vieţii" de Auguste R. Clavel, „Cerşetorul" poezie de Victor Bilciurescu, „Ofticosul" schiţă de d'Artanian, „Cunosc" poesie de Traian Demetrescu, „Oraţiu şi Lidia" comedie într'un act de Th. M. Stoenescu, „Din trecut" de Cornelia Emilian, „Copila din flori", comedie în patru acte de Gr. Ventura, „E trist" poesie de Al. Slăniceanu, „Iad" poesie de Th. M. Stoenescu.

După cum se vede, ruptura dela *Literatorul* dintre Macedonski şi Stoe-

nescu n'a păgubit pe nici unul din ei, fiindcă dintre colaboratorii de odinioară, mai toţi au dat după ruptură, contribuţia lor şi lui *Macedonski* la *Literatorul* şi lui *Stoenescu* la *Revista Literară*, ca de pildă Dumitru Stăncescu, Carol Scrob, Traian Demetrescu, August Clavel, Victor Bilciurescu, Gr. Ventura, Ştefan Velescu, rivalitatea însă dintre ei, a continuat şi în această continuitate Macedonski a păcătuit faţă de Stoenescu, fiindcă şi în această împrejurare ca şi în cealaltă cu epigrama către Eminescu unde faptul nu trebuia să ia proporţiile ce i s'au dat — am explicat tot aci de ce — Macedonski scos din fire de pe urma acuzărilor ce cădeau ploaie zilnică pe capul lui, s'a răfuit în public cu Stoenescu în chip de o neîngăduitoare cruzime, căci la propunerea ce i-o face printr'un amic comun, de a contopi amândouă revistele într'una singură şi a lucra iarăşi împreună, Macedonski a răspuns, printr'un *non possumus* categoric, că nu stă cu un cirac al lui de vorbă dela egal la egal, ceia ce l'a silit pe Stoenescu să-l întrebe de astă dată prin revistă, dacă nu-şi mai aminteşte de prefaţa pe care Macedonski i-o dase şi pe care Stoenescu o publicase în volumul lui de versuri intitulat *Nopţi albe* în care de astă dată Stoenescu făcea elocventă dovadă ca nu mai era novicele pe care Macedonski îl dăscălise, ci că reuşise şi el să se afirme ca poet recunosuct, ceiace consfinţeam mulţi din câţi fusesem martori la ascensiunea talentului lui Stoenescu, o ascensiune rapidă, după cum dovedeau *Nopţile albe* şi cu deosebire cele două poezii din citatul numar din această revistă a lui: *„Iadul"* şi *„Intunerecul"*.

La acestă urbană întrebare a lui Stoenescu prin *Revista Literară*, Macedonski are această absenţă de cavalerism să-i răspundă prin *Literatorul* cu această crudă ofensă rimată:

„Băiete! Este-adevărat,
Intr'o prefaţă am declarat
Că versurile ce-ai semnat,
Sunt diamante şi rubine...
Dar stai şi judecă niţel,
Cum ai fi vrut să zic altfel,
De vreme ce erau de mine?"

Fireşte, nu s'a găsit nimeni, nici chiar din cei mai apropiaţi prieteni ai lui Macedonski, ca să-i aprobe această necugetată ripostă; în ce mă priveşte personal însă, dacă nu i-am aprobat gestul, i-am scuzat drasticismul

prin acea stare de irascibilitate în care îl aruncase grindina de adversitate şi de prigonire, ce cădea ca plumbii, într'o continuitate ce nu-i da răgaz nici măcar să-şi vină în fire.

Cercul dela Convorbiri Literare

N'am avut prilejul să-i calc pragul, aşa că puţinul ce aştern aci despre această cea mai veche înjghebare literară cu cel mai vechiu organ de publicitate, nu l'am trăit, ci doar l'am auzit din gura unora din aderenţii acestui cenaclu, cari, fără să colaboreze, treceau şi pe la noi, unde aveau prieteni şi simpatii, aşa cum erau de pildă : Eminescu pentru Vlăhuţă, Duiliu Zamfirescu, N. Petraşcu, Caragiale pentru Hasdeu şi ne mai cercetau câţiva tineri pe atunci debutanţi, cari au publicat şi la *Convorbiri* şi la *Revista Nouă*, cum a fost de pildă profesorul şi scriitorul de astăzi I. A. Basarabescu, pare-mi-se şi Th. Dumbrăveanu.

Dela unii dintre aceştia — bine înţeles după ce citisem amintirile dela *Junimea* şi ale lui *Iacob Negruzzi* şi ale lui *Gh. Panu* — ştiam pe cât îmi mai amintesc că maestrul *Titu Maiorescu* era sufletul *Convorbirilor*, precum boierul *Petrache Carp* era sufletul *Junimei* politice, cu colaborarea la *Convorbiri*, unde, pe lângă traducerile din englezeşte, se delecta să facă şi pură critică literară, tot aşa de severă ca şi critica în domeniul politic. Aşa a analizat el cele *101 fabule* ale academicianului *G. Sion*, zeflemisindu-i opera cu obicinuita-i sarcasmă, fără însă să convingă nici chiar pe adepţii *Convorbirilor*, în majoritatea lor, fiindcă dintre ei, câţiva s'au raliat la părerea generală pe atunci, că fabulele bătrânului academician, răspundeau mulţumitor gustului publicului competent din vremea aceia, însă nu puteau mulţumi pe *conu Petrache* care în toată viaţa a fost un inconciliabil negativist şi rare ori, foarte rare ori un aprobativ.

La *Junimea* ca şi la *Convorbiri*, s'au grupat însă elemente de mare prestigiu scriitoricesc, rămase indiscutabil definitiv în altarul unde a oficiat lamura scrisului românesc : *Vasile Conta, Xenopol, Maiorescu, Eminescu, Creangă, Alecsandri, Lambrior, Cobălcescu şi...* cam atâţia, fiindcă ceilalţi: *N. Gane, Naum, Pogor, Burlă, Scheletti, col. Şerbănescu, Matilda Cugler, Poni, Iacob Negruzzi* şi alţii pe cari nu mi-i mai amintsc, din vremea de atunci, deşi din acelaşi templu, n'au fost socotiţi la nivelul celor din altar.

Mai târziu, număru partizanilor s'a îngroşat cu elemente tinere, dar fără să atingă prestigiul celor din categoria aleşilor, ba — după cât ştiu — nici chiar al acelora din cea de a doua categorie.

Cercul dela Grigore Păucescu

Nici pe acesta nu l'am cunoscut decât din spusa lui *Delavrancea* şi *a lui Vlahuţă* cei doi răsfăţaţi ai acestui cerc şi în deosebi ai amfitrionului *Mecena*, cum îl ziceau Delavrancea şi Vlahuţă lui Păucescu.

Era şi deosebit din simpatic acest *Păucescu*, profesor universitar, fost ministru al justiţiei şi unul din jurisconsulţii de mare reputaţie la noi pe vremea aceia. In casa lui, situată cam unde este astăzi colţul aripii stângi a palatului Universităţii Carol I, veneau la şedinţele literare, scriitori şi artişti şi mai cunoscuţi şi debutanţi, atraşi de farmecul ce împrăştia în juru-i amfitrionul şi de lectura ce se anunţa că vor face acolo Delavrancea şi Vlahuţa, cărora Păucescu le arăta o afecţie admirativă, stăruind să se facă tăcere când anunţa că vor citi din operele lor cele două remarcate talente din vremea aceia si ori de câte ori la aceste şedinţe, invitaţii erau poftiţi în pauze la bufet, locurile de cinstire erau totdeauna oferite acestor doi favoriţi ai gazdei, chiar dacă ele s'ar fi cuvenit unor doamne, sau persoane mai în vârstă şi cu mai pronunţată consideraţie în societatea de atunci.

Din atmosfera aceasta a cenaclului dela *Mecena*, a cules Vlăhuţă impresiile ce au dat naştere uneia din cele mai emotive poesii ale lui : *Linişte*, dedicată nedespărţitului său amic Delavrancea, versuri ce răsfrâng icoana vie a societăţii noastre din vremea aceia. Şi Mecena îşi manifesta admiraţia pentru talentul celor doi favoriţi, oferindu-se amator pentru fiece lucrare apărută de vreunul din ei, câte o sută sau două sute de exemplare, ce le achita pe loc, exemplare pe cari le oferea cunoştinţelor, sau le trimitea prin unii din secretarii săi, diferitelor direcţiuni de şcoli pentru premii

Contimporanul

Revista lui *Nădejde* dela Iaşi avea şi ea un cerc literar, care însa s'a transformat aproape în întregime în cerc politic, cu menirea de a răspândi crezul partidului socialist, al cărui teoritician era considerat acest *Ion Nădejde* (Ioină). La această revistă a colaborat şi *Sofia Nădejde* şi vremelnic numai doi din fraţii *Bacalbaşa :* Costache şi Anton.

Cercul „Literatură şi Artă Română"

O revistă apărută în condiţiuni excepional de meritoase şi cu tot aşa de excepţional merit de a fi dăinuit fără întrerupere aproape doua decenii. a fost *„Literatura şi Artă Română"* a emeritului scriitor şi conferenţiar *Nicolae Petraşcu,* cu preţioasa colaborare a unor condeie de valoarea lui *Duiliu Zamfirescu.* subtilul romancier şi cel mai muzical dintre poeţii români de toată vremea. alt academician *Dem. Olănescu Ascanio* dramaturgul cu perla operei sale dramatice *„Pe malul gârlei", N. Petraşcu,* prozatorul *Ioan T. Florescu,* regretatul poet *D. Nanu,* fermecătorul mânuitor al versului cu acea notă personală, ce l'a situat printre fruntaşii genului şi alţi asemenea scriitori de seamă al caror nume au rămas în literatura română.

Cercul „Flacăra"

Revista aceasta cu apreciabila ei durată, pe vremea când publicaţiunile periodice de această natură apăreau ca să dispară, rare ori ajunse peste al treilea număr, a fost una din cele mai simpatice şi mai cercetate publicaţiuni literare dela noi.

Condusă cu deosebită pricepere de omul de rafinat gust care a fost profesorul, oratorul, scriitorul şi ministrul *Const. Banu.* *„Flacăra"* s'a bucurat cât a trăit, de preţuita colaborare a unor debutanţi de dovedita vocaţie de mai târziu, formând talentele consacrate de astăzi.

In coloanele *„Flacării"* a apărut o literatură aleasă ce şi-a încununat autorii şi a contribuit la prestigiul ce a ştiut să-şi câştige şi mai cu seamă să-şi păstreze această publicaţiune, dela apariţia şi până la dispariţia regretatului ei director.

Conservatorul de Artă dramatică și lirică

Conservatorul nostru de artă dramatică — spre deosebire de cel de artă muzicală care din primele începuturi ale înființării lui a avut conducători specialiști destoinici — n'a avut nici conducători dornici de a crea actori stăpâni pe meseria lor și nici elemente cu pregătire pentru această artă, deși dornici de a apare pe scenă și a-și croi o carieră din această îndeletnicire, însă fără osteneală și bătaie de cap, adică fără să mai piardă vreme cu școala.

Cei cari s'a întâmplat să aibă amorul artei, să vrea cu adevărat să posedă arta aceasta, puțini de tot la număr, au prins ceia ce au putut prinde fie dela Costache Caragiale, fie dela Matei Millo, fie dela Mihai Pascali și ceva mai încoace de pe la Vlădicești, dela Fani Tardini, dela Theodor, Costache sau Elena Teodorini (tragediana, nu cântăreața) dela Craiova, fie dela State sau soții Pruteni din Iași.

Chiar și aceștia însă, aveau de îndreptar de predare, un curs de artă dramatică păienjenit de vreme, al unui oare care autor spaniol, *Maxim Ioachim Bastus*, nu se știe de cine tradus în limba noastră, ce pentru noi era o noutate, pentru străinătatea cu teatre cu tradiție mai veche însă, perimat de mult, așa în cât, după cursul acesta al autorului spaniol ce nu mai găsise acces decît da noi, sau la începători ca și noi, orice interpretare era luată după textul acela, fără nici o variație, fără nici o inovare : se intona cu rost și fără rost, se gesticula tot așa ; se cădea mort cum scria la curs, se debita monologul după tipicul din curs, se debitau declarațiile de dragoste după cum scria la cartea meșterului spaniol, se râdea, se plângea, se bea, se certa după același tipic. Să pui și tu ceva dela tine, ceva mai apropiat de adevăr, de realitate, nu se pomenea ; era așa de înrădăcinat în conștiința spectatorului nostru din vremea aceia sistemul Bastus, că a te abate

dela sacrosanctale lui prescripţii. ar fi fost un sacrilegiu. Chiar Pascaly, a cărui autoritate s'ar fi putut dispensa de legile Bastus-ului. nu le călca şi cât l'am urmărit eu. care nu ştiu să fi lipsit dela vreuna din reprezentaţiile lui dela *Naţional* sau vara dela grădina *Guichard* nu l'am auzit debitându-şi rolul cu altă modulaţiune decât în *fortissimo*.

Cu venirea lui *Ştefan Velescu* la direcţia Conservatorului de artă dramatică. a început o eră nouă ; cursul lui Bastus a dispărut şi şcoala a urmat după metoda noului director care făcuse studii de specialitate. în streinătate, fiind coleg cu tragedienii reputaţi din vremea aceia *Rossi* şi *Salvini* cari au jucat în două rânduri şi la noi.

La examenul de admitere în Conservator. Velescu proceda în felul acesta : candidatul era examinat mai întâi după înfăţişare ; dacă avea atitudine şi ţinută de scenă. dacă avea organul vocal fără defect ; îi cerea apoi să recite versul său proza şi dacă nu memorase nimic, i se da candidatului o carte din care să citească o poezie sau o descriere în proză şi numai dacă ştia debita sau ceti cu înţeles. era admis ; altfel. respingerile erau în mare majoritate a cazurilor.

Elevi au produs şi *Caragiale Costache* şi *Millo* şi *Pascaly*, dar şcoală teatrală producătoare de elemente cari să ilustreze scena româneasca. dela *Velescu* a început şi a dăinuit în aceste vederi ale lui. până ce au venit alţi dascăli şi mai pregătiţi ca el : Nottara. Aristizza Romanescu. Aristide Dimetriad. Liciu, Livescu. Ion Manolescu. cu singura deosebire că pe când *Velescu* era singurul dascăl pentru câte-şi trele catedrele. urmaşii lui predau numai o singură catedră. fie tragedia. fie drama. fie comedia. fie dicţiunea, fie gestul. fie celelalte mici taine ale scenei. pe cari numai cine a avut vremea şi darul să le deprindă. le putea stăpâni.

La sfârşitul anului. examenul de terminarea Conservatorului. sau de trecere în an următor. se făcea în sala *Bossel* în de faţa publicului numeros ca şi în serile de spectacol dela *Naţional* şi în prezenţa delegatului ministerului instrucţiunii publice. precum şi a directorilor teatrelor. cari ochiau viitoarele talente şi-şi alegeau din ultimul an ce terminau şcoala, elementele din cari să-şi facă angajamentele.

In acest ultim an de absolvire. probele cu cari se prezentau diplomaţii, constau din : balada lui Bolintineanu „Mihnea şi Baba", din monologul „Ernani al lui Victor Hugo". din „Paraponisitul" lui Alecsandri. din „Millo director" al lui Millo. din „Bacalaureata" şi chiar din câte o scenă sau vre-

un act, din „Pe malul gârlei" a lui Olănescu-Ascanio, „Despot Vodă" a lui Alecsandri, monologul „Ofeliei" din „Hamlet" sau „Poftă bună d-lor"! din Ruy-Blas.

Fapt e că din Conservatorul de sub direcţia lui Ştefan Velescu, a ieşit cea mai mare parte din elita consacrată din vremea aceia.

Conservatorul de artă lirică

Precum *Ştefan Velescu* a fost întemeietorul Conservatorului de artă dramatică, tot aşa *Alexandru Flechtenmacher* a fost întemeietorul Conservatorului de artă lirică, cu singura deosebire că pe când acesta este şi rămâne singurul întemeietor, *Velescu* poate să împartă această onoare cu *Millo*, deşi în realitate Millo n'a condus Conservatorul, ci o şcoală asemuitoare, aşa în cât pe bună dreptate i se poate atribui primul directorat tot lui Velescu.

Flechtenmacher, care după nume ar fi de origine german, s'a născut în Iaşi pe la 1823 şi a crescut acolo, vădind o mare aplicare pentru muzică şi începând să concerteze în public dela vârsta de zece ani, cu preferinţă pentru vioară, iar după înapoierea dela Academia din Viena, pentru compoziţie.

La data aceasta, când abia împlineşte majoratul, îl găsim conducând orchestra teatrului Naţional din Iaşi, vremelnic însă, pentru că peste zece ani pleacă la Paris, de unde înapoindu-se în ţară, desfăşură o activitate artistică intensă, compunând muzica pentru toate canţonetele şi vodevilurile teatrului din vremea aceia, în deosebi ale lui Alecsandri şi urcând pupitrele ca şef de orchestră, ale teatrelor Naţionale din Iaşi din Craiova şi din Bucureşti şi totuşi mai găsind timp şi pentru marea lui operă, cu care în deosebi s'a putut făli, falã, ce i-a rămas şi după moarte până în zilele noastre, acea *Culegere de arii naţionale*, ce pentru vremea aceia constituia o îndeletnicire de mare preţ, pe care mai târziu a reuşit s'o depăşască un alt culegător, *Vulpian* care a cules două mii de arii naţionale din toate ţinuturile locuite de români, culegere premiată în Franţa unde a şi fost imprimată.

Deşi nu intră în cadrul preocupărilor noastre, amintesc totuşi aci pentru documentare, că deşi mai tânăr cu vreo 14 ani decât *Flechtenmacher*, cam în acelaşi timp Conservatorul de muzică dela Iaşi a avut

director pe un alt valoros muzician, pe *Gavril Muzicescu*, care ca şi înaintaşul său dela Conservatorul din Bucureşti, a fost cea mai proeminentă personalitate muzicală din Moldova, având la activ o voluminoasă operă : o culegere de arii româneşti, coruri, societăţi corale, muzică religioasă din care a dat la iveală o colecţie de unsprezece volume, în mare parte compoziţii în întregime proprii.

Şi ca aceşti doi vrednici apostoli ai cântului românesc, s'a relevat şi un alt merituos dascăl şi propovăduitor al muzicii noastre, bucovineanul *Ciprian Porumbescu*, un tot aşa de inspirat şi stăruitor exponent al artei muzicale la noi, asupra căruia nu insist, tot pentru cuvântul că nu intră în cadrul preocupărilor publicaţiunii de faţă.

Merită însă să pomenim aci despre un alt mare artist instrumentist, acesta fiind bucureştean, despre *Vulpian*, nu numai ca vestit flautist cu frumoase studii în streinătate, ci mai cu seamă pentru marea lui dragoste pentru muzica noastră populară şi pentru temeinicile lui vederi spre folosul propăşirii artei muzicale în ţara noastră.

Pe lângă culegerea celor două mii de arii din toate ţinuturile româneşti, despre care pomenii aci, Vulpian, care la toate concertele de flaut pe cari le-a dat în ţară şi streinătate, n'au lipsit din program niciodată ariile româneşti zise din fluer şi caval, cu măiestria lui întru mânuirea acestor instrumente ancestrale şi în acelaşi timp cu focul lui nepotolit de dragul lor.

Dar marele lui merit rămâne însă, acela de a fi trezit la timp şi la cea d'intâi ocazie ce i s'a prezentat, atenţia ministerului instrucţiunii asupra chipului defectuos în care activează Conservatorul nostru de muzică, căci, numit fiind delegat al ministerului la examenul de fine de an al Conservatorului de muzică instrumentală şi vocală din Bucureşti, iată raportul lui către minister, asupra celor constatate cu acest prilej : [1]).

„Domnule ministru — Onorat de d-voastră cu misiunea de a asista la examenul de sfârşit de an al Conservatorului de muzică din Capitală, am onoare a supune cunoştinţei d-voastră, că am constatat timp de trei zile cât a durat examenul la toate clasele, cele ce urmează : o primă constatare este aceia că cursurile s'au făcut cu conştiinţiozitate la toate instrumentele ca şi la muzica vocală în tot cursul anului, de vreme ce toţi elevii au răs-

1) Reproduc din memorie, dacă nu exactitatea textului, dar *fără greş* exactitatea ideii urmărite de autor.

puns mulţumitor la diferitele cursuri la cari s'au produs, ceiace s'a vădit prin siguranţa execuţiei şi corecta interpretare.

Cu toate acestea, d-le ministru, eu aş opinia ca acest Conservator să fie desfiinţat, de vreme ce nu slujeşte scopul pentru care a fost întemeiat, căci acest scop n'a fost să producă artişti numai pentru catedre şcolare, ci ca toţi aceşti absolvenţi să fi absolvit şi un an sau doi cursul de ansamblu, orchestre şi coruri, fiindcă altfel s'ar perpetua anomalia ca acest Conservator să coste pe Stat sume considerabile cu întreţinerea lui : profesori, instrumente, note, biblioteci, mobilier, chirie, încălzit, luminat, iar în schimb, corurile dela biserici să nu le dea Conservatorul, trupele de operă să fie aduse din streinătate şi tot aşa şi trupele de operetă, fiindcă de atâţia zeci de ani de când avem acest Conservator, el n'a produs decât elemente incapabile de a se integra în ansamblu".

Cu toată contrarietatea ce, se zice, că ar fi resimţit-o ministrul la citirea acestui drastic raport, totuşi a trebuit să ţină seamă de el şi să pună la cale un început de întemeiere a corurilor şi orchestrelor scutind astfel visteria Statului de enormele sume ce se cheltuiau cu colindele din vreme prin Italia, pentru angajamente anuale de trupă de operă, angajamente ce se făceau invariabil de o comisie alcătuită numai de aceiaşi cunoscători : maestrul *Feliciano Franchetti*, "papa Francheti" cum îi ziceam noi elevii lui, şi *Steriade*, pare-mi-se tatăl lui Steriade fost multă vreme administratorul Palatului, sub domnia regelui Carol I.

Teatrul

Acum șaptezeci de ani erau în București trei săli de spectacol: *Naționalul, Bossel* și *Dacia*, iar pe timpul teatrului în aer liber, se juca la *Dacia* care avea și scenă de vară, la *Guïchard*, câte odată și la *Rașca* și ceva mai târziu la *Blanduzia*, toate acestea purtând porecla de grădini, poreclă, fiindcă în realitate, afară de Rașca, ce mai aducea a grădina, fiindcă dacă n'avea vegetație, avea cel puțin spațiu, toate celelalte erau niște bătături strâmte, asfixiate de zidurile clădirilor înconjurătoare.

Naționalul

Când — copilandru fiind — am însoțit și eu pe tată-meu la teatru, bine înțeles fară să înțeleg mare lucru, am deschis ochii pe *Matei Millo*, pe *Mihail Pascaly* și pe nefericita lui soție *Matilda, pe Ștefan Velescu*, pe *Frosa Popescu*, pe *Anestin*, pe *Frosa Sarandi*, pe *Hagiescu*, iar ceva mai târziu, când începusem să cunosc artiștii, autorii și să înțeleg în parte și jocul, am cunoscut jocul *Aristizzei Romanescu-Manolescu, Nottara, Iulian, Mateescu, Amelia Velner, Agata Bârsescu, Ion Petrescu, Const. Mărculescu, Hasnaș, Petre Velescu, Ion Niculescu, pe Leonești (Othelo* și *Vampiru), Aristid Demetriad*, pe *Liciu*, pe *Cârjă*, pe soții *Pruteanu* veniți dela Iași la Craiova angajați de *Teodorinii (Elena, Costache* și *Teodor)* și dela Craiova la București.

Și mi-aduc aminte că vechiu ca și ei era și repertoriul din vremea aceia : *Mușchetarii, Două orfeline, Doi sergenți, Catherina Howarth, Mândrie și Amor (Maître de forges) Curierul de Lyon, Don Juan de Marana, Dama cu camelii, Moartea civilă, Ruy-Blas, Romeo și Julieta, Hamlet, Macbeth. Marion Delorme, Scânteia, Șoarecele, Patria, Ura, Gringoire, Demi Monde, Banii (Les affaires sont les affaires)* ; iar repertoriul român cam

acesta : *Răzvan și Vidra, Trei Crai dela Răsărit, Iorgu dela Sadagura, Ciocoii* și *Boierii, Despot-Vodă, Dumbrava Roșie, Moartea lui Brâncoveanu, Pe malul gârlei, Piatra din casă, Scrisoarea pierdută, Noaptea furtunoasă, Conu Leonida față cu reacțiunea, Năpasta, Fântâna Blanduziei, Ovidiu, Lipitorile satelor, Pygmalion, Apele dela Văcărești, Millo director, Manasse, Păiajenul, Suprema forță, Cursa, Flori și lacrămi, Vlaicu Vodă, Trilogia lui Delavrancea* și de sigur — fără voia mea — uit poate tot pe atâtea.

Amintesc aci că sub directoratul lui *Ion Ghica* au fost trimiși la Paris, cu cheltuiala ministerului instrucțiunii, cu subvenția teatrului Național și cu aceia mai modestă, dar permanentă, a lui Ion Ghica, cei patru stâlpi pe cari s'a rezemat atunci teatrul Național : *Aristizza Romanescu-Manolescu, C. Nottara, Ștefan Iulian* și *Gr. Manolescu.* Rezultatul acestei frumoase inițiative a lui Ion Ghica, s'a văzut și apreciat după înapoierea lor în țară, din comparația dintre jocul dinainte de studii și după terminarea lor, deși sa se tină seamă că studiile lor acolo vreme de doi ani au constat din colinde pe la diferitele teatre din Paris și din câteva lecții cu maestrul *Delaunay*, plătite cu... cinci franci ședința.

După cum s'a văzut, la început scena Naționalului a fost din belșug nutrită mai numai de opera dramatică a lui Alecsandri, începând cu canțonetele : *Barbu Lăutaru, Herșcu Boccegiul, Paraponisitul* și alte câteva, după cari au urmat : *Lipitorile satelor*, și compilările după *Labiche* și *Legouvé : Ciocoii* și *boierii, Iorgu dela Sadagura.* Creațiile de mai târziu însa, deși lipsite de conflict și acțiune, au versuri admirabile și au făcut în vremea lor epocă în teatrul nostru, datorită mai cu seama nemuritorilor interpreți *Millo* și *Nottara.*

Teatrul nostru, ca și altele de aiurea, au suferit o radicală modificare în ce privește jocul scenic și abuzul de exagerată declamație, la data când a început sa decadă tonul declamatoriu și abuzul de gest, odată cu apariția teatrului *Ibsenian.* Din această modificare, a reieșit și modificarea gustului spectatorului pentru o mai aprofundată analiză și mai apropiată de adevăr a pieselor cu subiect care să nu implice numai decât debitul de efect, ci mai de grabă efectele să reiasă din situații dramatice, tot așa precum comicul să reiasă din situații și atitudini comice, și nu din debit și gest.

Pomenesc, cu acest prilej, că critca noastră teatrală s'a bucurat de dreptele și elocventele aprecieri ale celor doi critici de seamă pe cari i-a

avut teatrul nostru: *Gion* la „Românul" lui *C. A. Rosetti* şi Dem. Racoviţă (Sfinx) la *România Liberă*, organul junimist de sub conducerea profesorului *Dem-August Laurian*. Cu deosebire cronicele şi profilele din teatru ale acstuia din urmă, au avut un meritat răsunet în opinia publică.

A fost firesc ca astăzi critica teatrală să se ridice la înălţimea la care o sileşte să fie opera autorilor, şcoala interpreţilor şi cultura spectatorului.

Bossel

Teatrul *Bossel*, fost pe vremi cam pe locul unde a fost odinioară *L'indépendance Roumaine* pe calea Victoriei, puţin mai spre stânga privit din faţă, era o sală mai puţin spaţioasa ca sala *Naţionalului*, dar cu o acustică mai bună, ce nu avea o trupă a lui permanentă, ci numai provizorie, alternând cu trupe streine în trecere la noi, cu concerte, cu reprezentaii în beneficiu cum se obicinuia pe atunci, cu câte o timidă înjghebare de operetă, câte odată închiriata pentru bal, sau bal mascat ce rivaliza cu balul mascat din sala Eforiei mult mai încăpătoare, şi însfârşit şi mai cu seamă, închiriată Conservatorului de artă dramatică şi lirică, nu numai pe vremea examenului de fine de an, ci şi de câteva ori pe an, când se produceau elevii ultimilor ani şi dela cursurile de drama şi comedie şi dela cele de muzică vocală şi instrumentala, repsezentaţii ce se dau pentru îmbunatăţirea fondului de întreţinere a Conservatorului, la care se recurgea atunci, întrucât cel înscris în.bugetul Statului nu era îndestulător.

Dacia

Teatrul *Dacia*, în aceiaşi clădire cu hotelul cu acelaşi nume şi pe acelaşi loc unde se afla şi azi, avea sala de spectacol mult mai spţioasă decât cea dela *Bossel*, fara însa sa atinga ıncapatoarea sală a *Naţionalului*, dar cu avantajul scenei de vară din grădina hotelului, cuprinzătoare de tot atâtea locuri cât avea şi sala de iarnă.

Aci la *Dacia* a jucat *Grigore Manolescu* iarnă şi vară, după ce fusese izgonit din casa părinteasca de tatal său, cu toată împotrivrea mamei, pentrucă parasise liceul de dragul scenei, aşa încât el nu mai călca pragul casei decât când tatal lipsea de acasă, iar mamă-sa îl alimenta cu bani fără ştirea tatălui. După moartea acestuia, Gr. Manolescu luându-şi partea de

moştenire ce i s'a cuvenit din averea tatălui, avere destul de frumoasă pe vremea aceia, a dat cu din banii lui, o înfăţişare mai arătoasă, adăogând mai multe locuri pentru spectatori şi mărind scenele şi pe cea de iarnă şi pe cea de vară şi atrăgând în felul acesta un adaos de spectatori ce făcea concurenţă *Naţionalului.*

Tot aci la Dacia, *Gr. Manolescu* ocupând o odaie la hotel, până ce nu murise tatăl său, împreună cu prima lui soţie, *Anicuţa Popescu* ce avea un angajament la *Naţional,* a avut durerea să afle fiind în oraş că soţia lui se aruncase dela etaj în stradă de unde a fost ridicată în stare gravă, trebuind să zacă o jumătate de an, la ştirea că Grigore al ei, ar avea slabiciune pentru o altă artistă. Cuprins de remuşcare, Manolescu a veghiat la patul ei zile şi nopţi, în care însă a avut vreme să studieze pe *Hamlet* pe care l'a şi jucat la *Naţional,* el fiind primul interpret la noi, iar nu aşa cum am citit mai de mult într'un ziar, că primul interpret al lui *Hamlet,* ar fi fost *Pascaly.* Eram pe timpul acela nelipsit dela teatru şi cunosc toate rolurile lui Pascaly, încât pot să afirm că Pascaly nu numai n'a fost primul, dar nici al doilea, nici al treilea interpret şi nici odată, cel puţin pe scena *Naţionalului* sau a vreunui alt teatrul bucureştean.

FIGURI MAI DE SEAMĂ

Din teatrul bucureştean în general şi din al *Naţionalului* în deosebi, prezint aci figurile mai de seamă ce au ilustrat scena română, sau chiar şi numai ale acelora cari au dovedit un talent ce i-au scos într'un luminos relief, cu rezerva de a mă limita numai la aceia pe cari i-am cunoscut, căci pe cei ce le-au urmat ca şi pe cei de astăzi n'am avut putinţa sa-i cunosc.

MATEI MILLO

A suferit şi el, ca şi *Gr. Manolescu,* de aceiaşi incarnată pasiune pentru scenă şi, ca şi acesta, a părăsit căminul părintesc de neam boieresc moldovenesc, atras de fermecătoarea magie a vieţi de artist.

Că Millo a avut vocaţie, s'a văzut dela prima apariţie pe scenă, când a fost curând recunoscut ca unul din cei mai înzestraţi artişti ai noştri, crescând şi mai temeinic în admiraţia generală după înapoierea dela studii din streinătate. De aceia a şi fost considerat de societatea aleasă bucureş-

teana şi din alte oraşe pe unde a colindat. şi cu deosebire dela Iaşi şi de prin Moldova

Matei Millo a avut norocul să fie contimporanul lui Alecsandri şi norocul a fost reciproc. căci şi Alecsandri a avut parte de colaborarea lui Millo pentru debutul lui în literatura dramatică; aşa se explică de ce piesele lui Alecsandri, ca şi cele în colaborare cu Millo. au avut norocul să fie interpretate de Millo. ca să le dea viaţă. viaţă pe care n'ar fi avut-o fără interpretarea magistrală a marelui maestru Matei Millo. Aşa au ţinut afiş de-a lungul a unei jumătăţi de veac opera lor în parte sau în colaborare: *Lipitorile satelor*, *Baba Hârca*, *Un poet romantic*, *Apele dela Văcăreşti* *Paraponisitul*, *Prăpăstiile Bucureştilor*, *Hai să râdem*, *Millo director*. *Cimpoiaşul*, multe din acestea. şi în deosebi vodevilurile şi canţonetele. puse pe note la Iaşi ca şi la Bucuruești.de maiestrul director al Conservatorului din ambele Capitale *Alxandru Flechtentrmacher* şi. pare-mi-se. şi de urmaşul acestuia la Conservator. *Vachmann*.

MIHAIL PASCALY

Pascaly a fost un adorat al publicului bucureştean amator de teatru, până ce a apus vechia şcoală declamatorie, cu răcnete motivate sau nemotivate cerute de subiect. cu nelipsitul „Dumnezeul meu!" mai la fiece frază. cu mâna cu rost şi fără rost trecută prin păr şi în general cu gesturi exagerate. şi plăcea fiindcă era foarte des contrastul acesta dintre puţinii artişti liberi în scena. stăpâni pe mişcările lor şi majoritatea noilor iniţiaţi vădit timizi şi stângaci. în cât când apărea în scenă un veteran al scenei de talia unui *Pascaly*, sala înviorată. trezită din amorţeală. se resimţea de apariţia unui artist mai încercat mai deprins cu scena şi. fireşte. cu atât mai mult când cel ce avea această nouă atmosferă în publicul spenctator, era Pascaly.

Şi cunosc tot repertoriul dela *Naţional* şi dela *Dacia* şi pe cel dela gradina de vară *Guichard* de lângă biserica Sf. Ionică din spatele aşezămintelor Creţulescu: *Muşchetarii*, *Don Juan de Marana*. *Curierul din Lyon*, *Moartea civilă*, *Gringoire*. *Jianul haiducul*. *Moartea lui Brâncoveanu*, *Doi sergenţi*, rolul *Teslarului* din *Lipitorile satului* şi mai toate rolurile de dramă şi tragedie. findcă comedie nu l'am pomenit jucând.

ANESTIN

Artist de rasă cu excepională chemare pentru scenă, dar în acelaşi timp cu o bogată cultură pentru teatru, pe care şi-a însuşit-o după o îndelungă şi perseverentă şcoală proprie şi stăruitoare observaţii. I-am cunoscut jocul în teatrul din Craiova, de unde era de fel, şi am avut prilejul să-l admir şi la teatrul Naţional din Bucureşti, atunci când eram mai în măsură să-mi dau seama de înăscutul lui talent, de astă dată fiind mai în vârstă decât atunci când am avut prilejul să-i cunosc jocul la Craiova.

Nu mai ţin minte diferitele roluri în cari l-am văzut, dar mi-a rămas bine tipărit în minte interpretarea splendidului monolag „Barbu Lăutarul" al lui *Alecsandri*, pe care l-am auzit şi la Craiova şi la Bucureşti în mai multe rânduri, rol în care l'am văzut şi pe *Hagiescu*, un apreciat interpret şi el, fără însă verva şi fineţea interpretării lui *Anestin* pe care-l consider cel mai desăvârşit înţelegător interpret al lui „Barbu Lăutaru", o creaţie ce cere multe posibilităţi de realizare scenică, ori cât în aparenţă ar parea că ai de a face cu o obicinuită canţonetă, findcă „Barbu Lăutaru" este departe de a fi la fel cu toate celelalte canţonete ale lui *Alecsandri* în cari accentul se pune pe comic, ci cu totul dimpotrivă el trebue redat în spirit eroic, exaltat patriotic, căci numai în interpretarea aceasta a putut el trai mai bine de şase decenii şi numai aşa are să dăinuiască el câtă vreme va exista teatru românesc.

Deşi pe *Anestin* l-a creat scena craioveană, scena bucureşteană însă este aceia care l-a consacrat printre cei mai proeminenţi artişti români. De altfel, atât societatea craioveană cât şi cea bucureşteană, l-au avut în deosebită stimă şi de tot timpul a fost pe bună dreptate un răsfaţat al lor, apreciat nu numai pentru excepţionalul lui talent, ci şi pentru educaţia lui aleasă, pentru firea-i comunicativă şi pentru cultura-i mereu înavuţită, calităţi atât de rare între contimporanii de breaslă.

HAGIESCU

Reuşise şi el să dea o interpretare corectă lui „Barbu Lăutarul", fără însă nuanţările fine ale lui *Anestin* şi mai ales fără suflul acela de patriotism ce-i imprima înaintaşul craiovean. Ca şi la *Anestin*, nici la *Hagiescu* memoria nu-mi mai reaminteşte alte roluri pe cari le văzusem şi la Craiova şi la Bucureşti.

FROSA POPESCU

Pe *Frosa Popescu* n'am avut parte s'o văd decât o singură dată pe când eram în primii ani ai liceului, adică pe când nu eram în stare să-mi amintesc în ce anume rol am văzut-o, poate să fi fost în vre-o localizare după *Labiche* sau *Legouvé* pe cari *Alecsandri* i-a avut în mare simpatie, de vreme ce toată opera lui teatrală cea dinainte de creaţiile proprii: „Despot Vodă', „Dumbrava Roşie", „Fântâna Blanduziei", „Ovidiu", în aceste localizări a constat, afară bine înţeles de canţonete şi de comediile scrise pentru *Millo* sau în colaborare cu el.

Şi mania aceasta n'a fost numai pe vremea lui Alecsandri, ci a dăinuit şi mai târziu, până aproape de zilele noastre, când dacă îi era îngăduit privighetorii dela Mirceşti să acopere sărăcia din vremea aceia a repertoriului naţional, recurgând la cei doi preferiţi dramaturgi francezi *Labiche* şi *Legouvé*, nu tot acelaş argument puteau invoca toţi acei nechemaţi cari răscoleau trezite piese franceze, fără să aibă aptitudinea, cunoştinţa limbii şi experienţa lui Alecsandri în ale teatrului, numai în dorinţa de a-şi crea un nume în literatura teatrală.

Observaţia aceasta am găsit-o la *Caragiale*, care iată ce scrie el în *România Liberă* dela 17 Ianuarie 1878:

„O jumătate aproape din repertoriul teatrului românesc se compune din cele două mari categorii, a localizărilor şi plagiatelor, şi toate producţiile de aceste soiuri sunt plăzmuite după piese franţuzeşti de şcoalele moderne: melodrame de bulevard şi comedii de moravuri. Dela o vreme încoace, localizarea şi plagiatul au ajuns a fi nişte adevărate boale cronice în teatrul nostru. Câţiva oameni, cărora, Dumnezeu ştie cum, le-a trăznit prin cap că sunt „chemaţi" a scrie pentru teatru şi cari nici nu cunosc istoria ţării, nici nu şi-au dat seama vreodată de moravurile noastre sociale, lucrează pe întrecute a dărui scena românească în fiecare an, cu fel de fel de producţii de aceste două soiuri dramatice, una mai ciudată ca alta. Fiecare din aceşti scriitori minunaţi, ia o piesă franţuzească, o traduce ciac-pac, îi preschimbă numele proprii originale în nume proprii româneşti, şi apoi, vorba ceia, potrivească-se nu s'o potrivi, in trei zile localizarea e gata. Adevărul este că mai totdeauna localizarea se potriveşte ca nuca în perete; dar nu face nimic — repertoriul teatral s'a mai înavuţit cu încă o „dramă istorică cu mare spectacol" sau cu încă o „comedie de moravuri locale".

FROSA SARANDI

Avea un joc foarte simpatic şi atrăgător mai ales în comedie, pentru care avea chemare deosebită şi apariţia ei în scenă totdeauna dispunea sala şi anevoie se reţineau aplauzele. Asistenţa la priemiera comediei „Une mission délicate" rău tradusă în româneşte „O slujbă grea" ce făcuse serie la Paris, când *Frosa Sarandi* care interpreta rolul principal, arhicomic al stăpânei care băgase groaza în ai casei cu mania ei în mânuirea spadei pe care o făcea să lucească pentru orice fleac.

Frosa Sarandi, artistă apreciată pe drept cuvânt în vremea aceia în teatrul nostru, a avut remarcabilul bun simţ de a-şi mărgini aspiraţiile ei de ascendenţă la posibilitaţile de ascensiune ce şi le prevedea şi le recunoştea cu un rar spirit de discernământ. Aşa de pildă, şi-a înţeles din primul moment vocaţia pentru comedie şi n'a primit în toată cariera ei o interpretare dramatică.

AGATA BARSESCU

Fiica colonelului Bârsescu şi sora generalului Bârsescu, născuta la 1859, a fost primită în teatrul Naţional din Bucureşti, fără ca nici în Conservator, nici odată cu primii paşi în scenă, să fi dat dovadă de aptitudini deosebite, nici chiar de speranţe de devenire. De altminteri, până ce n'a dat ochi cu şcoala din străinătate, în teatrul nostru nu i s'a încredinţat de cât roluri secundare. M'am brodit între culise când într'un rol din „Fata aerului", pare-mi-se în acela al „Azurini" în care n'avea de spus decât trei-patru fraze, le-a debitat încâlcite şi pe acestea, aşa fel că, dupa mustrarea direcţiei, tatăl său, colonelul Bârsescu, care o însoţea şi la repetiţie şi la reprezentaţie, în de faţa celorlalţi interpreţi, i-a propus să renunţe la scenă, iar Mateescu căruia ea trebuia să-i dea o replica, a omis-o, aşa că pasajul acesta din scenă n'a mai avut înţeles pentru spectator, s'a raliat la părerea colonelului.

Acest insucces de debut a hotărât-o pe semne să recurgă la complectarea studiilor în străinătate, reuşind în chipul acesta să se afirme ca o reputaţie europeană, reputaţie crescăndă apoi şi în teatrul nostru.

In tot repertoriul ei — vorbesc de cel din ţară — „Dama cu Camelii",

„Magda", „Medeea", „Machbeth", „Hero şi Leandru", „Vinovat", repertoriu în care a avut în teatrul nostru un succes asemănător cu un adevărat triumf, singura decepţie pentru mine a fost greşeala de a fi ales în acest repertoriu „Dama cu camelii" a lui *Dumas junior*, greşeală, pentru că piesa aceasta nu se poate juca decât într'o limbă latină şi mai cu seamă în cea franceză, fiindcă ori cât de superior a fost interpretat de *Agata Bârsescu* rolul amantei lui „Armand Gautier" anumite nume proprii izbeşte urechia asa de strident, încât se pierde până şi efectul jocului magistral al unei Agata Bârsescu. Vă închipuiţi ce decepţie înregistrează auzul, când aşteptându-se să audă pe „Prudence" prinde pe „Prudenţ" şi încă altele asemenea.

Deşi cea mai mare parte din triumfurile carierei ei artistice, a dăruit-o Vienei, *Agata Bârsescu* rămâne pentru teatrul românesc, una din cele mai preţuite fruntaşe ale lui.

ARISTIZZA ROMANESCU-MANOLESCU

Figura cea mai de seamă care a stăpânit treizeci de ani scena teatrului românesc, a închis pentru totdeauna ochii la Iaşi unde se refugiase pe vremea războiului din 1916—1918. Ea a fost născută în casă de artişti şi crescută în atmosferă de teatru : fiica reputatului artist dramatic de pe vremuri, *Costache Demetriade*, nepoată marei artiste din teatrul craiovean, *Elena Theodorini*, a lui *Theodor* şi *Costache Theodorini* şi vară primară cu celebra primadonă *Elena Theodorini*, s'a căsătorit cu un mediocru artist dramatic *Romanescu*, de care rămâne curând văduvă. Se înţelege lesne dacă într'un asemenea mediu artistic, Aristizza putea deveni altceva decât artistă.

Aristizza, împreună cu *Nottara*, *Iulian* şi *Gr. Manolescu* sunt din generaţia recent trecută, cei patru stâlpi cari au susţinut pe umerii lor teatrul românesc de atunci.

Apariţie rară în teatru, unde de obicei reputaţiile se câştigă treptat şi cu greu, dela primul contact cu scena, Aristizza îşi croieşte o reputaţie — bine înţeles nu chiar aceia pe care i-o dă mai târziu şcoala Parisului — ci una care s'a impus şi a durat fără întrerupere, până în ceasul când desgustata şi amarâtă părăseşte scena, cu desgustul ce se desprinde din volumul ei de impresii din teatru, intitulat *„Trei zeci de ani"* — *„O mască pe o*

mască" — un trist și dezolant apus de carieră, din care scapără acest blestem :

„Intenția mi-era să nu las nimic în urma mea, ba să împiedic chiar și pe alții să-mi fixeze numele. Au intervenit stăruințe și mi-am schimbat părerea; dar dacă scriu aceste note, o fac cu scopul ca pe cei atrași spre teatru de aparențe mincinoase, să-i întoarcă înapoi, iar celor pe cari vocația i-a îndrumat deja, să le spună ce-i așteaptă."

Reflecții amare, în cari i se oglindește tot sufletul, în acest moment de recapitulare a unei cariere ce începe strălucit, se continuă glorios și sfârșește în desgust și deziluzie. Și spovada urmează în aceiași notă tristă și amărâtă :

„De câte ori cassa nu făcea nici 150 de lei, și cu toate astea, jucam, fiindcă pentru altceva ne băteau inimile; jucam pe nimic, pentru glorie. De atunci m'am desgustat. Sunt momente în cari ajung să cred că mi-a facut cineva farmece; altfel, cum s'ar lămuri că eu, entusiasta de altă dată, m'am întors de unde am plecat la începutul carierei ; nu mai pot suferi teatrul. Așa am ajuns. Eu am făcut parte dintr'o altă epocă, epoca eroica; ma simt streină printre cei de azi. Teatrul cere iluzii și mai cere multe, începând cu abnegație de martir. A fi actor înseamnă a fi sclav; să n'ai odihnă, să n'ai sărbătoare, să n'ai părinți, să n'ai copii, să n'ai nici o afecție, sa n'ai inima. Cu atâta amărăciune m'am ales, în cât plecând n'aș fi dat nici reprezentația de retragere.

Dar ce să fac? Trebuia, fiindcă îmi ramăseseră din datorii mici suveniruri de cari voiam să scap, pentru ca cel puțin liniștea asta s'o am, deși în realitate numai când mă voiu retrage cu desăvârșire din lume, voiu scăpa de consecințele funeste ale carierei mele, căci teatrul m'a nenorocit nu numai pentru timpul cât am stat în el, ci pentru totdeauna. Chiar acum, după ce am plecat din casa în care am muncit atâția ani, sunt nevoită să-mi târăsc plictiseala pe scenele din provincie. Daca aș fi fost o profesoară neștiută de nimeni, aș fi trăit cu leafa mea sporita prin gradații, poate nu grozavă, dar în tot cazul mai mare decât pensia de 194 lei pe care mi-o dă Statul după 30 de ani de jug. Dacă aș fi fost „oricine", n'aș fi dat ocazie ministerului să mă umilească, propuindu-mi cu titlu de „ajutor provizoriu" 100 de lei pe lună, din fondul milelor. Sufle-

teşte vorbind, sunt ca Gina din *Casta-Diva* lui Leca: am îmbătrânit. Mă apropii de acel somn final din care nu te mai poţi deştepta. In inima mea, zadarnic ar căuta cineva flacăra de odinioară; ar găsi-o stinsă, şi'n cenuşa ei cu regret citesc cât de viu a fost odată focul. Cu cât mă depărtez de ce a fost, dacă mi-arunc ochii înapoi, să mai văd pe unde am trecut, patimile, simţimintele, bucuriile, durerile, toate îmi apar micşorate, aproape şterse, pierdute în zare. Nu mai aştept decât o mare, o ultimă mângâiere: aceia care ne adoarme fiinţa, pentru a ne uşura sfârşitul".

Crud adevăr, sfâşietor de crud!

Sa fii zeci de ani centrul de adoraţie publică, sărbătorită cum n'a fost altă artistă româncă; să te consumi într'o continuă emoţie şi să transmiţi aproape o viaţă de om emoţii şi sensaţii altora, să captivezi şi să înalţi sufletele, să mişti, să zgudui, să cutremuri, să înfiorezi, să storci lacrimi vreme de 30 de ani, cu preţul zdruncinării nervilor şi sănătăţii tale, şi când suptă de vlagă şi de viaţă, te retragi, glorie a artei române, să te odihneşti, Statul darnic şi generos cu valorile lui reale, te încununa cu 194 lei pe lună — citiţi bine, *una sută nouă zeci patru lei* — şi pe de-asupra, o onoratoare atenţie: *100 lei din... fondul milelor!*

Aveam dreptate când a doua zi după ce am citit în ziare, seria noilor pensionari de atunci şi dreptul cuvenit fiecăruia, să improvizez în clipa aceia de nestapânită revoltă, această amară reflecţie:

S'ajungi aci, pensionară
C'o recompensă de ocară,
Ce trebuia să fii ce-ai fost:
A noastră cea d'intâi artistă?..
Puteai să fii telefonistă,
Sau... şi mai prost!

NOTTARA

Din cercul nostru de acum vreo 57 de ani alcătuit de *Costache Nottara*, *Delavracea*, *Ghionis*, secretarul „Reviste Noui" câte odată *Vlăhuţă*, Cneazul *Cantacuzino*, *Catina*, *Eracle Holban* şi cu mine, şi poate încă unu

sau doi pe cari nu mi-i mai amintesc. cel mai afecţionat de noi era *Nottara, Costache* cum îi ziceam noi. în locuinţa căruia ne strângeam serile. până târziu noaptea. fiindcă dintre noi toţi burlaci. singur Nottara avea gospodăria încăpătoare ca unul ce fusese proaspăt despărţit de prima lui soţie. artista dela *Naţional*, Amelia Velner, fostă mai pe urmă Hasnaş.

Locuinţa aceasta a lui *Costache* era situată în colţul străzii *Dr. Marcovici* dela intrarea în Cişmigiu. chiar pe locul unde s'a clădit hotelul „Opera".

In casa aceasta primitoare a lui *Nottara*, am petrecut interesante nopţi. profitând de instructivele discuţiuni despre artă. în cari se distingeau cei doi mai pricepuţi meşteri *Delavrancea* şi *Nottara*.

S'a scris când-va în presa noastră că pe Nottara l'ar fi scăpat de figuraţie *Ascanio-Olănescu*. Absolut inexact : pe Nottara l-a observat de câteva ori ca figurant în scenă. *Dumitru Stăncescu*, povestitorul care în literatura noastră se situează îndată după *Unchiaşul sfătos* (Petre Ispirescu) şi a atras asupra lui atenţia unchiului său *C. Stăncescu*, directorul general al teatrului. care l'a scos din anonimat. Adevărul este că fără spiritul de observaţie al lui *Dumitru Stăncescu*, cine ştie câtă vreme mai rămânea în umbră *Nottara*.

Altceva a vrut să spună scriitorul acestei versiuni şi anume că : după ce Nottara a fost dat scenei şi după ce a jucat cele dintâi roluri cu un succes rar întâlnit, care l-a scos repede în evidenţa, *Olănescu-Ascanio*, a cărui operă teatrală a fost în deosebi apreciată şi a ţinut afiş stagiuni întregi. cu deosebire cu *Pe malul gârlei*, l-a recomandat călduros viitorului director general — nu pot preciza dacă *Ion Ghica* sau *Grigri Cantacuzino* — ceia ce este într'adevăr lăudabil pentru Ascanio. dar nu înseamna că el l-a scos din anonimat pe Costache Nottara.

Ştiu cu aceiaşi preciziune că cel d'intâi rol important în cariera lui Nottara, a fost „Don Salust" din *Ruy-Blas*, care a făcut sensaţie în presa de atunci, rol de unde începe vertiginoasa ascensiune a lui Nottara şi după umila mea părere. care a fost şi a altora mult mai autorizată ca a mea. în afară de rolul lui „Frantz. Moore" din *Hoţii (Die Räuber)* ai lui *Schiller* a fost cel mai favorit rol al lui Nottara. rol de rezistenţă care l-a consacrat. pe care l'a îndrăgit de-a lungul întregei lui cariere şi în care a fost admi-

rat de toţi actorii de seamă cari au jucat la noi, între cari şi Coquelin şi Novelli şi Eleonora Dusé şi pare-mi-se şi de Zacconi.

Când acest mare maestru al scenei noastre a fost îndepărtat din teatru, împreună cu *Demetriad, Liciu* şi *C. Mărculescu*, de directorul *Al. Davila*, iată cuvântul meu din parlament contra acestei nedrepte măsuri din 1 Febr. 1906 (M. O. 241) :

« ..Am cerut cuvântul spre a aduce în faţa ţării un omagiu de admiraţie lui Nottara, acel stâlp puternic care timp de 30 de ani a ilustrat scena teatrului naţional.

In chestiunea conflictului ivit între artiştii Teatrului Naţional şi direcţiune, găsesc un amestec de atribuţiuni, găsesc că rolul direcţiunii a depăşit. Direcţiunea are atribuţia administraţiei şi judecarea lucrărilor ce se prezintă, însă în nici un caz nu poate să se amestece în atribuţiunile directorului de scenă, căci este cu neputinţă de admis ca directorul general, ori care i-ar fi competinţa în materie de teatru, să poată şti mai mult decât un versat care timp de 30 de ani a servit teatrul naţional cu credinţă şi iubire, făcându-şi totdeauna datoria cu deplină conştiinţă.

Vedeţi d-voastră cât este de indispensabil un Nottara în teatrul nostru : V'aş întreba ce s'ar fi făcut „Papa Lebonard" al lui *Jean Aicard*, dacă n'ar fi avut de interpret pe genialul Novelli ?... Ce soartă ar fi avut teatrul lui Alecsandri fără interpretarea lui Millo ?

Dacă s'ar pune chestiunea ca teatrul naţional să fie privit numai din punct de vedere material, direcţiunea n'ar avea decât să-l închirieze diferiţilor impresari de operă sau de dramă şi atunci de sigur, reţeta ar fi rentabilă, dar în acest fel se omoară acest institut de cultură naţională, creat cu atâtea jertfe de acei mari bărbaţi ai noştri cari au înţeles importanţa culturală a acestui institut naţional. Eu cred că Nottara care este şi profesor la Conservator, e mai în măsură de a judeca aptitudinile fiecărui artist, spre a putea interpreta un rol, decât directorul general. Trebue să ştiţi că mulţi din acei artişti cari astăzi au în teatru aplausele d-voastră, sunt elevii lui Nottara şi Nottara n'a fost un mofturos, pentru că atunci când răposatul Manolescu se supărase pe direcţiunea Naţionalului şi plecase să înfiinţeze teatrul dela Dacia, Nottara a luat pe seama lui interpretarea tuturor rolurilor lui Manolescu, iar de când a dispărut şi Iulian, niciodată Nottara n'a fost în conflict cu direcţiunea.

Nu mai departe decât acum câteva zile, împrejurarea a făcut să mă găsesc la Ploieşti la o reprezentaţie a lui Nottara şi mărturisesc că desele chemări la rampă şi aplauzele calde şi entusiaste ale publicului, mi-au dovedit că nu atât jocul lui Nottara era rezultatul aplauzelor, ci mai mult un protest de dezaprobare a cutreeratului scenelor de provincie, la care este silit acum acest mare talent.

Conchid, rugând respectuos pe d. ministru al instrucţiunii publice, a cărui solicitudine şi dragoste pentru tot ce este cultură şi dezvoltare spirituală o cunoaştem, să binevoiască a restabili ordinea în acest conflict şi a face să înţeleagă pe directorul acestui teatru că este o necesitate imperioasă ca Nottara şi Liciu să reintre la locurile lor de onoare".

GRIGORE MANOLESCU

Cum a reuşit *Grigore Manolescu* cu atâtea defecte fiziceşti şi cu lipsa aproape completă a însuşirilor fireşti pentru scenă, să ajungă totuşi un fanatic amant al scenei şi o reputaţie de mâna întâi în teatrul nostru, este o adevărată minune.

Şi totuşi explicaţia e foarte simplă : o putere de muncă excepţional de perseverentă şi o voinţă dârză dusă până la încăpăţânare, iată ce l-a susţinut şi l'a ajutat să răzbată, luptând eroic cu sărăcia, căci familia îl izgonise din casa în care cunoscuse belşugul şi luptând cu ignoranţa, căci nu terminase nici măcar gimnaziul şi mai cu seamă luptând cu defectele fizice cari, pentru scenă sunt de neînlăturat : un cap de o frumuseţe feminină care poate spune ceva lumii din afară de teatru, dar nu spune nimic pe scenă ; corp disproporţionat, fără mlădiere, picioare strâmbe cu umblet de raţă, braţe lungi ce-i treceau de genunchi, organ care pe lângă că peltícea, mai avea cusurul de a se înneca la cel mai mic efort. Acesta a fost marele şi puternicul vrăjmaş ce i-a stat în cale, cu care s'a măsurat şi pe care l-a înfrânt cu o crâncenă voinţă.

Datorită numai stăruinţii necurmate de ceas cu ceas şi zi cu zi a ajuns el să pună piciorul pe treapta pe care a stat în templul artei române

cei cinci sau şase aleşi între aleşii teatrului nostru, căci să nu se uite că Manolescu a scris, a citit, a migălit de dragul scenei, aşa cum n'a avut nevoie să facă alt actor din cei chemaţi la noi.

Grigore Manolescu în *Hamlet*.

Cel mai mic fiu din opt copii a unor părinţi avuţi şi de bună condiţie socială, *Grigore Manolescu* este din chiar vârsta liceului atras către teatru. Sub pretext că se pregăteşte să studieze legile ca să devină avocat şi ca atare are nevoe de Conservator ca să deprindă dicţiune, îşi amăgeşte familia până ce părinţii află că Grigore nu urmează conservatorul pentru avocatură, ci pentru scenă, căci în interval apăruse pe scenă şi jucase de câteva ori; o explicaţie violentă urmează între el şi părinţi, în urma căreia e izgonit din casă. Intrasigenţa tatălui îl lasă fără mijloc de existenţă şi ar fi fost la doi paşi de mizerie, dacă pe sub mână, fără ştirea tatălui, muma şi surorile nu l'ar fi ajutat.

În Conservator, n'a fost mai fericit: Ştefan Velescu pe lângă că-l primise la curs cu mare greutate, nu punea preţ pe viitorul lui, considerându-l ca o umplutură, din care cauză nici nu făcea alt apel la el, decât acela de a da replicile colegilor. Târziu de tot, văzând pasiunea de care era însufleţit şi îndărătnica lui stăruinţă, Velescu a consimţit să se ocupe şi de el.

ŞTEFAN IULIAN

Par' că-l am dinaintea ochilor, deşi a trecut mai bine de jumătate de veac de când nu mai este, sau mai bine zis, de când îi păstrăm amintirea.

Ce spirit scânteietor! Ce mare talent! Ce îmbelşugată întrupare de

însuşiri pentru scenă ! Şi la temelia acestor daruri naturale, nici o şcoală! Dacă acest excepţional talent ar fi fost cultivat dela obârşie, cine ştie dacă n'ar fi depăşit chiar gloria lui Millo !

Vocaţia îl împinge să se lepede de şcoală şi să urmeze cursul lui Costache Caragiale vreo jumătate de an, mai mult în glumă decât în serios şi pe la vre-o 16 ani nu mai urmează nici pe Caragiale, nici cea de a cincea clasă a liceului şi ca şi *Eminescu*, ca şi *Conta*, ca şi *Caragiale*, pleacă prin provincie ca soufleur al trupei *Fany Tardini*, iar ceva mai târziu revine în Bucureşti, unde *Naţionalul*, aflând că a deprins meşteşugul suflatului, îl angajează în aceiaşi calitate, unde nu stă prea mult şi trece pe scenă.

Şi iată aşa a intrat în carieră la 17 ani, când *Pascaly* atras de jocul lui natural, îi încredinţează roluri din ce în ce mai importante, culminând în „Nebunii din faţă" al humoristului *Pantazi Ghica* şi în *Rotarul*, roluri de unde începe adevărata şi vertiginoasa lui ascensiune. Drept este să recunoaştem că *Iulian* şi-a datorat renumele puternicului şi necontestatului lui talent, dar tot aşa de drept este să recunoaştem, aşa cum a recunoscut şi el, că în al doilea rând îşi datoreşte reliefarea poveţelor lui *Pascaly*, singura şcoală până la bursa dela Paris. Criticii teatrali din vremea aceia, aduceau lui Pascaly învinuirea că în mare măsură el este acela care a stricat gustul artei teatrale cu exagerările-i nesăbuite şi cu goana dupa efecte trezite. In parte, această părere este îndreptăţită ; în parte, fiind că trebue să se ţină seamă că teatrul de atunci era pentru atunci şi pentru lumea de atunci şi trebuia să placă acestei lumi. Or, aşa cum a fost, a plăcut şi deci şi-a îndeplinit menirea. Nu ţiu să dezvolt acest capitol ; nu-mi da pas extinderea volumului ; ceia ce ţiu să scot în evidenţă e faptul că Iulian datoreşte succesele dela începutul carierei, lui Pascaly.

După *Ioniţă Crâmpei* din „Rotarul" şi după *nebunul* din „Nebunii din faţă", începe maturitatea artistică a lui Iulian, cu : „Pe malul gârlei", „Haimanalele", „Lipitorile satelor", „Ce ştie satul nu ştie bărbatul", „Căzăturile", „Iulian e blond sau brun", „Domnul Choufleuri", „Sfredelul dracului", „Mincinosul", „Scrisoarea pierdută", „Noaptea furtunoasă", „Conu Leonida".

ARISTIDE DEMETRIAD

Cea mai aristocratică figură a teatrului românesc, mai aristocratică chiar de cât acelea ale lui *Nottara* şi *Millo*, descendenţi, unul din aristocraţia veneţiană şi a Bizanţului, celălalt din aristocraţia moldovenească de vreme ce *Costache Nottara* ca şi văru-său magistratul din Ploeşti *Const. Nottara*, descindeau dintr'un *Hrisant Nottara* „Duce de Veneţia" şi „Patriarh de Constantinopole". Se prea poate ca *Aristide Demetriad* să nu fi avut o obârşie aşa de veche, să nu fi avut nici chiar obârşia boierească a ţării noastre, să fi fost chiar o odraslă din popor; nu interesează; cu atât mai mare i-ar fi meritul în acest eventual caz, cu cât şi-a câştigat acest rang de distincţie evidentă, prin el însuşi, fără să fi avut model de imitat.

Şi această caracterizare i-am atribuit-o fără să o mai fi auzit-o din gura altuia. L'am văzut în „Hamlet", în „Vlaicu Vodă", în „Zefir", în „Petronius", în „Tokeramo"; l'am auzit declamând între acte, sau la câteva atenee populare de cartier, versuri din *Eminescu*, din *Vlahuţă*, din *Duiliu Zamfirescu* şi numai după aceea am mărturisit această părere a mea.

El obţinea toate efectele cerute de rol, fără nici un alt ajutor de cât acela al modulării vocii; fără cel mai mic gest, fără nici o schimbare de expresie a figurii, fără deplasare măcar de un pas. O stană de piatră care-ţi pironea privirea, mintea şi urechia la aceea ce rostea cu o căldură, cu un farmec şi cu o putere de convingere, în cât l'ai fi ascultat o viaţă întreagă, rugându-l să spună şi iar să spună, să nu mai contenească. Ce enormă diferenţă între magica atracţie a cuvântului lui şi aceia a artiştilor cari fac sforţări ca să obţină efectele pe cari *Ar. Demetriad* le stăpânea cu o linişte impresionantă. pe când singură vocea da expresia fie cărui moment al monologului.

Cu acest mare dar, pe lângă celelalte mari calităţi şi pe lângă cultura lui de dincolo de cea a teatrului, a slujit vreme de aproape 30 de ani *Ar. Demetriad* scena *Naţionalului* şi în general teatrul românesc, într'o viaţă ce n'a dăinuit nici şase decenii.

El rămâne însă în galeria celor ce au ilustrat teatrul nostru, printre cele mai strălucite talente ale ei.

PETRE LICIU

Până chiar în ziua de azi a rămas ciudată concepţia strâmtă la noi, că a îmbrăţişa actoricescul meşteşug, ar fi o nenorocită alegere de carieră, concepţie care dacă a fost aşa înţeleasă de trecuta generaţie, ea rămâne inexplicabilă pentru generaţia de azi, care a avut posibilitatea să se convingă de consideraţia ce şi-au câştigat mai de mult aiurea şi mai de curând la noi, această nobilă şi jertfitoare carieră, dacă bine înţeles îţi simţi vocaţia şi te încrezi în puterile tale.

Ca şi *Millo*, ca şi *Gr. Manolescu*, a avut aceiaşi dârză opreliște de a calca scena din partea părinţilor. *Petre Liciu*, cu singura deosebire că *Liciu* a făcut şi pofta părinţilor şi pe a lui, studiind Dreptul şi Conservatorul, absolvindu-le pe amândouă şi desigur afirmându-se în amândouă, daca chiar după ce-şi încropise o clientelă în tribunal, n'ar fi părasit-o, ca să ramână întreg al scenei către care se simţea mult mai atras.

Liciu înţelesese ceia ce părinţii lui n'au înţeles decât mai târziu, că nu poţi parveni într'o carieră la care eşti silit, când toată fiinţa şi toata vlaga te chiamă către o alta care ţi-e dragă.

Cine i-a urmarit jocul pe scena Naţionalului, n'a putut sa uite succesivele triumfuri ce a repurtat în scurta lui viaţă de 41 de ani. Şi astăzi, dacă închid ochii, îi văd aureola creaţiei lui *Lechat* din „Banii" (Les affaires sont les affaires) care m'a impresionat cu deosebire şi mi-a format atunci convingerea că atât de impecabil a fost redat acest tip, că nici un alt mare actor al nostru n'ar fi putut da o creaţie mai puternică.

Trebue ţinut seamă că el încă de timpuriu nu era resistent, fiind mai mult suferind decât zdravăn şi pe de asupra şi dornic de a-şi colinda ţara, toată ţara care fusese a noastră, ca pe lângă arta, să facă dovada de patriotism, de arzătoarea lui dorinţă de a fi actorul mare al unui regat mare.

Regretatul nostru *Iorga* îşi pusese mare nădejde în el, care din proprie iniţiativă s'a pus la dispoziţia *Ligii culturale* al cărei îndrumător era profesorul Iorga, ca să facă prin scenă, propaganda naţionalistă pe care tot românul din vechiul regat se străduia s'o întreţină prin toate mijloacele ce-i stau la'îndemână. De sigur, dacă *Liciu* n'ar fi închis ochii aşa de tânăr, propaganda lui ar fi folosit îndoit cauzei pe care o urmărea cu entusiasmul şi flacăra românismului lui curat şi fără preget.

O alta mare figură a teatrului nostru, l'a văduvit de prezenţa ei atât de scumpă, de preţuită şi rămasă de-a pururi în analele lui.

ION PETRESCU

Iată un artist conştiincios, devotat scenei şi reuşind ca nici un altul, să scoată dintr'un rol de mică importanţă ,o adevărată creaţie de artă. Aduceţi-vă aminte între altele, de chipul adevărat magistral în care interpretează el scena teatrului în teatru din *Hamlet*, în rolul directorului trupei de care se serveşte *Hamlet* ca să sondeze pe regele şi pe mama lui, soţia fostului rege. Un debit de nimica toată, dar zis cu atâta corectitudine scenică, cu atât discernământ şi cu atâta înţelegere a rolului, că mi-ar fi plăcut să-l aud de repeţite ori. Mărturisesc că n'am lipsit într'o stagiune nici odată când pe afiş era *Hamlet*, numai şi numai să-l mai ascult pe *Petrescu* în rolul pomenit.

Artistul acesta atât de îmbelşugat înzestrat, care a slujit peste 60 de ani dintr'o viaţă de peste 80, cu o conştiinţiozitate fără pereche în teatrul nostru, n'a pretins nici odată altceva decât ceea ce i s'a încredinţat să joace, fără nici o preferinţă şi fără nici o obiecţie, deşi ar fi putut-o face, ca unul ce era şi stimat şi iubit sincer dela director până la ultimul slujbaş al Naţionalului.

El n'a împrumutat nimic în creaţiile lui nici dela colegi nici dela marii artişti streini ce ne veneau în turnee. In tot ce a creat, a fost el şi numai el: în *Hamlet, Răzvan şi Vidra, Magda, Despot Vodă, Fântâna Blanduziei, Ovidiu, Regele Lear, Trilogia* lui Delavrancea, *Chemarea Codrului, Vlaicu Vodă, Romeo şi Julieta, Domnul Notar*, în rolurile din teatrul lui *Caragiale* şi în mai tot ce a interpretat el într'o carieră de peste 60 de ani, un lung repertoriu din care am văzut numai o parte şi pe care nici pe aceasta nu mi-o mai amintesc în întregime.

Mi-a rămas însă întreagă amintirea scumpă a remarcabilei lui personalităţi, care a contribuit, la rând cu cei mai aleşi dintre maeştrii scenei, la înălţarea artei dramatice la noi.

Ion Petrescu trece, în teatrul românesc, printre fruntaşii lui, nimbat de aureola consacraţilor.

ION BREZEANU

Alt artist de seamă al teatrului nostru. inimitabilul creator al atâtor roluri ce stăruesc şi azi în amintirea celor ce i-au cunoscut jocul lui totdeauna aprofundat studiat şi vor stărui şi după noi transmise generaţiilor viitoare din ceeace a rămas scris despre el.

Pe cât a fost de adorat în teatru. pe atât a fost de apreciat şi în afară de el, de pe urma comunicativităţii lui plină de farmec şi a spiritului lui de proverbială fecunditate şi spontaneitate. calităţi cari nu puteau să nu se apropie de aceiaşi scânteietoare vervă spirituală a prietenului lui. *Caragiale*. cari s'au nemurit reciproc : fiindcă nu se ştie dacă reputaţia lui *Brezeanu* ar fi atins apogeul la care a ajuns fără teatrul lui Caragiale. tot aşa precum nu se stie dacă maestrul *Caragiale* ar fi stat pe piedestalul pe care stă şi va sta în literatura noastră, fără prezenţa în teatru a lui *Brezeanu.*

Ştiu bine din însuşi gura lui *Caragiale* la Ploeşti. că la prima repetiţie a „Scrisorii pierdute". a rămas mirat de chipul magistral în care *Brezeanu* îi interpretase tipul cetăţeanului turmentat. interpretare la care el nu se aşteptase şi care l'a mişcat atât de profund. în cât nu s'a putut abţine de a nu îl îmbrăţişa pe loc.

Imi închipui că tot asemenea neaşteptată impresie trebue să-i fi făcut lui *Caragiale* magistrala interpretare a lui *Brezeanu* în rolul lui Ion din Năpasta lui.

Artist de frunte din fruntaşa pleiadă a contimporanilor pe cari îi pomenirăm până aci. *Ion Brezeanu,* iese în îndreptăţită evidenţă în această nemuritoare galerie a slujitorilor teatrului românesc.

* * *

Despre ceilalţi artişti şi artiste ai teatrului nostru, dintre fruntaşii lui. regret că nu pot scrie aci meritata admiraţie ce li se cuvine. ne având posibilitatea să le cunosc jocul. lipsind 30 de ani din Capitală. tocmai timpul când aceste recunoscute reputaţiuni ale scenei româneşti se produceau.

PAUL GUSTI

Deşi a închis ochii de curând. aş comite o neiertată nedreptate. dacă nu chiar o impietate. dacă pomenind. chiar aşa sumar. despre teatrul nostru. aş da uitării pe *Paul Gusti,* al cărui nume rămâne strâns legat de

Teatrul Naţional, în care fără întrerupere, a crescut, a muncit şi a trăit vrednicul slujitor neobosit *Paul Gusti*, vreme de 67 de ani din 84 câţi a trăit.

Ceeace a înfăptuit această venerată figură a teatrului românesc, este o operă de vastă propoţie ce ţine de domeniul miracolului : a înscenat vre-o 600 de piese, a localizat vre-o 35 altele şi din acestea 18 pentru *Naţional*; a tradus cam 70 de drame, tragedii şi comedii şi a adaptat şi tradus 44 librete de operă, iar pe dinaintea ochilor i s'au perindat atâţia şi atâţia mari artişti dintre bătrâni : Millo, Pascaly, C. Caragiale, Ştefan Velescu, Frosa Popescu şi Frosa Sarandy, Gr. Manolescu, Anestin, Hagiescu, Iulian, Mateescu, Nottara, Aristizza Romanescu, Sturdza, Liciu, Ar. Demetriad, Maria Ventura şi Maria Voiculescu, Bulandra, Maximilian. Storin şi câţi alţii n'or mai fi primit sfaturile şi îndrumările lui !

Când l'am cunoscut pe *Nottara* în 1887, l'am cunoscut şi pe *Gusti* şi ca şi el am văzut şi eu jucând pe întemeetorii scenei noastre, pe batrânii pe cari ii pomenii aproape pe toţi, el însă mai mulţi ca mine, având vreo patru ierni peste ale mele ; de altfel era şi mai îndreptăţit, fiindcă aş putea spune ca s'a trezit în teatru, a copilărit în el şi a albit în el. Şi în câte calităţi nu l'a' slujit ! A copiat roluri, a suflat, a tradus piese, a jucat în ele, a regizat, până ce a ajuns povăţuitor stăpân pe toate tainele teatrului, cunoscător ca nimeni altul. De aceea a şi deţinut un fotoliu în consiliul de administraţie al *Naţionalului* şi chiar pe acela al direcţiei generale. Şi nu ştiu dacă cumva nu va fi făcut parte şi din comitetul de lectură. căci dacă nu va fi fost, spre paguba institutiei a fost, căci, rămână vorba între noi. ce nesăbuită combinaţie de comitet de lectură am apucat noi în compunerea lui câte odată, zic „câte odată". fiindcă au fost şi compuneri ideale.

Şi aşternând aci aceste câteva amintiri despre el, mă gândesc cu legitimă melancolie, la ziua când *Gusti* n'a mai putut fi zilnic al teatrului, aşa cum fu până mai deunăzi, ca în propria-i casă. Făcut-a şi el ca arhivarul lui *Maupassant* (parcă Maupassant) care deşi pensionat, paşii lui se îndreptau involuntar în fie ce dimineaţă spre arhiva unde mersese 40 de ani zi de zi şi numai după ce-şi vedea scaunul ocupat de înlocuitor, îşi revenea la realitate şi pleca cu părere de rău în suflet şi cu doi stropi de lacrimi între gene.

Puţini dintre aleşii teatrului, au făcut pentru el, ceeace a făcut *Gusti*. Opera lui, în vremea acestor peste şase decenii, cât a fost nelipsit din tea-

tru, pusă volum lângă volum, povaţă lângă povaţă, preocupare lângă preocupare, grijă lângă grije şi regizare lângă regizare. ar închega una cu adevărat monumentală pentru teatrul românesc şi o iluminată aureolă pe fruntea lui *Paul Gusti*.

AL. DAVILA

Printre directorii cari s'au bucurat de o deosebită consideraţie în vremea mai apropiată de ziua de azi, a fost şi Alexandru Davila care trecea drept şi un excelent interpret de roluri şi de cunoscător reputat al teatrului francez de pe vremea Ludovicilor şi mai cu seamă al teatrului francez contemporan cu el.

Şi cu toate acestea, Davila, chiar în zilele gloriei lui, a îndurat unele acuzaţiuni de uzurpare a dreptului de proprietate asupra operei care-l consacrase, asupra lui *„Vlaicu Vodă"*.

Înregistrez fără niciun comentariu versiunile ce au circulat în vremea aceia:

Partizanii cari contestau lui Davila paternitatea lui *Vlaicu Vodă*, pretindeau că e inadmisibil ca un creator al uneia din cele trei sau patru perle din întreg repertoriul teatrului românesc, aşa cum unanim s'a recunoscut că a fost şi a rămas *Vlaicu Vodă*, să se resemneze la această unică creaţie; că Davila n'a' vorbit limba lui *Vlaicu Vodă* şi că cunoştinţele lui în domeniul Istoriei noastre, nu-i puteau descoperi un subiect care cerea un studiu mai aprofundat; iar partizanii versiunii contrarie, susţineau că faptul de a se fi oprit la *Vlaicu Vodă*, nu se datoreşte lipsei de inspiraţie şi de documentare, ci numai de împrejurarea de a fi fost peste măsură de absorbit ca director al „Naţionalului", care-i reclama întreaga preocupare şi tot timpul disponibil; că limba din *Vlaicu Vodă* este aceiaşi pe care a scris-o în „Baltagul", ceea ce mai face şi dovada că îl pasionau şi subiectele Istoriei noastre.

Partizanii acestei din urmă versiuni îi scoteau în relief lui Davila calităţile lui de subtil interpret în toate rolurile în cari a apărut, dăruire pe care i-o recunoaşteau şi detractorii, cari însă se mai deosebeau de partizanii lui în ce priveşte părerea acestora că Davila ar fi fost un excelent director de teatru, afirmaţie contestată de partea adversă care susţinea că departe de a fi avut această calitate, din potrivă, n'a fost iubit în teatru din cauza atitudinei lui intransigente ce mergea până la jignire şi chiar la mo-

lestare şi invoca cazul îndepărtării din teatru a unor reputaţiuni ca *Nottara, Liciu, Aristid Demetriad, Const. Mărculescu*, ş. a.

Cam acestea au fost părerile pro şi contra asupra versiunii ce a circulat un bun crâmpei de vreme, după entusiasta primire ce s'a făcut lui *Vlaicu Vodă* a lui Davila, dela premieră, şi care s'a produs chiar şi pe timpul directoratului lui, fără însă ca Davila să fi primit să răspundă.

Opera

Deşi aveam acum 60 de ani şi mai bine, Conservator de muzică vocală şi instrumentală, n'aveam în schimb nici operă, nici operetă, nici ansambluri de orchestră, întru cât orchestra bătrânului *Louis Wiest* n'avea în ea nici unul din elementele din cari era alcătuită, aceste elemente fiind formate şi angajate de însuşi Wiest. Şi să nu se creadă cumva că Conservatorul nostru n'ar fi avut catedrele respective : clasă de cânt, de pian, de vioară, violă, violoncel, de flaut, de clarinet, oboe, fagot şi de alte câteva instrumente de coarde şi de suflu, iar în schimb, opera ne venea din Italia, opereta din streinătate şi orchestra tot de peste graniţă, până ce nici corurile dela biserici nu se recrutau dela Conservator, ci din elemente pregătite în particular.

Trupele de operă pe cari ni le aduceau din Italia bătrânul profesor şi compozitor *Feliciano Franchetti* care avea o splendidă voce de bas, împreună cu *Steriade*, meloman şi recunoscut cunoscător într'ale muzicii, îşi aveau reprezentaţiile tot sub cupola „Naţionalului", alternând cu trupa noastră dramatică, trei reprezentaţii una şi patru cealaltă, şi invers, ca pe rând fie care să aibă o Duminică, sărbătoare ce întrunea la noi un mai îmbelşugat număr de spectatori.

Cu trupe de acestea am auzit noi pe vremea aceea : *Sonnambula, Martha, Norma, Oberon, Trovatore, Ebrea, Africana, Traviata* şi alte câteva din repertoriul italian şi mai ţin minte că una din ele a fost cu deosebire apreciată având soprană pe vestita *Gabi*, contraltă pe *Prezzioni*, un bun tenor căruia nu-i mai reţin numele, ca şi al baritonului, iar basul *Marcassa* care pentru prima oară a fost auzit la noi lansând triluri pe bas şi care avea o voce aşa de puternică în cât reprezentaţiile în spre primăvară, când uşile dela teatru erau deschise, vocea de bas profund a lui *Marcassa* răzbea peste

Calea Victoriei până la trotuarul dela cofetăria de peste drum a lui *Varga*, devenită mai apoi cofetăria *Riegler*.

Opereta

Ca şi Opera, Opereta s'a ivit la noi mai târziu.

La început s'au manifestat câteva trupe streine, printre cari faimoasa trupă franceză a neuitatei *Judic*, o frumuseţe printre cele dintâi ale Parisului şi remarcată la noi, pe lângă o voce de o claritate rar întâlnită, după cum s'a scris în Franţa şi s'a afirmat şi în presa noastră. Dela ea am auzit şi am înţeles tot farmecul cupletelor pline de vervă din *La fille du régiment* şi din *Perichola*. Tot din Paris a mai cântat la Naţional, trupa de operetă a vestitei *Decroza*, cu duiosul tenor *Amory*, belgian ce n'avea un timbru puternic, dar o fineţe şi o dulceaţă ce reieşau mai cu seamă în comitet restrâns.

La noi, începuturile genului le-ar fi făcut baritonul *Poenaru*, pare-mi-se, până ce s'a înjghebat cea dintâi trupă bine alcătuită şi condusă de *Grigoriu*, pe care am auzit-o mai des vara în grădina fostă Oteteleşeanu şi în care obţineau succese : *Carussy*, *Ciucurete*, *Maximilian*, *Leonard*, *Florica Florescu* şi baritonul *Poenaru*, şi cari cântau : „Mascota", „Perichola", „Betelstudent", „Fire de artist", ş. a.

Ţin să remarc aci, că acela dintre ei care era favoritul trupei şi care aducea la cassă cele mai umflate reţete era tocmai acela care n'avea chemare pentru acest gen de spectacol, regretatul *Leonard*, un prea frumos tânăr ce în scenă apărea şi mai frumos, dar care nu cunoştea muzica, n'avea voce şi nici joc de scenă.

Atenee

Ateneul Capitalei pe care l'am apucat în copilărie, pe locul unde este astăzi maidanul alăturat aripii Operei române, era la începuturile lui. In el am asistat, în liceu fiind, la conferinţele al căror subiecte nu mi le mai amintesc, rostite de *V. A. Urechiă*. de *Petre Grădişteanu*, de *Gr. Păucescu*. de *Oscar Eliatte*, pare-mi-se şi de profesorul *Gârbea* şi probabil că vor mai fi fost câţiva de cari nu-mi mai amintesc.

Ateneul din gura Cişmigiului, ce face faţă actualei clădiri a ministeru-

lui Apărării naţionale, avea sala de conferinţe cu deosebire spaţioasă în care aveau locuri 6—700 de persoane, cu o scenă destul de mare pentru clădirile de atunci, cu o tribună înaltă, iar tavanul avea o înălţime considerabilă cum nu exista alta în Bucureşti, cu siguranţă dincolo de 8 metri.

Şi îmi pare foarte curios cum această cea mai încăpătoare sală din Capitală, n'a stat niciodată la dispoziţia clientelei diferitelor partide politice ce se perindau la cârmă, când toate celelalte săli, ce nu îndeplineau nici pe departe condiţiunile prielnice ale acesteia, erau luate cu asalt slujind la întrunirile pe cartiere, în cari mai după fiece ridicare de şedinţă, se încheiau cu păruială şi chiar cu ciomăgeală.

Importanţa cea mare a ateneelor din toate centrele mai răsărite din ţară, s'a evidenţiat odată cu înfiinţarea ateneelor populare mai întâi în Moldova la *Pomârla* unde este azi un liceu, la *Ploieşti*, înfiinţat de profesorul de elină *Ion Nisipeanu*, tatăl lui *Nispeanu* tot profesor în Bucureşti, fost preşedintele Asociaţiei profesorilor secundari.

Acela însă care a desfăşurat cea mai intensă muncă întru înfiinţarea ateneului popular la sat, a fost regretatul *Ionescu Lungu*, fostul preşedinte al Asociaţiei Invăţătorilor şi învăţătoarelor din România şi fost deputat, o adevărată podoabă a învăţământului sătesc, întocmai ca şi regretatul stegar *Dobrescu-Argeş*, aşa în cât se poate spune că ideia a pornit din Argeş şi s'a înfăptuit în Prahova.

ARTA

Picturală — Sculpturală — Decorativă — Arhitectonică — Ceramică — Expoziţii — Salonul — Muzee

PICTURA

Nu numai eu, ci toţi contimporanii mei, am putut vedea acum vreo şapte decenii, cam ce marfă picturală atârna pe pereţii interioarelor înlesnite de prin locuinţele bucureştenilor din vremea aceia; în cea mai mare parte — afară de câteva case mari boiereşti cari îşi comandase portretele familiei la pictori streini — n'ai fi întâlnit decât reproduceri culorate de cromo litografii de elementar prost gust, reprezentând aproape invariabil, aceleaşi subiecte istorice: intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia şi alte câteva la fel, peisaj orăşenesc şi portrtele celor ai casei, toate luate după meşterii de atunci: *Lecca, Negulici, Mihail Dan. Carol Popp de Satmary,* tatăl pictorului *Alexandru Satmary* un talentat pictor şi el, care însă s'a distins mult mai târziu, căci abia de unăzi a închis şi el de veci ochii.

A trebuit să vină după maeştrii aceştia o generaţie de maeştri mai pregătiţi, mai talentaţi şi mai iniţiaţi, pentru ca interioarele căminelor bucureştene să ia o altă înfăţişare mai puţin monotonă, sub influenţa binefăcătoare a acestor noui veniţi, majoritatea fiind marii exponenţi ai artei picturale la noi, parte cu studii în străinătate, parte cu ele după ce se relevaseră mai întâi în ţara. Aşa a sporit treptat reputaţia artei picturale la noi cu ivirea fruntaşilor cu cari ne fălim şi astăzi: *Aman, Stăncescu, Grigorescu, Andreescu. Tătărăscu, Henţia, Valenstein, Serafim, Trenk, Voinescu, Mihăilescu, Aricescu, Alpar, Vermont, Baltazar, Bassarab, Luchian, Strâmbu, Ange, Mirea. Canisius. Al. Satmary,* etc., etc.

Dela acest început şi până astăzi, au intervenit treptat, e drept, însă vertiginos, atâtea premeniri de sisteme, de metode şi de mode în domeniul mai întâi al picturii, că cu toată bunăvoinţa ce ar vrea cineva să se orienteze, mai rău se rătăceşte, căci în decursul nici a şase decenii împlinite, după ce am deprins *clasicul* cu care ne obicinuiseră cei pomeniţi aci, am adoptat, în urma urmaşilor acestora cari ne-au adus modele curente ale străinătăţii, treptat-treptat şi relativ la intervale scurte: *impresionismul, expresionismul, futurismul, cubismul, dadaismul,* şi după atâtea rătăciri-isme, ne-am proptit în *constructivism* şi *suprematism,* fie la ele acolo.

Iată părerea unui reputat critic, de artă francez, *Camille-Manclair,* părere apărută în chiar editorialul lui *Figaro,* la scurtă vreme după încetarea războiului 1916—1918. Traduc esenţialul :

„*Farsa artei vii.* — Când vi se vorbeşte de *tânăra şcoală de pictură,* poate că vreţi să înţelegeţi prin ea ansamblul artiştilor francezi în vârstă de la 20 la 40 de ani, cari, sănătoşi, activi, silitori, exprimă concepţiuni diferite, însă unificate prin talent şi sinceritate. Vă înşelaţi. Şcoala franceză, *arta vie,* constă în vreo treizeci de pictori extremişti, dintre cari unii streini, impuşi de un consorţiu de negustori. Doar pentru aceştia există cota, publicitatea plătită, mecanismul vânzărilor fictive, zelul samsarilor, vitrinele cartierelor frumoase, sau leproseriile din Montparno şi din strada Senei, farsa şi afişele pompoase ale şarlatanilor.

Dar ceilalţi ? Oh ! E foarte simplu. Ceilalţi sunt consideraţi morţi. Nu sunt cunoscuţi în consorţiu şi în revistele şi ziarele *artei vii.* Şi dacă le pronunţaţi numele, vă zâmbeşte cu milă. Sunt nişte fosile, nişte academicieni, nişte premii ale Romei, nimica toată. Din fericire, deşi morţi, mulţi din aceşti ucişi se simt destul de sănătoşi. Pictori ca Lebasque, Flandrin, Espagnat, Roussel, Bontet, Jouve,, Guerin, decoratori ca Jaulmes şi Durand ; gravori ca Naudin, Bronet, Jou, Schmied, Chahine, Belot, cari nu sunt nici academicieni, nici trăzniţi, cari nu confundă modernismul cu urâciunea deformatoare şi cu nebunia, fac ce pot ca să trăiască, să producă, să merite stima datorită talentelor şi caracterelor lor... Inăspritul ostracism al acestor oameni a fost în parte responsabil de anarhia actuală. Astăzi rolul lor nefast este josnic reluat şi înrăutăţit de negustori. Şi nu în numele unei dogme congelate, ci în numele trinităţii „reclamă", „combinaţie" şi „parale" şi-au constituit trustul domnii aceştia din galeriile Levy-Tripp, Bouc, Chuant,

Rossenschvein, Bloode Pig and Co. Cine refuză cubismul, sălbăticismul, sau deformaţia expresionistă, e exclus de la taraba lor cu bunuri...

Nobila expresie de *artă vie* astfel acaparată şi coruptă, constitue aşa dar o neînţelegere perfidă, cu care trebue să se sfârşească odată. Să nu mai vorbim de trăzniţi : graşi, rumeni, îngropaţi în rente şi cocoţaţi în maşini şi ville, ei au devenit Gerome-ii şi Cabanel-ii ceasului acestuia. Dar înapoia acestor noui îmbogăţiţi se ridică o generaţie de nemulţumiţi. Adevăraţi artişti, din cari am numit câţiva, se mulţumesc să considere viclenia cu un dezgust suveran. Dimpotrivă, scrâşneli scăpără printre excluşii din Salonul de toamnă... Aceasta e partea sinistră a farsei. Numeroşi gură-cască, văzând ridicate în slăvi şi acoperite cu aur lucruri grosolane şi absurde, au crezut că şi ei sunt în stare să încerce norocul. Mulţimea păcăliţilor fusese momită de cele 40 la sută. Organizatori ai imensei farse zisă „arta liberată", să aibă cel puţin o privire de milă pentru victimele acestea ale falsei vocaţiuni. Sunt ocupaţi să-şi numere strânsura, să cucerească muzeele, să creeze academii şi să continue o bibliografie a „maeştrilor noui" ale căror chipuri şi dări de seamă vor face să pufnească de râs pe istoricii şi amatorii unui viitor apropiat. Intr'o epocă unde se ia cantitatea drept calitate, unde se produce şi se vinde pe repezeală, esenţialul e să te grăbeşti să strângi avere; căci va veni o zi în care trăzniţi, cubişti, suprarealişti vor fi la rândul lor consideraţi ca vechituri de către un nou val de îndrăzneţi avizi, şi simt aceasta de pe acum, ştiu că dârzul egoism le va fi înapoiat cu vârf şi îndesat, că vor pieri cu toţii.

Poate că nu e prea departe ziua în care farsa se va prăbuşi sub huiduelile unui tineret înşelat şi în care se va cinsti pe bună dreptate artiştii Franţei cari au aşteptat în linişte, într'o viaţă simplă şi fericită a muncii îndeplinită cu scrupule şi bucurie, sfârşitul acestei specule, acestei neruşinări, acestei epilepsii".

SCULPTURA

Până acum vreo 70 de ani nu exista nicio statue pe pieţele Bucureştilor şi foarte probabil nicăeri în ţară. De atunci încoace, au început să apară treptat, cam în ordinea aceasta: *Mihai Viteazul*, pe locul unde se ştie, din faţa Universităţii, statue ce ar fi întârziat mult să fie arătată publicului, dacă studenţimea din vremea aceia, n'ar fi zmuls într'o noapte pânza ce o

acoperea de mai bine de doi ani, act de turburare de ordine, ce a avut drept urmare, arestarea capilor studenţimii, printre cari şi regretatul *Alexandru Serghiescu* fost magistrat şi deputat, un bun român şi un mărinimos suflet A urmat la scurtă vreme statuia lui *Heliade Rădulescu*, supranumit „părintele literaturii române", statue aşezată tot în faţa Universităţii în rând cu aceia a lui Mihai Viteazul şi apoi, rând pe rând, *Spătarul Cantacuzino* în curtea spitalului Colţea; statuia lui Gheorghe Lazăr în rând cu *Heliade Rădulescu, Mihai Viteazul* şi *Spiru Haret* pe acelaşi bulevard al Universităţii; *monumentul pompierilor* din faţa cazărmii lui Cuza; monumentul *Ion Brătianu* din piaţeta dela încrucişarea bulevardului Brătianu cu str. Colţei; statuia *Pake Protopopescu* în piaţeta ce-i poartă numele pe bulevardul Pake, statuia lui *Alexandru Lahovary* pe piaţa cu acelaş nume la capul bulevardului Regele Alexandru al Jugoslaviei; statuia *Mihai Kogălniceanu* pe bulevardul Elisabeta, statuia *Take Ionescu* pe bulevardul ce-i poartă numele; *Lascăr Catargiu* bulevard Take Ionescu; statuia *Barbu Catargiu* la poalele Patriarhiei; monumentul *Jertfa franceză în războiul Intregirii* din Cişmigiu, monumentul *Aviaţiei* de pe şoseaua Jianu, *Grupul* din capul şoselei Kiseleff, al *Independenţei* din piaţeta ministerului Apărării Naţionale în faţa intrării în Cişmigiu; *Vasile Lascăr* pe strada cu acelaş nume, grupul *C. F. R.-iştilor* din piaţa gării de Nord, grupul de pe bulevardul *Cotroceni*, statuia vânătorilor dela *Cotroceni*, monumentul *Leul* dela cazarma Geniului, monumentul dela biserica Silvestru şi numeroase busturi acoperite şi descoperite, pe la Universităţi, şcoli, parlament şi cimitire, la şoseaua Kiseleff *Delavrancea, Dissescu* dela facultatea de Drept, dela liceul Şincai, *Haşdeu* şi *Onciu* dela Arhive, cele douăsprezece busturi ale *scriitorilor* din grădina Cişmigiu, unde se află de o parte bustul lui *Panu.*

Cu o oarecare aproximaţie, autorii operei citate aci, ar fi aceştia: Lascăr Catargiu (Mercier), Alex. Lahovary (Dubois), Heliade Rădulescu (Ferrari), Mihai Viteazul (Carrier Belleuse), Brătianu Ion (Dubois), Take Ionescu (Dubois), C. A. Rosetti şi mon. pompierilor (W. Hegel), Vasile Lascăr (Horvath), iar Ion Georgescu are numai în Capitală, fără să menţionam lucrările-i din Iaşi, dela Târnova şi de aiurea, următoarele lucrări : monumentele *Gh. Lazăr* şi *Pake Protopopescu* şi busturile : *Alecsandri. Bolintineanu, Eminescu, Ion Brătianu, C A. Rosetti, gen. dr. Davila, gen. Cernat, gen. Florescu, Kreţulescu.*

In fruntea tuturor, stă monumentala operă a înzestratului maestru de

europeană reputaţie *Ivan Mestrovici*, care după ce a ilustrat cu măiestrita lui daltă ţara lui de origină cu nemuritoare opere de artă şi câteva mari centre europene: *Moise, Maternitate, Bustul eroului Banovici, Mama*, mausoleul *Vidovdanski* (interior şi exterior), ne-a redat şi nouă în bronz pentru eternitate, cele trei mari figuri ale neamului: primii doi regi şi primul lor sfetnic *Ionel Brătianu*, câte-şi trele capo d'operele noastre în arta sculpturală, cu care ne vom făli şi noi şi urmaşii noştri. Asupra lui Brătianu am, în ce mă priveşte, o nedumerire, pe care am curajul s'o formulez aci, fără cea mai infimă intenţie de lipsă de admiraţie pentru opera marelui maestru: ce l'a determinat pe ilustrul artist ca să-l prezinte pe Brătianu culcat, când ştiut este că dorinţa tuturor bărbaţilor de stat este să fie reprezentaţi în picioare, aşa cum de pildă şi-a exprimat dorinţa *Tatăl Victoriei, Clémenceau*, să fie îngropat în picioare, şi cred că şi sculptorii în general tind toţi spre o asemenea prezentre. De sigur, marele maestru Mestrovici, va fi având o explicaţie: poate dovada că e în stare, prin geniul lui, să rupă cu această tradiţie, dând la iveală o operă de artă magistrală, expresie a viguroşului lui talent. Eu totuşi cred că aceiaşi genială concepţie şi aceiaşi măiestrită mână ar fi putut să ni-l înfăţişeze pe Brătianu tot atât de impresionant, stând drept în picioare.

ARTA DECORATIVA

A fost şi ea puţin cunoscută până mai deunăzi la noi şi a fost o vreme nu prea îndepărtată, în care câte un bogătaş pe care nu-l încăpea construcţia cea veche, îşi clădea o casă mai înaltă cu etaj şi mai încăpătoare un palat pe vremea aceea — şi după ce o termina se muta în ea cărând cu el vechiul mobilier, iar când i se spunea că biroul nu trebue să aibă pat şi salonul căruia i se dase un ton şi forma în stil Ludovic XV în mare stimă pe atunci, are nevoie de un mobilier care să cadreze cu aspectul interiorului, proprietarul, cu chiu cu vai îşi da această obligaţie pe mâna tapiţerului, de multe ori şi el tot aşa de chinez ca şi proprietarul în materie de stiluri, însă după ce salonul căpăta înfăţişarea definitivă se întâmpla ca familia să viziteze penitenciarul de la salinele Slănicului din Prahova, de unde au venit cu braţele încărcate de obiecte lucrate de deţinuţii penitenciarului: sfeşnice de piatră,, ouă de sare, tăvi de piatră, ghiozdane din curele împletite, toate de o execuţie grosolană, dar cari au agrementat decorul salonului po-

reclit Ludovic XV, iar acum după agrement, nici dracu nu mai putea şti cum să boteze noul stil.

Şi a fost nostimă riposta amfitrionului, când un binevoitor i-a atras atenţia că asemenea talmeş-balmeş de împestriţătură nici în odaia slugilor nu se cade să fie :

„Ei aşi ! Imi plăcuşi ! V'aţi învăţat d-voastră ăştia cu fumuri de prin Paris, cu sfeşnice şi tăvi numai de argint ; alea le vedem la toate casele, dar sfeşnice şi tăvi de piatră lucrate de mână, n'are toată lumea şi nici ouă de sare".

Nici chiar în casele boiereşti decorul de gust nu exista. Ce bruma artă decorativă începuse să răzbată tot după arta populară dela sat a fost imitată : înflorările de ouă, de cusături, de ţesături, de încrustături în lemn.

A fost o vreme când casa *Ulisse Boldescu* din Craiova, era vizitată ca o minune de artă decorativă naţională şi cine a văzut-o a rămas cu o frumoasă amintire despre gustul nostru împrumutat dela sat, dar cernut bine înţeles prin înţelegerea şi dibăcia unui îndrăgostit cunoscător orăşan care putea şi ştia să adaoge sau să elimine ceea ce nu cadra cu ansamblul, nesocotit de sătean din necunoaşterea deplină a acestei îndeletniciri.

Astăzi se predau cursuri de artă decorativă mai la toate şcolile din ţară şi sunt profesori foarte solid pregătiţi pentru acest fel de artă, cari manifestându-se prin diferite expoziţii, au cules bine meritate elogii

ARHITECTURA

La Bucureştii de acum şapte zeci de ani nu exista stil, sau dacă se vrea numai decât unul, atunci el era pur şi simplu *bucureştean*, însuşit şi de alte oraşe ale ţării de atunci, o imitaţie în parte dupa stilul arab: o clădire joasă neîncăpătoare, cu dependinţe în cazul cel mai fericit, clădire aşezată în mijlocul unei curţi în care ar mai fi încăput încă cinci sau şase asemenea clădiri.

Aş putea face afirmaţia că introducerea arhitecturii moderne în Bucureşti a corespuns cu venirea lui *Mincu* în ţară, după studiile făcute în streinătate şi călatoriile de orientare prin continente. Şi dacă cele câteva pungi mai înlesnite ar fi avut priceperea să recurgă atunci la planurile lui Mincu, el n'ar fi lăsat să se construiască monstruozităţile ce apăreau de astădată mai des, ar fi evitat dărâmarea vechiului stil ca să introducă altele moderne şi

Capitala s'ar fi ales cu un singur stil propriu al ei, evitând împestriţătura de astăzi care n'a mai lăsat nimic din farmecul stilului de odinioară, modificat bine înţeles de el în aceiaşi notă autohtonă, şi Mincu ar fi putut pretinde titlul de arhitectul acelui Bucureşti ce probabil ar fi rămas şi astăzi.

Bucureştii are astăzi înfăţişarea, ce e drept, a unui oraş modern sub toate raporturile, şi din punct de vedere al aspectului lui monumental, cu blocuri ce tind să atingă înălţimile zgârâie-norilor, şi din acela al străzilor largi, al câtorva pieţe, al grădinilor publice, al salubrităţii, al confortului, al creării a noui bulevarde şi artere de comunicaţie în interior şi exterior spre periferii, ceea ce este spre cinstea arhitecţilor ce au urmat după *Mincu.*

CERAMICA

In cele câteva localităţi din ţară în cari se practică de mult de tot meşteşugul olăritului, şi astăzi tot aşa de rudimentar ca şi mai de mult, se ştie că toate aceste îndeletniciri se cuibăresc numai prin părţile unde pământul ce slujeşte la facerea oalelor, străchinilor, ulcioarelor, cănilor, solniţelor ş. a., este prielnic acestui meşteşug. Am văzut cum se practică această îndeletnicire la *Puchenii* de lângă Ploeşti şi la *Voila* de lângă Câmpina (Prahova) şi mi-am dat seama de îndemânarea meşterilor noştri ţărani, cari din timp imemorial au moştenit din tată în fiu acest preţios meşteşug ce mai cu seamă în mediul rural este de netăgăduită însemnătate. Am văzut şi de astă dată şi la Pucheni şi la Voila, înlesnirea cu care ţăranul nostru deprinde meşteşugul, ba chiar introduce dela sine inovaţii cari dovedesc spiritul inventiv înăscut în el, ceea ce se observă mai bine la Voila unde instalaţiile sunt mai bine utilate şi unde fantesia lucrătorilor dă la iveală şi pune în comerţ olărie cu forme artistice şi cu ornamntaţie de gust.

Cum calitatea pământului este condiţiunea de căpetenie ca să se obţină o calitate superioară, această condiţiune s'a îndeplinit într'o localitate din Moldova unde pământul a fost în stare să dea o ceramică de calitate superioară, ce se apropie de a pământului din diferite localităţi din streinătate. Cu acest pământ s'a obţinut a noi o ceramică cu plesnituri (crachiată) mult superioară ca valoare artistică şi ca cost decât cea obicinuită, nu numai la noi, ci chiar în ţări streine cu mult mai înainte decât noi în această artă; *mai valoroasă şi mai scumpă*, pentru că dintr'un cuptor ce pretinde crachiaj, dintr'o încărcătură de o sută bucăţi de pildă,

crachiajul, restul sunt cioburi. Chiar la „maison *Drouot*" din Paris, se vând vase de ceramică crachiată cu preţ mult superior celei obicinuite.

Ceramică de o bogată fantesie în execuţie, ne-a oferit în diferite expoziţii din Capitală, şcoala de fete *Nicolae Iorga* dela Vălenii de Munte. care pe atunci se perfecţionase simţitor şi care probabil că menţine şi astăzi această bună reputaţie

MUZEELE

Inainte de războiul întregirii noastre, în afară de cele trei muzee pe cari le avem şi astăzi : *Simu, Calenderu* şi *Toma Stelian*, aveam şi unele galerii şi colecţii particulare.

Muzeul Anastasie Simu, astăzi donat Statului, este casa de artă cu cea mai bogată şi mai variată operă de artă, după Catalogul din 1927 când s'a făcut donaţia, şi care de atunci s'a îmbogăţit cu lucrări noui, potrivit dorinţei testatorului exprimată în actul de donaţie.

Ne putem închipui ce preţioasă operă trebue să conţină astăzi acest muzeu, dacă în 1927 el număra 362 de opere de pictură, desen, aquarelă, pestel, gravură, litografie, xilografie, sculptură, bronz, marmoră, platru, lemn şi ceară, dela 143 de artişti români ; 398 de lucrări dela 211 artişti francezi printre cari: la „dame en vert" de cel mai mare luminist al Franţei, nu prea de mult dispărut, *Claude Monet*, 3 desene de *Delacroix*, un bronz de marele sculptor *Auguste Rodin* şi 4 bronzuri şi 2 marmore de cel mai mare sculptor francez după *Rodin, vestitul Antoine Bourdelle* ; 102 lucrări dela 87 de artişti italieni ; 85 dela 80 artişti germani ; 40 dela 25 de artişti belgieni, 21 dela 21 olandezi ; 47 dela 33 elveţieni ; 21 dela 19 austriaci ; 4 dela 4 unguri ; 4 dela 3 polonezi ; 3 dela 2 cehi ; 7 dela 7 englezi ; 1 dela 1 danez ; 13 dela 7 spanioli ; 4 dela 3 norvegieni ; 6 dela 5 suedezi ; 8 dela 6 ruşi ; 2 dela 2 de artă bizantină ; 5 dela 2 armeni ; 6 dela 1 persan ; 4 dela 4 japonezi ; 2 dela 2 americani. Şi afară de acestea, un medaliar cu 13 sertare ce conţin 189 lucrări : medalii, plachete, bronzuri, sidef, ivoriu, lemn, email, miniaturi, alt medaliar cu 14 medalii plachete ; 120 coloane de marmoră, piatră, onix, porfir, platru şi stejar ; patru biblioteci cu 560 volume : cărţi preţioase, reviste, scrieri şi cataloage despre artă.

După cum se vede, o adevărată comoară de artă, ce ar reprezenta astăzi o însemnată avere.

Muzeul Kalenderu are pictură veche streină şi în deosebi franceză, dar prea puţţină din ţară dela noi, iar sculptura este slab reprezentată şi cantitativ şi calitativ. Are în schimb câteva etajere închise sub sticlă cu multe şi variate miniaturi: antichităţi, monezi, bijuterie veche, ornamente: brăţări, antice de inel, paftale, monezi vechi, ceasornice vechi orientale, diferite cuţite şi bricege tot din vremea veche.

Muzeul Toma Stelian a achiziţionat şi continuă să achiziţioneze în deosebi pictura românească. Când l'am vizitat ultima oară, am avut impresia că în compartimentul sculpturii nu s'a mers în ritmul în care a sporit numărul operii picturale în vădită ascensiune.

Tipuri bucureştene

Distraţi — Originali — Maniaci — Excentrici — Dezaxaţi — Bufoni (măscărici)

Pe vremea ceva mai demult, acum vreo 70 de ani, Bucurestii numărau o seamă de tipuri originale din aleasa societate, distraţi, maniaci, originali, excentrici, şi din societatea de condiţiune mai modestă, dezaxaţi, bufoni (măscărici), cari delectau cu glumele şi farsele lor societatea ce frecventau.

Asemenea tipuri aveau şi alte oraşe ale ţării, am auzit la Iaşi ; iar la Craiova am cunoscut şi eu un pretins poet căruia i-am reţinut doar porecla : poetul *Basma*. un inofensiv, care n'avea altă slăbiciune decât aceia de a vorbi în vers, improvizând rime fără sens şi fără legătură între ele. Când îl întâlneam la cafeneaua unde mă aştepta, îi ofeream o cafea, iar când i se aducea cafeaua, nu i-o dam până nu improviza vreun vers în cinstea cafelei şi în loc să-şi bea cafeaua îmi cerea şi ţigară pe care i-o dam tot în schimbul unui vers. Pe acesta l'am ţinut minte ; suna aşa :

Şi în urmă, o *ţigară de tutun boccea turcesc*
Imi oferi un domn căruia trebui să-i mulţumesc."

Din când în când îi ofeream şi o masă la un birt la care mâncam şi eu, dar şi masa asta o plătea el foarte scump, pentru că după fie ce fel de mâncare, pâine, pahar cu vin, cafea, trebuia să improvizeze câte o rimă pe potriva felului de mâncare sau băutură ce i se servea.

Dar să venim la Bucureşti şi să începem cu :

DISTRAŢII

Primul loc în categoria aceasta s'ar fi cuvenit fermecătorului *causeur*, eminentului profesor, distinsului om politic, eruditului magistru conu *Cos-ticä Dissescu*, care trecea printre cei mai simpatici distraţi.

Este drept că a fost de toată vremea considerat ca atare, însă tot aşa de drept este să mărturisim că glumele sau momentele sale de absenţă nu îmbrăţişau caracterul distratului, ci mai de grabă acela al omului de înaltă gândire, pururea preocupat de studiul unei probleme din variatele domenii ce-l interesau, căci nu se poate concepe distragere la un om superior, de rafinata intelectualitate unanim recunoscută a lui Dissescu, când acest Dissescu a fost auzit în nenumărate rânduri dela tribună sau dela catedră, pronunţând un discurs sau o lecţie după toate regulele artei oratorice, fără recurs la cea mai neînsemnată notiţă, ceiace constitue, credem, o elocventă dovadă de absenţa elementului *distragere*, pe care l'am înlocui mai nemerit cu acela de *spiritual causeur*.

BONIFICACIU FLORESCU

Un incorigibil distrat a fost profesorul de limba şi literatura franceză dela câte-si trele catedrele obţinute prin concurs (Sf. Sava, Seminarul pedagogic şi Şcoala de ofiţeri) *Bonifaciu Florescu*. Era atât de solid iniţiat în literatura franceză veche şi contimporană, în cât nimeni în această ramură nu primea să facă parte din juriul examinator când candida el, decât numai de formă, în schimb, era atât de distrat şi de copilăros pe dată ce-l scoteai din domeniul cunoştinţelor lui: îi puteai înşira toate enormităţile, toate contradicţiile, toate aberaţiile, el le credea.

Venea la curs la liceu încălţat cu pantofii soţiei ; pleca de acasă după amiază, ca să vină la cafeneaua Fialcowsky din piaţa teatrului Naţional, unde se strângea urlătoarea literaţilor din vremea aceia; din poarta casei intrând pe calea Victoriei din spre Şosea, nu slăbea ziarul francez deschis pe amândouă feţele, lovindu-se de trecători, de felinare, bolborosind câte un „*pardon*" dar văzându-şi mai departe de drum până ce ajungea în piaţa teatrului când cotea automat fără să ia ziarul dela ochi şi numai când se împiedica de marginea trotuarului, gata să dea în nas, atunci lăsa ziarul şi exclama : tiens, c'était le trotoir ; je n'observai pas l". La Fialcowsky perora 3-4 ore cu o cafea dinainte, până ce se însera, când pornea spre casă. In şcoală nu cunoştea elevii: putea să facă lecţie cu

acelaşi elev de două ori în aceiaş oră de curs, de fiecare dată când îl nota îl întreba cum îl chiamă, aşa că putea prea bine să asculte pe unul care răspundea bine şi acesta să spună numele altui elev căruia îi trebuia o notă mai bună.

Insă Florescu nu prea avea ocazie să asculte, fiindcă elevii văzându-l atât de distrat, de cum intra în clasă, îi inventa o discuţie imaginară între el, o monstruozitate, ca să-l provoace să vorbească; de pildă că cutare scriitor francez a scris opera altuia ce nici nu gândise la ea.

Atât îi trebuia lui Florescu ! Se pornea pe discutat fără să-l mai poţi opri, spre bucuria noastră, bucuroşi că scăpam de interogaţii. Clopotul suna pentru ora următoare şi Bonifaciu făcea spume la gură demonstrând adevărul, de care însă nimeni nu ţinea seamă şi toată clasa râdea pe înfundate, iar el perora de zor. până ce profesorul ce urma la curs îşi făcea apariţia. Atunci Bonifaciu, contrariat că e întrerupt tocmai în toiul documentării lui, se întreba mirat:

„Comment? C'est déjà l'heure?".

Şi ne părăsea cu regret promiţând că va continua şedinţa următoare, de care el uita chiar de a doua zi, iar şedinţa următoare inventam o altă imaginară controversă, care iar îi lua toată ora, aşa încât treceau anii şi ieşam din liceu fără ca măcar să ştim să cerem un pahar cu apă în limba lui Bonifaciu.

Un dascăl burduf de carte, care ştia pentru el, dar era incapabil să înveţe pe cineva măcar o buche din ştiinţa lui.

PROFESORUL DOCTOR RACOVICEANU

Un distrat dublat de un plictisit ce moţăia pe catedră; un friguros care iarna nu-şi lepăda blana, ci din potrivă şi-o strângea cât mai lipită de corp îşi ridica gulerul şi sta cu căciula în cap, ceia ce ne-a determinat, cum catedra era lângă geam, să-l spargem, aşa că pe dată ce intra în clasă şi vedea că nu e rost de stat pe catedra pe lângă care sufla crivăţul şi roiau fulgii de zăpadă, întreba ce lecţie avem la Fizică şi după ce ne recomanda să luăm mai departe trei sau patru pagini pentru lecţia următoare, fără să explice vreodată, părăsea clasa, cu perspectiva ca pentru lecţia următoare să născocim o altă amânare de şedinţă pentru alt motiv

ORIGINALI

COSTICA CAMPINEANU

Boier de viţă neaoş pământeană, *Costică Câmpineanu* era un original de care se dusese vestea în tot oraşul pentru ciudăţeniile, curiozităţile şi extravaganţele lui, neînţelese pentru rânduiala societăţii de atunci.

Aşa de pildă, el nu purta iarna palton sau blană să fi fost gerul Bobotezei, ci un pled, un fel de tartan à la conu *Petrache Carp* şi manşon cu şiret pe după gât, ca şi boierul dela Ţibăneşti. In ţinuta aceasta ieşea in oraş se ducea la Curtea de apel unde era judecător, venea la Fialcowsky cu şerpi în manşon.

El n'a vrut să-şi construiască o casă pe potriva pungii lui, ci a locuit cât a trăit în vechia casă părintească de pe strada ce-i poartă numele îndată după biserică, casă joasă lungă cu odăi multe, în care, fiind singur, ducea o viaţă uniformă de bohem, în tovărăşia unui leu şi a unor şerpi.

HORIA ROSETTI

Am fost bun prieten cu acest cel mai mic fiu al marelui democrat *C. A. Rosetti.* Prietenia noastră era aşa de strânsă, în cât chiar când ne despărţeau cei 60 de kilometrii dintre Bucureşti unde rămăsese el şi Ploieşti unde slujba mă aruncase pe mine şi unde am zăbovit un bun pătrar de veac pânăce am venit la Bucureşti, n'a fost lună în an în care să nu ne vedem chiar de mai multe ori, fie când veneam eu în Bucureşti, fie când venea el la mine la Ploieşti.

In afară de prinţul George Bibescu unul din cei mai vestiţi trăgători de spadă şi de pistol din lume, fost colonel în armata franceză, ofiţer de ordonanţă al împăratului *Napoleon III*, decorat cu prilejul actelor de curaj săvârşite în America în războiul de secesiune, un cap de *camée* antic, cavaler în toată accepţia termenului; în afară de acest Bibesc, zic Horia a fost cel mai îndemănatec şi mai temut trăgător din ţară.

Mă pomenean cu el la Ploieşti; venea direct dela gară, făceam o oră scrimă cu rapiera, cu nouile lame belgiene Couleaux apărute atunci, mult mai rezistente ca marca Solingen şi se înapoia la Bucureşti, satisfăcut că-şi destinsese muşchii o oră, manie pe care a mai avut-o un original, neferi-

citul căpitan Guriţă. o mare făgăduinţă a armatei, mort în împrejurări atât de dramatice. Acest căpitan lua trenul spre Ploieşti. cobora în gară lua o salată de icre. vestită în restaurantul gării Ploieşti. specialitate *Gherea,* şi se înapoia la Bucureşti. ceia ce făcea că cheltuia aproape 11 lei clasa I-a dus şi întors ca să mănânce între două trenuri o salată de icre

Altă dată mă pomeneam cu *Horia* la Ploieşti şi după un asalt cu spada. hai la Câmpina cu câinele lui de vânătoare ce fusese premiat la Paris. Mă duceam. că mai fusesem de câteva ori cu el mai cu seamă la Câmpina unde ştia el că găseşte vânat. dar mai întotdeauna nu scăpa ocazia să nu facă baremi o poznă de-ale lui. Ne urcăm în tren la Ploieşti el cu mine şi cu vestitul lui câine de vânat pe care par'că-l chema „Ralf". Când a venit şeful de tren să ne perforeze biletele şi i-a văzut câinele, i-a spus pe un ton cam aspru:

— D-voastră nu ştiţi că nu e voie cu câine în vagon?

— Ba ştiu.

— Atunci?...

—Atunci ce?...

— Ori plătiţi pentru el, ori vă poftesc jos la staţia ce vine.

— Nu vreau.

— Nu vreţi?

— Nu.

— Bine!

— Bine să fie!

La staţia Băicoi. şeful de tren intră în compartimentul nostru împreună cu şeful staţiei. care întâmplător îi cunoştea pe Horia fiindcă vâna des prin părţile acelea şi care îl rugă să plătească pentru câine.

— Am plătit odată. îi răspunde Horia.

— Aveţi biletul d-le Rosetti?

— Cum nu? — Şi băgând mâna în buzunar scoate şi prezintă biletul de plată pentru câine. luat în gara Ploieşti.

Inmărmurit, şeful trenului îl întrebă.

— Atunci de ce nu mi l-aţi arătat când vi l-am cerut?

— Minţi d-le! — îl întrerupe Horia — nu mi l-ai cerut. ci pe un ton arogant mai întrebat dacă ştiu că nu e voie cu câine în vagon. ceia ce nu e tot una. fiindcă d-ta în loc să te pui la taifas cu mine, îmi cereai biletul şi ţi l-aşi prezentat bucuros.

Altă dată, a venit chemat de mine, ca să vidăm un conflict între un prieten comun şi un ofiţer. După ce s'a terminat duelul, cam cum se termina de obicei duelurile pe vremea aceia, cu câte un praznic, am mers cu toţii şi cu clienţii împăcaţi să prăznuim împăcarea.

Horia s'a dus la bucătărie, a încins şorţul bucătarului şi şi-a pus tichia lui în cap, a trimis să-i aducă un kilogram de migdale dulci, le-a curăţat, le-a opărit aşa că s'au cojit cu înlesnire şi le-a pus pe foc într'o tigae în care a aruncat unt proaspăt şi un pumn de sare, până ce s'au prăjit şi înfăşurate într'un şervet cald le-a servit la masă, iar bucătarului care se uita uluit la el, îi spunea mereu:

— Ce te uiţi?... Vrei să-mi iei meşteşugul?... Invaţă-l, ca dacă iei bine seama, ai să ieşi un bucătar să te anagajeze chiar Palatul. Eu, măi. sunt băiatul marelui *Rosetti*, dar dacă n'am învăţat carte, taica m'a dat la bucătărie şi uite ce fain bucătar am ieşit.

După ce am stropit din belşug până târziu noaptea împăcăciunea clienţilor noştri, am trimis să ne aducă trei birji ca să mergem în oraş să conducem pe *Horia* la hotel, opt inşi câţi eram: doi clienţi, patru martori şi doi doctori. Când să ne urcăm îi birji, Horia ne-a mai dat o reprezentaţie: Deschide felinarul de la o birjă, scoate din buzunar un cartuş de vânat şi adresându-se birjarului, îl întreabă:

— Ai copii?

— Am domnule.

— Uite ce e, vezi cartuşul ăsta?... are alice de lup; îl bag aici la felinar la flacără, cartuşul explodează şi tu te duci pe lumea cealaltă. Imi pare rău că ai copii, dar dragul meu, n'am ce-ţi face. Şi fiindcă te duci pe lumea cealaltă, îţi dau un comision: eu sunt avocat la „Creditul Urban" şi un măgar de client a murit fără să-mi plătească onorarul. Il chiamă aşa,... să nu-l slăbeşti, să-i spui să-ţi dea ţie suma ce-mi datorează şi tu mi-i trimiţi cu mandat poştal recomandat de acolo din rai, sau din iad unde probabil că trebuie să fie, de vreme ce nu-şi plăteşte datoriile, la adresa mea la credit, unde mă cunoaşte toată lumea, că sunt procopsita odraslă a marelui Rosetti.

L-a văzut birjarul că e şugubăţ şi l'a lăsat să sporovoiască până ce şi-a făcut cheful.

Ajunşi la hotel, *Horia* înscenează altă poznă: fiind iarnă şi târziu noaptea, portarul, un evreu, dormea dus în cămăruţa lui dela intrare.

moleşit de căldură. *Horia* ne face semn să nu facem zgomot, ca să nu se trezească portarul; intră la portar în vârful picioarelor, ia cheia din cui dela numărul camerei lui, urcăm cu toţii sus, deschidem odaia; *Horia* scoate iarba dintr'un cartuş dè vânătoare, pune praful pe o tavă îi dă foc, ieşim afară şi cu toţii intrăm de astă dată zgomotoşi la portar unde Horia îi pusese cheia dela odaie la loc şi urmând pe portar cu cheia, îl lăsăm pe el să deschidă uşa dela camera lui Horia şi... tablou! Un val de fum cu miros de praf de puşcă năvăleşte din odaie. Horia pune mâna în gulerul portarului şi zgâlţuindu-l, îi strigă: „Mizerabile! Ai aflat că a descins în Ploeşti fiul marelui *Rosetti* şi ai fost plătit ca să-l suprimi! Ocna te mănâncă!

N'am putut sa ne mai stăpânim rîsul, când am văzut mutra bietului portar care începuse şi el să creadă că a fost atentatorul, fiindcă nu-şi putea închipui altfel, de vreme ce cheia o găsise la locul ei în odaia lui şi el însuşi deschisese uşa dela camera lu Horia.

Şi acest incorigibil năzdrăvan, de câte ori venea la Ploieşti punea la cale o poznă totdeauna reuşită.

I-a dat şi lui însă de hac odată şi bine, cumnatul lui, avocatul de mare reputaţie *Mişu Cornea*, care-l întrecea în meşteşugul farselor.

Pe timpul unei expoziţii la Paris, pleacă acolo amândoi cumnaţii cu soţiile. In tren, până la Vârciorova, Horia se cam ţinuse de capul lui Cornea, care se hotărîse la rându-i să găsească momentul să-i facă şi el o farsă, una şi bună, ca să-i plătească cu vârf şi îndesat.

Când *Horia* făcu în tren pe socoteala lui cumnatu-său cea de pe urmă glumă, acesta îi spuse râzând:

— Mă nebunule, tu n'ai să vii cu noi odată la Paris. Cine ştie prin ce staţie până acolo, ai să te poticneşti!

Cum la Vârciorova trenul zăbovea vre-o trei ceasuri în gară pentru formalităţile de vamă, câte-şi patru călătorii, fiind tocmai ora mesei, merg în restaurantul gării unde încep să mănânce.

Mişu Cornea — senator pe vremea aceia — isprăveşte înadins masa mai de vreme, îşi aprinde ţigara de foi şi iese pe peron unde i-a pe poliţaiul gării de o parte, aşa ca să nu fie văzut de ai lui. din restaurant, se legitimează, şi-l face atent că în restaurantul gării mănâncă un domn cu ochii bolovănoşi şi cu barbă (pe atunci Horia purta barbă) care nu e altcineva decât vestitul *Andronic*, cel ce era de mult căutat de poliţie

pentru faimoasa escrocherie cu „apa de aur" ce făcuse mare vâlvă în toată ţara şi alarmase poliţia care nu reuşise să pună mâna pe el, şi-l previne că şi-a lăsat barbă ca să nu fie recunoscut şi să-l aresteze în minutul când se va pune trenul în mişcare, de oarece are paşaport fals şi vrea să fugă din ţară.

— Lăsaţi pe mine d-le senator, îl asigură poliţaiul, care se gândea la reputaţia ce-şi va câştiga de pe urma unei asemenea preţioase capturi.

Gluma a reuşit: comisarul gării însoţit de doi jandarmi, aştepta momentul punerii în mişcare a trenului şi în clipa când şeful gării da semnalul de plecare, iar *Horia* da să pună piciorul pe scara vagonului, comisarul îl arestează. Horia protestează, vrea să scoată paşaportul, însă jandarmii îi imobilizează braţele, trenul porneşte, iar comisarul se răsteşte!

— Andronic, urmează-mă!

Dela fereastra vagonului Cornea îi trimite semnificative bineţe, pe când soţiile nu se mai pot opri de rîs.

La Viena s'au oprit o jumătate de zi ca să-l aştepte pe Horia, dar văzând că'ntârzia, căci pe semne i-a trebuit mult lui *Andronic Apă de aur* până se redevină *Rosetti*, şi-au urmat călătoria, aşa că Horia i-a ajuns chiar la Paris cu întârziere.

— Mi-o făcuşi cumnate!

— Mă nebunule, nu ţi-am spus eu chiar dela plecare din Bucureşti, că tu n'ajungi odată cu noi la Paris?

HÜBSCH

Un deosebit de simpatic tip bucureştean a fost maiorul *Hübsch*, şeful muzicilor militare, şeful orchestrei oficiale a teatrului Naţional, compozitor, autorul *Imnului Regal*, al *Marşului Incoronării* şi a multor altor compoziţii.

Adus în ţară din Germania de regele Carol I, s'a relevat ca un excelent organizator al fanfarelor militare şi al orchestrei teatrului Naţional.

Om de duh, comunicativ, foarte simpatic şi îndrăgit de toată lumea care avusese norocul să-l cunoască, era înadins provocat şi contrariat de prieteni şi cunoscuţi, ca să-l întărîte, fiindcă în starea aceasta devenea adorabil, prin faptul că explodând şi vrând să riposteze repede, nu reuşea fiindcă chiar dacă deprinsese două-trei vorbe româneşti, şi atunci da zor

să te împiedice să continui, tăindu-ţi vorba cu imitaţia unei trâmbiţe pe care o formula printr'un prelung ta-ta-ta-ta... ce dura până ce te rducea la tăcere.

Simţise el că era necăjit şi provocat din dragostea ce-i arătase toţi cunoscuţii, dar necazul lui cel mare era neputinţa de a deprinde mai repede limba noastra, ca să poată şi el să răspundă prompt la provocările prieteneşti. Erau cazuri când supărarea lui lua un caracter ce-l afecta în deosebi.

Aşa de pildă, ori unde primea Regele defilarea dela 10 Mai, la statuia lui Mihai Viteazul sau la Cotroceni, Hübsch dirija fanfara pe tot timpul cât dura defilarea trupelor. Mai totdeauna parada aceasta avea parte de o observaţie a Regelui pentru vreo lipsă de cadenţă sau de dresaj al cailor cari deveneau nervoşi şi neascultători când ajungeau în dreptul fanfarei cu tobele şi instrumentele de alamă ce asurzeau bietele animale, iar când Suveranul, atrăgea atenţia comandantului vreunei unităţi, de cutare neregulă, de multe ori comandantul arunca vina pe *Hübsch* care nu ţinea tactul. De fapt bietul Hübsch nu era întru nimic vinovat, ci numai comandantul unităţii, fiindcă în deosebi la Cavalerie nu se admite să existe cal atât de puţin strunit şi dresat, în cât să se sperie de o bătaie mai apăsată de tobă.

Cu toate acestea, după mai fiece defilare, mai în glumă, mai în serios, Hübsch purta ponosul nereuşitei parăzii, iar după terminarea ei ofiţerii superiori făceau roată în jurul lui *Hübsch*, aprindeau ţigările şi începeau provocările :

— Ei lasă Hübsch, că tu ai speriat caii cu tobele tale şi ai rupt frontul care a supărat pe M. S. Regele. Şi grupul de ofiţeri, ca să-l înfurie, împărtăşeau aceiaşi părere.

Furios, *Hübsch* căruia nu-i veneau în memorie expresiile româneşti, se bâlbâia, dar tot reuşea să aibă riposte spirituale :

— Ta, ta, ta, ta ! înţeles, înţeles ! la voi vrut defileze instrumente, trombon, piston, tobe, nu oameni, nu cai ! Oameni merşe prost, muzic vinovat, cal nedresat Hübsch vinovat, parade stricat, Maieste superat, Hübsch vinovat, cai merşe prost, muzic vinovat, ofiţer nu învăţat soldat, Hübsch vinovat, cal nedresat Uübsch vinovat, parade stricat, Maieste superat, Hübsch stăpâni râsul, îl luau în braţe şi împăcarea se făcea numai decât, mai ales că *Hübsch* simţea că ofiţerii au vrut să glumească şi că este iubit de ei.

In fosta casă a doctorului Keresteny de pe Calea Victoriei, pe locul unde se află astăzi blocul ce adăpostește cofetăria Nestor, era acum vreo 56 de ani instalat ministerul de război. Aci Hübsch a îndurat multe glume din partea marilor căpetenii ale armatei, tot din simpatia ce aveau pentru el.

La acest minister, toți directorii de servicii pe arme, aveau birourile lor și lucrau cu ministrul sau cu secretarul general; numai maiorul *Hübsch*, șeful muzicilor militare, n'avea canacelarie și din această cauză nu putea lucra nici cu ministrul nici cu secretarul general. Prin intervenția Regelui, ministrul de război și primul ministru de atunci *I. C. Brătianu*, i-a făcut rost de o cancelarie în care și-a orânduit direcția cu indicația pe ușă: „direcția generală a fanfarelor din România" și mândru că este considerat acum în minister, venea și el acum la rând cu toți directorii generali, la ministru și mai des la secretarul general, care era generalul *Crutescu*, pentru rezolvirea corespondeței.

Cum mai adesea se lucra cu secretarul general, ori de câte ori îi venea rândul lui Hűbsch, generalul Crutescu, vrând să-l necăjească, în loc să lucreze și cu el, pridídea cu glumele:

— Dă-le dracului de hârtii, mă neamțule; ia mai bine spune-mi ce cânți diseară la teatru că viu cu familia.

— Chintăm tom general, dar acum corespondenz urgent...

— Eee!... iar corespondență!... Mai las-o mă neamțule, că mai e vreme; acum pentru trei trâmbițe și patru tobe n'o să se facă gaură în Cer! Diseară la teatru, mai dă-le dracului de opere și mai zi câte o horă, câte o chindie d'alea mai săltărețe ca să înviorezi sala!

Crutescu îl necăjea, mai ales că știa că se supăra foc, când galeria îi cerea arii naționale pentru cari el n'avea încă urechia obicinuită.

—Ințeleg domn general — intervenea stăruitor Hűbsch — însă la Bacău fanfara dela regiment nu merșe, tot instrument stricat: trebue reparațion.

Dar Crutescu își făcea o plăcere să-l necăjească mai departe.

Azi așa, mâine așa, până ce când *Crutescu* i-a spus a patra sau a cincea oară „să le dea dracului de tromboane și de pistoane," *Hűbsch* scos din răbdări, s'a închinat, s'a dus glonț la biroul lui și a scris pe cererea șefului fanfarei regimentului Bacău o rezoluție concepută cam în felul acesta:

„La raport d-voastră, respundem se duceţi la drac şi trombon şi piston şi fliegelhorn şi dumita". şi a semnat. Când a venit la Bucureşti şeful fanfarei regimentului din Bacău să se plângă, *Hübsch* i-a spus verde: „eu scris. fiind ca eu spus caz dumitale la ministru cari ai spus merşi la drac. Asta spus şi eu la domnita: „merşi la drac!" „Asta ţara de merşi la drac!"

* * *

Intr'o primăvară. ministerul de război numeşte o comisie sub preşedenţia *generalului Gigurtu,* ca să aleagă la Sinaia un teren propriu pentru construirea unei cazărmi. din care să facă parte şi Hübsch, care avea misiunea să se pronunţe asupra rezonanţei ecoului terenului ce se va alege. S'a întâmplat însă că abia ajunsă la Sinaia. comisia n'a putut lucra din cauză că s'a pornit pe nişte ploi ce n'aveau de loc indicii să se mai potolească şi atunci comisia instalată la *hotel Ungarth* se plictisea aşteptând zi de zi să înceteze ploile ca să poată lucra pe terenul. acum cu desăvârşire impracticabil. Şi a stat aşa comisia privind prin veranda hotelului cum ploaia cădea nemiloasă. până ce într'o zi tot aşa de ploioasă şi rece şi de mohorâtă, fără măcar un punct luminos pe cerul de leşie. generalul *Gigurtu* emite părerea aceasta:

— Mâine în sfârşit. o să putem lucra.

Un ofiţer însă din comisie, mirat că preşedintele face acest pronostic când nicio indicaţie pe cer n'o întemeia. îl întrebă:

— Dar cum vom putea lucra d-le general. când afară toarnă şi mai răzbit ca ieri şi pe cer nu se vede un colţişor măcar de cer albastru?

— Asta-i acum! — răspunde generalul — poate o mai ploua. dar nu aşa de cu sete ca astăzi. nu aşa de rău.

Iar Hübsch de colo:

— Ma rog tom, general. iertaţi. dar mai reu cum acum, poate să ploi cu crema.

* * *

Altă dată. pe calea Victoriei. un tânăr sublocotenent trecând pe lângă Hübsch. nu-l salută. în consideraţie că gradul şefilor de muzică este numai asimilat, nu combatant. Ofiţerii însă în deosebi pe Hübsch îl salutau cu plăcere. Cum însă ofiţerul acesta l'a fixat pe *Hübsch,* care nu s'ar fi supărat altfel. îl opreşte şi-l salută el foarte reverenţios: „Am onor domn sublocotenent se salut eu pe dumneavostra!"

Inteligentă. dar în acelaşi timp. usturătoare lecţie.

La 10 Mai 1881, proclamarea Regatului, toate fanfarele armatei strânse în curtea Palatului, trebuiau să execute pentru prima oară compoziţia lui Hübsch : *marşul Incoronării*, pe care în seara aceia Regele, Regina şi toată Curtea şi invitaţii aveau să-l asculte din balconul Palatului.

Greutatea cea mare în asemenea împrejurare, era — după câte mi s'au explicat atunci ; — ca diriguitorul să facă aşa în cât prima notă să se producă într'un *à tempo* perfect la cele vreo 20 de fanfare îngrămădite în curtea Paltului din calea Victoriei până în strada din spatele Palatului. S'a spus atunci că la repetíţiile prealabile, Hübsch orânduise ca toate fanfarele să se orienteze mai întâi după semnalul unui gornist ce va suna *drepţi*, când Curtea va apare în balcon, după care să urmeze imediat : un, doi trei, ai lui însoţite de trei ridicări de cravaşe pe cari să le observe şefii de fanfară şi să pronunţe şi ei tare alţi un, doi, trei, ca în felul acesta prima notă să pornească odată din sutele de instrumente.

In faţa balconului unde trebuia să apară Curtea, Hûbsch aşteaptă apariţia Curţii, călare pe un cal alb, bleg şi surd, ca să nu se inpresioneze de atâta hărmălaie şi pe dată ce Curtea se rânduieşte în balcon, Hübsch întoarce calul într'acolo, salută foarte ceremonios şi răcneşte cât îl ia gura : „Marş di coronare" (marşul încoronării) „Atenţion !..· Un, toi, trei !" şi însoţeşte numărătoarea cu câte o ridicare de cravaşă. Se aude câteva „un, doi, trei" dela câţiva şefi de fanfare mai în preajma lui *Hübsch*, dar prima notă vine treptat·

A fost un trăznet pentru bietul Hübsch căruia îi venea să plângă de necaz. A vrut să se repeadă spre fanfarele mai depărtate, dar calul abia se mişca. Furios, roşu de mânie, făcând disperat gesturi dezordonate cu cravaşa, a întors iar calul spre balconul regal, a mai salutat odată familia regală care înţelegându-i situaţia, i-a răspuns foarte afectuos, şi a mai răcnit odată înălţat în şea pe gloaba lui nepăsătoare : Mai un data !... Atenţion ! Un, toi, trei !

De astă dată, spre marea mulţumire a lui *Hübsch*, prima notă a pornit într'un *â tempo* perfect, căci toţi şefii de famfară au prins comanda şi marşul Incoronării, auzit pentru prima oară a fost mulţumitor executat şi a plăcut mult, spre marea satisfacţie a lui Hübsch, văzând că tot balconul şi mai cu seamă Regele şi Regina, cari până aci râdeau de-a bine de tortura lui Hübsch, îi făceau acum semn cu mâna că-l felicită şi-i mulţumesc.

Două trei zile după aceasta Hübsch a fost neîntrerupt necăjit de ofiţerii

prieteni. spunându-i că regele. regina, fratele regelui. familia reginei. toţi au fost nemulţumiţi de *fiasco*-ul lui şi cum Hübsch le spusese mai dinainte că regele îl va decora pentru compoziţia marşului. prietenii. ca să-l necăjească, îl asigurau că de acum s'a lins pe bot de decoraţie şi că în loc de decoraţie o să-i dea una de dovleac. dar Hübsch. învăţat cu glumele lor. le-a răspuns :

— Ta. ta. ta... ! Eu ştii când regele e mulţumit şi aştept decoraţion. Decoraţion tufleac (dovleac) regele pastrezi pentru voi.

Şi i-a venit decoraţia într'un grad mai înalt decât se aştepta.

La reprezentaţiile dela teatrul Naţional. unde el a fost cât a trăit şeful orchestrei oficiale. era obiceiul ca între acte orchestra să cânte : dar pauzele acestea erau pentru bietul *Hübsch* un adevărat supliciu. căci el vrea să le consacre numai cu muzică clasică. ceia ce nu era şi pe gustul galeriei care cerea tare şi ostentativ : hora ! sârba !! chindia !!!

Furios. oprea orchestra şi se aşeza lângă pupitru. hotărît să nu mai cedeze. însă faţă de protestele şi încăpăţânatele insistenţe turbulente ale galeriei şi chiar ale unei părţi din sală. era forţat să se execute.

Lumea însă făcea haz şi cu toate protestele ei, îl simpatiza. îl îndrăgea chiar. căci într'adevăr era un caracter şi o inimă de o bunătate rară, de care a dat numeroase dovezi pentru cine l'a cunoscut mai de aproape.

TELEOR

Pe *Teleor* l'am prezentat la cenaclurile literare unde a colaborat ca scriitor şi cu deosebire ca epigramist, gen în care într'adevăr s'a distins şi în care este mai des pomenit. Aci îi rezerv doar două rânduri. pentru că într'adevăr era un original pe care-l constatai dela primele fraze ce schimbai cu el. nu numai când erai avertizat. adică atunci când îi ştiai slăbiciunile. ci chiar când îl cunoşteai pentru întâia oară.

Era un original şi un maniac : o*riginal*, fiindcă sub aspectul acesta ţi se înfăţişa mai totdeauna ; la braţ cu unica lui fiică. un râs ce niciodată nu era natural. sincer. ci forţat : aversiune înăscută contra unor intimi, cu originalitatea că această aversiune de o cruzime de box. se exercita tocmai asupra acelora din intimi în sufletul cărora căuta să se introducă şi pe cari

în aparență îi lingușa, dar în realitate le-ar fi dat sărutul viperei, *maniac* fiindcă refuza să-ți strângă mâna ce i-o întindeai, pe crezul că mâna este propagatoare de microbi; fiindcă știindu-l necesitos, dacă în chip cât se poate de discret căutai să-i strecori în mână o sumă de nimic, el îți deschidea buzunarul invitându-te să i-o vâri acolo, ca să n'o atingă cu mâna, și aceasta chiar când încercai ajutorul așa chip, ca să nu fie văzut de copila lui, ceiace însemna că nu se ferea nici de ea.

Un original și un maniac cu multe și variate curiozități.

MANIACI

BEIZADEA GRIGORE STURDZA

(Beizadea Vițel)

Un maniac de considerată condiție socială era și feciorul de Domn, *beizadea Grigore Sturdza* supranumit *Vițel,* fiindcă având o remarcabilă construcție atletică, a ridicat în fie ce zi timp de aproape un an, un vițel atunci născut și făcând acest exercițiu de forță în fie ce zi de câteva ori, musculatura i s'a desvoltat în aceiași măsură în care se desvolta și vițelul, așa că a ajuns să-l ridice și când a devenit mânzat și mai târziu când a ajuns bou.

Era așa de voinic beizadeaua aceasta, încât când trecea pe calea Victoriei pe atunci pavată pe trotoare cu dale mari de piatră, acestea cedau sub călcătura lui.

Fusese pașă (general) în armata turcă unde a slujit până ce a ieșit la pensie, când s'a retras la Iași unde-și instalase și haremul ce-l avea la Constantinopol, pe care însă l'a desființat cu prilejul strămutării la București, unde a rămas până ce a murit, locuind la început pe strada Amzei colț cu str. Cristian Tell, apoi în palatul ce și-a construit la capul șoselei Kisseleff, unde este astăzi parte din ministerul de externe.

Beizadea Vițel avea și el curiozități, adevărate manii, cari făceau să se vorbească de el ca de o personalitate excentrică.

Trăia relativ destul de retras, ocupându-se în deosebi cu astronomia, rare ori era văzut la teatru și tot așa de rar la Șosea; pasionat de înnot, exercițiu gimnastic cotidian, meloman, iar pe când ședea la Iași a făcut și

politică, fiind ales senator; inventator şi filosof, poet, iar opera lui de căpetenie în domeniul astronomiei este *„Legile fundamentale ale Universului"*, ca pare-se a fi într'adevăr o lucrare de seamă, de vreme ce *Societatea astronomică a Franţei* îi trimite prin vestitul ei preşedinte *Camille Flammarion* o scrisoare datată din Paris la 3 Martie 1899, prin care savantul astronom îl numeşte: „scumpul său coleg" şi-i „mulţumeşte, în numele biroului Societăţii astronomice a Franţei, savantului principe *Gr. M. Sturdza,* pentru importanta operă ce a binevoit să ne trimită. Este o mare onoare pentru *Societatea astronomică a Franţei* de a-l număra printre fondatorii ei şi semnează *Flammarion* "

Dar acest curios prinţ îşi are o varietate de tabieturi ce ţin când de *original* când de *maniac :* Noaptea citeşte până despre ziuă, se deşteaptă la miezul zilei, doarme astfel 9 ore din 24; la orice oră s'ar culca sau s'ar scula, face gimnastică cu greutăţi şi la aparate : aproape în fie ce zi primăvara şi toamna îşi face pe jos cursa de acasă la Băneasa şi înapoi, vara o petrece la Constanţa unde avea un palat ale cărui trepte coborau până la malul mării, încât venea acolo gata să se arunce în mare, mai cu seamă când marea era răzvrătită, atunci pornea la larg şi nu revenea la mal decât după cel puţin jumătate de oră de luptă cu valurile. Eram şi eu în vilegiatură la Constanţa când în tot oraşul s'a răspândit zvonul despre păţania prinţului într'o asemenea luptă cu marea înfuriată : pe când înnota la larg a avut o contracţiune musculară la picior (cârcel) şi cu puterea lui herculeană a luptat până ce un pescar de pe mal observând primejdia în care se găsea înnotătorul, a pornit cu barca spre el şi l'a adus la mal. Prinţul l-a mulţumit şi l-a gratificat cu zece mii de lei, sumă enormă pentru vremea aceia, corespunzătoare astăzi cu aproape un milion. Făcea şi altfel de exerciţii fizice : spre a da elasticitate plămânilor, şi-i dilata prin cuvântări puternice la ţărmul mării când aceasta e înfuriată. Despre forţa lui extraordinară se spunea pe atunci că a oprit o trăsură din mersul cailor prinzând şi imobilizând-o cu o singură mână şi s'a mai spus tot în vremea aceia că *luptătorul* mascat care a doborât în arena circului *Renz* pe un celebru luptător european, era însuşi beizadeaua. Dar prinţul nu era numai meloman recunoscut ci şi un violist concertant în intimitate, căruia i se recunoştea de specialiştii cari avuseseră norocul să-l audă, o surprinzătoare agilitate de arcuş. Pe de-asupra avea mania clăditului, iar când nu mai a-

vea ce-şi clădi sie-şi, clădea pentru avocatul său şi chiar pentru vre-un administrator de care era convins că are grija averii stăpânului.

O întâmplare ce scoate în evidenţă excentricitatea beizadelei, s'a petrecut la Iaşi, într'o iarnă în care colinda judeţul în propagandă electorală pentru pare-mi-se un scaun în Senat.

Bine îmblănit, cu dichisul de vânat alături, Beizadeaua porneşte prin judeţul Iaşi cu sania lui cu patru cai.

La un popas, cârciumarul care-l cunoştea, fiindcă acolo poposea ori de câte ori trecea la moşie, îl întâmpină ceremonios şi-l pofteşte înăuntru la căldură într'o cameră mai deosebită. Cum la cârciumă mai poposeau alte câteva sănii, bezadeaua află dela cârciumar că acolo se află nişte boeri cari merg în propagandă electorală pentru un avocat pe care aceştia îl însoţeau.

La auzul numelui acestui avocat, beizadeaua s'a încruntat şi a devenit nervos, pentru că avocatul candidat, fusese când era student, trimis pe punga prinţului la Paris şi susţinut acolo cu mijloacele lui până ce şi-a luat diploma de doctor în Drept. Beizadeaua s'a mirat când a aflat că protejatul său s'a înapoiat în ţară de mai bine de un an şi n'a avut omenia să vie să-i mulţumească ; nu a dat însa importanţă faptului zicând în sine : un ingrat mai mult ; însă, când cu câteva zile înainte a citit în ziarele din Iaşi că protejatul lui şi-a pus candidatura la Senat în potriva lui şi la două întruniri consecutive îl ridiculizase pe prinţ şi se plângea că a fost ursit sa aibă un candidat ramolit ca Sturdza, acesta n'aştepta decât să-l întâlneasca şi să-i administreze o usturătoare lecţie.

Şi împrejurarea l'a slujit, căci cârciumarul întrebat de avocat cine a venit cu ultima sanie, iar cârciumarul i-a răspuns că e sania beizadelei şi că stăpânul se afla în camera vecină, avocatul radios, se scoala, intra în camera prinţului şi-i întinde mâna cu oare care autoritate, însoţind-o scurt cu un :

— Ce mai faci beizadea ?

Cu câtă satisfacţie credeţi că atletul i-a prins mâna şi i-a strâns-o ca într'un cleşte, cu atâta putere în cât ingratul contra candidat urla de durere.

Fără să zică un cuvânt, cu un calm desăvârşit, Sturdza l'a dat pe mâna puşcaşului care'l însoţea în totdeauna la vânat, să-l ţină strâns, iar vizitiu-

lui i-a poruncit să-i tragă zece harapnice (bice) pe pielea goală, iar după ce i s'a împlinit porunca, atât i-a spus :

„Inţeleg să nu recunoşti că ceeace eşti, e după urma milei mele, înţeleg să-ţi pui candidatura împotriva mea, dar să fii vipera crescută de mine, care să mă ocărască la tribună o jumătate de ceas şi pe deasupra să ai îndrăzneala să dai ochi cu mine, ba să mă şi tutueşti, asta le-a pus vârf la toate şi de aceea nu mi-am murdărit eu palmele şi am pus slugile să ţi le aplice.

Acum mergi la întrunire şi spune-le acolo şi de păţania asta !".

CATARGI

Doi maniaci interesanţi prin originalitatea maniilor lor, era această *pereche Catargi* ce locuia într'o prea frumoasă casă cu etaj, cu balcoane, grădină, curte spaţioasă şi numeroase dependinţe, printre cari grajduri şi remiză de trăsuri, cu multe slugi, dar în deosebi vizitiu şi rândaşi pentru cai de rasă scumpă. Locuinţa aceasta era situată în colţul format de str. Scaune (N. Filipescu) cu str. Vasile Conta, casă, devenită mai pe urmă liceul de „băieţi Carol I al prof. *Mihail Dragomirescu,* astăzi liceul de fete *Regina Maria*".

In afară de numele de *Catargi* sub care era cunoscută perechia aceasta, nimeni nu ştia nici cum îi mai zicea lui nici cum îi mai zicea soţiei, nici de unde veneau, căci nici odată nu le-a călcat nimeni pragul casei ; se ştia doar că erau foarte bogaţi, ca nu se rudeau cu Catargiii noştri şi se bănuia că ar fi veniţi din Basarabia. Nimeni nu i-a văzut vreo dată la Şosea deşi aveau cel mai frumos şi mai scump atelaj din Bucureşti, nici la teatru, nici la vreo gradina de vară, sau la vreo cofetărie.

Mania lor consta : a lui, din a întreţine un grajd cu cai de pur sânge pe care-i plimba în fiece zi vizitiul la Şosea pornind de-acasă în de faţa lui care privea din balcon plecarea şi sosirea a două perechi pe zi ; a ei, din a colecţiona giuvaerica de preţ, zvonindu-se că avea patru case de bani numai cu giuvaerica rară şi că giuvaergiul Curţii *Resch* avea dispoziţia ei ca orice rară bijuterie îi intră în magazin să i-o aducă în prealabil ei, care o reţinea sau le reţinea dacă-i plăcea mai multe, aşa în cât foarte adesea Resch era în casa lor şi lua şi el parte la aşezarea lor în casele de bani.

Ceeace făcea lumea să le atribue calificativul de maniaci, era tocmai

această neînţeleasă afecţie pentru odoare vii şi moarte de mare preţ, fără ca ei să profite de ele: de cai profita doar vizitiul, el mulţumindu-se să-i privească; ea îngroşând punga giuvaergiului numai pentru plăcerea excentrică de a le privi, fără să fi avut măcar o singură dată satisfacţia să se împodobească cu ele, de vreme ce nu ieşeau niciodată în lume şi nici nu cunoşteau pe nimeni, ca cel puţin o cunoştinţă să le fi putut admira comoara din grajd şi cea din casele de bani. Curioşi maniaci!

COLONELUL PAPAZOGLU

L'am întâlnit adesea pe stradă în costum de modă veche, după ce lepădase uniforma, din care nu mai păstrase decât o şapcă à la *Barbu Lăutaru* sau a la boierul *Balsama* care umbla şi el cu şapca cu cozoroc ca pe vremi, însă cu antereu până 'n călcâie şi cu brâu roşu sub el.

Despre mania lui de colecţionar, atât mai mi-aduc aminte că bătrânii contimporani cu el, îl bănuiau de a-şi fi împestriţat colecţia şi cu strânsură neautentică. Unul din aceşti bătrâni care avea şi el slăbiciunea colonelului, strânsese şi el câteva piese pe cari le botezase „mai rare" decât ale colonelului, probabil din spirit de concurenţă. Pe acest concurent l'am întâlnit într'o familie, unde l'am auzit susţinând cu convingere că o pretinsă sabie a lui *Mihai Viteazu* cu care se fălea colonelul, n'ar fi fost a eroului dela Călugăreni. Se mai spunea iarăşi că unele decoraţii şi monete vechi din colecţia Papazoglu n'ar fi fost autentice. In tot cazul, mania colonelului e preferabilă celeia a maniacilor arătaţi aci.

ANTON ARION

Cel mai simpatic maniac dintre bunii mei prieteni, a cărui inofensivă manie era mai mult de ordin superstiţios şi ca toţi superstiţioşii, evita şi el să se aşeze la o masă la care el ar fi fost al 13-lea conviv: nu soluţiona o afacere care ar fi fost sorocită la un 13 al lunii şi credinţa lui într'o asemenea eresie mergea până acolo că nici soţiei şi fiului lui, un excelent tânăr, fost ministru plenipotenţiar, nu le-ar fi îngăduit să nu ţină seamă de consemnul de a nu nesocoti acest act de temeinică prudenţă cum o înţelegea şi o practica el.

Culmea acestei superstiţii, devenită la el o incurabilă manie, era a-

tunci când de pildă rămânea în 13 monete de aceiaşi valoare 1 leu 30. 13 lei. 13 poli. sau 13 sute şi aceiaşi superstiţie profund înrădăcinată în credinta lui îl determina să refuze să se urce într'o birje al cărei număr însuma un 13 de pildă 58. 67. 283. 346, 427 sau aşa ceva.

Numai auzeai chemând un birjar şi pe dată ce acesta se prezenta. se uita la număr şi aduna tare 562=5 cu 6 şi cu 2 13. Şi concedia birjarul: „nu mă urc băiete. birja ta e bună de boroboaţă ! Şi chema altă birjă.

In afară de această manie superstiţioasă. *Toni Arion*, fratele altui bun prieten al meu *generalul Brown Arion* şi vărul lui *Costică*, *Virgil* şi *Paul Arion*, era un perfect om de lume. de prietenia căruia te puteai felicita.

Un asemenea tip de maniac superstiţios se zice că ar fi fost şi boierul mare proprietar *Oteteleşanu*, pasionatul jucător de cărţi. acela care a câştigat moşia *Măgurele* de lângă Bucureşti la masa verde. cu o carte norocoasă — mi s'a spus parcă cu un şapte de cupă.—moşie cu un conac princiar. lăsată moştenire Academiei Române. conac transformat astăzi într'o foarte impunătoare şi vastă clădire în care funcţionează un liceu de fete.

Se zice că acest Oteteleşeanu când era invitat la alţi boieri să joace cărţi, lua feciorul de încredere care-i ducea două pungi cu galbeni. fie care pungă pe atunci conţina 500 de galbeni adică 1000 de galbeni. ceiace reprezenta aproximativ vre-o 11·000 lei şi cum începea jocul. el ridica o carte din grămadă şi dacă cartea era de roşu. juca până ce pierdea porţia pe ziua aceia. cele două pungi : dacă însă cartea era de negru. trimitea feciorul cu pungile neatinse acasă, iar el rămânea să privească. Cu sistemul acesta. boierul *Oteteleşanu* şi-a rotunjit averea. singurul jucător — se zicea — care nu s'a ruinat la joc de cărţi.

EXCENTRICI

STATE PRODANESCU

Un Inofensiv, pe care nu l-ai fi cunoscut că nu e într'ale lui toate. după cum se înfăţişa în lume. totdeauna la locul lui. politicos şi cu aparenţă de bine crescut : singura lui meteahnă în care îl recunoşteai că aiurează. era idea fixă că e poet. şi nu poet de rând. ci poet consacrat. mare *poet roşu*, adică poet liberal trecut pe cărţile lui de vizită. fiindcă pe vremea aceia partidului liberal i se zicea partidul roşu spre deosebire de partidul

conservator căruia i se atribuise denumirea de *partidul alb* care-şi avea şi el poetul lui tot în Bucureşti, pare-mi-se *Chimiţă* ce-şi avea şi el cărţi de vizită cu calitatea de poet alb, ca să nu se lase mai pre jos decât Prodănescu. Acest Chimiţă însă n'avea hazul lui *Prodănescu*, care era un altfel de scrântit, simpatic, manierat, agreabil şi chiar îndatoritor când îi acordai titlul ce-şi punea pe cartea de vizită. Era de condiţie socială bună şi situaţie materială destul de bună : trei sau patru case închiriate îi dau un venit ce-i permitea satisfacţii mai pretenţioase : vilegiatură în toate verile şi chiar călătorii în streinătate.

Intr'un imobil avea chiriaş pe un căpitan din administraţia oştirii pe care-l chema Zaharia şi care ştiindu-l scrântit, nu-i mai plătea chiria, iar când proprietarul i-o cerea, căpitanul îi spunea că i-a plătit-o dar că dânsul nu ţine minte fiind — zicea el — distrat. Când Prodănescu a văzut că au trecut mai multe termene şi căpitanul n'are de gând să-i plătească, l'a ameninţat că are să-i facă portretul într'o poesie, ca să-l facă de râs, căci State Prodănescu nu-şi tipărea versurile în volum sau prin presă, ci prin foi volante pe cari le împărţea singur pe piaţă fără contravaloare, adică gratuit. Chiriaşul însă l'a ameninţat că dacă îi aduce prejudiciu prin publicitate, actul constitue calomnie la adresa unui militar şi-l traduce în faţa justiţiei.

Ingrijat, Prodănescu care era gata cu poezia ce începea cam aşa :

„Eu cânt a României gloria,
Iar nu ca căpitan Zaharia
Care nu mi-a plătit chiria !"

când a auzit ameninţarea chiriaşului, a dat fuga la avocat şi acesta sfătuindu-l să nu figureze în poezie numele de *Zaharia*, că nu poate păţi nimic, a modificat poesia în felul acesta :

„Eu cânt a României gloria,
Iar nu ca căpitan Căpitănescu Căpitănia
Care nu mi-a plătit chiria !"

Şi aşa tipărită, a împărţit-o în oraş şi i-a trimis şi căpitanului o foaie, iar acesta când l'a întâlnit, iar l'a ameninţat :

— Stai tu nebunule, că te 'nvăţ eu minte, să mă discreditezi în public !

— Nu e adevărat! Am întrebat avocatul, nu-mi poţi face nimic; în poezia mea nu e nicăiri *Zaharia* şi d-ta nu eşti *Căpitănescu.*

— Bine, atunci dacă te plângi de Căpitănescu şi nu de Zaharia, să-ţi plătească el, nu eu.

* * *

I s'a atribuit lui *Prodănescu* pe vremea aceia versurile acestea, pe cari tot liceul Sf. Sava le ştiam pe de rost şi de cari şi acum mi-aduc aminte:

„Am pornit, pornit, pornit-am
Dela Iaşi în cărucior
Şi-am sosit, sosit, sosit-am
La Olimp într'un picior;

Văzui oameni de hârtie
Cu mustăţi de chilimbar,
Lei de cocă pe câmpie
Mâncând stridii cu muştar;

Vazui urşi în uniformă
Bărbătească îmbrăcaţi
Mâncând lacom dintr'o formă
Raţe fripte pe cârnaţi;

Văzui versuri de-ale mele
Şchioape, cioante, în cătuşi,
Si alăturea cu ele,
Epigrama făcând duş."

Nu cred ca versurile să fie ale lui Prodănescu. Pare din potrivă, o spirituală şarjă la adresa vre-unui membru al *Junimei* dela Iaşi, cu prilejul strămutării acesteia şi a *Convorbirilor* literare dela Iaşi la Bucureşti; poate *Bcdnărescu,* poate *Pogor* sau *Iacob Negruzzi.* Prodănescu avea haz câte odată, dar nu pot crede că ar fi fost capabil să aibă nici spiritul nici suita mucalitei inspiraţii de mai sus.

Versurile, e adevărat, n'au coherenţă, dar nu sunt lipsite de duh; par

mai de grabă să exprime intenția de ridiculizare a unui glumeț mânuitor al sarcazmei, a unui antagonist al școalei adoptate de *Junimea* și de organul ei *Convorbiri Literare*. In niciun caz nu le pot atribui lui *Prodănescu*, căruia îi cunosc și alte aberații rimate din cari dau aci câteva ca să se vadă că nu era în stare să conceapă spirituala șarjă de mai sus.

De pildă, când în războiul Independenței arunca aproape zilnic foi volante cu versuri despre victoria armatei române, îmi amintesc de o poesie a lui care începea cam așa :

„Și acum că biruirăm
Și ne liniștirăm,
Nu ne mai rămâne decât
Luarea Dobrogei dela turci,
Cu care putem juca în papuci !"

Intr'o vară fiind la băi la Mehadia, toată lumea bucureșteană ce se afla acolo, se distra pe socoteala lui, provocându-l să cânte în versuri splendorile Mehadiei și farmecul vilegiaturiștilor români. Și Prodănescu s'a executat și ce bruma tipografie va fi fost acolo, trebue să fi câștigat bine de pe urma tiparitului versurilor scrântitului *poet roșu*.

Aflându-se pe podul de peste Cerna, întâlnește patru doamne ce veneau din partea opusă, cari cum îl văd își dau mâna, formând un lanț de lățimea podului și postându-se în calea lui Prodănescu, îi zise : Poetule, nu te lăsăm să treci până ce nu improvizezi pe loc o poezie.

Radios, *Prodănescu* salută curtenitor și văzând sub podul de peste Cerna niște copii ce se scăldau, lansează această improvizație pe cari cele patru doamne au avut grijă s'o facă cunoscută întregei Mehadie :

„Pe podul cu apă rece
Persoana trece ;
Sub podul cu apă caldă
Persoana se scaldă."

Cam acesta a fost verstitul *State Prodănescu*.

ALBULESCU

Un excentric şi el, dar un excentric mai mult prefăcut decât real, pentru că toată scrânteala lui era aşa fel calculată, ca să convingă lumea că e într'adevăr iresponsabil şi să înduioşeze această lume ca să fie cât mai darnică cu el.

Fecior de boeri, mari proprietari în Dolj, moştenind o avere considerabilă pentru vremea aceia, şi-a risipit-o pe satisfacţii stupide : a colindat străinătatea şi când a simţit că este ruinat, s'a angajat voluntar în nu ştiu ce armată din Egipt de unde a venit în ţară cu o uniformă de acolo, pe care privind-o, nu ţi-ai fi stăpânit râsul.

Văzând că e pe punctul de a lipsi până şi de strictul trebuitor, a avut norocul să-i reuşească punerea pe piaţă, dar numai pe piaţa gării, adică pe peron, a unei foi periodice cu un titlu scrântit ca şi el şi cu un subtitlu tot aşa de trăznit, pe care-l petrecea pe la călători cunoscuţi chiaburi cari puteau să plătească 2 lei un exemplar de două foi, când ziare serioase nu pretindeau pentru un număr decât 5 şi 10 bani. Şi ceiace i s'a îngăduit lui în consideraţia numelui familiei, era cu atât mai scandalos, cu cât era lasat să vândă un exemplar de câte 5 şi 6 ori, căci nu punea sub presă numărul următor până ce nu se epuiza tot tirajul numărului în curs.

Totdeauna corect îmbrăcat şi spilcuit, colinda vagoanele de clasa întâia cu servieta plină de foi şi după ce-şi făcea suma, lua masa la restaurantul gării unde plătea în adevărat galant om, fiindcă pe el îl costa masa preţul a două foi vândute. Or, cum vindea într'o zi între 20—30 foi după chiar spusa lui, îşi putea plăti o masă suculentă şi-i mai rămânea zilnic între 40 şi 50 de lei cu cari se întreţinea şi avea şi rezerva trebuitoare pentru tiparniţa numărului următor, număr ce niciodată n'a fost de nimeni citit fiindcă nu conţinea nimic vrednic să-ţi reţie atenţia.

Intr'una din zile, aflând că I. C. Brătianu este într'un vagon în gară (pe atunci nu exista vagon-ministerial) urcă şi salută foarte graţios pe primul ministru care'l cunoştea şi vrând să-i dea doi lei şi neavând mărunt îi dă să-i schimbe o hârtie de 20 lei şi să-i dea *restul*, căruia Brătianu îi zicea *cusurul*.

Iar Albulescu are prezenţa de spirit să-i răspundă :

— Vai de mine d-le prim ministru, cum mi-aş permite eu o asemenea necuviinţă : Excelenţa voastră n'aveţi niciun *cusur !*

A făcut haz Brătianu şi l'a lăsat în plata Domnului.

POPINI

Un tânăr ce n'avea de loc aparența unui dezorientat, dar se asemăna mult cu mania lui Prodănescu de a se crede poet, așa încât în afară de această inofensivă meteahnă, era un echilibrat căruia trebuiai să-i acorzi toată încrederea, mai cu seamă că era farmacist proprietar cu excelentă reputație, calitate în care trebuia să-și aibă toate mințile la locul lor, ca nu cumva să greșească vreo ordonanță, așa cum se întâmplase recent pe vremea aceia cu greșala care a costat viața nobilei și distinsei tovarășe a vestitului general Davila.

Ca și Prodănescu, nu-și publica poesiile în volum sau prin presă, ci le tipărea în foi volante și te dăruia cu ele de cum te întâlnea. Inofensivă meteahnă, care nu supăra pe nimeni : Era de pildă ziua numelui soției ; turna pe repezeală o odă, da fuga cu ea la tipografie și publicitatea își atingea țelul : curgea a doua zi la domiciliu telegrame și cărți de vizită felicitând pentru onomastica soției.

Implinea copilul lui *Alexandru*, țiu minte și azi că-l chema Alexandru, cinci ani, același procedeu : poesia ocazională, tipografia, poșta și iarăși felicitările. Nu rețiu textul versurilor, dar titlul îl am și acum înaintea ochilor :

„La mai mare !
Odă închinată fiului meu Alexandru, cu ocazia împlinirii a cinci ani."

Acest farmacist era vestit în tot Bucureștii pentru adresa și eleganța cu care patina în Cișmigiu ; cel mai tare între cei trei ași ai acestui sport: El, arhitectul Lebeuf și Vichi Ionescu, fratele mai mic al lui Tacke Ionescu

Ajunsese în deosebi *Popini* să valseze pe ghiață, așa că strângea admiratori la ora când acești regi ai patinajului apăreau în Cișmigiu.

Dar dacă Popini nu supăra pe nimeni cu slăbiciunea compunerii de ode ocazionale familiare, într'o bună zi a devenit indezirabil ; în ziua când prinzând aripi în domeniul poesiei, i-a venit *fantaxia*, vorba lui Caragiale, să comită în vers o dramă în numai puțin de... cinci acte și culmea *„fantaxiei"*, să nemerească cu ea drept la *Anghel Demetriescu*, la estetul acela care se istovea tot când trebuia să asculte o insipiditate și căruia nu-i trecea criza de nervi, nici după ce scăpa din cleștele unei asemenea torturi.

Intr'o după amiază luam ceaiul la *Anghel Demetriescu*, Delavrancea,

Vlahuţă, Pitiş şi eu. *Anghel Demetriescu* era în bună dispoziţie, stare în care era o adevărată plăcere să-i asculţi spusa totdeauna interesantă şi prezentată cu un farmec admirat de toţi ascultătorii. In situaţia aceasta de agreabilă bună dispoziţie, uşa se deschide şi servitoarea introduce pe Popini cu un voluminos manuscris în mână.

Anghel Demetriescu a îngălbenit, Delavrancea s'a strâmbat din nas, Vlahuţă zâmbea ştiind ce are să sufere amfitrionul, iar Pitiş şi cu mine, toţi cunoscându-l pe farmacist, am fost contrariaţi că ne-a turburat din seninătatea în care ne complăceam.

— Am venit stimate maestre — începe Popini — să-ţi citesc o dramă în versuri pe care am terminat-o ieri.

— Imposibil dragă Popini astăzi — îi taie vorba Demetriescu ; — vezi şi tu, sunt într'o consfătuire cu dumnealor ; cum aş putea sa-i concediez, căci asta ar însemna să mă ocup de altceva în prezenţa lor.

— Nu maestre, n'au nevoie să plece, pot să asculte şi d-lor cu atât mai bine.

Văzând că nu e chip să scape, Demetriescu îi spune să citească repede un singur act.

Cât timp a durat citania Demetriescu era mortificat, Delavrancea blestema printre dinti, iar când Popini a cerut părerea, Anghel a spus că nu poate să-şi dea părerea, decât după cel puţin o săptămână, că trebue să reflecteze.

Scena nostimă a fost când după plecarea farmacistului dramaturg, Demetriescu şi-a chemat servitoarea :

— Ascultă Iulişca, ce-ai făcut ?

— Ce făcut Domnu ?

— Cum ce făcut? Ai lăsat pe nebunul ăsta să vâre cuţitul de cinci ori în mine ! Un cuţit cu cinci tăişuri ! Uite aşa le răsucea în mine şi în domnii ăştia.

— N'avut, domnu, cuţit.

— Ce n'a avut Iulişca, un cuţit în cinci acte ştii tu ce e aia ?... Dacă mai băga un act, eu mor şi dumnealor leşină. D'aia Iulişca, când îl mai vezi p'ăsta că vrea să intre în casă, să nu-l mai laşi cu nici un preţ ! Spune-i că nu sunt acasă, că am plecat pentru un an în străinătate, că nu mai ştii de rostul meu : sau ştii ce ? spune-i c'am murit chiar în noaptea când a băgat cuţitul cu cinci acte în mine !

Iulişca a rămas de piatră şi nu s'a dezmeticit decât când ne-a văzut pe noi pufnind de râs.

Bietul Popini! Dacă în loc de dramă în versuri şi în cinci acte, ar fi stăruit în acrobaţia de pe ghiaţa Cişmegiului, s'ar fi ales şi el cu un renume, cu acela de cel mai straşnic alunecător pe ghiaţă din ţară

BUFONI

DEL SERBO

Propriu zis, noi n'am avut bufoni în înţelesul pe care l'au avut bufonii dela Curtea Franţei, sau de pe la casele notabililor şi nobililor de pe vremea aceia. Bufonii noştri se chemau *măscărici*, nu însă în înţelesul trivial al termenului, ci doar în acela al unui caraghios spiritual, care fie că avea riposta promptă, fie că intervenea într'o discuţie, rolul lui era să întreţina buna disposiţie în societate cu glumele, apropourile şi farsele lui; i s'a zis *măscărici* ca să fie deosebit de paiaţa de bâlci, care se spoia înghiţea săbii şi făcea tumbe ca să facă haz vulgul; pe câtă vreme măscăriciul era aciuiat pe lângă o casă boierească, unde locuia şi lua masa la rând cu familia şi invitaţii.

Un asemenea măscărici a fost *Del Serbo*, crescut în casa boierului *Pană Olănescu* dela conacul moşiei lui din *Găeştii* Dâmboviţei, care, dupa moartea lui Olănescu, a venit în Bucureşti, continuându-şi meseria prin câteva case cari îl pofteau din când în când, cum era casa *Giani* fostul prefect de Brăila, fratele fostului ministru şi preşedinte al Camerei, şi cum l'am cunoscut şi eu în casa unei rude unde i-am văzut şi eu întreaga gamă a aşa ziselor spiritualelor lui glume.

Del Serbo, adică *Sârbu* era un matur ca de vre-o 50 de ani, pezentabil şi capabil să joace orice rol i s'ar fi cerut să creeze. Carta lui de vizită avea sub nume această menţiune: „maestru în trompetă invizibilă", şi într'adevăr îşi sugea buzele aşa fel că sunetul imita perfect fanfara militară.

In afară de farse ce se puneau la cale de el împreună cu familia care-l găzduia, programul lui obicinuit era cam acesta: o trompetă-două la venirea unui musafir, care nu-l cunoştea, o declaraţie de dragoste în genunchi, soţiei amfitrionului, zisă atât de încâlcită şi de incoherentă, încât râsul nu mai contenea; imita, scâlciat bine înţeles, o şedinţă a congresului dela

Berlin, vorbind când ca Bismark, când ca Salisbury, când ca Andrassy, când ca turcu, fără însă ca vreodată să treacă măsura îngăduită : învăţase câteva fraze în franţuzeşte, nemţeşte, ungureşte şi turceşte, pe cari le debita pe nerăsuflate, din cari nu se înţelegea nimic, dar aveau darul să întreţină buna dispoziţie.

Când Olănescu pleca la băi în streinătate, îi aducea şi lui, o amintire şi odată i-a adus o pălărie de paie din marginile căreia ieşa o roata mare în formă de umbrelă ce servea să te apere de soare sau de ploaie. Cu umbrela aceasta pe cap, vă puteţi închipui ce subiect de hazlie comparaţie cu o paiaţă îi era dat să asculte bietul *Del Serbo*.

Unele din casele unde-l întâlneai de obicei, îl instruiau să joace farse rudelor sau cunoscuţilor şi chiar autorităţilor.

La o asemenea farsă am fost şi eu martor :

Colonelul Z, trebuind să nu lipsească pe timpul verei din Capitală, se ducea să respire Duminica la moşia din Argeş a socrului lui şi cum Argeşul ameninţa să rupă şoseaua şi să ia cu el la cea dintâiu viitură şi conacul şi staţia drumului de fier, proprietarul ceruse căilor ferate să se asocieze cu el la abaterea Argeşului plătind costul pe din două.

Cum într'o Sâmbătă colonelul îl avea la masă pe Del Serbo, îi propuse să meargă cu el a doua zi, Duminica de obicei, dându-se drept inginerul c. f. r., care vine să abată gârla. Bine înţeles, i-a arătat cum să joace rolul inginerului, i-a dat să reţină câţiva termeni technici : busolă, miră, perpendiculară, abatis, plan şi alţii asemenea; a telegrafiat socrului că vine cu inginerul c. f. r., iar socrul beat de bucurie că scapă conacul cu o cheltuială pe din două, rândueşte o masă împărătească şi pleacă la gară să-i primească.

— Uite, tată socrule, îţi prezint pe d. inginer de la c. f. r., care vine pentru situaţie şi vrea să cunoască şi situaţia conacului d-tale ca să facă o singură abatere şi d. inginer n'are nici o pretenţie, fiind remunerat de c. f.

Incântat, socrul i se ploconeşte :

— Vai d-le inginer ! Ce mare onoare pentru mine să vă cunosc! Vă rog, faceţi-vă comod şi să mergem la masă că chiar a trecut ora.

Dar inginerul stilat de ginere :

— Mă iertaţi, dar ţiu în prelabil să mergem la faţa locului ca sa memorez ce am de făcut.

Şi cum Argeşul trecea chiar prin faţa conacului, merg cu toţii acolo ;

falsul inginer închide un ochiu, arată cu mâna înspre cotul ce izbea în şosea şi bolboroseşte termenii învăţaţi; apoi se întoarce către proprietar şi-i spune :

— S'a făcut ! Săptămâna viitoare sunt aci cu întreaga echipă ; aşez abatis la cot, fac un unghiu la conacul d-tale, altul la gară şi într'o săptămână nu mai aveţi nicio grijă, puteţi dormi liniştit.

— Vă aşteptăm d-le inginer ca pe salvatorul nostru ; aveţi aci camera d-voastră şi tot confortul pe tot timpul cât ne-aţi face onoarea sa vă avem oaspetele nostru.

La masă, musafirul e aşezat între soţia şi sora proprietarului doua bătrâne foarte ceremonioase cari nu se ocupau decât de d. inginer. Dar d. inginer tot îmbuibat cu bunătăţi şi cu vinuri bune, prinsese la limbă şi aştepta semnalul colonelului când trebue să-şi dea arama pe faţă.

La cafea, proprietarul găseşte oportun să-l mai tragă de limba pe inginer asupra abaterii Argeşului, iar colonelul prinzând momentul prielnic face semn d-lui inginer să dea drumul fanfarei invizibile.

Şi Del Serbo, prompt :

— Mă întrebaţi cum abat Argeşul ?... Uite aşa : Şi rasuna sufrageria şi toată casa de trâmbiţele maestrului.

Momentul a fost de un tragi-comic iresistibil : Cele două batrâne s'au ferit speriate cu scaunele în lături ; proprietarul a crezut ca inginerul ad-hoc a înnebunit subit ; colonelul ne mai putând să râdă, răcnea, iar eu râdeam cu lacrimi.

— Proprietarul cerea apă rece să-i pună la cap şi se silea sa-l liniştească, spunând că nu-i nimic că are să-şi revină, iar Del Serbo :

— Lasă-mă D-le în pace ! De ce să-mi reviu?.. Dacă nu-ţi trimet eu Argeşul la dracu să-l ia, să nu-mi mai zici mie d-le inginer !

Iar bătrânele speriate, îl luau cu binişorul :

— Linişteşte-te d-le inginer, c'o să-ţi treacă...

Iar d. inginer :

— Ce să-mi treacă cucoană?... Vă trimet eu Argeşul să colinde pe la dracu să-l ia ; n'o să mai treacă pe la d-voastră îl fac eu să se mute la Craiova, la Severin şi dacă m'o pune la ambiţie îl fac să treacă pe la Paris.

Numai socrul rămase înmărmurit şi-şi vaicărea nenorocul :

Ce nenoroc pe mine !... Sa 'nebunească tocmai când să-mi abată Argeşul gratis !

Cum *Del Serbo* era des şi în casa fraţilor *Giani*, într'una din zile când *Del Serbo* lua masa la ei, Giani, prefectul de Brăila, ce se găsea în Bucureşti şi care şi el era bun de pozne îi propune lui Serbo să meargă cu el la Brăila unde trebuia să se prezinte medicul şef al judeţului atunci numit şi cum Giani interesându-se la minister, i se spusese că medicul nou numit nu poate să se prezinte decât peste o săptămână că nu i se tipărise încă diploma, lui Giani i se năzare să joace cu ajutorul lui Serbo o farsă comitetului judeţean în faţa căruia noul numit trebuia să depună jurământul.

Inţeleşi pe drum, iată-i pe amândoi la prefectură : prefectul în ţinută, preşedintele şi comitetul judeţean aşişderea, iar pretinsul doctor pune mâna pe cruce, repetă formula jurământului ce i-o dictează preşedintele comitetului şi urmează felicitările, strângerile de mână. Radios, Del Serbo scoate o hârtie de 20 lei şi plăteşte preotului ce-i luase jurământul şi când vine randul secretarului consiliului ca să-l felicite, îi cere numărul diplomei ca să-l treacă în procesul verbal, Del Serbo îl întreabă :

— Diploma mea?... Iată diploma mea... şi o trâmbiţă în fortissimo asurzeşte toată încăperea.

Când scandalul s'a potolit, tot consiliul a înţeles că farsa venea dela Giani, pe care îl ştiau bun de asemenea pozne.

Insa adevăratul haz a fost la prezentarea veritabilului doctor trimis de minister, fără diploma care trebuia să-i sosească prin poştă la Braila

Pe acest biet doctor veritabil, care parea după ţinută a fi tot un farsor şi care pe lângă că n'avea diploma cu el, era şi oblojit pe sub falci din cauza unui abces, de cum s'a prezentat, preşedintele nu i-a dat pas să se explice, ci scurt :

— Diploma d-tale !

Iar când doctorul a vrut sa-i arate adresa ministerului, preşedintele convins că Giani vrea să repete scena, îi retează cuvântul :

— Ştim noi mofturi d'astea ; am mai păţit-o noi. Inţelegi domnule, diploma !

— Dar să vedeţi — încercă doctorul să spună.

— Nici un dar, răcneşte preşedintele. Aprod dă-l afară !

Mai târziu, când câţi îl cunoscuseră şi pe cari îi înveselise cu farsele lui, s'au stins unul câte unul şi nimeni nu-l mai chema, figura lui n'am mai întâlnit-o, probabil s'o fi retras în cine ştie ce locuinţă dela periferie,

poate lipsit de strictul necesar, poate îmbătrânit, poate bolnav prin vreun spital ce l'a adăpostit până ce va fi închis ochii.

Sic transit !...

DEZAXAŢI

CNEAZU CANTACUZINO

De foarte bună obârşie boierească, de mic copil n'a fost bun de nimic : n'a vrut să înveţe, n'a înţeles sa se dedice unei cariere, unei meserii, ci i-a plăcut să trăiască în trântor, fără grijă, fără preocupare de ziua de mâine, cutreerând localurile de băutură, unde cei ce-l cunoşteau şi-i ştiau obârşia, îi ofereau un loc la masa lor şi din tinereţe prinzând slăbiciune de băutură, aproape nu mai era ceas din noapte în care să fie întâlnit treaz, fiindcă ziua o rezerva somnului.

Ca să aibă şi el un ban în buzunar, familia îi servea 300 lei lunar, pe care îi da pe gât într'o noapte, ca a doua zi să cadă iar în sarcina vre-unui prieten.

N'aş putea spune că era în stare de imbecilitate, fiindcă chiar atunci când era îmbibat de alcool, avea trăsăriri şi riposte inteligente, une ori chiar spirituale, ci mai de grabă era bănuit a fi un dezaxat, un sărit din axa normală.

Ţin minte că la Fialcowski, unde-l întâlneam la masa lui Costica Câmpineanu, Macedonschi, Bonifaciu, Florescu, N. Ştefănescu, fratele lui Delavrancea, povestea că a trimis un protest generalului *Algiu*, pe atunci prefectul poliţiei Capitalei, prin care reproba dispoziţia prefectului de a nu mai lăsa localuri deschise peste ora 2 din noapte, motivând acest protest pe consideraţiunea că el circulă numai noaptea şi dacă i se închid cârciumile n'are unde dormi.

Dacă nu mă înşel pare că spunea că Algiu i-ar fi trimis răspuns că pentru el are să dea ordin să fie lăsat în pivniţă până la ziuă, ceia ce de sigur i-ar fi convenit cneazului dacă Algiu i-ar fi luat protestul în serios.

NEGA NEGASTORO

Tot un dezaxat era şi un desculţ, se zice pripăşit aci, cu prilejul unui grup de comis-voiajori, venit cu un vapor englez la Galaţi, şi care, rămas

în Bucureşti, ar fi suferit un şoc nervos ce l'a adus în starea aceasta de inconştienţă, în cât ajunsese un cerşetor

Tipul acesta asimilase o singură frază în limba noastră pe care ca s'o pricepi trebuia s'o auzi de mai multe ori şi să-i urmăreşti gesturile. Il întâlneam pe stradă aprope zilnic, jerpelit. desculţ, cu un băţ într'o mână şi cu un coş într'alta, în care avea nişte flori — zicea el — dar în realitate erau nişte gunoaie de flori şi îşi striga pretinsa marfă aşa :

„Nega Negastoro cu flore no ; cine me cumpar bini, cine non. se pupe !".

NICU METZ

Două cuvinte şi despre el. deşi a fost mai mult ploieştean, decât bucureştean.

Nicu Metz nu era vinovat de dezaxarea ce suferise, căci fusese un foarte bun elev în pensionul Chevitz, însă din cauza unei operaţii, îşi pierduse frâna cerebrală, fără însă să fi decăzut prea mult. Impărţea prin gări nişte aşa zise cântece pe cari le vindea şi din cari se întreţinea, fără să fi contractat vreun viţiu. Când l'am văzut ultima oară mi s'a părut că-şi mai revenise ; deşi încarunţit, avea tâlc la vorbă şi răspunsuri de bun simţ şi chiar de o oare care vioiciune de spirit.

— SFARŞIT —

Tip. „Universul" S. A. București
Strada Brezoianu, Nr. 23 — 25

Prețul Lei 2.800

Firma înscrisă la Of. Reg. Com. sub Nr. 437|1939